

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

KUR'ÂN'DA PEYGAMBERLER ve GÜNAH

Yüksek Lisans Tezi

MUHAMMET SACİT KURT

Ankara-2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

KUR'ÂN'DA PEYGAMBERLER ve GÜNAH

Yüksek Lisans Tezi

MUHAMMET SACİT KURT

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Hâlis ALBAYRAK
Ankara-2011

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR	VII
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ.....	VIII
GİRİŞ	IX
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	IX
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	IX
3. ARAŞTIRMANIN AMACI	X
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	X
I. BÖLÜM.....	1
GÜNAH KELİMESİNİN ANLAM ALANI.....	1
1.1. GÜNAH ANLAMINA GELEN/GÜNAHLA YAKIN İLİŞKİSİ BULUNAN ANCAK PEYGAMBERLERE İZÂFE EDİLMEYEN KELİMELER.....	1
1.1.1. Ş-R-R.....	1
1.1.2. S-V-E/S-Y-E.....	1
1.1.3. F-j -Ş.....	2
1.1.4. N-K-R.....	3
1.1.5. K-R-H	4
1.1.6. R-C-S.....	4
1.1.7. f-B-».....	6
1.1.8. " -B-j	8
1.1.9. 'A-T-V.....	9
1.1.10. F-C-R	10
1.1.11. F-S-"	11
1.1.12. C-N-j	12

1.1.13. E-»-M.....	16
1.1.14. »-''-L.....	16
1.1.15. j -V-B.....	17
1.1.16. j -N-».....	18
1.1.17. C-R-M.....	19
1.1.18. L-M-M	20
1.1.19. R-C-Z.....	21
1.1.20. B-• -Y	23
1.1.21. S-R-F.....	24
1.1.22. • -V/Y	25
1.1.23. F-S-D.....	26
1.1.24. 'A-D-V.....	26
1.2. GÜNAH KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE PEYGAMBERLERLE İLGİLİ KULLANILAN KELİMELER	28
1.2.1. Z-L-L.....	28
1.2.2. 'A-°-V/Y.....	28
1.2.3. • -V-Y.....	40
1.2.4. Å-L-M.....	44
1.2.5. £-¼-E.....	58
1.2.6. Ç-N-B	63
1.2.7. ~ -L-L	72
1.2.8. V-Z-R	86
1.2.9. j -R-M.....	87
1.3. DEĞERLENDİRME.....	89
II. BÖLÜM.....	99
PEYGAMBERLER ve GÜNAH	99

2.1. GÜNAHLAR KARŞISINDA PEYGAMBERLERİN KONUMU.....	99
2.1.1. HZ. ÂDEM.....	99
2.1.1.1. HZ. ÂDEM ve CENNETTEN ÇIKIŞ.....	99
2.1.1.2. TEK BİR NEFİSTEN YARATILMA BAĞLAMINDA HZ. ÂDEM ve HAVVÂ	111
2.1.1.3. HZ. ÂDEM, BOZGUNCULUK VE KAN DÖKME.....	114
2.1.2. HZ. NÛİ	115
2.1.3. HZ. EYYÛB.....	125
2.1.4. HZ. DÂVÛD	131
2.1.5. HZ. LÛİ.....	140
2.1.6. HZ. YÛNUS	144
2.1.7. HZ. SÛLEYMÂN	154
2.1.7.1. HZ. SÛLEYMÂN ve SOYLU ATLAR.....	155
2.1.7.2. HZ. SÛLEYMÂN-İMTİHAN ve İSTİĞFÂR.....	160
2.1.8. HZ. ŞU'AYB.....	169
2.1.9. HZ. YÛSUF	175
2.1.9.1. HZ. YÛSUF ve HEMM (ARZULAMA)	175
2.1.9.2. HZ. YÛSUF ve “BEN NEFSİMİ TEMİZE ÇIKARMAM” SÖZÜ	189
2.1.10. HZ. MÛSÂ.....	192
2.1.10.1. HZ. MÛSÂ ve KIPTÎ'NİN KATLİ.....	192
2.1.10.2. ‘ASÂNIN YILANA DÖNÜŞMESİ ve HZ. MÛSÂ'NİN KORKUSU	200
2.1.10.3. HZ. MÛSÂ ve RU'YETULLAH (ALLAH'I GÖRME)	204
2.1.11. HZ. İBRÂHÎM.....	207
2.1.11.1. ALLAH'TAN ÖLÜLERİ DİRİLTMESİNİ GÖSTERMESİNİ İSTEMESİ.....	207

2.1.11.2. HZ. İBRÂHÎM'İN ALLAH'TAN BAŞKASI İÇİN “RABB” KELİMESİNİ KULLANMASI.....	214
2.1.11.3. HZ. İBRÂHÎM'İN YALANLARI	222
2.1.11.4. HZ. İBRÂHÎM'İN BABASI İÇİN AF DİLEMESİ	234
2.1.11.5. HZ. İBRÂHÎM'İN HZ. LÛ¼'UN KAVMI HAKKINDA TARTIŞMASI	242
2.2. PEYGAMBERLERİN GÜNAHSIZLIĞI FİKRİNİN DOĞURDUĞU SİKİNTİLER	246
2.3. SONUÇ	251
BİBLİYOGRAFYA	256

ÖNSÖZ

Peygamberler, insanların, hayatlarını Allah'ın koyduğu insan fitratına uygun bir şekilde yaşayabilmeleri için, Allah tarafından insanlara gönderilen kişilerdir. Onlar, doğru yol üzerindeki insanlar için müjdeleyici, yanlış yoldakiler için uyarıcı,¹ tüm insanlık için de mükemmel örneklerdir.² Ancak doğaldır ki, bir kişinin örnek alınabilmesi için onun örnek olarak gönderildiği kişi ile aynı statüde ve vasıflarda bulunması gereklidir. Şayet bu olmazsa kişinin örnek alınması mümkün olmaz. Bu yüzden peygamberler de gönderildikleri topluluğun varlık sınıfından, yani insan olarak gönderilmişlerdir.³

Günümüze kadar ulaşan, Ehl-i sünnet ve Şia akîde kitaplarının neredeyse tamamında “Günahsızlık” (‘Ismet) peygamberlerin bir vasfı olarak kabul edilegelmiştir. Kur’ân’ın ve bazı hadislerin “İsyan etmek”⁴, “Yolunu şaşırarak”⁵, “Günah işlemek”⁶ “Yalan söylemek”⁷ vb. daha birçok fiili doğrudan peygamberlere izâfe etmesi savunulan bu “günahsızlık” anlayışı ile taban tabana zıt bir durum arz etmektedir. İlk dönem tefsirlerinden itibaren peygamberlerin günahsızlığı anlayışı incelenmeye başlandığında ortaya ilginç bir sonuç çıkmaktadır. Rasulullah’ın vefatını müteakip, insanlar böyle bir günahsızlık fikrine sahip değilken, zaman ilerledikçe kelam ilminin gelişmesi, mezhepleşmenin artması gibi birçok faktörün de etkisiyle insanlarda böyle bir “günahsızlık” fikri hâsıl olmuştur. Bizce, böyle bir fikrin ortaya çıkmasının en önemli sebebi Rasulullah’a olan sevgidir. Bu sevgi, “لَا

نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ” “Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz”⁸ âyeti uyarınca ele alındığında da, peygamberlerin istisnasız hepsinde bulunan, şümüllü bir günahsızlık fikri ortaya çıkmıştır. Günahsızlığı peşinen kabul

¹ “... وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا” “Seni de ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. (İsrâ 17/105)

² “لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا” “Andolsun, Allah’ın Rasûlü’nde sizin için; Allah’a ve âhiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır” (Ahzâb 33/21)

³ “كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا” “Ben ancak resul olan bir beşerim” (İsrâ 17/93-94)

⁴ Tâhâ 20/121.

⁵ Tâhâ 20/121.

⁶ Fetû 48/2, Mu’min 40/55, Mu’ammed 47/19.

⁷ Bu’ârî, Nikâû 13.

⁸ Baâara 2/285.

eden müfessirler ise bahsi geçen ayetlerdeki ibareleri te'vil yoluna gitmişler ve tefsîri mümkün onlarca âyeti tefsir etmek yerine, te'vil yoluna sapmışlardır. Yani, peygamberlere olan sevgi, zaman zaman onların insan oldukları gerçeğinin gözden kaçırılmasına sebebiyet vermiş; bu da bir süre sonra ayetlerin bu anlayışla te'vil edilmesine yol açmıştır. Bunun tefsir ilminin metodolojisi göz önünde bulundurulduğunda pek uygun bir şey olmadığını düşünmekteyiz. Çünkü bu sisteme göre tefsir, “Kur’ân ne diyor?” sorusuna cevap aramak yerine, “Kur’ân’ı bizim görüşümüze nasıl uydururuz?” sorusuna cevap veren bir bilim haline gelir. Bu da kendi fikirlerini Kur’ân’a söyletmekten başka bir şey değildir ki, böyle bir yol izlenecek olursa tefsir ilmi amacını tamamıyla kaybeder.

Bahsi geçen fikrî nüveler üzerine şekillendirmeye çalıştığımız tezin, Kur’ân araştırmalarına ufak bir faydası olması, bizi son derece bahtiyar edecektir. Araştırmalarımız esnasında çalışmalarımıza rehberlik eden danışman hocam Prof. Dr. Hâlis ALBAYRAK beye, fikirlerinden çokça müstefid olduğum hocalarım Prof. Dr. Salih AKDEMİR, Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU, Prof. Dr. Mevlüt GÜNGÖR, Doç. Dr. Mehmet Âkif KOÇ’a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Arapça metinlerde çok büyük yardımlarını gördüğüm ve sıkıntılı günlerimde hiçbir desteği esirgemeyen hocam Süleyman BAYBARA’ya, İngilizce metinler ve tezin şekillenişinde kıymetli bilgilerinden çokça istifade ettiğim hocam Dr. Esra GÖZELER’e de ayrıca teşekkürlerimi sunarım. Ailem içerisinde çokça yardım aldığım, benim bu yola girmeme ve bu günlere gelmeme vesile olan anne ve babama, tez esnasındaki yardımlarından ötürü enişteme teşekkürü bir borç bilirim...

MUHAMMET SACİT KURT

ANKARA 2011

KISALTMALAR

AÜİFY	:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Yay	:	Yayımları/Yayıncılık
a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
ay.	:	Aynı yer
vd.	:	ve devamı
ss.	:	Sayfaları arası
şrh.	:	Şerh eden
thk./tah.	:	Tahkik eden
trc.	:	Tercüme eden
trs./tsz.	:	Tarihsiz/ Tarih Belirtilmemiş

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ			
ض	˜ , Ñ	ص	Ş, ş
خ	£, Û	ء	,
ث	» , Ó	ح	ı , ù
ذ	Z̄, z̄	ط	Ṭ, ÷
ع	‘	ظ	Ẓ, ẓ
غ	• , ö	~	^
ق	¨ , à		

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Genel olarak bakıldığında araştırmanın ana konularını;

a. Kur'ân'da Peygamberlere nispet edilen ve günah anlamını taşıyan kelimelerin Peygamberlerin günahsızlığı fikri çerçevesinde irdelenmesi,

b. Peygamberlerde günahsızlığın Kur'ânî açıdan mümkün olup olmadığının incelenmesi,

c. Peygamberlerde günahsızlığın Kur'ânî açıdan mümkün olduğunu düşünen müfessirlerin tefsirlerinde "Peygamberler ve Günah" ile ilgili ayetlerin te'villerinin incelenmesi oluşturmaktadır. Ayrıca araştırma esnasında:

- a. Günah ne demektir, kavram alanı nedir? Kelime ile eşanlamlı (synonym) sözcükler nelerdir? İlk dönem sözlüklerinde kelimenin hangi anlamları verilmiştir? Vücûh ve nezâir kitaplarında kelimenin sözlüklerde yer alan anlamlarından hangilerine temas edilmiştir/memiştir?
- b. Peygamberler günahlardan tamamen korunmuş mudur? Şayet korunmuş iseler Kur'ân'daki Peygamber günahları ile alakalı ayetler nasıl izah edilecektir?
- c. Rasulullah'ın ilk muhatapları olan ve vahyin geliş sürecini canlı bir şekilde soluyan sahabe böyle bir inanca sahip miydi?
- d. Peygamberlerin günahattan korunmuşluğu fikri ne zaman ve nasıl teşekkül etmiştir? Bunun Kur'ân'da bir temeli var mıdır? sorularına da cevap aranmaya çalışılacaktır.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

"Peygamberlerin Günahsızlığı" Ehl-i Sünnet ve Şia akîde kitaplarının neredeyse tamamında kabul edilmiş bir inançtır. Ancak Kur'ân ile çelişen bu görüşün uzun bir süre sorgulanmadan kabulü bizi bu konuyu araştırmaya teşvik etmiştir. Allah'ın kendi kelâmı peygamberlere günah atfederken, insanlar (peygamber sevgisi gibi mâsumâne bir niyetle olmasına rağmen) işi bazen kraldan çok kralcı olmaya

götürmüşlerdir. Günah ile alakalı ibarelerin te'vil edilmesiyle birlikte, insanlar Peygamber sevgisi ile onu yüceltmeye çalışırken peygamberimizin tükürüğünü, saçını, terini kutsal formlara sokmaya başlamışlar ve sırf bu uğurda kitaplar yazmışlardır. Hatta Peygamber efendimizin vefatını müteakip hava sıcaklığından mütevellid karnının şiştiğini iddia eden Vekî' ibn Cerrâû'ı darağacına çekmeye bile teşebbüs etmişlerdir.⁹ Yine sırf bu uğurda, te'vil edilemeyen “عصى” kelimesi yüzünden, Hz. Âdem'in peygamberliğini tanımayanlar ortaya çıkmıştır. Kur'ân'daki isyan fiili Hz. Âdem üzerine atfedilmişken, 20. Yüzyılda bile Havva'nın Hz. Âdem'i yoldan çıkardığı rivâyeti, çeşitli formlara sokulmuş ve bazı mantıkî izahlar getirilerek kabul edilmeye çalışılmaktadır.

Tüm bunlar göz önüne alındığında günahsızlık anlayışın derin bir tetkik süzgecinden geçirilmesi ve bu müşkül durumun ortadan kaldırılması gerekmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Tefsir ilminin temel amacı, metodolojik olarak vahyin ilk muhatapları olan, Peygamberimiz ve ashâbın ayetleri nasıl anladıklarını ortaya çıkarmaktır. Tezimiz, ayetlerle çelişen “Peygamberlerin günahsızlığı” konusunun, tefsîr usûlüne uygun olarak incelenmek yerine, rivâyetler göz ardı edilmek suretiyle sadece mantıkî delillendirmelerle te'vil edilmesinin doğurduğu problemleri ortaya koymayı amaçlamıştır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tezdeki soruları yanıtlamak veya varsayımları sınamak amacıyla en çok başvuracağımız yöntem, kaynak tarama yöntemi olacaktır. Alanımızın metodolojisi gereği bizim için en kıymetli bilgi nüzûl asrındaki bilgidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu bilgilere ulaşabilmemizi sağlayacak tek metod kaynak tarama metodudur. Üzerinde hususi olarak bir tez çalışması yapılmış olması ve tezin imkan ve sınırlılıklarını zorlaması göz önünde bulundurularak Hz. Peygamber'de

---

⁹ Hatipoğlu, Mehmed Said, *Hz. Peygamber'i Yanlış Yorumlama Tezâhürleri*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Ekim 1986/10, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 5-11, s. 7.

günah konusu inceleme alanımıza dahil edilmeyecektir. Yazım kolaylığı açısından yazarların isimlerinin başlarında yer alan harf-i ta'rifler bildirilmeyecektir.

Tezin ilk bölümünde semantik yöntem kullanılacak, bu sayede günah kelimesinin anlam dünyası ortaya konulmaya çalışılacaktır. Günah anlamını taşıyan kelimelerin Kur'an'daki karşılıkları araştırılacak, ilk dönem sözlükleri ve vücûh ve nezâir kaynaklarında yer alan günah anlamındaki kavramlar ele alınacaktır. Gerek duyulduğu takdirde ilk dönem tefsirlerinden de bu amaçla faydalanılabilecektir. Birebir günah anlamını içermemesine rağmen, işlenen fiilin günaha tekabül ettiği durumlarda, kelimeler, ilgili peygamber ile alakalı konu başlığı içerisinde, semantik olarak ayrıca ele alınacaklardır.

Tezimizin ikinci bölümünde Peygamberlerin günah karşısındaki tutumları çeşitli örnekler ve tarihi dokümanlar vasıtasıyla analiz edilmeye çalışılacaktır. Analiz işleminde Kur'an ilimlerinden; sebebi nüzûl rivâyetleri, Öarîbü'l-Kur'an, siyâk-sibâk bütünlüğü (context), Kur'an-ı Kerîm Kıssaları, Hakikat-Mecâz, Muşkilu'l-ur'an'dan yararlanılacaktır. Tezin bu kısmında tefsirlerden sonra en çok faydalanılacak olan eserler: Faûruddin Râzî'nin *'İşmetu'l-Enbiyâ'sı*, Ebû'n-Nûr el-î adîdî'nin *'İşmetu'l-Enbiyâ ve'r-Raddu 'Ale's-Şubuhi'l-Muvecceheti ileyhim'i*, Teftâzânî'nin *Şerûu'l-Meââşid'i*, Seyyid Şerîf Cürçânî'nin *Şerûu'l-Mevââif'i* olacaktır.

I. BÖLÜM

GÜNAH KELİMESİNİN ANLAM ALANI

1.1. GÜNAH ANLAMINA GELEN/GÜNAHLA YAKIN İLİŞKİSİ BULUNAN ANCAK PEYGAMBERLERE İZÂFE EDİLMEYEN KELİMELER

1.1.1. Ş-R-R

İbn Fâris'e göre kelimenin “yayılmaya, dağılmaya” delâlet eden tek bir anlamı vardır. Bu yüzden şerr Ūayrın hilâfıdır.¹⁰ Ferâhidî ve İbn Manÿûr'a göre kelime “kötülük (sûe)” anlamına gelmektedir.¹¹ Feyyûmî ise bunlara “Zulüm ve Fesâd”ı eklemiştir.¹² Kelimeyi “hayrın zıddı” olarak tanımlayanlar da vardır.¹³

Kur'ân'da 19'u Mekkî, 12'si Medenî olmak üzere toplam 31 defa zikredilmektedir.

1.1.2. S-V-E/S-Y-E

“Sevindiricinin zıddı olan (üzücü), hoşlanılmayan fiil”¹⁴, “Mal kaybı, çok sevilen birinin kaybı gibi insana üzüntü, keder veren her türlü dünyevi ve uhrevi

¹⁰ İbn Fâris, Ebû'l-ı useyn AÜmed, *Mu'cemu Meââyîsu'l-Luða*, thk. 'Abdusselâm MuÜammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, 1399/1979, III/180.

¹¹ Ferâhidî, Ealîl b. AÜmed b. 'Amr b. Temîm, *Kitâbu'l-'Ayn*, tah. Mehdî MaÜzûmî-İbrâhîm Sâmirâî, Dâru Mektebetu'l-Hilâl, Basım Yeri ve Tarihi Belirtilmemiş, VI/216; İbn Manÿûr, MuÜammed b. Mukerram, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Şâdır, Beyrût trs., IV/400; Zebîdî, MuÜammed b. MuÜammed b. 'Abdirrazzâh el-ı useynî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, tah. Komisyon, Dâru'l-Hidâye, Basım Yeri ve Tarihi Belirtilmemiş, XII/152.

¹² Feyyûmî, AÜmed b. MuÜammed, *el-Mişbâü'l-Munîr fî • arîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrût, trs, I/309; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, ay.

¹³ Cevherî, İsmâ'îl b. ı ammâd, *eð-ıÜÜâÜ Tâcu'l-Luða ve'ð-ıÜÜâÜ'l-'Arabiyyeti*, tah. AÜmed 'Abdulöafûr 'Aööâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1399/1979, II/695; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, ay.

¹⁴ İbn Manÿûr; a.g.e., I/95

işler, psikolojik, bedenî ve harici haller”¹⁵, “kötülük, çirkinlik”¹⁶ anlamlarına gelmektedir. Ancak kelimenin kök anlam İbn Fâris’in belirttiği gibi kötü/kötülük¹⁷tür.

Aynı kökten gelen “السَّيِّئَةُ” kelimesi de “İyiliğin (Üsene) zıddı olan kötü fiil”¹⁸ anlamına gelir. “أَسْرَأْتُ إِلَى فُلَانٍ” Filan kişiye kötülük ettim anlamında kullanılır. Kimi zaman “بِئْسَ” gibi amel eder. Örneğin Allah şöyle buyurmuştur:

سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسُهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٠﴾

“Ayetlerimizi yalan sayan ve ancak kendilerine zulmeden bir kavmin durumu ne kötüdür!”¹⁹

Ferc kelimesi kinâye yoluyla “السُّوءَةُ” şeklinde ifade edilmiştir.²⁰ Hz. Âdem ile Havvâ’nın suç işlemelerinden ötürü böyle bir kinayenin kullanılmış olması da muhtemeldir.

1.1.3. F-j -Ş

Kelimenin, “bir şeyin çok çirkin olmasına ve kötülüğüne” delâlet eden tek bir kök anlamı vardır.²¹ “فَحِشَّةٌ” ve “فُحْشٌ” sözlerde ve fiillerde kötülüğün

¹⁵ İşfehânî, j useyn b. MuÛammed b. MufaÑÑal er-Râûib, *Mufradât Elfâjî'l-ur'ân*, Dâru'l-alem, Dimeşâ trs, I/521.

¹⁶ İbn Fâris, a.g.e., III/113; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-âmûs*, I/271.

¹⁷ İbn Fâris, ay.

¹⁸ İşfehânî, a.g.e., I/521.

¹⁹ ‘Arâf 7/177.

²⁰ İşfehânî, a.g.e., I/522.

²¹ İbn Fâris, a.g.e., IV/478.

büyük olması için kullanılır.²² Zina “الْفَاحِشَةُ” olarak isimlendirilmiştir.²³ Ölçüsünü aşan her şeye “فَاحِشٌ” denir.²⁴ Cimrilikte haddi aşan kişi için ¼arafe:

“أرى الموت يعتام الكرام ويصطفى
عقيلة مال الفاحش المتشدد”

“Ölümün toplumdaki en seçkin insanları seçtiğini görüyorum; O, malına en çok sahip çıkanı (en cimriyi) seçiyor” demektedir.²⁵

Kelime Kur’ân’da 10’u Mekkî, 14’ü Medenî olmak üzere toplam 24 defa geçmektedir.

1.1.4. N-K-R

Kelimenin “Ma’rifenin (kalbin sükûnet kazandığı bilginin) zıddı”na tekabül eden tek bir kök anlamı vardır.²⁶ “نُكِرٌ” keskin zekâlı, dehâ anlamındadır.²⁷ “نَكِرٌ” ve “أُنْكِرٌ” dilin itiraf etmediği kalbin kabullenmediği şeyleri ifade için kullanılır.²⁸ İnkârın aslı kalbe tasavvur edemeyeceği şeylerin gelmesidir ki bu cehâletin bir örneğidir.²⁹ Nitekim “إِنْكَارٌ”ın zıddı “عِرْفَانٌ”dır. Ma’rûfun zıddı olarak tanımlanan “الْمُنْكِرُ”,³⁰ akli selim her kişinin çirkinliğine hükmettiği yahut aklın çirkinliğinde

²² Feyrûzâbâdî, Muġammed b. Ya’âûb, *Beðâiru Ćevi’t-Temyîz fî Leðâifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, tah. Muġammed ‘Alî en-Neccâr, Beyrût, tsz., IV/176; İŖfehânî, a.g.e., II/179.

²³ Cevherî, a.g.e., III/1014.

²⁴ Cevherî, ay; İbn Fâris, a.g.e., IV/478.

²⁵ Cevherî, ay; İbn Fâris, ay; İŖfehânî, a.g.e., II/179.

²⁶ İbn Fâris, a.g.e., V/476.

²⁷ Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-‘âmûs*, XIV/287; Ferâhîdî, a.g.e., V/355; İðfehânî, a.g.e., II/453.

²⁸ İbn Fâris, a.g.e., V/476; Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Ćevi’t-Temyîz fî Leðâifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, V/120; Ferâhîdî, ay.

²⁹ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Ćevi’t-Temyîz fî Leðâifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, ay; İðfehânî, a.g.e., II/453.

³⁰ Feyrûzâbâdî, Muġammed b. Ya’âûb, *el-‘âmûsu’l-Muġîz*, Ma’ba’atu’s-Seâde, Mısır, 1332/1913, I/627; İbn Manýûr, a.g.e., V/232.

tereddüt ettiği fakat şer'î olarak pisliğine hükmedilen³¹ haram kılınan, kerih görülen³² her fiildir.

Kelime Kur'ân'da 21'i Mekkî, 15'i Medenî olmak üzere toplam 36 defa kullanılmıştır.

1.1.5. K-R-H

Kelimenin “razı olunmayan/sevilmeyen,³³ çirkin³⁴ şey”i ifade eden tek bir kök anlamı vardır. Bir görüşe göre “كُرِهٌ” ve “كَرْهٌ” kaçınmak ve meşakkat anlamlarına gelir. Ferrâ'dan gelen diğer bir görüşe göre ise³⁵ “كُرِهٌ” nefsin bizatihi kendisinden tiksindiği şeydir. “كَرْهٌ” ise kişinin dışarıdan gelen bir zorlama sonucu çektiği meşakkattir.³⁶ İöfehânî bu meşakkatı; tabiatı gereği kendisinden tiksiniilen şey ve aklen veya şer'an kendisinden iğrenilen şey şeklinde tasnif etmiştir.³⁷

Kelime Kur'ân'da 12'si Mekkî, 29'u Medenî olmak üzere toplam 41 defa geçmektedir.

1.1.6. R-C-S

Kelimenin “karıştırma (âaÿer)”ya delâlet eden tek bir kök anlamı vardır.³⁸ “الرَّجْسُ” gök gürültüsü demektir. Gök gürültüsünün sesi tereddütlü olduğu için (sesin bir alçak bir yüksek gelmesinin kastediliyor olması muhtemeldir) bu anlamda

³¹ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, ay; İöfehânî, ay.

³² İbn Manÿûr, a.g.e., V/232.

³³ İbn Fâris, a.g.e., V/172.

³⁴ Feÿyûmî, a.g.e., II/531.

³⁵ Cevherî, a.g.e., VI/2247; İbn Manÿûr, a.g.e., XIII/534; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, XXXVI/484.

³⁶ Feyrûzâbâdî, *el-'âmûsü'l-Muÿîz*; s. 1616; Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, IV/346; İöfehânî, a.g.e., II/293.

³⁷ İöfehânî, a.g.e., II/293-294.

³⁸ İbn Fâris, a.g.e., II/490.

kullanılmıştır.³⁹ Kelimenin “şiddetli ses” anlamının buradan geldiği düşünülebilir. “Şiddetli ses”i ifade için “رَجْرَجٌ” kelimesi de kullanılmaktadır.⁴⁰

Aynı kökten gelen “الرَّجْسُ” kelimesi pislik anlamındadır.⁴¹ Kelimeye kokuşma ve azap anlamlarını verenler de vardır.⁴² İöfehânî ve Feyrûzâbâdî’ye göre bir şeyin “رَجْسٌ” olarak isimlendirilebilmesi için onun:

- 1- Tabiatı açısından
- 2- Akıl açısından
- 3- Şer’î açıdan
- 4- Ya da bunların tümü açısından pis olması gerekir.⁴³

Örneğin leş (meyte) hem tabiatı itibarı ile hem aklen hem şer’an pistir. İçki ve kumar ise bir görüşe göre şer’î açıdan bir görüşe göre de akıl açısından pis görülmüş şeylerdir.⁴⁴

Kelime Kur’ân’da 4’ü Mekkî 6’sı Medenî olmak üzere toplam 10 defa kullanılmıştır. Bu kullanımlarda kelimeye:⁴⁵

- 1- Kokuşmak yahut azab

﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ﴾

Allah’ın izni olmadıkça, hiçbir kimse iman edemez. Allah pislîği (kokuşmuşluğu)/azabı akıllarını (güzelce) kullanmayanlara verir.⁴⁶

- 2- Nifak

³⁹ İbn Fâris, ay.

⁴⁰ İöfehânî, a.g.e., II/384.

⁴¹ Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-‘âmûs*, XVI/114; Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi’t-Temyîz fi Leðâifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, III/37; İbn Manîyûr, a.g.e., VI/94; İbn Fâris, a.g.e., II/490; İöfehânî, ay.

⁴² Feyrûzâbâdî, ay; İöfehânî, ay.

⁴³ Feyrûzâbâdî, ay; İöfehânî, ay.

⁴⁴ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi’t-Temyîz fi Leðâifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, III/37-38.

⁴⁵ Feyrûzâbâdî, ay.

⁴⁶ Yûnus 10/100. Aynı anlamdaki kullanımlar için Bkz. En’âm 6/145; Tevbe 9/28; A’râf 7/71.

﴿وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ﴾

Kalplerinde hastalık olanların ise, pisliklerine pislik katmış (nifaklarına nifak katmış), böylece kâfir olarak ölüp gitmişlerdir.⁴⁷

3- Putlar/ Putlara kulluk anlamları verilmiştir:

ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظِمِ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأُحِلَّتْ لَكُمْ الْآنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ

مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٥٧﴾

Bu böyle. Kim Allah’ın hükümlerine saygı gösterirse bu Rabbi katında kendisi için bir hayırdır. Haramlığı size okunagelmekte olanların dışında bütün hayvanlar size helal kılındı. Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının.⁴⁸

1.1.7. E-B-»

Kelimenin “ Çirkin (güzelin (âayyib) zıddı)” anlamında tek bir kök anlamı vardır.⁴⁹ Somut olsun soyut olsun adı ve çirkin şeylerin kerih görülmesidir. Aslen kişinin içinde olan pisliği ifade için kullanılır. Tıpkı şairin dediği gibi:

فأبدى الكير عن خبت الحديد

سبكناه ونحسبه لجينا

“Onu gümüş varsayarak kalıba döktük/ Böylelikle körük demirin cürufunu açığa çıkardı”⁵⁰

⁴⁷ Tevbe 9/125.

⁴⁸ j acc 22/30.

⁴⁹ İbn Fâris, a.g.e., II/238; Cevherî, a.g.e., I/281; İbn Manýûr, a.g.e., II/141; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, V/231.

⁵⁰ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz, fî Levâîfi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, II/522; İşfehânî, a.g.e., I/283.

İnsanlara tuzak kuran, aldatan kişilere “الرَّادِيءُ الْخَبِيثُ” (adi dolandırıcı) anlamında “الْخَبِيثُ” denir. Buradan mecaz olarak tüm adi işleri ifade için kullanılmıştır.⁵¹ “الْخَبِيثُ” Ayrıca her türlü şey için bozulmuş (fâsid) anlamında kullanılan bir sıfattır.⁵²

Kelime 5’i Mekkî 11’i Medenî olmak üzere Kur’ân’da toplam 16 defa geçmektedir. Bu ayetlerde kelimenin 3 vücûhu⁵³ vardır:⁵⁴

a) Haram

وَأْتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ

كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٥٥﴾

Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahdır.⁵⁵

b) Kâfir

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَىٰ الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِيٰ مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا

وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٥٦﴾

Allah, pisi temizden ayırncaya kadar müminleri içinde bulunduğunuz şu durumda bırakacak değildir. Allah size gaybı bildirecek de değildir. Fakat Allah,

⁵¹ Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-‘âmûs*, V/232.

⁵² Ferâhîdî, a.g.e., IV/249.

⁵³ Tezimizde kullandığımız vücûh kelimesi, kelimeyi birebir karşılayan, eşanlamlı kelime anlamında değil, kelimenin çağrışım yaptırdığı manaları (connotation) ifade için kullanılmıştır.

⁵⁴ İbn Cevzî, Cemâluddîn Ebî’l-Ferac ‘Abdirraûmân, *Nuzhetu’l- A’yuni’n-Nevâzir fî ‘İlmi’l-Vucûhi ve’n-Nezâir*, thk. MuĀammed ‘Abdulkerîm Kâzım er-Râñî, Muessesetu’r-Risâle, Beyrût, 1404/1984, s. 271.

⁵⁵ Nisâ 4/2. Aynı anlamdaki kullanım için Bkz. Mâide 5/100.

peygamberlerinden dilediğini seçer (gaybı ona bildirir). O halde Allah'a ve peygamberlerine iman edin. Eğer iman eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız sizin için büyük bir mükâfat vardır.⁵⁶

c) Küfür içeren söz

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ

Kötü bir sözün durumu da; yerden koparılmış, ayakta durma imkânı olmayan kötü bir ağacın durumu gibidir.⁵⁷

1.1.8. ۞-B-ı

Kelimenin “kötü/çirkin şeye (güzelin (Üsun) zıddı)” tekabül eden tek bir kök anlamı vardır.⁵⁸ Gözlerin bakmaktan imtina ettiği, nefsin uzak durduğu fiil ve durumlarıdır.⁵⁹

Kelime Kur'ân'da yalnızca tek bir ayette geçmektedir. Ayet Mekkîdir:

وَاتَّبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ

Bu dünyada onları lanete uğrattık. Kıyamet gününde de onlar çirkinleştirilmişlerden olacaklardır.⁶⁰

Feyrûzâbâdî ve İöfehânî'ye göre ayetteki kişilere “المَقْبُوحِينَ” denilmesi, kıyamette yüzlerinin kara olması, zemme müstahak olmaları, bukağılar ve zincirlerle sürüklenmeleri gibi kötü hallere düşmelerinden ötürüdür.⁶¹

⁵⁶ Âlu 'İmrân 3/179. Aynı anlamdaki kullanım için Bkz. A'râf 7/58.

⁵⁷ İbrâhîm 14/26.

⁵⁸ İbn Fâris, a.g.e., V/47; İbn Manýûr, a.g.e., II/552; Feyrûzâbâdî, *el-âmusu'l-Mu'âşir*, I/300; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-âmus*, VII/34; Ferâhîdî, a.g.e., III/53.

⁵⁹ İöfehânî, a.g.e., II/212; Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Levâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, IV/226.

⁶⁰ ۞ aâð 28/42.

⁶¹ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Levâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, IV/226.

1.1.9. ‘A-T-V

Kelimenin “büyüklenme ve haddi aşma (İstikbâr ve Câveze’l-i add)”ya delâlet eden tek bir kök anlamı vardır.⁶² İtaat etmeyen kişi için aynı kökten gelen “تَعَتَّى” kullanılır.⁶³ İşfehânî’ye göre kelime “İtaatten nefret etmek” anlamına gelir.⁶⁴ ‘Accâc:

الحمد لله الذي استقلَّتْ بأمره السماءَ واطمأنتِ بأمره الأرضُ فما تَعَتَّتْ

“Emriyle gökyüzü (bir çadır gibi) dikilen ve emriyle yeryüzü sakinleşen Allah’a hamdolsun ki onlar Allah’a karşı gelmediler”⁶⁵ demiştir.

“عَتَّى”, “عَتَّى”, “عَتَّى” şeklindeki çekimlerinde kelime, haddi tecâvüz ederek serkeşlikle büyüklenmek anlamına gelir. “عَتَّى” ve “عَتَّى” ise oldukça yaşlanmak anlamına gelir.⁶⁶

Kelime Kur’ân’da 2’si Medenî 8’i Mekkî olmak üzere 10 defa kullanılmıştır. Aşağıdaki âyet haricinde Kur’ân’da “‘Âsî” anlamında kullanılmıştır:

قَالَ رَبِّ اَنْتِ يَكُونُ لِي غُلَامًا وَكَانَتِ امْرَاَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿١٠٠﴾

Zekeriyya, “Rabbim!” “Hanımım kısır ve ben de ihtiyarlığım son noktasına ulaşmış iken, benim nasıl çocuğum olur?”⁶⁷

⁶² İbn Fâris, a.g.e., IV/225; Zebidî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-‘âmûs*, XXXVIII/533; Feyrûzâbâdî, *Beðâir*, IV/19.

⁶³ Ferâhîdî, a.g.e., II/260.

⁶⁴ İşfehânî, a.g.e., II/63.

⁶⁵ İbn Fâris, a.g.e., IV/225; Ferâhîdî, a.g.e., II/260.

⁶⁶ Ahmed Âsım Efendi, *el-Ûyânûsü’l-Besû fî Tercemeti’l-‘âmûsi’l-Mu’lîd*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1305, IV/1064.

⁶⁷ Meryem 19/8.

1.1.10. F-C-R

Kelimenin “Yarmaya,⁶⁸ açmaya” delâlet tek bir kök anlamı vardır.⁶⁹ Sabah zamanı karanlığın açılmasına/yarılmasına “فَجْرٌ” denir. Suyun yerden açığa çıkmasına da bu yüzden “إِنْفَجَرَ” denir.⁷⁰ Kur’ân bu iki kelimeyi de (“فَجْرٌ”⁷¹ ve “إِنْفَجَرَ”⁷²) kullanmıştır. Kelimeyi inceleme alanımıza dâhil etmemize vesile olan “فُجُورٌ” ise ma’ûiyete girmek olarak tanımlanmıştır. Bu yüzden yalan için de “فُجُورٌ” kelimesi kullanılmıştır.⁷³ Nitekim kunut duasında geçen “وَنَنْتَعُكَ مَنْ يَفْجُرُكَ” ifadesinde kelime “sana yalan söyleyeni terk ederiz” anlamında kullanılmıştır.⁷⁴ “فُجُورٌ”un dînin örtüsünü yırtmak anlamına geldiği de söylenmektedir.⁷⁵ Haktan ayrılan herkese “فَاجِرٌ” denir.⁷⁶

Kelime kökü Kur’ân’da 16’sı Mekkî, 8’i Medenî olmak üzere 24 defa kullanılmıştır.

---

⁶⁸ İşfehânî, a.g.e., II/179.

⁶⁹ İbn Fâris, a.g.e., IV/475.

⁷⁰ İbn Fâris, ay.

⁷¹ Fecr 89/1.

⁷² Baâra 2/60.

⁷³ İbn Fâris, a.g.e., IV/475.

⁷⁴ Burada kelimeye senden uzaklaşan anlamı verenler de olmuştur. Bkz. İşfehânî, a.g.e., II/179.

⁷⁵ İşfehânî, ay.

⁷⁶ İbn Fâris, a.g.e., IV/475.

1.1.11. F-S-'

“فَسَقَ” Şeriatın dışına çıktı,⁷⁷ Allah’ın emrini terk etmek, isyan etmek, doğru yoldan çıkmak yahut fücûr olarak tanımlanabilir.⁷⁸ İbn Fâris’e göre bu kökten gelen bir tek kelime vardır ki o da “فِسْقٌ”dur. “فِسْقٌ” Tâattan çıkmak⁷⁹, haktan ayrılmak⁸⁰ Allah’ın emrini terk etmek, isyan etmek, doğru yoldan çıkmak⁸¹ anlamlarına gelir. Ferrâ kelimenin Arapların “فَسَقَتِ الرُّطْبَةُ عَنْ قِثْرِهَا” “Taze hurma kabuğundan çıktı” sözünden geldiğini söylemektedir.⁸² İbnü’l-’Arâbî: “Şiirde olsun konuşmada olsun Cahiliyye’nin kelâmında Fâsiâ kelimesi asla duyulmamıştır. Kelimenin Arapça bir kelime olmasına rağmen hiçbir Câhiliyye şiirinde yer almaması ilginçtir” demektedir.⁸³

“Fisâ”, “Küfr”den daha genel bir kavramdır. Günahın çoğuna da azına da “fisâ” denir. Ancak genelde çok olan günah ile ilgili kullanımıyla bilinir. Fâsiâ çoğunlukla şer’î hükümleri kabul ve ikrâr etmiş, sonrasında onun (şer’î hükümlerin) tamamını yahut bir kısmını ihlâl etmiş kimseye denir. Hakîkî kâfire “Fâsiâ” denmesi aklın zorunlu kıldığı ve fitratın gerektirdiği hükümleri ihlâl etmesinden ötürüdür.⁸⁴

Kelime Kur’ân’da 14’ü Mekkî, 40’ı Medenî olmak üzere toplam 54 defa zikredilmiştir.

⁷⁷ İşfehânî, a.g.e., II/193.

⁷⁸ Feyrûzâbâdî, *el-’âmusu’l-Mu’lî*; I/1185.

⁷⁹ İbn Fâris, a.g.e., IV/502.

⁸⁰ Feyrûzâbâdî, *el-’âmusu’l-Mu’lî*; I/1185.

⁸¹ İbn Manýûr, a.g.e., X/308.

⁸² Ferrâ, Ebû Zekerıyyâ Ya’lyâ b. Ziyâd, *Me’âni’l-’ur’ân*, tah. AÜmed Yûsuf Necâtî-Mu’ammed ‘Alî Neccâr-‘Abdulfettâl İsmâ’îl Şelbî, *Dâru’l-Miðriyyeti li’t-Te’lîfi ve’t-Terceme*, Mısır tsz, II/147; İbn Fâris, a.g.e., IV/502; İbn Manýûr, ay; İşfehânî, a.g.e., II/193.

⁸³ İbn Fâris, ay; İşfehânî, a.g.e., II/194.

⁸⁴ İşfehânî, a.g.e., II/193.

1.1.12. C-N-j

“جَنَحَ” fiili, sözlükte “meyletmek” anlamına gelir.⁸⁵ Düşmanlığa ve meyletme delalet eden tek bir kök anlama sahiptir.⁸⁶ Bir şeyin gitmeye veya gelmeye meyletmesi şeklinde de tarif edilmiştir. “جَنَحَ وَاللَّيْلُ” Barışa yönelmek, meyletmek; “جَنَحَ وَإِلَيْهِ” bir şeye yönelmek; “جَنَحَ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ” güneşin batmaya meyletmesi, “جَنَحَ الْأَصِيلُ” ikindi ile akşam arasındaki vakitte alacakaranlığın basması⁸⁷ ve “جَنَحَ اللَّيْلُ” gece karanlığının basması anlamlarına gelir.⁸⁸

“جَنَاحٌ” ise; kuş kanadı anlamına gelir. Ayrıca “yan, taraf” anlamını da taşır.⁸⁹

Kuşun aşağıya, yukarıya, sağa, sola meyletmesini sağlayan esas organ olmasından yahut kanatların kuşun her iki tarafında yer almasından ötürü bu şekilde isimlendirilmiş olması ihtimali vardır. Meyletmek, tercihe sahip bir işte bir taraftan yana olmak anlamını içerdiği için “جَنَاحٌ” kelimesinin taraf anlamında kullanılmış olması da muhtemeldir.

“جَنَاحٌ” Hakkın bulunduğu taraftan uzaklaşıp, günaha (işm) meyleden insanı isimlendirmek için kullanılmış,⁹⁰ sonradan ise her türlü günaha (işm) “جَنَاحٌ” denmiştir.⁹¹

⁸⁵ İbn Manýûr, a.g.e., II/428; Feyyûmî, a.g.e., II/207.

⁸⁶ İbn Fâris, a.g.e., I/484.

⁸⁷ Zemaûşerî, Mu’ammed b. ‘Umar, *Esâsu’l-Belâ’â*, Dâru’l-Kutubu’l-‘İlmiyye, Beyrût 1419/1998, I/151.

⁸⁸ İşfehânî, a.g.e., I/197; Feyyûmî, a.g.e., II/207.

⁸⁹ Zemaûşerî, *Esâsu’l-Belâ’â*, I/152.

⁹⁰ İbn Cevzî, *Nuzhetu’l- A’yuni’n-Nevâzir fî ‘İlmi’l-Vucûhi ve’n-Nezâir*, s. 230.

⁹¹ İşfehânî, a.g.e., II/207.

C-N-j fiil kökü 7 tanesi Mekkî, 27 tanesi Medenî olmak üzere Kur'an'da 34 defa geçmekte ve 4 ayrı anlamı içermektedir:

a) Kanat

Kelime Kur'an'da birisi meleklerin diğeri kuşların olmak üzere kanat anlamıyla 2 defa kullanılmıştır ve her iki ayet de Mekkî ayetlerdir.

Kuşların kanatları ile ilgili âyet En'âm sûresinde yer alır:

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ

رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿١٠٠﴾

“Yeryüzünde gezen her türlü canlı ve (gökte) iki kanadıyla uçan her tür kuş, sizin gibi birer topluluktan başka bir şey değildir. Biz Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonunda hepsi Rablerinin huzuruna toplanıp getirilecekler.”⁹²

Meleklerin kanatları ile alakalı ayet ise Fââtır Suresinde şöyle geçer:

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أجنحةٍ مثنى وثلاث ورباع يزيد في الخلق

مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٠﴾

Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur. O yaratmada dilediği kadar artırır. Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.⁹³

b) Yan, taraf

Kelime Kur'an'da yan, taraf anlamıyla⁹⁴ 5 kez yer almaktadır ve bu ayetlerin de tamamı Mekkî'dir. Bu anlamın en açık ifadesi ¼âhâ suresinde yer alır:

⁹² En'âm 6/38.

⁹³ Fââtır 35/1.

⁹⁴ Kelimenin bu anlamda kullanılması ile ilgili olarak bkz. İbn Cevzî, *Nuzhetu'l- A'yuni'n-Nevâzır fi 'İlmi'l-Vucûhi ve'n-Nezâir*, s. 230 vd.

وَاضْمُمُ بَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجُ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سَوْءٍ آيَةً أُخْرَى ﴿٩٥﴾

Ve elini koltuğunun altına sok, başka bir mucize olarak ayıpsız bir halde bembeyaz olarak çıkıversin.⁹⁵

İnsanın kollarının iki yanında olmasından ötürü kelimenin bu şekilde isimlendirilmiş olması muhtemeldir. Daha önce de ifade edildiği gibi kanatların da kuşun her iki tarafında yer almasından ötürü bu şekilde isimlendirilmiş olması ihtimali vardır.

c) Meyletmek

Kelime Kur'ân'da bu anlamıyla tek bir ayette 2 defa geçmektedir. Ayet Medenî'dir.

﴿وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

Ve eğer onlar sulha meylederlerse sen de ona meylet ve Allah Teâlâ'ya tevekkül kıl! Şüphe yok ki, her şeyi bihakkın işitici ve tamamıyla bilici olan ancak O'dur.⁹⁶

d) Cürüm

Kelime Kur'ân'da bu anlamıyla 27 defa geçmektedir ve bu ayetlerin tamamı Medenî'dir. Diğer kalıplar göz önünde bulundurulduğunda Kur'ân'da en çok tekrarlanan kalıbın (جُنَاحٌ) olduğu görülecektir. Kelimenin geçtiği tüm ayetlerde icâzet (bir şeye izin verme/müsaade etme) anlamının olduğu görülür. Kelime 2 ayrı kalıpla kullanılmaktadır:

a) لَيْسَ عَلَى ..... جُنَاحٌ

b) لَا جُنَاحَ عَلَى.....

Bu kalıplara birer örnek verecek olursak:

⁹⁵ ¼âhâ 20/22. Diğer âyetler için bkz. j icr 15/88, İsrâ 17/24, Şu'arâ 26/215, ' aòað 28/32.

⁹⁶ Enfâl 8/61.

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ
 رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ
 لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ
 عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ
 بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٩٧﴾

-Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir. Hiçbir kimseye gücünün üstünde bir yük ve sorumluluk teklif edilmez. -Hiçbir anne ve hiçbir baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın- (Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur. Eğer (anne ve baba) kendi aralarında danışıp anlaşarak (iki yıl dolmadan) çocuğu süttten kesmek isterlerse onlara günah yoktur. Eğer çocuklarınızı (bir süt anneye) emzirtmek isterseniz örfe uygun olarak vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla görendir.⁹⁷

وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ
 مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَغْفِرْنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾

Artık evlenme ümidi beslemeyen, hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı kadınların zinetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir günah yoktur. Ama yine sakınmaları onlar için daha hayırlıdır. Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.⁹⁸

Kelimelerin Mekkî-Medenî kullanımları ve kullanım miktarları şu şekilde şematize edilebilir:

⁹⁷ Baðara 2/233.

⁹⁸ Nûr 24/60.

MEKKÎ AYETLERDE KULLANILAN MANALAR	KULLANIM MİKTARI	MEDENÎ AYETLERDE KULLANILAN MANALAR	KULLANIM MİKTARI
KANAT	2	MEYLETMEK	2
TARAF, YAN	5	CÜRM	27

1.1.13. E-»-M

Kelime, “Harekette ve konuşmada yavaşlık ve gecikme”ye delalet eden tek bir kök anlama sahiptir.⁹⁹ “الْأَثْمُ” Günah (yēnb),¹⁰⁰ günahın içine düşmek,¹⁰¹ helal olmayan bir şey yapmak¹⁰² demektir. Günah işleyen kişi sevabı yavaşlatan fiillerde bulunduğu için kelime bu anlamda kullanılmıştır.¹⁰³

Kelime, Kur’ân’da 7’si Mekkî, 22’si Medenî olmak üzere 29 defa geçmektedir.

1.1.14. »-‘ -L

Kelime kök anlamıyla “Hafifin zıddı = ağır” demektir.¹⁰⁴ Günah anlamında da kullanılmaktadır.¹⁰⁵ Sevâba ulaşmaktan alıkoyduğu, ulaşmayı ağırlaştırdığı için böyle söylenmiştir.¹⁰⁶ Aşağıdaki ayette kelime bu anlamda kullanılmıştır:

⁹⁹ İbn Fâris, a.g.e., I/60.

¹⁰⁰ İbn Manýûr, a.g.e., I/23; Feyrûzâbâdî, *el-‘âmusu’l-Mu’lî*; I/1388.

¹⁰¹ Ferâhîdî, a.g.e., VIII/250.

¹⁰² Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-‘âmus*, XXXI/185.

¹⁰³ İşfehânî, a.g.e., I/14.

¹⁰⁴ Feyrûzâbâdî, *el-‘âmusu’l-Mu’lî*; I/1256; Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi’t-Temyîz fî Leðâifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, II/334; Cevherî, a.g.e., IV/1647; İbn Manýûr, a.g.e., XI/85; İbn Fâris, a.g.e., I/382; İşfehânî, a.g.e., I/154.

¹⁰⁵ İbn Manýûr, ay.

وَلِيَحْمِلْنَ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيَسْئَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٤٧﴾

Andolsun, onlar mutlaka kendi yüklerini ve kendi yükleriyle beraber nice ağır yükleri yükleneceklerdir. Uydurmakta oldukları şeylerden de kıyamet günü şüphesiz, sorguya çekileceklerdir.¹⁰⁷

Kelime Kur'ân'da 19'u Mekkî, 9'u Medenî olmak üzere 28 defa kullanılmıştır. Hamilelikte yükün ağırlaşması¹⁰⁸, savaşta korkudan ötürü ağırlaşip yerinde kalmak¹⁰⁹, ağır bir söz¹¹⁰, ağır (çetin) gün¹¹¹, yüklü (yağmurla ağırlaşmış) bulut¹¹² gibi farklı şekillerde kullanılmıştır.

1.1.15. j -V-B

“ح وَب” fiili, tamamı yakın anlamlı olan günah, hâcet veya sıkıntı kelimelerinin gruplandırılmasıyla ortaya çıkan tek bir kök anlama sahiptir.¹¹³ Deveyi yasaklamak, ona eziyet etmek için kullanılan “الْحَوْبُ” buradan gelmektedir.¹¹⁴ “حَوْبٌ” günah anlamına gelen¹¹⁵ Öârîb (Arapça'ya diğer dillerden gelen yabancı) bir kelimedir.¹¹⁶ Kişi men edildiği bir şeyi yaptığı için günah şeklinde isimlendirilmiştir.

Kur'ân'da tek bir âyette geçmektedir. Âyet Medenî'dir:

¹⁰⁶ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fi Lebâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, II/335; İşfehânî, a.g.e., I/155.

¹⁰⁷ 'Ankebût 29/13.

¹⁰⁸ A'râf 7/189.

¹⁰⁹ Tevbe 9/38.

¹¹⁰ Muzzemmil 73/5.

¹¹¹ İnsân 76/27.

¹¹² Ra'd 13/12.

¹¹³ İbn Fâris, a.g.e., II/113.

¹¹⁴ İşfehânî, a.g.e., I/270.

¹¹⁵ Jeffrey, Arthur, *The Foreign Vocabulary of the Qur'ân*, Oriental Institute, Baroda 1938, s. 116; İbn Fâris, II/113; Feyrûzâbâdî, *el-'âmusu'l-Mu'âlî*, I/99; Ferâhîdî, a.g.e., III/310; İşfehânî, a.g.e., I/270.

¹¹⁶ Jeffrey, ay.

وَأْتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ

كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿١١٧﴾

Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahdır.¹¹⁷

1.1.16. j -N-»

Kelimenin “günah (iôm) ve hata, sıkıntı (ûarac)”ya delâlet eden tek bir kök anlamı vardır.¹¹⁸ Yeminini îfâ etmemek anlamına da gelmektedir.¹¹⁹ Feyrûzâbâdî’ye göre kelime; günah, yemininden dönmek, bâtıldan hakka veya hakdan bâtıla meyletmek anlamlarına gelir.¹²⁰

Kelime Kur’ân’da 2 Mekkî sûrede 2 defa geçmektedir. °âd sûresindeki âyette kelime yemininden dönmek anlamında kullanılmıştır:

﴿وَأَخَذَ بِيَدِكْ صِغْتًا فَاصْرَبْ بِهِ وَلَا تَحْنُثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿١١٧﴾﴾

Şöyle dedik: “Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma.” Gerçekten biz Eyyub’u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel kuldu! O, Allah’a çok yönelen bir kimse idi.¹²¹

Vââi’a sûresinde ise kelime günah anlamında kullanılmıştır:

﴿وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ ﴿١١٧﴾﴾

Büyük günah (şirk) üzerinde ısrar ediyorlardı.¹²²

¹¹⁷ Nisâ 4/2.

¹¹⁸ İbn Fâris, a.g.e., II/108.

¹¹⁹ Feyyûmî, a.g.e., I/154; İbn Manÿûr, a.g.e., II/138.

¹²⁰ Feyrûzâbâdî, *el-âmusu'l-Muÿîz*, I/215.

¹²¹ °âd 38/44.

¹²² Vââi’a 56/46.

1.1.17. C-R-M

Kelimenin kök anlamı “kesmek, koparmak (àa0a'a),¹²³ ağaçtan meyve toplamak”¹²⁴tır. Araplar hurma toplamak için “الجرام” kelimesini kullanırlar. “الجرامَة” Kesilip toplanmış hurmanın kötüsü anlamındadır. Kelime, yan anlam olarak kazandı manasına da gelmektedir. Çünkü kazanmak (كَسَبَ) bir şeyden parça almayı (اِقْطَعَ) da içerir.¹²⁵ “الجُرْمُ” günah anlamına gelmektedir.¹²⁶ Günah bir kazançtır ve bu kazanç, günah bir şeyden bir parça alma ile hâsıl olur.¹²⁷ İşfehânî'ye göre “أَجْرَمَ” cürüm sahibi oldu demektir ve bu kullanımıyla “أَسْمَرَ” ve “أَلْبَنَ” fiillerine benzer. Bunlardan isti'âre olmak üzere her çirkin şeyin kazanılması anlamındadır.¹²⁸ İşfehânî'nin örnek olarak gösterdiği “أَسْمَرَ” ve “أَلْبَنَ” fiillerinde malın çoğalması,¹²⁹ sütün çoğalması¹³⁰ anlamları vardır. Dolayısıyla İşfehânî, burada cürümün kazanılıp çoğaltılmasının kastedildiğini ifade etmektedir.

Kelime kökü, Kur'ân'da 60'ı Mekkî, 6'sı Medenî olmak üzere toplam 66 defa zikredilmiştir. Feyrûzâbâdî'ye göre bu kullanımlarda 6 vücûh bulunmaktadır.¹³¹

- a) Şirk¹³²
- b) Kaderîyye ehlinin itikadı¹³³
- c) Fâhişe yani livâta¹³⁴

¹²³ İbn Manýûr, a.g.e., XII/90; İbn Fâris, a.g.e., I/445.

¹²⁴ İşfehânî, a.g.e., I/178.

¹²⁵ İbn Fâris, I/446.

¹²⁶ Ferâhîdî, a.g.e., VI/119; İbn Manýûr, a.g.e., XII/90; İbn Fâris, ay.

¹²⁷ İbn Fâris, ay.

¹²⁸ İşfehânî, a.g.e., I/178.

¹²⁹ Ahmed Âsım Efendi, a.g.e., II/195.

¹³⁰ Râzî, Mu'ammed b. Ebî Bekr b. Abdilâdir, *Mu'ütârü'v-ü'üâü*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabiyyi, Beyrût 1967, s. 590

¹³¹ Feyrûzâbâdî, *Bedâiru Çevi't-Temyîz fi Leâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, II/355-356.

¹³² Me'âric 70/11.

¹³³ 'amer 54/47.

¹³⁴ A'râf 7/84.

d) Düşmanlık taşımak¹³⁵

e) لَاجِرَمَ şeklinde yani birşeye hakkı olmak¹³⁶

f) İóm, yēnb ve zelle.¹³⁷

Kelimeye “Kaderîyye ehlinin itikadı” şeklinde mana verilmesi, daha önce de ifade ettiğimiz üzere vücûh olarak verilen kelimelerin çağrışım yaptırdığı manaları (connotation) ifade için kullanıldığını gösteren güzel bir örnektir. Çünkü âyetin manasının, âyetlerin nâzil olduğu çağda henüz teşekkül etmemiş bir gurubun inanışı anlamına gelmesi imkânsız bir olaydır.

1.1.18. L-M-M

Kelimenin, “yakınlaştırma, ekleme, toplama,¹³⁸ ıslah etme”¹³⁹ye delâlet eden tek bir kök anlamı vardır. “الْمَمُّ” günaha (yēnb) yakın olan şeydir ve büyük günahların haricindekiler hakkında kullanılır.¹⁴⁰ Ma’ûiyete yakın olmak şeklinde tarif edenler de vardır.¹⁴¹ Nitekim Cenab-ı Allah:

الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّوْا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَىٰ

“Onlar, ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve çirkin işlerden uzak duran kimselerdir. Şüphesiz Rabbin, bağışlaması çok geniş olandır. Sizi, topraktan yarattığında da ve analarınızın karnında ceninler iken de, en iyi bilendir. Bunun için

¹³⁵ Mâide 5/2 ve 8.

¹³⁶ Hûd 11/22.

¹³⁷ Hûd 11/35.

¹³⁸ İbn Fâris, a.g.e., 5/197; İbn Manýûr, a.g.e., XII/547.

¹³⁹ İbn Manýûr, ay.

¹⁴⁰ İbn Manýûr, ay.

¹⁴¹ İşfehânî, a.g.e., II/345.

kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü o, Allah'a karşı gelmekten sakınanları en iyi bilendir”¹⁴² buyurmuştur.

Bu fiil kökü Kur'ân'da biri Mekkî biri Medenî olmak üzere 2 defa kullanılmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz âyet Medenî'dir. Mekkî âyet Fecr sûresinde yer almaktadır ancak farklı bir anlamda (şiddetli bir şekilde/sahibini araştırmadan/mirasta haddi aşarak vs... malı yemek,¹⁴³ helal-haram demeden¹⁴⁴) kullanılmıştır.

1.1.19. R-C-Z

Kelimenin “sallanmak/titrelemek (iñôarabe)”¹⁴⁵ anlamına gelen tek bir kök anlamı vardır. “الرَّجَزُ” devenin güçsüzlükten ötürü yakalandığı bir çeşit hastalıktır.

Deve, ayağa kalmak istediğinde bacaklarının, uyluklarının birbirine yaklaşması¹⁴⁶ ve titremesidir.¹⁴⁷ Recez aynı zamanda Arap şiirindeki veznin adıdır.¹⁴⁸ Bu vezin; şiirin cüzlerinin kesik kesik¹⁴⁹ ve birbirine yakın olması¹⁵⁰ ve şiir söylenirken dilin titrer bir hal almasından ötürü bu şekilde isimlendirilmiştir.¹⁵¹ “الرَّجَزُ” Azab¹⁵²/kavimler üzerine indirilmiş tüm azablar¹⁵³ anlamındadır. Depremde bir titreme/sallanma eylemi olması hasebiyle zelzeleyi ifade için ve şeytanın verdiği vesveseleri ifade için

¹⁴² Necm 53/32.

¹⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Taberî, Ebû Ca'fer Mu'ammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, tah. Turîkî, 'Abdullah b. 'Abdulmu'îsîn, Dâru Hicr, 'âhira 1422/2001, XXIV/380.

¹⁴⁴ İbn Ke'îr, Ebû'l-Fidâ İsmâ'îl b. 'Umar, *Tefsîru'l-'ur'âni'l-'Azîm*, tah. Selâme, Sâmî b. Mu'ammed, Dâru 'ayyibetin li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyâ' 1420/1999, VIII/399.

¹⁴⁵ İbn Fâris, a.g.e., II/489; İöfehânî, a.g.e., I/383; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, XV/149.

¹⁴⁶ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fi Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, III/36.

¹⁴⁷ İbn Man'yûr, a.g.e., IV/348; Feyrûzâbâdî, *el-'âmûs'u'l-Mu'ûlîz*, s. 657.

¹⁴⁸ Feyyûmî, a.g.e., I/219.

¹⁴⁹ İbn Fâris, a.g.e., II/489.

¹⁵⁰ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fi Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, III/36; İöfehânî, a.g.e., I/383.

¹⁵¹ İöfehânî, ay.

¹⁵² Feyyûmî, a.g.e., I/219.

¹⁵³ Ferâhîdî, a.g.e., VI/66.

de¹⁵⁴ yine “رَجْرَ” kelimesi kullanılmıştır.¹⁵⁵ “رَجْرَ” ise bir görüşe göre put¹⁵⁶, putlara kulluk¹⁵⁷, bütün şirk çeşitleridir.¹⁵⁸ Diğer bir görüşe göre de gûnahtan kinayedir.¹⁵⁹

“رَجْرَ” kökü Kur’ân’da 8’i Mekkî, 2’si Medenî olmak üzere toplam 10 defa kullanılmıştır. Ya’Ûya b. Sellâm’a göre bu kullanımlarda kelimenin 4 vücûhu vardır.¹⁶⁰

1- Putlar:

وَالرَّجْرَ فَاهْجُرْ

Putlardan (onlara kulluk etmekten) uzak dur.¹⁶¹

2- Şeytanın vesveseleri:

إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنزِلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُم

رَجْرَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ

Hani (Allah) kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyor; sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu.¹⁶²

3- Azab

¹⁵⁴ Ferâhîdî, a.g.e., VI/66.

¹⁵⁵ Feyrûzâbâdî, *Bedâiru Çevi't-Temyîz fî Leâîfi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, III/36; İöfehânî, a.g.e., I/383.

¹⁵⁶ Feyrûzâbâdî, *Bedâiru Çevi't-Temyîz fî Leâîfi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, ay; İöfehânî, ay;

¹⁵⁷ Ferâhîdî, a.g.e., VI/66.

¹⁵⁸ Ferâhîdî, ay.

¹⁵⁹ İöfehânî, a.g.e., I/383.

¹⁶⁰ Ya’Ûyâ b. Sellâm, Ebû Zekerıyyâ, *et-Teðârîf li't-Tefsîri'l-'ur'ân mimmâ İštebehet Esmâuhu ve Teðarrafet Me'âniyye*, thk. Hind Şelebî, eş-Şirketu't-Tûnusıyyetu li't-Tevzi', Tûnus 1979, s. 321-322.

¹⁶¹ Muddeóóir 74/5.

¹⁶² Enfâl 8/11.

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ
لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٦٣﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَى آجَلٍ هُمْ بِالْغُورِ
إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ

Üzerlerine azap çökünce, “Ey Musa!” dediler, “Rabbinin sana verdiği söz uyarınca bizim için dua et. Eğer azabı üzerimizden kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve İsrailoğullarını seninle birlikte elbette göndereceğiz” dediler. Fakat erişecekleri bir süreye kadar biz azabı üzerlerinden kaldırıncaya bakmışsın yeminlerini bozuyorlar.¹⁶³

4- “الرِّجْسُ” kelimesinin sinonimi olarak günah (ióm)

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ
اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿١٦٤﴾

Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekatı verin. Allah’a ve Resülüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.¹⁶⁴

1.1.20. B-• -Y

İbn Fâris’e göre kelimenin, “bir şeyin talebine” ve “bir tür bozulmaya (fesâd)” delâlet eden 2 tane kök anlamı vardır.¹⁶⁵ İşfehânî ve Feyrûzâbâdî ise kelimenin “Elde etmek için çabalanan bir şeyde haddi aşmayı talep etmek”¹⁶⁶ anlamında olduğunu ve fesâda delâlet eden anlamın haddi aşmaktan geldiğini söylemektedirler. Kelimenin

¹⁶³ A‘râf 7/134-135.

¹⁶⁴ AÜzâb 33/33.

¹⁶⁵ İbn Fâris, a.g.e., I/271.

¹⁶⁶ İşfehânî, a.g.e., I/105; Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi’t-Temyîz fî Leðâifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, II/262.

ayrıca tekebbür anlamı da vardır. Bu anlamda kullanılma sebebi kişinin kendi konumunu tecavüz ederek olmadığı bir konuma geçmesidir.¹⁶⁷

Feyrûzâbâdî, kelimenin Kur'ân'da 5 vucûh üzere geldiğini söylemektedir:¹⁶⁸

- 1- Zulüm¹⁶⁹
- 2- Ma'ûiyet ve Zelle¹⁷⁰
- 3- Haset¹⁷¹
- 4- Zinâ¹⁷²
- 5- Talep¹⁷³

Kelime kökü Kur'ân'da 40'ı Mekkî, 46'sı Medenî olmak üzere toplam 86 defa geçmektedir.

1.1.21. S-R-F

Kelimenin “insanın yaptığı her işte haddi aşmaya¹⁷⁴ ve aynı şekilde bir şeyden gaflette bulunmaya¹⁷⁵” delâlet eden tek bir kök anlamı vardır. Genellikle nafakada haddi aşmak için kullanılır.¹⁷⁶ Eðma'î'nin anlattığına göre bazı Araplar arkadaşlarıyla vaatleşir sonra o vaatten dönerdi ve bundan ötürü “مَرَرْتُ بِكُمْ فَسَرَفْتُكُمْ” “size uğradım da görmezden/bilmezden geldim” derler.¹⁷⁷

“السَّرْفُ” hata¹⁷⁸ demektir. “الإِسْرَافُ” iktisadın zıddıdır¹⁷⁹. Allah'ın helal kılmadığı şeyi yemektir ki bu da Allah'ın helal kıldığı haddi tecavüz etmek demektir.

¹⁶⁷ İşfehânî, a.g.e., I/106.

¹⁶⁸ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, II/262.

¹⁶⁹ Na'ül 16/90.

¹⁷⁰ Yûnus 10/23.

¹⁷¹ Şûrâ 42/14.

¹⁷² Nûr 24/33.

¹⁷³ A'râf 7/45 olumsuz olan bu talebe karşılık olarak da Muzzemmil 73/20.

¹⁷⁴ İbn Manýûr, a.g.e., IX/148; İbn Fâris, a.g.e., II/153; Feyyûmî, a.g.e., I/274; İşfehânî, a.g.e., I/473; Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, III/216.

¹⁷⁵ İbn Fâris, ay; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, XXIII/428.

¹⁷⁶ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, III/216; İşfehânî, a.g.e., I/473.

¹⁷⁷ Cevherî, a.g.e., IV/1373; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, XXIII/428.

¹⁷⁸ Ferâhîdî, a.g.e., 7/244; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, ay.

¹⁷⁹ Ferâhîdî, ay.

Süfyan: “Allah’a tâat dışında infâk edilen her şeyi israf olarak tanımlamıştır.¹⁸⁰ demiştir. İyâs b. Mu’âviye ise “İsraf Allah’ın hakkını kısmaktır” demiştir.¹⁸¹

Kelime Kur’ân’da 16’sı Mekkî, 7’si Medenî olmak üzere toplam 23 defa geçmektedir. Feyrûzâbâdî’ye göre bu kullanımlarda 6 vücûh bulunmaktadır:¹⁸²

- a) Haram¹⁸³
- b) Farza muhalefet (مُخَالَفَةُ الْمُوجِبَاتِ)¹⁸⁴
- c) Gereksiz yere infâk¹⁸⁵
- d) Haddi tecavüz¹⁸⁶
- e) Şirk¹⁸⁷
- f) Ma’ûiyette ifrat¹⁸⁸

1.1.22. ¼-• -V/Y

Ferâhîdî’ye göre haddi aşan her şey için “طَعَى” kelimesi kullanılır.¹⁸⁹ İşfehânî ve İbn Fâris’e göre ise, kelimenin “ıyânda haddi aşma”ya delâlet eden tek bir kök anlamı vardır.¹⁹⁰ Ma’ûiyette ve zulümde haddi aşmak (isrâf)¹⁹¹ yahut küfürde haddi aşmak (Ölûvvun)¹⁹² olarak da tanımlanmıştır. “الطَّغْيَانُ” her şeyde haddi aşmak, isyanda ise hem haddi hem miktarı aşmak anlamına gelir.¹⁹³ “الطَّاغُوتُ” haddi aşan

¹⁸⁰ İbn Manýûr, a.g.e., IX/148; İşfehânî, a.g.e., I/473.

¹⁸¹ İbn Manýûr, ay.

¹⁸² Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi’t-Temyîz fi Lebâifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, II/105.

¹⁸³ Nisâ 4/6.

¹⁸⁴ İsrâ 17/33.

¹⁸⁵ Furâân 25/67.

¹⁸⁶ A’râf 7/31.

¹⁸⁷ Mu’min 40/43.

¹⁸⁸ Zümer 39/53.

¹⁸⁹ Ferâhîdî, a.g.e., IV/435.

¹⁹⁰ İbn Fâris, a.g.e., III/412; İşfehânî, a.g.e., II/28.

¹⁹¹ Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-‘âmûs*, XXXVIII/492.

¹⁹² İbn Manýûr, a.g.e., XV/7; Feyrûzâbâdî, *el-‘âmûs’l-Mu’lîf*, I/1685.

¹⁹³ Feyyûmî, a.g.e., II/373; Feyrûzâbâdî, ay.

her kişi yahut Allah'tan başka kulluk edilen her Şey için kullanılır. Tekil ve oğulu için aynı kelime kullanılır.¹⁹⁴

Kelime Kur'ân'da 28'i Mekkî, 11'i Medenî olmak üzere toplam 39 defa zikredilmiştir.

1.1.23. F-S-D

Kelime “alaU”ın zıddıdır.¹⁹⁵ “ürümeğ, bozmak, yaramaz olmak”¹⁹⁶, “Yok olmak, azar azar çözölmek ve değişime uğramak”¹⁹⁷, “Bir Şeyin itidalin dışına çıkması”¹⁹⁸, “Haddi aşmak”¹⁹⁹ anlamlarına gelir. Ruh, beden ve nesnelere ilgili kullanımında istikametten çıkmayı da ifade eder.²⁰⁰

Kelime Kur'ân'da 31'i Mekkî, 19'u Medenî olmak üzere toplam 50 kez kullanılmıştır.

1.1.24. 'A-D-V

Kelime “bir Şeyde tecâvüz ve kendisiyle yetinilmesi gereken bir Şeyde öne geçmek” anlamında tek bir köke sahiptir.²⁰¹ İşfehânî'ye göre kelime bazen “birleşmede uyuşmazlık”, bazen kalpteki “düşmanlık”, yürüyüşte hız, koşma, “muamelede adâletin ihlâli” anlamlarına gelebilir. Oturulan yerin kısımları göz önünde bulundurularak “bir kısmın diğerinden uzak olması”²⁰² anlamına geldiği de

¹⁹⁴ İşfehânî, a.g.e., II/28.

¹⁹⁵ İşfehânî, a.g.e., II/192; Ahmed Âsım Efendi, a.g.e., I/1240; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, VIII/496.

¹⁹⁶ AÛterî, Muððafâ b. AÛmed, *AÛterî Kebîr*, Maðba'atu'l-'Âmira, Basım Yeri Belirtilmemiş 1311, s. 767.

¹⁹⁷ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, VIII/496.

¹⁹⁸ İşfehânî, a.g.e., II/192.

¹⁹⁹ Ahmed Âsım Efendi, a.g.e., I/1240.

²⁰⁰ İşfehânî, ay.

²⁰¹ İbn Fâris, a.g.e., IV/249.

²⁰² İşfehânî, a.g.e., I/326.

ifade edilir. “اِعْتَدَى” haddi aşmak²⁰³, “عُدُوَّة” vadinin iki yanı²⁰⁴, “عَدُوٌّ” düşmanlık²⁰⁵

anlamına gelir.

Kelime Kur’ân’da 24’ü Mekkî, 81’i Medenî olmak üzere 105 defa geçmektedir.

---

²⁰³ Lane, Edward William, *An Arabic-English Lexicon*, Librairie du Liban, Beirut-Lebanon 1968, V/1977; İbn Manýûr, a.g.e., 15/31.

²⁰⁴ Feyyûmî, a.g.e., II/398.

²⁰⁵ İşfehânî, a.g.e., I/326.

1.2. GÜNAH KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE PEYGAMBERLERLE İLGİLİ KULLANILAN KELİMELER

1.2.1. Z-L-L

Kelime “Çamurdan veya çamurlu bir yerden kaymak, sözde hata etmek, sözün anlamını kaydırmak” anlamlarına gelir.²⁰⁶ Okun kalkandan kayması, insanın büyük kayada veya kayalık bir mekânda iken ayağının kayması için kullanılır.²⁰⁷ “الرَّزَلَّةُ”

hata demektir. Çünkü hata yapan kişi doğru yoldan kaymıştır.²⁰⁸

Kelime Kur’ân’da 1’i Mekkî, 3’ü Medenî olmak üzere toplam 4 defa geçmektedir.

Sözcük Kur’ân’da yemin etmiş bir kişinin hile ve fesat ile sözünden cayması, Hz. Âdem ve Havvâ’nın şeytana kanması, kişinin kendisine aşikâr deliller geldikten sonra bu delilleri yok sayması, savaş esnasında bazı kişilerin peygamberin talimatını dinlememeleri yüzünden şeytanın onları kandırmaya çalışmasını ifade için kullanılmıştır.

1.2.2. ‘A-°-V/Y

Kelimenin birleşmeye ve ayrılmaya delâlet eden 2 kök anlamı vardır. Birleşme anlamdaki kullanımı ile alakalı olarak:

1- “عَصَا” Elin parmakları kapanmış bir şekle bürünmesi halidir.²⁰⁹ Ebû

‘Abîd’e göre kelimenin kök anlamı “birleşme ve anlaşma”dır.²¹⁰ Cemaat

(topluluk) için “عَصَا” kelimesi kullanılır. “العَصَا” İslâm cemaati demektir

²⁰⁶ AÜterî, a.g.e., s. 472; Ahmed Âsım Efendi, a.g.e., III/1342.

²⁰⁷ Ferâhîdî, a.g.e., VII/348; İbn Manýûr, XI/306.

²⁰⁸ İbn Fâris, a.g.e., III/4.

²⁰⁹ İbn Fâris, a.g.e., IV/271.

²¹⁰ İbn Manýûr, a.g.e., XV/63; İbn Fâris, ay.

ve kim bu cemaatten ayrılırsa Müslümanları bölmüş olur.²¹¹ “العَصَا” odun anlamında da kullanılır.²¹² Bu anlamlar “عَصَوُ” fiil kökünden gelir.²¹³ Her iki anlam bir arada düşünüldüğünde; aynı kökten gelen bu iki kelimenin ortak anlam sahasının “bir yerden güç alma, destek görme” olduğu da düşünülebilir. Ellerini kapayan kişi yumruk haline getirir ki bu bir güç simgesidir. Cemaat, genellikle aynı görüşü paylaşan insanların oluşturduğu insan topluluğudur ve bu insanlar genelde aynı düşünceleri paylaştıkları için birbirlerinden destek alırlar. Asâ, sopa, yürümede zorluk çeken kişinin dayanarak, destek alarak yürüdüğü âlettir.

2- ¼â’at’ın zıttı²¹⁴ olan ‘İoyân, Ma’ðiyet²¹⁵ anlamına gelir. Bu anlamlar “عَصَى” fiil kökünden gelir.²¹⁶

Kelimenin ikinci öncülde yer alan anlamı günah dairesi içerisinde yer aldığı için araştırmamız esnasında kelimenin daha çok bu anlamı üzerine yoğunlaşılacaktır.

Kur’ân’da kelimenin her iki anlam varyasyonu da yer almaktadır. Kelime sopa, değnek anlamıyla Kur’ân’da 11’i Mekkî biri Medenî olmak üzere 12 defa; ‘İoyân anlamında ise 18’i Mekkî, 14’ü Medenî olmak üzere 32 defa kullanılmıştır. Kur’ân’da; Hz. Âdem’in verdiği sözde durmayıp yasak ağaçtan yemesini,²¹⁷ Peygamberlere karşı gelmeyi,²¹⁸ Allah’a karşı gelmeyi²¹⁹ ifade etmek için kullanılmıştır. Ayrıca kıyâmet gününde huzûr-u ilâhîde mahcûp ve mahzun bir halde bulunan, Allah’ın yeryüzünde bozgunculuk yapıp ‘ısyân ettiğini hatırlattığı kişinin tasvîri için²²⁰ kullanılmıştır.

²¹¹ İbn Fâris, ay.

²¹² Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi’t-Temyîz fi Lebâifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, IV/74.

²¹³ İşfehânî, a.g.e., II/99.

²¹⁴ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi’t-Temyîz fi Lebâifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, IV/74.

²¹⁵ İbn Fâris, a.g.e., IV/271.

²¹⁶ İşfehânî, a.g.e., II/100;

²¹⁷ ¼âhâ 20/121.

²¹⁸ Muzzemmil 73/16; Nâzi’ât 79/21; Hûd 11/59; j âââa 69/10; Şu’arâ 26/216; Nûû 71/21; Nisâ 4/42;

Âlu ‘İmrân 3/152; Baðara 2/93; Nisâ 4/46; Nisâ 4/14; AÛzâb 33/36; Mucâdele 58/8-9.

²¹⁹ Zumer 39/13; Hûd 11/63; Cinn 72/23; Meryem 19/44; Nisâ 4/14, 42; AÛzâb 33/36.

²²⁰ Yûnus 10/91.

Kelime; günah anlamını içermekle birlikte peygamberlere izâfe edilerek kullanılan fiillerdendir. ¼âhâ suresi 20/121’de Hz. Âdem’e nispet edilerek kullanılmıştır. Fiil kökünün geçtiği âyetler incelendiğinde:

✚ “عَصَى” kelimesi ile “إِطَاعَ” ve “أَطَاعَ” kelimelerinin zıt anlamlı oldukları

görülmür:

﴿ رَبِّ إِنَّهُمْ أَضَلَّلَنَّا كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾

“Rabbim! Çünkü o putlar insanlardan birçoğunu saptırdılar. Artık kim bana uyarırsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse şüphesiz sen çok bağışlayansın, çok merhamet edensin.”²²¹

﴿ وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴾

“İşte Âd kavmi! Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler. Onun peygamberlerine karşı geldiler ve inatçı her zorbanın emrine uydular!”²²²

﴿ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعُ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِالسِّنِّتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعُ وَانظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَكِن لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴾

“Yahudilerden öyleleri var ki, (kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak ‘İşittik, karşı geldik’, ‘İşit, işitmez olası!’ ‘Râ’inâ’ derler. Hâlbuki onlar, ‘İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak’ deselerdi bu kendileri için daha hayırlı olurdu. Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler.”²²³

✚ ‘İöyân; günah anlamını içeren bir diğer sözcük olan “Âenb” ile kıyaslandığında, ‘İöyânın daha büyük bir günaha tekabül eden ancak daha dar bir anlam sahasına sahip olan bir kelime olduğu görülmür.

²²¹ İbrâhîm 14/36.

²²² Hûd 11/59.

²²³ Nisâ 4/46.

Bunu şu şekilde izah edebiliriz; yēnb kelimesi ile yakın ilişkili kavramlar incelendiğinde²²⁴ 39 âyetin 24 tanesinde bağışlanmaya delâlet edecek mefhumlar yer almaktadır. Ayrıca kelime, eşanlamlısı veya yakın anlamlısı olan 6 ayrı kelime ile (Âulm-Êaâa-Seyyie-FâÛiše-Fısà-Cürm) bir arada kullanılmıştır. ‘İoyân kelimesi ile yakın ilişkili kavramlar incelendiğinde ise 32 âyetten yalnızca 10 tanesinde bağışlanmaya delâlet eden kavramların yer aldığı görülecektir. Ayrıca kelime sinonimi veya yakın anlamlısı olan 11 ayrı kelime ile (• avâ-Fesad-~ alâlet-Küfür-Î’tidâ-’atlü’l-Enbiyâ-Le’ane-Îóm-Fısà-Cebbâr-Êusr) bir arada kullanılmıştır. Bunun dışında ‘ısyân ile birlikte kullanılan kelimelerin anlamları yēnb ile birlikte kullanılan kelimelerin anlamlarından çok daha ağır ifadelerdir. (Ör: ~ alâlet, küfür, ’atlü’l-Enbiyâ, Le’ane)

✚ Kelimenin geçtiği Mekkî âyetlerde Yahûdîlerden, Hıristiyanlardan, münâfiklardan bahsedilmezken (Fir’avn’dan bahseden Mekkî âyetler olsa da burada biz birebir Yahûdîleri muhatap alan herhangi bir âyetin bulunmamasını kastediyoruz) Medenî âyetlerde bu gruplar da muhâtap alınmıştır.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ
بَقْلِهَا وَقِثَّائِةٍ أَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ
إِهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآؤُا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ
ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّيْنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكُمْ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا
يَعْتَدُونَ

Hani, “Ey Musa! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O halde, bizim için Rabbine yalvar da o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin” demiştiniz. O da size: “İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz?”

²²⁴ İlgili ayetlerle ilgili bilgilendirme için Bkz. “A-S-Y kökünün geçtiği ayetlerde kelime ile yakın münasebeti bulunan kavramlar” tablosu

Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var.” demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah’ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allah’ın ayetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı.²²⁵

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا

وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٢٢٥﴾

İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud ve Meryemoğlu İsa diliyle lanetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşırıyor olmalarından ötürüydü.²²⁶

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا

اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُكُمْ جَهَنَّمَ يَصَلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٢٢٧﴾

Fısıldaşmaktan menedilip de, menedildikleri şeyi işleyen ve günah, düşmanlık ve peygambere isyanı fısıldaşanları görmedin mi? Sana geldiklerinde Allah’ın seni selamlamadığı selamla selamlıyorlar. İçlerinden de, “Söylediklerimizden dolayı Allah bize azap etse ya!”, diyorlar. Cehennem onlara yeter! Oraya girecekler. Ne kötü varış yeridir orası!²²⁷

Kelimenin yer aldığı Medenî âyetlerden birinde Uhud Savaşı’da cerayan eden hâdiseye de değinilmektedir

✚ Kelime, şeytana nispet edilerek de kullanılmıştır. Allah, şeytana Âdem (as)’a secde etmesini emretmiş, ancak şeytan Allah’ın bu emrine itaatsizlik etmiştir.²²⁸ Kelimenin şeytana nispet edilmesinin sebebi, büyük ihtimalle budur:

²²⁵ Baàara 2/61.

²²⁶ Mâide 5/78.

²²⁷ Mucâdele 58/8.

²²⁸ A’râf 7/11-12.

يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا ﴿٢٢٩﴾

“Babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan Rahman’a isyankâr olmuştur.”²²⁹

✚ “عَصَى” sözcüğünün geçtiği âyetlerde kelimenin en çok irtibatlı

bulduğu sözcük “إِعْتَى”dır. Bu âyetler incelendiğinde ise ‘iyyân

eden kişinin “إِعْتَى” etmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. İsyankâr kişinin

emri verene düşmanlık yapabilme ihtimalinden ötürü yahut isyân

eylemiyle haddini aşan bir iş yaptığı için ‘iyyân eden kişinin vasfı

olarak “إِعْتَى” fiil kökünün kullanılmış olması muhtemeldir. Bu

durumla ilgili olarak:

صُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ أَيَّنَ مَا تَقِفُوا إِلَّا بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلِ مِنَ النَّاسِ وَبَأْوُ بِعَصَبٍ مِنَ اللَّهِ
وَصُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذَلِكِ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ
ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

Allah’ın ve (mü’min) insanların güvencesinde bulunmaları başka, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, onları zillet kaplamıştır. Onlar Allah’ın gazabına uğradılar ve yoksulluk onları kapladı. Bunun sebebi onların; Allah’ın ayetlerini inkâr ediyor ve peygamberleri haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmekte olmaları idi ve böylelikle haddi aşanlardan oldular.²³⁰

²²⁹ Meryem 19/44.

²³⁰ Âlu ‘İmrân 3/112.

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا

وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٢٣١﴾

İsrailoğullarından inkar edenler, Davud ve Meryemoğlu İsa diliyle lanetlendi. Bu, onların isyan etmelerinden ötürüydü, böylelikle haddi aşanlardan oldular.²³¹

وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٢٣٢﴾

Kim de Allah'a ve Peygamberine isyan eder ve böylelikle onun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu ebedi kalacağı cehennem ateşine sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.²³²

✚ Peygamberler Allah'a 'ıyân etmekten korkarlar.²³³

قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٢٣٤﴾

De ki: “Eğer ben Rabbime isyan edersem, şüphesiz büyük bir günün azabından korkarım.”²³⁴

قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٢٣٥﴾

De ki: Ben Rabbime isyan edersem gerçekten, büyük bir günün azabından korkarım.²³⁵

²³¹ Mâide 5/78.

²³² Nisâ 4/14.

²³³ Peygamberlikten öncesi ulema tarafından tartışma konusu olmuştur. II. Bölümde yer alan “Hz. Âdem” başlığında bu konu daha derin incelenecektir.

²³⁴ Zümer 39/13.

²³⁵ En'âm 6/15.

وَإِذَا تُلِيٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا إِنَّا بُرْءَانٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْقَائِي نَفْسِي إِنْ أَتَّبَعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي

عَذَابٌ يَوْمَ عَظِيمٍ ﴿١٧٧﴾

Ayetlerimiz kendilerine apaçık birer delil olarak okunduğunda, (öldükten sonra) bize kavuşmayı ummayanlar, “Ya (bize) bundan başka bir Kur’an getir veya onu değiştir” dediler. De ki: “Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edecek olursam, elbette büyük bir günün azabından korkarım.”²³⁶

Şâyet peygamberlerden böyle bir günah sâdır olmuşsa bu peygamberin âcil olarak zemmedilmesi ve gecikmeli olarak da ümmetinin isyankârlarından daha şiddetli bir cezayı hak etmesi gerekir.²³⁷ Peygamberlerin ‘iðmeti çerçevesinde düşünüldüğünde bu mümkün değildir. Ancak tefsir literatürümüzde A‘râf sûresi 175. âyet-i kerîmenin tefsîrinde böyle bir durumun yaşanmış olabileceği ile ilgili rivâyetler de vardır²³⁸:

وَإِنل عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي أُتِيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْعَاوِينَ ﴿١٧٧﴾

Onlara, kendisine ayetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılıp da şeytanın peşine düştüğü, bu yüzden de azgınlardan olan kimsenin haberini anlat.²³⁹

Bu kişinin Seyf ibn Râhib,²⁴⁰ Bel‘am b. Bâûra, Ümeyye b. Ebî °alt, Mûsa (as) zamanında yaşamış olan Ebû Âmiru‘l-Fâsià²⁴¹ olduğuna dair rivâyetlerin olduğu söylenmektedir.

²³⁶ Yûnus 10/15.

²³⁷ Râzî, Ebû Abdillâh FaÛruddin MuÛammed b. ‘Umar FaÛruddin, ‘İşmetu‘l-Enbiyâ, Mektebetu‘ö-«eââfeti‘d-Dîniyye, ‘âhira 1986, s. 41.

²³⁸ Taberî, Câmî‘u‘l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi‘l-Kur‘ân, X/566-576.

²³⁹ A‘râf 7/175.

²⁴⁰ Mevdûdî, Ebu‘l-A‘lâ, Tefhimu‘l-‘ur‘ân, İnsan Yayınları, İstanbul trs, II/118.

²⁴¹ ‘utup, Seyyid, Fî Zılâli‘l-‘ur‘ân, Dâru‘ş-Şurûâ, ‘âhira 1423/2003, IX/1397.

✚ Yahûdîlerin ve münâfikların dillerini eğip bükerek, kelimeleri tahrif etmelerini ifade eden âyetlerin tamamında “عَصَى” fiil kökünün bulunması ilginçtir:

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعُوا غَيْرَ مُسْمَعٍ
وَرَاعَيْنَا لِيَّا بِالسِّنِّتِهِمْ وَطَعْنَا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعُوا وَانظُرْنَا لَكَانَ
خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمًا وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾

Yahûdîlerden öyleleri var ki, (kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak “İşittik, karşı geldik”, “İşit, işitmez olası!” “Râ’inâ” derler. Hâlbuki onlar, “İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak” deselerdi bu kendileri için daha hayırlı olurdu. Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler.²⁴²

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ التَّجَاوَى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاؤُكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا
اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَيَنسِفُهَا نَسْفًا مَصِيرًا ﴿٤٧﴾

“Fısıldaşmaktan menedilip de, menedildikleri şeyi işleyen ve günah, düşmanlık ve peygambere isyanı fısıldaşanları görmedin mi? Sana geldiklerinde Allah’ın seni selamlamadığı selamla selamlıyorlar. İçlerinden de, “Söylediklerimizden dolayı Allah bize azap etse ya!”, diyorlar. Cehennem onlara yeter! Oraya girecekler. Ne kötü varış yeridir orası!^{243,244}

²⁴² Nisâ 4/46.

²⁴³ Mucâdele 58/8.

²⁴⁴ Bu âyet Yahûdî ve münafıkların Hz. Peygamber'in yanına geldiklerinde "Esselâmü 'Aleyke"nin telaffuzunu bozarak "Essâmü 'aleyke yâ ebe'l-âsım" demeleri ve böylelikle bunu işiten kimselerin Hz. Peygamber'e selam verdiğini zannetmeleri üzerine nâzil olmuştur. (Mevdûdî, a.g.e., VI/175; İbn Ebî İtim, Ebû Muhammed 'Abdurrahmân, *Tefsîru'l-urâni'l-Ayim Musneden 'an Rasûlullâhi ve'û-â'ûlâbeti ve't-Tâbi'in*, tah. ¼ayyib, Es'ad Muhammed, Mektebetu Nizâr Mu'âfâ Elbâz, Riyâñ, 1417/1997, X/3343)

Bu âyetlerde açıkça görüldüğü üzere Yâhûdîler sözü tahrif ederek farklı anlamlara gelecek şekilde kullanmışlardır. Onların bu tavırları ve ‘a0â sözcüğünün birleşme ve anlaşma anlamı göz önüne alınarak son zamanlarda âyete “işittik ve sıkı sarıldık” anlamı verenler de vardır.²⁴⁵ Âyete bu şekilde meal vermelerinin sebebi Baâara 2/93 ve A‘râf 7/171’deki ¼ûr dağı üzerlerine kaldırılmış bir halde bulunurken “Duyduk ve ‘i0yân ettik” demenin mümkün olmamasıdır.²⁴⁶ Müfessirler bu âyete “Duyduk ve ‘i0yân ettik” anlamı vermişlerdir ve bunu farklı şekilde yorumlamışlardır. Buna göre onlar anlaşmayı kabul ettiler, onu anladılar fakat onlar bu anlaşmaya göre amel etmediler bilakis inatlarından te’vil ederek ona muhalefet ettiler. Bu ayette kastedilen mana bu iki kelimenin söylenmesi değildir. Amel olarak uygulanmasıdır.²⁴⁷

Kelimenin İbrânîce kökenine dayanarak ve Tevrat’ta geçen “Şâma‘nû ve ‘Asînû” ifadesindeki benzerlik göz önünde bulundurularak bu kısma “İşittikve dolayısıyla (onları) uygulayacağız” anlamı da verilebilir.²⁴⁸

<u>‘A-S-Y</u> <u>KÖKÜNÜN</u> <u>GEÇTİĞİ</u> <u>AYETLERDE</u> <u>KELİME İLE</u> <u>YAKIN</u> <u>MÜNASEBETİ</u> <u>BULUNAN</u> <u>KAVRAMLAR</u>	<u>KULLANILAN</u> <u>KELİMELERİN</u> <u>SURE ve AYET</u> <u>NUMARALARI</u>	<u>YAKIN</u> <u>MÜNASEBETİ</u> <u>BULUNAN</u> <u>KELİMELERİN</u> <u>GEÇTİĞİ AYET</u> <u>SAYISI</u>
غوى	Tâhâ 20/121.	1
البر	Meryem 19/12-14; Mücâdele 58/9.	2

²⁴⁵ Bayındır, Abdülaziz, *Kur’an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 120-121.

²⁴⁶ Bayındır, a.g.e., 119-120.

²⁴⁷ ‘Abduh, Muḫammed b. j asen Eayrullah, *Tefsîru’l-Menâr*, el-Hey’etu’l-Miḫriyyetu’l-‘Âmmetu li’l-Kutub, Mısır 1990, I/320.

²⁴⁸ Bkz. Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur’an*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.

نار عذاب جهنم	En'âm 6/15; Yûnus 10/15; Zümer 39/13; Cinn 72/23; Nisâ 4/14; Mücâdele 58/9.	6
كذب	Nâzi'ât 79/21.	1
فرعون	Müzzemmil 73/16; Nâzi'ât 79/21.	2
فسد	Yûnus 10/91.	1
أخذ ب.....	î àààa 69/10.	1
صَلَّ	İbrâhîm 14/36; Tâhâ 20/92-93; AÛzâb 33/36.	3
تقوى	Meryem 19/12-14; Mücâdele 58/9.	2
كفر	Baàara 2/61; Âlu 'İmrân 3/112; Nisâ 4/42; 46; Baàara 2/93; î ucurât 49/7.	6
	Baàara 2/61; Âlu 'İmrân 3/112; Mâide 5/78;	

اعتدى	Nisâ 4/14; Mücâdele 58/8; 9.	6
قتل الأنبياء	Baàara 2/61; Âlu ‘Îmrân 3/112.	2
لعن	Mâide 5/78; Nisâ 4/46.	2
عفو	Âlu ‘Îmrân 3/152.	1
استغفر/اغفر	Ïbrâhîm 14/36; MümteÛine 60/12.	2
فسق	ÿ ucurât 49/7.	1
إثم	Mücâdele 58/8; 9.	2
جبار	Hûd 11/59; Meryem 19/12-14.	2
اتبع	Ïbrâhîm 14/36; Hûd 11/59; NûÛ 71/21; Yûnus 10/15; Tâhâ 20/92-93;	5
ضربة الذلة والمسكنة	Baàara 2/61; Âlu ‘Îmrân 3/112.	2
خسر	NûÛ 71/21; Hûd 11/63.	2

1.2.3. • -V-Y

Kelimenin “Doğru yolu bulamamak, emri göz ardı etmek” ve “bir şeyde bozulma”ya delâlet eden 2 kök anlamı vardır.²⁴⁹ “Yaşantısını bozmak (ifsâd etmek)” anlamına da gelir.²⁵⁰ Bu anlamda kullanılması ile alakalı olarak:

Hûd sûresindeki²⁵¹ “إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ” ifadesinin anlamına: “Fesadınız

(غِيٌّ) yüzünden sizi cezalandırması” veya “Fesadınız (غِيٌّ) yüzünden aleyhinize

hükmolunması için” denmesi örnek verilebilir.²⁵² “غَوِيَ الصِّرَاطُ” ve “غَوِيَ السَّخْلَةُ”

deve yavrusunun yahut dişi keçinin süte doyduktan sonra midesinin bozulması anlamında kullanılır.²⁵³

İşfehânî’ye göre kelimenin kökü; İbn Manýûr’un “Dalâlet, sapkınlık” anlamını verdiği²⁵⁴, kendisinin ise “itikatta cehalet ve bozukluk (Fesâd)” şeklinde tanımladığı “الغِي”dir.²⁵⁵ Çünkü ona göre cahilâne hareket ya bozuk (fâsid) bir itikada sahip olunmasından yahut sâlih olsun bozuk olsun bir itikada sahip olunmamasından kaynaklanır.²⁵⁶

Muraâaîş:

فَمَنْ يَلْقَ خَيْرًا يَحْمَدِ النَّاسَ أَمْرَهُ   وَمَنْ يَغْوِ لَا يَعْدَمُ عَلَى الْغِيِّ لَأَمَّا

“Kim bir hayır işlese insanlar onun işini överler, ancak kim bir sapkınlık yapsa onu kınayan kimse bulunmaz” Dureyd ibn ʿImme ise:

“وَهَلْ أَنَا إِلَّا مِنْ غَرِيَّةٍ إِنْ غَوَتْ   غَوَيْتُ وَإِنْ تَرَشُدُ غَرِيَّةً أَرشُدِ”

²⁴⁹ İbn Fâris, a.g.e., IV/399.

²⁵⁰ İbn Manýûr, a.g.e., XV/40.

²⁵¹ Hûd 11/34.

²⁵² İbn Manýûr, a.g.e., XV/40.

²⁵³ İbn Fâris, a.g.e., IV/400; İşfehânî, a.g.e., II/171; İbn Manýûr, ay.

²⁵⁴ İbn Manýûr, ay.

²⁵⁵ İşfehânî, a.g.e., II/170.

²⁵⁶ İşfehânî, ay.

“Ben Ğaziyye’den (kabilesini kastediyor) değil miyim? Onlar sapkınlık ederse ben de sapkınlık ederim, onlar doğru yolu bulursa ben de doğru yolu bulurum” demektedir.²⁵⁷

Görüleceği üzere beyitlerde kelime “Dalâlet ve sapkınlık” anlamında kullanılmıştır. İzutsu’ya göre bu son beyitin çok önemli bir özelliği vardır. Çünkü ona göre Cahiliyye Araplarının kabileci bağlılık duygusunun o derin, akıl dışı doğasını bu beyit kadar güzel ve net bir biçimde ifade eden başka bir beyit yoktur.²⁵⁸ Kelimenin bu anlamda olduğuna dair bir başka delil de aşağıdaki hadislerde yer alan ifadelerdir:

Bir gün bir adam Rasulullah’ın huzurunda konuşurken “مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ”

“Kim Allah’a ve Peygamberine tabi olursa muhakkak doğru yol bulmuştur. Kim ise o ikisine isyan ederse muhakkak dalalettedir” ifadesini kullanınca Peygamberimiz: “Ne kötü hatipsin. ‘مَنْ يُعْصِي اللَّهَ وَرَسُولَهُ’ ‘Kim Allah’a ve Peygamberine isyan ederse’ de!” buyurmuştur.²⁵⁹

“سَيَكُونُ عَلَيْكُمْ أُمَّةٌ إِنْ أَطَعْتُوهُمْ غَوَيْتَهُمْ أَيُّ إِنْ أَطَاعُوهُمُ فِيمَا يَأْمُرُونَهُمُ بِمِصْرٍ الظُّلْمِ

وَالْمَعَاوِي غَوَوْا“

“Gelecekte başımıza bir lider gelecektir ki şayet (size zulmü ve masiyeti emrettiğinde) ona uyarsanız sapkınlık içinde olursunuz.”²⁶⁰

“اغوى” kelimesi “خَيَّبَ” = “boşa çıkardı” anlamına gelir.²⁶¹ Şu’arâ sûresinde

yer alan “وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ”²⁶² âyetinde yer alan “غاوون” kelimesi

²⁵⁷ İbn Manýûr, a.g.e., XV/140.

²⁵⁸ İzutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, trc. Selâhattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul 2010, s. 113 vd.

²⁵⁹ Muslim Cum’a 14.

²⁶⁰ Hadisin metnini bulamadık. Bkz. İbn Manýûr, a.g.e., XV/140.

²⁶¹ İbn Manýûr, ay.

²⁶² Şu’arâ 26/224.

“Şeytanlar” olarak tefsir edilmiştir.²⁶³ Kelime insanlar için de kullanılmaktadır.²⁶⁴ Zeccac bir şair caiz olmayan bir şekilde hicvettiği zaman, bu kavminin hoşuna giderse ve bunu severlerse onlar “غاوون”durlar. Aynı şekilde şair bir kişiyi kendisinde olmayan bir şeyle methederse ve kavmi bundan hoşlanırsa ve ona tabi olursa işte onlar “غاوون” olurlar. “الغواية” gırtlığına kadar sapkınlığa²⁶⁵/ bātıla²⁶⁶

batmak anlamında kullanılır. “المُعْوَاة” hayvanlara tuzak kurmak için kazılan çukurdur.²⁶⁷ Bu tuzak şöyle işler: Bir çukur kazılır ve içerisine bir oğlak yavrusu bırakılır. Kurt oğlağı yemeye teşebbüs ettiğinde tuzığa düşer. Kurt, oğlak yavrusunu ister ama avlanır.²⁶⁸ İnsanların bir musibete uğramalarını anlatmak için Araplar “وَقَعَ

إِنَّ قُرَيْشًا تَرِيدُ أَنْ تُكُونَنَّ” deyimini kullanırlar. Bu anlamda Hz. Ömer: “

مُعْوِيَاتٍ لِمَ أَلِ اللَّهُ” “Şüphesiz Kureyş Allah’ın malını helâke uğratmak istiyor” demektedir.²⁶⁹ Bu sözle Hz. Ömer şunu kastetmektedir: “O çukur düşen kurdu nasıl helâke uğratıyorsa şüphesiz Kureyş Allah’ın malını aynı şekilde helâke uğratmak istiyor.”²⁷⁰

“التَّغَاوِي” toplanmak anlamındadır. “تَغَاوَاغَ لَيْئًا” toplanıp yardımlaşarak birini öldürmek yahut öldürmeksizin dört bir yandan gelerek etrafını kuşatmak, şerde yardımlaşmak anlamındadır ve “الغَوَايَةُ” veya “الغَيِّ” kökünden gelir. “تعاوو” ve “تَغَاوَاوُ” kelimelerinin şerde yardımlaşmak anlamı ortaktır. Nitekim kelimenin geçtiği

²⁶³ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi’t-Temyîz fi Leðâifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, IV/155; İbn Manýûr, a.g.e., XV/140; ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân fi Te’vili-Kur’ân*, XIX/415.

²⁶⁴ Feyrûzâbâdî, ay; İbn Manýûr, ay.

²⁶⁵ Ferâhîdî, a.g.e., VIII/456; İbn Manýûr, ay.

²⁶⁶ İbn Fâris, a.g.e., IV/399.

²⁶⁷ İbn Fâris, ay; İbn Manýûr, a.g.e., XV/140.

²⁶⁸ İbn Manýûr, ay.

²⁶⁹ İbn Manýûr, ay.

²⁷⁰ İbn Manýûr, ay.

rivâyetlerde aynı rivâyetin ‘ayn-ı mühmele (ع) ile de ‘ayn-ı m’uceme (غ) ile de zikredildiği söylenmektedir.²⁷¹

Kelime Kur’ân’da 20’si Mekkî, 2’si Medenî olmak üzere toplam 22 defa zikredilmektedir. Bu âyetlerde kelime neredeyse tamamen azgınlık, sapma, dalalet anlamlarında kullanılmıştır. Yalnız aşağıdaki ayette müfessirler kelimeye dalalet ve helâk anlamlarını vermişlerdir:

وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ

وَالِيهِ تُرْجَعُونَ

Eğer Allah sizi helak etmeyi/sizin sapmanızı istemişse, ben sizin iyiliğinizi arzu etmiş olsam bile, bu hayırhahlığım size fayda vermez. O, sizin Rabbinizdir ve nihayet ancak Ona döndürüleceksiniz.²⁷²

Kelime; aleyhine söz hak olanların insanlara yaptıklarını,²⁷³ Hz. Âdem’in Allah’ın emrine muhalefetini,²⁷⁴ Allah’ın şeytanın azgınlığına müsaade etmesini,²⁷⁵ şeytanın insanları azdırmasını,²⁷⁶ insan şeytanlarının başka insanları azdırmasını,²⁷⁷ yeryüzünde haksız yere kibirlenen akl-ı selimin yolunu görseler bile yol olarak tutmayan bilakis sapkınlığın yolunu gördükleri zaman onu yol olarak benimseyenlerin tutumunu,²⁷⁸ Allah’ın hidayet verdiği bir neslin haleflerinin namazı bırakmak ve şehvetlerine uymak suretiyle tuttıkları yolun sapkınlığını,²⁷⁹ Hz. Mûsâ’nın yardım ettiği adamın ertesi gün bir başka adamla daha kavgaya tutuşmasından sonra adamın karakterini,²⁸⁰ Allah’ın kendisine ayetler verdiği ancak

²⁷¹ İbn Manýûr, ay.

²⁷² Hûd 11/34.

²⁷³ ‘‘ aòaò 28/63.

²⁷⁴ ¼âhâ 20/121.

²⁷⁵ A‘râf 7/16; j icr 15/39.

²⁷⁶ j icr 15/39; °âd 38/32; j icr 15/42.

²⁷⁷ ‘‘ aòaò 28/63; °âffât 37/32;

²⁷⁸ A‘râf 7/146.

²⁷⁹ Meryem 19/59.

²⁸⁰ ‘‘ aòaò 28/18.

ayetlerden sıyrılıp şeytanın peşine takılan kişinin halini, cehennem ehlinin bir sıfatını²⁸¹, sapkınların yolunu²⁸² ifade için kullanılmıştır.

1.2.4. Ā-L-M

Kelimenin “Ziya ve ışığın zıddı²⁸³/yokluğu²⁸⁴” ve “bir şeyi ait olduğu yerden başka yere koyma”ya²⁸⁵ delâlet eden 2 kök anlamı vardır.²⁸⁶ İbn Manýûr’a göre ýulmün aslı cevretmek ve haddi aşmaktır.²⁸⁷ Başkasının malında tasarrufta bulunmak,²⁸⁸ men etmek²⁸⁹ anlamları da vardır. Fiil geçişsiz bir fiildir ve yalnızca “ب” harfi ceri ile geçişli hale gelebilir. Bu şekildeki kullanımında ise kelime küfür anlamına gelir.²⁹⁰ İşfehânî’nin bildirdiğine göre dilcilerin çoğunluğu ýulmün; “bir şeyi ait olduğu yerden başka yere koyma” tanımında ittifak etmiştir ki bu; azaltmak, çoğaltmak, zamanını veya mekânını saptırmak/değiştirmek suretiyle olabilir.²⁹¹ Nitekim tulumdaki sütü zamansız içen kişi için “ظَلَمَ تَ السِّرْقَاءِ” kalıbı kullanılır.²⁹²

İbn Ziml’in: “لَزِمُوا الطَّرِيقَ فَلَمْ يَظْلِمُوهُ” sözünde kelime “Yolu takip edin ve ondan ayrılmayın/ sapmayın/sağa sola sapmadan yol alın”²⁹³ anlamındadır.²⁹⁴

²⁸¹ Şu‘arâ 26/91 ve 94.

²⁸² Baðara 2/256; A‘raf 7/146.

²⁸³ İbn Fâris, a.g.e., III/468; Feyyûmî, a.g.e., II/386.

²⁸⁴ Ezherî, Ebû Manðûr Muðammed b. AÙmed, Tehýibu‘l-LüÙa, tah. ‘Abdusselâm Muðammed Hârûn, Dâru‘l-Miùriyyeti li‘t-Te‘lîfi ve‘t-Terceme, Basım Yeri Belirtilmemiş 1964, XIV/ 382; İşfehânî, a.g.e., II/51.

²⁸⁵ İbn Fâris, a.g.e., III/468; Zebîdî, *Tâcu‘l-‘Arûs min Cevâhiri‘l-‘âmûs*, XXXIII/33; Feyrûzâbâdî, *el-‘âmûsu‘l-MuÙlî‘*, I/1464; Ezherî, a.g.e., XIV/ 382; Feyyûmî, a.g.e., II/386.

²⁸⁶ İbn Fâris, ay.

²⁸⁷ İbn Manýûr, a.g.e., XII/373.

²⁸⁸ Zebîdî, *Tâcu‘l-‘Arûs min Cevâhiri‘l-‘âmûs*, XXXIII/33.

²⁸⁹ Feyrûzâbâdî, *el-‘âmûsu‘l-MuÙlî‘*, I/1465.

²⁹⁰ Ezherî, a.g.e., XIV/387; Zebîdî, *Tâcu‘l-‘Arûs min Cevâhiri‘l-‘âmûs*, XXXIII/34.

²⁹¹ İşfehânî, a.g.e., II/51; Zebîdî, *Tâcu‘l-‘Arûs min Cevâhiri‘l-‘âmûs*, XXXIII/33.

²⁹² İbn Manýûr, a.g.e., XII/373.

²⁹³ Ezherî, a.g.e., XIV/387; İbn Manýûr, ay.

²⁹⁴ Kelimenin daha detaylı analizi için Bkz. Karagöz, İsmail, *Kur‘ân-ı Kerîm‘de Zulüm Kavramı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994 Doktora tezi (Tez aynı zamanda: *Kur‘an‘a Göre Zulüm Açısından Allah ve İnsan* ismiyle kitap olarak da basılmıştır: Karagöz, İsmail, *Kur‘an‘a Göre Zulüm Açısından Allah ve İnsan*, Çelik Yayınevi, İstanbul 1996); Polater, Kadir, *Kur‘ân Açısından Adalet ve Zulüm*, Doðu Yay, Erzincan 2008.

İşfehânî, kelimenin tıpkı bir dairedeki nokta gibi az olsun, çok olsun her türlü haddi aşma anlamında kullanıldığını söylemektedir. Buna delil olarak da yulüm kelimesinin hem şeytana hem de Hz. Âdem'e izâfe edilerek kullanılmasını örnek vermektedir.²⁹⁵ Bazı hikmet ehli kişiler zulmü 3'e ayırmışlardır:²⁹⁶

- a) İnsan ile Allah-ü Teâlâ arasındaki zulümdür. Bu zulmün en büyüğü Küfür, Şirk ve Nifak'tır. Aşağıdaki ayetler bunun açık delilleridir:

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ
هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۗ أَلَّا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٧﴾

Kim Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalimdir? İşte bunlar, Rablerine arz edilecekler ve şahitler de: “Rablerine karşı yalan söyleyenler işte bunlardır” diyeceklerdir. Biliniz ki, Allah'ın lâneti zalimler üzerinedir.²⁹⁷

وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٧﴾

Hani Lukman oğluna öğüt vererek şöyle demişti: “Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.²⁹⁸

يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٧﴾

O, dilediği kimseyi rahmetine sokar. Zalimlere ise elem dolu bir azap hazırlamıştır.²⁹⁹

- b) Kişiyile insanlar arasındaki zulümdür ki Allah şu ayette bunu kastetmiştir:

²⁹⁵ İşfehânî, a.g.e., II/51.

²⁹⁶ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, III/542; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, XXXIII/33; İşfehânî, ay.

²⁹⁷ Hûd 11/18.

²⁹⁸ Luâmân 31/13.

²⁹⁹ İnsân 76/31.

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ

أَلِيمٌ

Ceza yolu ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık yapanlar içindir. İşte onlar için elem dolu bir azap vardır.³⁰⁰

c) Kişiyi kendi nefsi arasındaki zulümdür. Şu ayetler buna delâlet eder:

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اضْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ

وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٠١﴾

Sonra biz o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed'in ümmetine) miras olarak verdik. Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah'ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır. İşte bu büyük lütuftur.³⁰¹

قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا قَالَتْ إِنَّهُ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِنْ

قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٠٢﴾

Ona “köşke gir” denildi. Köşkü görünce onu(n zeminini) derin bir su sandı ve eteklerini topladı. Süleyman ona “Bu, (zemini) billurdan döşenmiş bir köşktür”, dedi. Belkıs, “Ey Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmetmiştim. Şimdi ise Süleyman ile birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum”, dedi.³⁰²

Bizce zulüm kavramının anlamını Türkçede en iyi karşılayan kavram “haksızlık”tır. Çünkü kelimenin Kur'ân'daki kullanım alanı incelendiğinde hemen hemen tüm vurgunun:

³⁰⁰ Şûrâ 42/42.

³⁰¹ Fââtır 35/32.

³⁰² Neml 27/44.

- i. Allah'ın kıyamette kullarına adalet ile muamelesi (onlara zulmetmemesi)
- ii. İnsanların birbirlerinin haklarına saygısızlık edip karşısındakinin haklarını yok sayarak onu mağdur etmesi
- iii. Allah'ın koyduğu kuralları çiğnemek suretiyle nefse zulmetmesi
- iv. Allah'a şirk koşmak veya küfür üzerinde bulunmak suretiyle zulmetmesi üzerinde toplandığı görülmektedir.

Kelimenin tüm bu kullanımlarında haksızlığın odak noktayı teşkil ettiği açıktır. Allah'ın kullarına hak ettiğinin karşılığı ile muamelede bulunması, O'nun kullarına zulmetmemesi; İnsanların birbirlerinin haklarına saygısızlık edip karşısındakinin haklarını yok sayarak onu mağdur etmesi, kendisine çizilen meşrûiyet sınırlarını taşarak bir başkasının meşrûiyetini kısıtlaması ve bu şekilde karşısındakine haksızlık etmesi; Allah'ın koyduğu kuralları çiğnemesi, günah işlemek yani kendisini azaba duçar edecek fiillerde bulunmak suretiyle nefsin hak ettiğini nefse vermemesi yani nefse zulmetmesi; Allah'ın kendisine verdiği bunca nimete karşılık O'nun bütün bu haklarını görmezden gelmesi ve bu şekilde Allah'a haksızlık etmesi şeklinde anlaşılabilir. Haksızlık olarak ifade ettiğimiz bu kavram Arapçadaki adaletsizliği ifade için kullanılmıştır. Nitekim Polater; zulüm kelimesinin Kur'ân'da bir ayetin haricinde adâlet kavramının zıddı olduğunu ifade etmektedir. Ona göre kelime, yalnızca tek bir ayette temel anlamında kullanılmıştır.³⁰³

كَلْتَا الْجَنَّتَيْنِ أَتَتْ أَكْلَهَا وَلَمْ تَظْلِمِ مِنْهُ شَيْئًا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهْرًا ﴿٣٠٤﴾

Her iki bağ da meyvelerini vermiş ve ürünlerinden hiç bir şeyi eksik bırakmamıştı. Bu iki bağın arasından bir de nehir fişkırtmıştı.³⁰⁴

Kelime Kur'ân'da 202'si Mekkî, 125'i Medenî olmak üzere toplam 327 defa geçmiş ve:

Şirk,³⁰⁵ küfür,³⁰⁶ nifak³⁰⁷ yahut günahlar³⁰⁸ yoluyla kıyamette nefesine zarar verecek davranışlarda bulunanlar, helâk edilen kavimler,³⁰⁹ insanlara eziyet

³⁰³ Polater, Kadir, a.g.e., s. 18.

³⁰⁴ Kehf 18/33.

³⁰⁵ Örneğin: Luâmân 31/13; Mâide 5/72; Enbiyâ 21/29; Neml 27/44; Şûrâ 42/21.

ederek,³¹⁰ mallarını çalarak,³¹¹ yetim malını haksız bir şekilde yiyerek,³¹² insanların mallarını bâtil yolla yiyerek insanlara zulmedenler,³¹³ Allah'ın mucizelerini gördükten sonra halen inkara devam edenler,³¹⁴ insanlara haksızlık edenler,³¹⁵ kötü amelde bulunanlar,³¹⁶ faiz alıp veren ve borcunu ödemeyenler,³¹⁷ Allah'a yalan uyduranlar,³¹⁸ O'nun ayetlerini yalanlayanlar³¹⁹ ve onlardan yüz çevirenler,³²⁰ yalancı peygamberlik ve ilahlık iddia edenler,³²¹ isyanlarını unutanlar,³²² şahitliği gizleyenler,³²³ mescidlerde Allah'ın adının anılmasına engel olanlar ve camilerin harap olmasına çalışanlar,³²⁴ ahireti inkar eden,³²⁵ cehennem ateşini yalanlayan,³²⁶ ayetleri bile bile inkar eden,³²⁷ Allah'a iftira eden ve ayetleri tekzîb eden,³²⁸ Kur'ân'a ve diğer ilahi kitaplara inanmayan,³²⁹ ilahlık ve peygamberlik iddia eden,³³⁰ insanları Allah yolundan meneden³³¹ kafirler, Allah'tan başkasına yalvaran,³³² Allah'a için üçüncüsü diyen,³³³ putlara,³³⁴ şeytana ve zürriyetine,³³⁵ hevâ ve hevesine tapan³³⁶

---

³⁰⁶ Örneğin: Furâân 25/14, 27; Sebe 34/31; 'Ankebût 29/49; Na'ül 16/28; Âlu 'İmrân 3/151; Kehf 18/29.

³⁰⁷ Örneğin: Nisâ 4/64;

³⁰⁸ Örneğin: Tevbe 9/36; ¼alââ 65/1; Âlu 'İmrân 3/135; Baàara 2/231;

³⁰⁹ Örneğin: En'âm 6/45, 47, 129; Tevbe 9/70, Yûnus 10/13, Hûd 11/67, j icr 15/78; Kehf 18/59; Enbiyâ 21/11.

³¹⁰ Şu'arâ 26/227; Şûrâ 42/40, j acc 22/39.

³¹¹ Mâide 5/39.

³¹² Nisâ 4/10.

³¹³ Nisâ 4/29.

³¹⁴ İsrâ 17/59, A'râf 7/9,

³¹⁵ °âd 38/21-25.

³¹⁶ Neml 27/11.

³¹⁷ Baàara 2/279.

³¹⁸ En'âm 6/21, 93, 144; A'râf 7/37; Yûnus 10/17; Hûd 11/18; Kehf 18/15; 'Ankebût 29/68; °aff 61/7.

³¹⁹ En'âm 6/21; A'râf 7/37; Yûnus 10/17.

³²⁰ Secde 32/22.

³²¹ En'âm 6/93.

³²² Kehf 18/57.

³²³ Baàara 2/140.

³²⁴ Baàara 2/114.

³²⁵ A'râf 7/44-45; Hûd 11/18-19.

³²⁶ Sebe 34/42.

³²⁷ En'âm 6/33; 'Ankebût 29/49.

³²⁸ Âlu 'İmrân 3/94.

³²⁹ Sebe 34/31; Fâûr 35/36-37.

³³⁰ En'âm 6/93.

³³¹ Nisâ 4/167-169.

³³² Yûnus 10/16.

³³³ Mâide 5/72-73.

³³⁴ Furâân 25/8; İsrâ 17/47; Âlu 'İmrân 3/151; j acc 22/71; °âffât 37/22-23.

³³⁵ Kehf 18/50.

³³⁶ Rûm 30/29.

müşrikler, münafıklar,³³⁷ ilahi sınırlara tecavüz eden,³³⁸ hırsızlık yapan,³³⁹ fuhuş işleyen,³⁴⁰ hainlik ve kötülük yapan,³⁴¹ adam öldüren,³⁴² fakirin hakkını vermeyen, malını haram yolda harcayan, adağını yerine getirmeyen,³⁴³ yalan yere yemin eden, hakka tecavüz eden, başkasına zarar veren,³⁴⁴ insanlara ezâ cefâ ve kötülük eden,³⁴⁵ suçsuzu cezalandıran,³⁴⁶ fakirleri kovan,³⁴⁷ kafir, Hıristiyan ve Yahûdîleri dost edinen ve onların heva ve heveslerine uyan,³⁴⁸ Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyen,³⁴⁹ insanlarla alay eden, kötü lakap takan, insanları çekiştiren ve kazandığı bu ve bunun gibi günahlarına tevbe etmeyen³⁵⁰ fâsıkları nitelemek için kullanılmıştır.³⁵¹ Ayrıca kelimenin Hz. Âdem ve Havvâ'nın yasak ağaçtan yemesi,³⁵² Yûnus (as)'ın kavmine kızıp bulunduğu beldeyi terk etmesi,³⁵³ Hz. Mûsâ'nın adam öldürmesi³⁵⁴ için kullanılması da ilgi çekicidir.

Kelime, “karanlık” anlamında bir istisnâ hariç³⁵⁵ çoğul òîŒa ile “طُلْمَ اٰتْ” şeklinde kullanılmıştır. 11 ayette gerçek anlamda, 11 ayette ise yan anlamda kullanılmıştır. Gerçek anlamda, karındaki,³⁵⁶ karadaki³⁵⁷ ve denizdeki³⁵⁸ karanlığını; yan anlamda ise küfür ve şirkin karanlığını³⁵⁹ ifade için kullanılmıştır. Kur'ân'da karanlık ifadesinin çoğul òîŒa ile kullanılmasına mukâbil nûr kelimesinin tekil òîŒa ile

³³⁷ Nûr 24/50.

³³⁸ Baàara 2/229.

³³⁹ Mâide 5/39.

³⁴⁰ Na'ül 16/90; İsrâ 17/32.

³⁴¹ Yûsuf 12/23-24.

³⁴² Mâide 5/27-29.

³⁴³ Baàara 2/267-270.

³⁴⁴ Mâide 5/106-107.

³⁴⁵ Şûrâ 42/40.

³⁴⁶ Yûsuf 12/79.

³⁴⁷ En'âm 6/52.

³⁴⁸ Âlu 'İmrân 3/28; Kehf 18/50; Mâide 5/51, 57; Mumte'line 60/1.

³⁴⁹ Mâide 5/45.

³⁵⁰ j ucurât 49/11.

³⁵¹ Zulmün bu sıfatları barındırması hakkında detaylı bilgi için bkz. Karagöz, İsmail, a.g.e., ss. 153-243.

³⁵² Baàara 2/35; A'râf 7/19.

³⁵³ Enbiyâ 21/87-88.

³⁵⁴ 'a'â' 28/16.

³⁵⁵ Yûnus 10/27. Bu ayette kelime “مظلماً” şeklinde kullanılmıştır.

³⁵⁶ Enbiyâ 21/87; Zümer 39/6.

³⁵⁷ En'âm 6/59.

³⁵⁸ En'âm 6/59, 63,97; Neml 27/63.

³⁵⁹ Baàara 2/257; Mâide 5/16; En'âm 6/39, 122; Ra'd 13/16; İbrâhîm 14/1-2, 5; A'ûzâb 33/43; Fâ'ûr 35/20; j adîd 57/9; ¼alââ 65/11.

kullanılması ilgi çekicidir. Bu kullanım şekli adeta küfrün çok çeşitli karanlıkları barındırmasına karşılık, İslâm'ın nûrunun tek olmasına işaret etmektedir.

Â-L-M (ZULÜM ANLAMINDAKİ) KÖKÜNÜN GEÇTİĞİ AYETLERDE KELİME İLE YAKIN MÜNASEBETİ BULUNAN KAVRAMLAR	KULLANILAN KELİMELERİN SURE ve AYET NUMARALARI	YAKIN MÜNASEBETİ BULUNAN KELİMELERİN GEÇTİĞİ AYET SAYISI
توبة	Baàara 2/54, 279; Âlu 'İmrân 3/128; Nisâ 4/64; Mâide 5/39; Meryem 19/60; i ucurât 49/11.	7
اتخاذ العجل	Baàara 2/35, 92; A'râf 7/148.	3
رحم	Baàara 2/54; Nisâ 4/124, 160; Mâide 5/39; En'âm 6/157; Neml 27/11;	8

	<p>‘‘ aàà 28/16; Şûrâ 42/8;</p>	
فسق	<p>Baàara 2/59; A‘râf 7/162; Kehf 18/50; j ucurât 49/11;</p>	4
فسق		
بما قدمت ايديهم	<p>Baàara 2/95; Âlu ‘Imrân 3/182; Enfâl 8/51; Kehf 18/57; j acc 22/10; Cum’a 62/7.</p>	6
اتباع الهوى	<p>Baàara 2/145; ‘‘ aàà 28/50; Rûm 30/29;</p>	3
هداية	<p>Baàara 2/150, 270; Nisâ 4/168; En’âm 6/144, 157; A‘râf 7/148; Tevbe 9/109; Kehf 18/57; ‘‘ aàà 28/37, 50; Rûm 30/29; AÛââf 46/10; ‘°aff 61/7; Cum’a 62/5;</p>	14
	<p>Baàara 2/165; Âlu ‘Imrân 3/128;</p>	

عذاب	En'âm 6/47, 93, 157;	25
عقاب	A'râf 7/162; Enfâl 8/25; Yûnus 10/52, 54; Ra'd 13/6; Ïbrâhîm 14/44;	
عذاب	Na'ül 16/85; Ïsrâ 17/47; Kehf 18/87; Enbiyâ 21/46;	1
عقاب	ï acc 22/25; Furâân 25/37; Sebe 34/31; Zümer 39/47; Şûrâ 42/21, 42, 43; ZüÛrûf 43/39, 65; ¼ûr 52/47.	
جناح	Baàara 2/229.	1
لا حلال حرام	Baàara 2/229; Nisâ 4/160; Mâide 5/72; Tevbe 9/36; Ïsrâ 17/33.	5

اعتدى	Baàara 2/229, 231; Mâide 5/107; ¼alâk 65/1.	4
ولّى	Baàara 2/246.	1
كفر	Baàara 2/254, 257, 258; Âlu ‘Imrân 3/151; A‘râf 7/37; Yûnus 10/13; j acc 22/25; ‘Ankebût 29/68; Sebe 34/31; Zümer 39/32;	10
افترى	Âlu ‘Imrân 3/94; En’âm 6/21, 93, 135; A‘râf 7/37; Yûnus 10/17; Hûd 11/18; Kehf 18/15; ‘Ankebût 29/68; °aff 61/7;	10
	Âlu ‘Imrân 3/94; En’âm 6/21, 33, 82, 144,	19

كذب	157; A'râf 7/37, 177; Enfâl 8/54; Yûnus 10/17, 39; Hûd 11/18; Kehf 18/15; Furâân 25/37; 'Ankebût 29/68; Sebe 34/31; Zümer 39/32; °aff 61/7; Cum'a 62/5.	
كذب		
غفر	Âlu 'Îmrân 3/135; Nisâ 4/64, 124, 168; Mâide 5/39; Ra'd 13/6; Neml 27/11; '' aòaò 28/16; °âd 38/24; NûÛ 71/28.	10
فاحشة	Âlu 'Îmrân 3/135.	1
ذنب	Âlu 'Îmrân 3/135; Enfâl 8/54; 'Ankebût 29/40.	3
	Âlu 'Îmrân 3/151; Mâide 5/39;	

شرك	Luâmân 31/13; Fâôîr 35/40.	4
جهنم/ نار جهنم نار	Âlu ‘Îmrân 3/151, 192; Nisâ 4/10, 30, 97, Mâide 5/29, 72; A‘râf 7/41; Tevbe 9/109; Hûd 11/113; ‘Ankebût 29/68; Sebe 34/31; Zümer 39/32.	13
سوء سيئة	Nisâ 4/124, 148; En’âm 6/160; A‘râf 7/162, 177; Ra’d 13/6; NaÛl 16/28; Neml 27/11; Zümer 39/47, 51, Mü’ min 40/52; Fuððilet 41/46; Şûrâ 42/40.	13
عفو	Nisâ 4/153;	1

ائم	Mâide 5/29, 107;	2
جحد	En'âm 6/33; 'Ankebût 29/49;	2
هلاک	En'âm 6/47, 131; Enfâl 8/54; Yûnus 10/13; Hûd 11/117; Kehf 18/59; j acc 22/45; Mü'minûn 23/27; Şu'arâ 26/208; '' aòaò 28/59; 'Ankebût 29/31.	11
ضلّ	En'âm 6/144; A'râf 7/37; Meryem 19/38; '' aòaò 28/50; Rûm 30/29; Luàmân 31/11; Şûrâ 42/43; NûÛ 71/4.	8
خسر	A'râf 7/9, 23; Şûrâ 42/45.	3
رجز	A'râf 7/162.	1
	Enfâl 8/25; Tevbe 9/36,	

تقوى	109; Meryem 19/72; Câôiyê 45/19.	5
خبال	Tevbe 9/47.	1
فتنة	Tevbe 9/47; °âffât 37/63.	2
جرم	Yûnus 10/13, 17; Hûd 11/116; Kehf 18/49; Secde 32/22.	5
قسط	Yûnus 10/47, 54; Enbiyâ 21/47.	3
لعن	A'râf 7/44; Hûd 11/18; Mü'min 40/52.	3
فسد	A'râf 7/103; Hûd 11/116; Neml 27/14.	3
لوم	İbrâhîm 14/13.	1
اسرف	İsrâ 17/33.	1
اعرض عن صد عن	Kehf 18/57; i acc 22/25; Secde 32/22.	3
علوّ	Neml 27/14.	1

بغى	Şûrâ 42/42.	1
استكبر	En'âm 6/93; Sebe 34/31; AÜââf 46/10.	3
طغى	Necm 53/52.	1
تبار	NûÜ 71/28.	1

1.2.5. E-¼-E

Kelime “Yönden sapmak,³⁶⁰ doğrunun (öavâb) zıddı³⁶¹ sürçmek, yanlış yapmak³⁶², günah (ióm/ÿenb)³⁶³” anlamında kullanılır. “الخَطِيئَةُ” günah,³⁶⁴ “الخِطَاءُ” ise kasıtlı işlenen günah demektir.³⁶⁵ Ebû ‘Ubeyde’den gelen görüşe göre kelimenin aynı anlama tekabül eden “خَطِيئٌ” ve “خَطَأٌ” şeklinde 2 ayrı lehçesi bulunmaktadır ve “خَطِيئٌ”, “خَطَأٌ” ve “أَخْطَأٌ” kelimelerinin tamamı “kasıtsız olarak günah işlemek” anlamına gelir. Ancak diğer dilcilere göre “خَطِيئٌ” din için, “خَطَأٌ” ilim (bilgi) için, “أَخْطَأٌ” ise kasıtlı olsun-kasıtsız olsun her türlü iş için kullanılır. “خَطِيئٌ”

³⁶⁰ İşfehânî, a.g.e., I/304; Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, II/551.

³⁶¹ Feyyûmî, a.g.e., I/173; Cevherî, a.g.e., I/46; İbn Manÿûr, a.g.e., I/65; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, I/211.

³⁶² İbn Manÿûr, ay.

³⁶³ Cevherî, a.g.e., I/46.

³⁶⁴ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, I/212; Cevherî, ay.

³⁶⁵ Ezherî, a.g.e., VII/498.

kullanımında da bir kasıt söz konusudur.³⁶⁶ Bazı dilcilere göre ise “خَطَأً” ve “أَخْطَأً” arasında ufak bir fark vardır. “خَطَأً” kasıtlı (amden) olarak yapılan eylemler için kullanılıp günahı ifade ederken, “أَخْطَأً” kasıtsız (Öayr-u amdin) olarak yapılan eylemler için kullanılır.³⁶⁷ Ancak Kur’ân ve hadisler incelendiğinde böyle bir kaniya varmanın pek doğru olmayacağı söylenebilir. Çünkü “خَطَأً” kelimesi ayet ve hadislerde gayrı-kasdî eylemleri ifade için de kullanılmıştır. Örneğin Nisâ Sûresinde:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِمًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِمًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ
مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ
وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ
يَجِدْ فَصِيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

“Bir mümininin bir mümini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka. Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse bir mümin köleyi azadetmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir. (Öldürülen kimse) mümin olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mümin bir köle azadetmek gerekir. Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mümin bir köle azadetmek gerekir. Bunlara imkân bulamayanın, Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay ardarda oruç tutması gerekir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir”³⁶⁸ buyrulmaktadır. Ayette geçen ibâre “خَطَأً”dır ancak kasıtsız bir hatadan bahsedildiği açıktır. Aynı

³⁶⁶ Cevherî, ay; İbn Manÿûr, a.g.e., I/65.

³⁶⁷ Beyyât, Beytullah, *Mu‘cemu’l-Furûâu’l-Lu0aviyyi’l-ı âvî li Kitâbi Ebî Hilâlu’l-‘Askeriyyi ve Cuz’ en min Kitâbi’s-Seyyid Nuriddîni’l-Cezâiriyyi*, Muessesetu’n-Neşri’l-İslâmiyyi, 1412/2000, I/220; Ezherî, ay; İbn Manÿûr, ay.

³⁶⁸ Nisâ 4/92.

şekilde aşağıdaki hadislerde de “خَطَأً” kelimesi gayrı-iradî bir tutumu göstermektedir.

رُفِعَ عَنْ أُمَّ بَيْ أَلْخَطَأُ وَالنَّسْرِيَّانِ وَمَا اسْتَنْدَرَهُ وَاعْلَيْهِ

“Ümmetimden hata, unutma ve zorla yapılan iş(ten doğan günah) kaldırıldı.”³⁶⁹

إِنَّ اللَّهَ سَجَّ وَزَعَنْ أُمَّ بَيْ أَلْخَطَأُ وَالنَّسْرِيَّانِ وَمَا اسْتَنْدَرَهُ وَاعْلَيْهِ

“Allah ümmetime hata, unutma ve zorla yapılan iş(lerde) cevaz vermiştir. (onları böyle işlerden sorumlu tutmamıştır)”³⁷⁰

Örneklerin de şahitliğiyle görülecektir ki kelimenin kasıtlı veya kasıtsız her türlü hata için kullanılması daha makul bir görüş olacaktır. Bu durumu Feyrûzâbâdî detaylı bir şekilde izah etmiştir. Feyrûzâbâdî’ye göre kelimenin anlam sahası 3 ayrı şekilde ele alınabilir:

- 1- Kişi güzel olmayan bir şey ister, iradesini buna sarf eder ve bu fiili yapar. Bu insanın yaptığı hataların en ağırısı budur.
- 2- Kişi iyi bir şey yapmayı ister, ancak ameli bunun tersine cereyan eder. Bu kişi isteğinde doğruyu bulmuş ancak fiilinde hata etmiş olur.
- 3- Kişi güzel olmayan bir şeyi ister, ancak ameli bunun tersine cereyan eder ve iyi bir şey yapmış olur. Bu kişi isteğinde hata etmiş, fiilinde doğruyu bulmuştur. Ancak kastından ötürü kınanır ve yaptığı iş övgüye değer sayılmaz.

Bu sayılanları daha sonra gruplayan Feyrûzâbâdî ilk maddedeki şahıs için doğruyu bulabilecekken hata yapan “أَخْطَأَ الصَّوَابَ”, ikinci şahıs için güzel bir iş isteyip hata yapan “أَصَابَ الْحَطَأَ”, üçüncü şahıs için kötü bir şey dileyip eyleme

³⁶⁹ Suyûfî, Celâluddîn ‘AbdirraÛmân b. Ebî Bekr, *Câmi‘u’l-EÛâdîû*, Dâru’l-Fikr, Beyrût 1424/2004, IV/424.

³⁷⁰ İbn Mâce ¼alaà 16.

koymasına karşın ameli sonucunda iyi bir iş ortaya çıkan, hatasında hata eden “أَخْطَأَ”

”, güzel bir iş düşünüp bu düşüncesini fiile döken kişi için de “أَصْرَابَ الصَّرَوَابِ”

kelimelerini kullanmaktadır.³⁷¹

Kelime Kur’ân’da 15’i Mekkî, 7’si Medenî olmak üzere toplam 22 defa geçmektedir.

Kelime Kur’ân’da evlatlarını fakirlik korkusuyla öldürmek,³⁷² Yûsuf (as)’a iftira attığında Züleyha’nın,³⁷³ Yûsuf (as)’ı kuyuyu atmaları hususunda kardeşlerinin yaptığı kötülük,³⁷⁴ kâfirler³⁷⁵ ve bilhassa küfürde ileri giden kavimlerin,³⁷⁶ Fir’avn’ın,³⁷⁷ Hâmân’ın ve ordularının davranışları,³⁷⁸ Yahûdîlerin Hz. Mûsâ’ya karşı gelmelerinden irtikâb ettikleri günahlar³⁷⁹, kasıtsız olarak evlatlıkların babalarına nispetle çağırılmaması,³⁸⁰ kasıtsız olarak yapılan ameller,³⁸¹ (örneğin adam öldürmek)³⁸² ve kasıtlı işlenen günahlar³⁸³ için kullanılmıştır.

£-¼-E KÖKÜNÜN GEÇTİĞİ AYETLERDE KELİME İLE YAKIN MÜNASEBETİ BULUNAN KAVRAMLAR	KULLANILAN KELİMELERİN SURE ve AYET NUMARALARI	YAKIN MÜNASEBETİ BULUNAN KELİMELERİN GEÇTİĞİ AYET SAYISI
قتل	İsrâ 17/31.	1

³⁷¹ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi’t-Temyîz ft Leðâifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, II/551-552.

³⁷² İsrâ 17/31.

³⁷³ Yûsuf 12/29.

³⁷⁴ Yûsuf 12/91 ve 97.

³⁷⁵ ‘Ankebût 29/12.

³⁷⁶ j âââa 69/9; Nûh 71/25.

³⁷⁷ ..âââ 28/8; j âââa 69/9.

³⁷⁸ ..âââ 28/8.

³⁷⁹ Baàara 2/58; A ‘râf 7/161.

³⁸⁰ AÙzâb 33/5.

³⁸¹ Baàara 2/286.

³⁸² Nîsâ 4/92.

³⁸³ Baàara 2/81; j âââa 69/9.

ذنب	Yûsuf 12/29; 97.	2
رحم/عفو/اغفر	Yûsuf 12/29; 97; Şu'arâ 26/51; 82; A'râf 7/161;	8
رحم/عفو/اغفر	¼âhâ 20/73; Ahzâb 33/5; Baàara 2/58.	
كذب	'Alaà 96/6.	1
حسن	A'râf 7/161; Baàara 2/58.	2
النار	NûÛ 71/25; Baàara 2/81.	2
الكفر	'Ankebût 29/12; j àààa 69/9; Nûh 71/25; '' aòàò 28/8; Baàara 2/58; A'râf 7/161.	6
كره	¼âhâ 20/73	1
جناح	Ahzâb 33/5.	1
نسي	Baàara 2/256.	1
إثم	Nisâ 4/112.	1

1.2.6. Ç-N-B

İbn Fâris'e göre kelime kök itibarıyla 3 anlama sahiptir. Bunlar:

- Cürüm,
- Bir şeyin sonu, arka kısmı,
- Pay, nasîb³⁸⁴ dir.³⁸⁵

Ancak Feyrûzâbâdî'ye ve İöfehâni'ye göre kelime “ذَنْبٌ” den gelmektedir.³⁸⁶

“ذَنْبٌ” kuyruk (Çeyl) demektir.³⁸⁷ Arkadan gelen, aşağı tabakada olan, rezil anlamında da kullanılmıştır. Kavmin aşağı tabakası anlamında “أذنب القوم” ibâresi kullanılır.³⁸⁸

Kelime, İbn Fâris'in zikrettiği 3 kök anlamının yalnızca 2 tanesinin kullanımıyla Kur'ân'da 39 kez geçmektedir. Kelimenin geçtiği 21 ayet Mekki, 18 ayet Medenî'dir.

Bu fiil kökü; günah anlamını içeren ve peygamberlere izâfe edilerek kullanılan 9 sözcükten birisidir. Örneğin:

لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا

³⁸⁴ İbn Fâris, a.g.e., II/261.

³⁸⁵ İöfehâni kelimenin bu manasının kök anlam değil isti'âre tarîkinden olduğunu söylemektedir. İbn Berrî'den naklettiği görüşe göre kelime “السَّجْلُ” kelimesinden müste'ârdır. “السَّجْلُ” Tam dolu kova, “الذَّنْبُ” yarısı suyla dolu kova demektir. (İöfehâni, a.g.e., I/369) Ayrıca Bkz. Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fi Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, III/19.

³⁸⁶ Feyrûzâbâdî, ay; İöfehâni, a.g.e., I/369.

³⁸⁷ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, II/436.

³⁸⁸ İöfehâni, a.g.e., I/369.

(Bu), geçmiş ve gelecek günâhını Allahın yarlıgaması, senin üzerindeki ni'metini tamamlaması, seni (bu sayede) doğru yola iletmesi içindir.³⁸⁹

Kelimenin birçok ayette sinonimleri ve yakın anlamlılarıyla bir arada kullanılması ilgi çekicidir.³⁹⁰ Günah anlamına gelen bu kelime Kur'ân'ın genel üslûbuna da uygun olarak 2 ayrı yolla sunulmuştur:

- 1- Allah'ın âyetlerini yalanlayan,³⁹¹ atalarının dinine uymayı Allah'a ve O'nun peygamberine uymaya tercih eden ve bu yüzden peygamberi doğru yoldan saptıran (صَدَّ عَن) kişi olarak gören,³⁹² haddi aşan (isrâf)³⁹³, hatalı³⁹⁴ veya kötü bir iş yapan (فَعَلُوا فَاَحْشَنَةً)³⁹⁵, kendi nefislerine yulmeden,³⁹⁶ hevâlarına uyarak iş yapan ve Peygamberi de kendi hevâlarına tâbî kılmaya çalışan,³⁹⁷ Allah'ın emrinden dışarı çıkmış³⁹⁸ kulların (الغَالِقُونَ) Helâk³⁹⁹ - 'İââb/Azâb⁴⁰⁰ - Yakalanma (الْأَخْذُ بِالذَّنْبِ)⁴⁰¹ - Bir mu'îbete dûçâr olma (اصْرَابًا بِالذَّنْبِ)⁴⁰² gibi olumsuz neticelenen ahvâli,
- 2- Allah'ı seven ve Allah'ın kendisini sevip⁴⁰³ günahlarını bağışladığı⁴⁰⁴, Allah'ın kendilerine yaptıkları günahlardan vazgeçip doğru yolu

³⁸⁹ Fetû 48/2. Ayrıca bkz. Mu'min 40/55, Mu'ammed 47/19.

³⁹⁰ Seyyi'e, Âlûm, İsrâf, Fâûişe, Fısâ kelimeleri. Kelimelerin kullanıldığı âyetler için Bkz. s. 69-71.

³⁹¹ Âlu 'İmran 3/11; Enfâl 8/54; Şems 91/14.

³⁹² İbrâhîm 14/10.

³⁹³ Âlu 'İmran 3/147; Zumer 39/53.

³⁹⁴ Yûsuf 12/29, 97.

³⁹⁵ Âlu 'İmran 3/135.

³⁹⁶ Âlu 'İmran 3/135; 'Ankebût 29/40; Enfâl 8/54.

³⁹⁷ Mâide 5/49.

³⁹⁸ Mâide 5/49.

³⁹⁹ 'Ankebût 29/40; Şems 91/14; İsrâ 17/17; En'âm 6/6; Enfâl 8/54.

⁴⁰⁰ Mu'min 40/3; Mâide 5/18; AÜââf 46/31; Âlu 'İmrân 3/11, 193; Enfâl 8/52.

⁴⁰¹ 'Ankebût 29/40; Âlu 'İmrân 3/11; Mu'min 40/21; Enfâl 8/52, 54.

⁴⁰² Mâide 5/49; A'râf 7/100.

⁴⁰³ Âlu 'İmran 3/31.

⁴⁰⁴ Âlu 'İmrân 3/16, 31, 135, 147, 193; Mu'min 40/3; Fetû 48/2; Şems 91/14; Mâide 5/18; İbrâhîm 14/10; AÜzâb 33/71; AÜââf 46/31; °aff 61/12; Nûl 71/4; Zumer 39/53.

bulabilmeleri için kendilerine mühlet tanıdığı (طَخَّرَ الْأَجَلَ)⁴⁰⁵ yaptıkları kötülükleri henüz dünyada iken itiraf eden⁴⁰⁶ ve tevbe⁴⁰⁷-isti'fâr⁴⁰⁸ eden, bu sebeple Allah'ın günahlarını örttüğü⁴⁰⁹, doğru yolu gösterdiği (وَيَهْدِيكَ) (صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا)⁴¹⁰, sâlih amel sahibi⁴¹¹ kişilerin ahvâli.

Kelimenin Kur'an'da yer alış şekli ile alakalı bilgileri verdikten sonra, yēnb kelimesinin geçtiği pasajlarda dikkatimizi çeken hususlara değinmek istiyoruz. İlk ele alacağımız âyet kul günah işlediğinde, irtikâb ettiği günahın cezasının (günahta ısrar ettiği takdirde) dünyada iken de verilebileceğini gösterir. Ancak bunun günahtaki ısrar ve günahın büyüklüğü ile orantılı olarak çeşitli kademeleri vardır. Allah-ü Teâlâ Mâide sûresinde:

وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمَ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ

لَفَاسِقُونَ ﴿﴾

“Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet (diye o kitabı sana indirdik.) Onların arzularına uyma ve Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından (Kur'an'ın bazı hükümlerinden) seni şaşkırtmalarından sakın. Eğer yüz çevirirlerse, bil ki şüphesiz Allah, bazı günahları sebebiyle onları bir musibete çarptırmak istiyor. İnsanlardan birçoğu muhakkak ki yoldan çıkmışlardır”⁴¹² buyurmaktadır. Bu âyet yēnb kelimesinin geçtiği diğer ayetlerden farklı bir özellik taşımaktadır. İstisna olarak bu âyette bazı günahları sebebiyle ifadesi kullanılıyor. Bu da bazı günahlar kulların

⁴⁰⁵ İbrâhîm 14/10; Nûh 71/49.

⁴⁰⁶ Tevbe 9/102.

⁴⁰⁷ Mu'min 40/3; Tevbe 9/102.

⁴⁰⁸ Yûsuf 12/29, 97; Mu'min 40/55; Mu'ammed 47/19; Âlu 'İmrân 3/135.

⁴⁰⁹ Âlu 'İmrân 3/193; Tevbe 9/102.

⁴¹⁰ Fetû 48/2.

⁴¹¹ A'ûzâb 33/71; Tevbe 9/102.

⁴¹² Mâide 5/49.

Allah tarafından musîbete uğramasına yol açabileceğini gösteren bir delildir. Âyeti tetkik ettiğimizde bu tür günahların içerisine ayetin hemen sibâkında zikredilen günahları (Hz. Peygamber’i Allah’ın indirdiği bazı şeylerde şaşırtmaya çalışmak ve doğru yol kendilerine gösterilmesine rağmen yüz çevirmeleri) dâhil edebiliriz. Bu ayette yalnızca bir musîbete maruz bırakmadan bahsedilirken bazı âyetlerde kavimlerin helâk edildiğinden bahsedilmektedir.

فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

Bunların her birini kendi günahları yüzünden yakaladık. Onlardan taş yağmuruna tuttuklarımız var. Onlardan o korkunç sesin yakaladığı kimseler var. Onlardan yere geçirdiklerimiz var. Onlardan suda boğduklarımız var. Allah onlara zulmediyor değil, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.⁴¹³

Her iki tablo gözden geçirildiğinde helâke uğrayan kavmin günahının daha büyük olduğunun söylenmesi daha makul olacaktır. Örneğin Mâide sûresindeki ayette peygamberden yüz çevirme günahı bir musîbet getirmiş, ancak Hz. °âliÛ’ın kavminin bir mucize olarak gönderilen deveyi (nehy edilmelerine rağmen) kesme günahı bir helâk getirmiştir. Şüphesiz ki ayetteki yüz çevirmek de çok büyük bir günahdır ancak; kendisine mucize geldikten sonra halen inadında sebat etmek daha büyük bir günahdır. Bu açıdan ilk kavme sadece musîbet dokunurken ikincisi helâk edilmiştir.

Aynı şekilde Hz. NûÛ uzun yıllar kavmini hidâyete davet etmiştir. 950 sene⁴¹⁴ kavmine peygamberlik yapan Hz. NûÛ’a tâbi olan kişi sayısı çok azdır.⁴¹⁵ Allah, aralarında bunca sene bir peygamber bulunmasına rağmen inkârlarında ısrar etmeleri sebebiyle yine bu kavmi helâk ettiğini bizlere bildiriyor:

⁴¹³ ‘Ankebût 29/40.

⁴¹⁴ ‘Ankebût 29/14.

⁴¹⁵ Gemide Nûh (as) ile birlikte kurtulan kişi sayısı ihtilaflıdır. Rivâyetlere göre bu sayı 8, 20 veya 80’dir.(Köksal, M. Âsım, *Peygamberler Tarihi I-II*, TDV Yay, Ankara 2004, I/97.)

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ

ظَالِمُونَ ﴿٤١٦﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿٤١٧﴾

Andolsun, biz Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Neticede onlar zulümlerini sürdürürlerken tûfan kendilerini yakalayiverdi. Biz de onu (Nuh'u) ve gemide bulunanları kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret kıldık.⁴¹⁶

Tam tersi bir durumda (Allah'ın kullarını sevmesi durumunda) da bu musîbet ve helâkten kurtulan bir insan tablosunun bulunması da çok doğaldır. Nitekim Allah:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

De ki, "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir"⁴¹⁷ buyurmaktadır. Bu ayette de açıkça görülüyor ki hem Allah'ı seven hem de Allah tarafından sevilen kişi helâkin tam tersi olan ma'firet ve merhamete mazhar olacaktır.

Kur'ân Allah'ın kullarını sevmesi durumunda musîbetten ve helakten kurtulma anlayışının nüvelerinin İslâm öncesi dönemlere kadar uzandığını haber vermektedir:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ

الْمَصِيرُ ﴿٤١٨﴾

⁴¹⁶ 'Ankebût 29/14-15.

⁴¹⁷ Âlu 'Imrân 3/31.

(Bir de) Yahûdîler ve Hıristiyanlar, “Biz Allah’ın oğulları ve sevgili kullarıyız” dediler. De ki, “Öyleyse (Allah) size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor? Hayır, siz de onun yarattıklarından bir beşersiniz.” (Allah) dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunanların da mülkü (hükümranlığı) Allah’ındır. Dönüş de ancak onadır.⁴¹⁸

Ayetten de anlaşılacağı üzere İslâm’dan önce Yahûdî ve Hıristiyanlar da Allah’ın sevgisine mazhar olan kişinin helâk ve musîbete uğramayacağını kabul etmişlerdir ve buna dayanarak da kendilerinin günahsız olduklarını îzâh etmeye çalışmaktadırlar. Ancak ayet bir mantikî çıkarım vasıtasıyla Yahûdî ve Hıristiyanların yanlış bir yol üzerinde olduklarını ifade etmekte ve savlarının çürük olduğunu belirtmektedir.

Araştırmalar esnasında dikkati çeken bir diğer husus, günah ile alakalı olan 39 ayette 24 adet bağışlama (عَفْرَ)-isti’fâr-tevbe-kötülüklerin örtülmesi gibi ibareler yer almaktadır. Bu oran helaki anlatan ayetlere kıyasla çok daha fazladır. Bunun, yēnb kelimesinin kasdî ve gayr-i kasdî işlenen günahları ifade için kullanılması ile alakalı olduğu da düşünülebilir.⁴¹⁹

Bir başka dikkat çekici husus, “ذَنْبٌ” kökünden gelen ve Kur’ân’da istisna olarak kullanılan “ذُنُوبٌ” kelimesinin kullanım yeridir. Daha önce de belirtildiği gibi “ذُنُوبٌ” pay, hisse anlamına gelmektedir.

فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُنُوبًا مِثْلَ ذُنُوبِ أَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥٩﴾

Onun için muhakkak ki o zulm edenlere arkadaşlarının payı gibi dolgun bir pay vardır, şimdi onu acele etmesinler⁴²⁰

⁴¹⁸ Mâide 5/18.

⁴¹⁹ Kılıç, Sadık, *Kur’ân’da Günah Kavramı*, Hibaş Yay, Konya 1984, s. 126’dan naklen Evans, C. Johannes, *Die Idee Der Sünde Im Koran*, Tübingen, 1939, s. 24.

⁴²⁰ Çâriyât 51/59.

Burada geçen pay kelimesi tefsirlerde azap payı olarak izah edilmiştir.⁴²¹ Bizim için dikkat çekici olan husus ayetteki anlamı ifade için “حَطُّ” “نَصْرِبُّ” “دَلُّوْ” kelimeleri de kullanılabilecekken “ذُنُوبٌ” kelimesinin tercih edilmesidir. Bu ayette Allah’ın zulmedenleri tahkîr için bu kelimeyi seçmiş olma ihtimali vardır. Çünkü kelime köken itibariyle günah anlamını içeren bir kelimeyi de çağrışım yaptırmaktadır. Zulüm günah irtikab etmeyi, günah azabı çağrıştırır. Yani kelimenin “ذُنُوبٌ” olarak tercih edilmesi:

“Kendinden önce gelmiş ümmetlerde zulüm vesîlesi ile günah irtikab eden kişilerin azaptan payı ne ise, kendisinin hak edeceği pay aynen o paydır (مِثْلَ ذُنُوبٍ)” şeklinde gizli bir anlam örgüsü kurar. Dolayısıyla Kur’ân’da kelimelerin bu şekilde seçilmesi tesâdüf değildir.⁴²²

<u>ZENEBE</u> <u>KÖKÜNÜN</u> <u>GEÇTİĞİ</u> <u>AYETLERDE</u> <u>KELİME İLE</u> <u>YAKIN</u> <u>MÜNASEBETİ</u> <u>BULUNAN</u> <u>KAVRAMLAR</u>	<u>KULLANILAN</u> <u>KELİMELERİN</u> <u>SURE ve AYET</u> <u>NUMARALARI</u>		<u>YAKIN</u> <u>MÜNASEBETİ</u> <u>BULUNAN</u> <u>KELİMELERİN</u> <u>GEÇTİĞİ</u> <u>AYET SAYISI</u>
	Mü’min 40/3; Fetû 48/2; Şems 91/14;	Âlu ‘İmrân 3/16, 31,	

⁴²¹ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XXI/558-559.

⁴²² Bu metod Seyyid ‘ûub tarafından da kullanılmış bir metoddur. Örnek için Bkz. ‘ûub, Seyyid, *Meşâhidu’l-‘iyâme*, Daru’ş-Şurûâ, ‘âhira 1968, s. 98.

غفر	Mâide 5/18; İbrâhîm 14/10; AÛzâb 33/71; AÛââf 46/31; °aff 61/12;	135, 147, 193; NûÛ 71/4; Zümer 39/53.	15
غفر			
توبة	Mü'min 40/3;	Tevbe 9/102.	2
استغفار	Yûsuf 12/29, 97; Mü'min 40/55;	MuÛammed 47/19; Âlu 'İmrân 3/135.	5
خطأ		Yûsuf 12/29, 97;	2
عذاب / عقاب	Mü'min 40/3; Mâide 5/18; AÛââf 46/31;	Âlu 'İmrân 3/11 193; Enfâl 8/52;	6
تسبيح	Mü'min 40/55;	Furâân 25/58.	2
الآخذ بالذنب	'Ankebût 29/40; Âlu 'İmrân 3/11; Mü'min 40/21;	Enfâl 8/52; 54.	5

الإهلاك بذالذنب	'Ankebût 29/40; Şems 91/14; İsrâ 17/17;	En'âm 6/6; Enfâl 8/54;	5
ظلم	'Ankebût 29/40; Âlu 'İmrân 3/135;	Enfâl 8/54; Çâriyât 51/59. ⁴²³	4
كذب	Şems 91/14; Âlu 'İmrân 3/11;	Enfâl 8/54;	3
الإسراف	Âlu 'İmrân 3/147;	Zümer 39/53.	2
سيّاً	Âlu 'İmrân 3/193;	Tevbe 9/102.	2
فاحشة	Âlu 'İmrân 3/135.		1
فسق	Mâide 5/49.		1
اصابة بالذنب	Mâide 5/49;	A'râf 7/100.	2
جرم	'âsas 27/78.		1
صدّ عن	İbrâhîm 14/10.		1
اعتراف الذنب	Mülk 67/11; Tevbe 9/102;	Mü'min 40/11	3

⁴²³ Bu ayette kelime nasîb anlamında kullanılmıştır.

تأخر الاجل	İbrâhîm 14/10.	NûÛ 71/4.	2
يسأل عن الذنب	RaÛmân 55/39;	‘‘ asâs 28/78.	2

1.2.7. ~ -L-L

Kelimenin “bir şeyin ziyan⁴²⁴/helâk⁴²⁵ olması, haksız olarak giderilmesi”ne⁴²⁶ delâlet eden tek bir kök anlamı vardır. صَلَّ - يَصَلِّ ve صَلَّ - يَصِلُّ şeklinde aynı anlama gelen iki lehçesi vardır.⁴²⁷ Ebû Amr’ın ifadesine göre aslı Öaybûbet⁴²⁸ten gelir ve “kaybolmak/yok olmak” veya gizlenmek (Ûafiye)⁴²⁹ anlamındadır. Ayrıca kişinin bilmediği bir yerde bulunması (kaybolması) için de kullanılmaktadır.⁴³⁰ “صَلَّ اللَّبْنُ” “صَلَّ الكَافِرُ”⁴³¹ kâfirin delîlini (Ûüccet) kaybetmesi; “صَلَّ النَّاسِيَّ” kişinin hafızasını (Ûıfÿ) kaybetmesi için kullanılır. j arrânî, İbn Sikkîyt’ten naklen şöyle demektedir: Kişinin devesi (veya herhangi bir binek hayvanı) kaçıp gitmişse “أَضَلُّتُ بَعِيرِي” “Devemi kaybettim” denir.⁴³² Devenin kaçıp gitmesi durumunda bir yok olma/kaybolma durumu ortaya çıkacağı için, kelimenin Öaybûbet anlamının buradan geldiği de düşünülebilir. Ebû

⁴²⁴ İbn Manÿûr, a.g.e., XI/390; İbn Fâris, a.g.e., III/356.

⁴²⁵ Feyyûmî, a.g.e., V/26.

⁴²⁶ İbn Fâris, a.g.e., III/356.

⁴²⁷ İbn Manÿûr, a.g.e., XI/390; İbn Fâris, ay.

⁴²⁸ Ezherî, a.g.e., XI/465; ZemaÛşerî, *Esâsu'l-BelâÛa*, I/585.

⁴²⁹ ZemaÛşerî, *Esâsu'l-BelâÛa*, ay.

⁴³⁰ İbn Manÿûr, a.g.e., XI/390.

⁴³¹ İbn Fâris, a.g.e., III/356; Ezherî, a.g.e., XI/465.

⁴³² Ezherî, a.g.e., XI/462; İbn Cevzî, *Nuzhetu'l- A'yuni'n-Nevâzir fî 'İlmi'l-Vucûhi ve'n-Nezâir*, s. 406.

Amr'dan gelen bir rivâyete göre, şayet deve, ipi bağlı iken kaçıp gitti ise “صَلَّتْ”
بِعِيرِي”, bağı çözülmüş bir halde iken kaçıp gitti ise “أَضَلَّتْ بِعِيرِي” denilir.⁴³³

Kelimenin bir anlamı da “Doğru yoldan ayrılmak”⁴³⁴tır ve mecazen “Dindeki yoldan sapma/ayrılma” anlamında da kullanılır.⁴³⁵ Bu açıdan dindeki hidâyetin⁴³⁶/doğru yolda bulunmanın (reşâd)⁴³⁷ zıddı olarak da kullanılmıştır. Amden-sehven,⁴³⁸ az-çok hata yapan kişinin yaptığı her türlü yoldan ayrılma fiili için “الصَّلَاةُ” kelimesinin kullanılması doğrudur.⁴³⁹

Kelimenin Kur’ân’da yer alan anlamları Vücûh ve Neyâir kitaplarından incelendiğinde kelimenin vücûh sayısının çeşitliliği dikkat çekmektedir. Muâtil b. Süleyman’a (İrthl: H.150) göre “صَلَّ” kelimesi Kur’ân’da:

- a) Yoldan çıkmak⁴⁴⁰ (• ayy) ki bu küfürdür,
- b) Bir şeyde hata etmek, sürçmek (İstizlâl),⁴⁴¹
- c) Hüsrân,⁴⁴²
- d) Sıkıntı, zorluk (Şeââ’)⁴⁴³
- e) Boşa çıkmak (İbôâl)⁴⁴⁴
- f) Hata (Ēata’)⁴⁴⁵
- g) Cehâlet⁴⁴⁶

⁴³³ Ezherî, a.g.e., XI/465; Zemaşerî, *Esâsu'l-Belâda*, I/585; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, XXIX/345; Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, III/481.

⁴³⁴ İşfehânî, a.g.e., II/13; İbn Manýûr, a.g.e., XI/390; Feyrûzâbâdî, ay.

⁴³⁵ Zemaşerî, *Esâsu'l-Belâda*, I/585.

⁴³⁶ İşfehânî, a.g.e., II/13; Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, III/482; İbn Manýûr, a.g.e., XI/390.

⁴³⁷ Feyyûmî, a.g.e., V/26.

⁴³⁸ İşfehânî, ay; Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, III/482.

⁴³⁹ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, ay.

⁴⁴⁰ Nisâ 4/119.

⁴⁴¹ Nisâ 4/113; °ad 38/26.

⁴⁴² Mu'min 40/25; Yâsîn 36/24; Yûsuf 12/8, 30. Müellif Yûsuf 12/30'da geçen “صَلَّ”i “Yûsuf (as)’a olan sevgiden kaynaklanan açık bir hüsrân” şeklinde izah etmektedir.

⁴⁴³ Mulk 67/9; ‘amer 54/24, 47.

⁴⁴⁴ MuĤammed 47/1, 4; Kehf 18/104.

⁴⁴⁵ Furâân 25/42; AĤzâb 33/36.

⁴⁴⁶ Şu‘arâ 26/20.

h) Unutmak (Nisyân)⁴⁴⁷ anlamlarında kullanılmıştır.⁴⁴⁸

j îrî'ye göre (Tvld-İrthl: 361-431) kelime 16 vüçûha sahiptir. Yukarıda zikrettiğimiz maddelerden “• ayy ve İstizlâl” hariç olmak üzere diğer maddeleri aynen zikretmiş ve bunlara:

- a) Hıristiyanlar⁴⁴⁹
- b) Birini yardımsız bırakmak (Ê aÿelân)⁴⁵⁰
- c) Küfür⁴⁵¹
- d) Zelîl kılma (İstiylâl)⁴⁵²
- e) Şeytanın süslemeleri⁴⁵³
- f) Yoldan sapmak (Kök anlamı)⁴⁵⁴
- g) Ceza istemek (İrâdetü'l-‘Uâûbe)⁴⁵⁵
- h) Muhabbet⁴⁵⁶
- i) Yok olmak (Helâk)⁴⁵⁷
- j) Adı-sanı yok olmak⁴⁵⁸ anlamlarını ilave etmiştir.⁴⁵⁹

İbn Cevzî (İrthl: H. 597)'ye göre kelimenin 10 tane vüçûhu vardır:

- a) Zelîl kılma (İstiylâl)
- b) Yoldan çıkmak (• avâye)
- c) Hüsrân

---

⁴⁴⁷ Baàara 2/282.

⁴⁴⁸ Muââtîl b. Suleymân, İbn Beşîr el-Ezdî, *el-Vucûhu ve'n-Neÿâir fi 'ur'âni'l-Aÿîm*, Merkezu Ceme'atu'l-Mâcid li'ö-eââfeti ve't-Turâû, Bağdat, Irak 1427/2006, s. 126-128.

⁴⁴⁹ Fâtîha 1/7.

⁴⁵⁰ Baàara 2/26; En'âm 6/39; İbrâhîm 14/4.

⁴⁵¹ Baàara 2/198; Âlu 'İmrân 3/164.

⁴⁵² Âlu 'İmrân 3/69; Nisâ 4/113.

⁴⁵³ Nisâ 4/60; j acc 22/4.

⁴⁵⁴ Mâide 5/77.

⁴⁵⁵ En'âm 6/125; Na'ül 16/93.

⁴⁵⁶ Yûsuf 12/95; ~ uûâ 93/7. 'urûbî ~ uûâ 93/7'de geçen “صَلَاً” ifadesinde bu mana ile alakalı olarak şöyle der: “Seni hidâyeti sevenlerden bulduk ve hidâyete erdirdik.” Bkz. 'urûbî, Ebû 'Abdillâh Mu'ammed b. AÜmed b. Ebî Bekr b. Fer'ûi'l-Enôârî Şemsuddîn, *el-Câmi'u li AÜkâmi'l-'ur'ân*, Dâru İÿyai't-Türâûi'l-Arabi, Beyrût 1966, XX/97.

⁴⁵⁷ Secde 32/10.

⁴⁵⁸ ~ uûâ 93/7.

⁴⁵⁹ j îrî, İsmâ'il b. AÜmed Ferîd, *Kitâbu Vucûhi'l-'ur'ân*, tah. 'Abdurraÿmân 'Abdulÿalîm Ef'ûânî, Basım evi belirtilmemiş, Basım yeri belirtilmemiş, 1404/1983, s. 342-344.

- d) Sıkıntı, zorluk (Şeàa')
- e) Boşa çıkmak (Buólân)
- f) Hata
- g) Yok olmak (Helâk)
- h) Nisyân
- i) Cehâlet
- j) Hidayetin zıddı⁴⁶⁰

DâmeÔânî'ye göre ise vücûh sayısı 7'dir:

- a) Yoldan çıkmak (ÎÔvâ)
- b) Bir şeyde hata etmek, sürçmek (İstizlâl)
- c) Hüsran,
- d) Sıkıntı, zorluk (Şeàâ')
- e) Boşa çıkmak (İbôâl)
- f) Hata (Êata')
- g) Unutmak (Nisyân)
- h) Hidâyetin zıddı⁴⁶¹

Ayetler üzerinde yaptığımız incelemelerden sonra bize göre kelimenin 9 vücûhu vardır:

- a) Yoldan sapmak⁴⁶²
- b) Kaybolmak/Yok olmak⁴⁶³
- c) Hak yoldan (Hidayetten) sapmak⁴⁶⁴
- d) Yok olmak⁴⁶⁵
- e) Gafil olmamak⁴⁶⁶
- f) Boşa çıkmak/Zâyî olmak⁴⁶⁷

⁴⁶⁰ İbn Cevzî, *Nuzhetu'l- A 'yuni'n-Nevâzır fi 'İlmi'l-Vucûhi ve'n-Nezâir*, s. 407-409.

⁴⁶¹ DâmeÔânî, j useyn b. MuĶammed, *İlâlu'l-Vucûhi ve'n-NeĶâir fi'l-'ur'âni'l-Kerîm*, tah. 'Abdulazîz, Seyyidu'l-Ehl, Dâru'l-'İlmi'l-Melâyîn, Beyrût 1980, s. 292.

⁴⁶² ÖrneĶin bkz. Baàara 2/108; Mâide 5/12; Na'ül 16/125.

⁴⁶³ ÖrneĶin bkz. Hûd 11/21; Na'ül 16/87; En'âm 6/24, 94; A'râf 7/53; Yûnus 10/30.

⁴⁶⁴ ÖrneĶin bkz. Mâide 5/105; İsrâ 17/15; Yûnus 10/108. Ayrıca Kur'ân'dan sapma şeklinde yakın anlamlı bir kullanım da mevcuttur. Bkz. Furâân 25/29.

⁴⁶⁵ Secde 32/10.

⁴⁶⁶ ¼âhâ 20/52.

g) Yoldan sapmak/yolunu şaşırmaq⁴⁶⁸

h) Aşağı/Aşağılık⁴⁶⁹

i) Peygamberlik öncesi dönem ahvali⁴⁷⁰ anlamlarına geldiğini söyleyebiliriz.

Kelimenin yok olmak anlamındaki kullanımı, Allah'a karşı edinilen putların/ortakların mahşerde kendisine tapanların huzurundan kaybolup gitmesi şeklindedir. Bu kullanım tıpkı sahibi ile yolculuk yapan devenin sahibinin ihtiyacını gidereceği, ona yardımcı olacağı sırada kaybolması sahibini yüzüstü bırakmasına benzemektedir. Böylece yüzüstü kalakalmış bir kişinin harcadığı tüm emek boşa çıkacak, yolculuğu esnasında çektiği tüm meşakkat yanına kalacaktır. Kelimenin boşa çıkmak anlamının buradan geldiği düşünülebilir. Çünkü müşrik de Allah'tan başka ortaklara/putlara tapar, iyi bir amel yaptığını zannederek birçok meşakkate katlanır ancak mahşerde tüm bu emeklerinin boşa çıktığını görür.

~ -L-L KÖKÜNÜN GEÇTİĞİ AYETLERDE KELİME İLE YAKIN MÜNASEBETİ BULUNAN KAVRAMLAR	KULLANILAN KELİMELERİN SURE ve AYET NUMARALARI	YAKIN MÜNASEBETİ BULUNAN KELİMELERİN GEÇTİĞİ AYET SAYISI
	Baàara 2/26, 108; Àlu 'İmrân 3/90; Nisâ 4/60, 136, 167; Mâide 5/12; Tevbe 9/37;	

⁴⁶⁷ Mu'min 40/25; Kehf 18/104; Fîl 105/2.

⁴⁶⁸ 'alem 68/26.

⁴⁶⁹ Furâân 25/44.

⁴⁷⁰ ~ uûâ 93/7; Şu'arâ 26/20.

كفر	<p>Ra'd 13/14, 27, 33; İbrâhîm 14/18; Secde 32/10; Yâsîn 36/47; Zümer 39/8; Mü'min 40/25, 74; Fuðûilet 41/52; MuÛammed 47/1, 4, 8; MumteÛine 60/1; NûÛ 71/27; Müddeûûir 74/31.</p>	24
كفر		
سواء السبيل	<p>Baàara 2/108; Mâide 5/12, 77; i acc 22/9; Luàmân 31/6.</p>	5
سواء السبيل		
شرك	<p>Nisâ 4/116; En'âm 6/94; Ra'd 13/33.</p>	3
غفر	<p>Baàara 2/175; Nisâ 4/116; A'râf 7/155; İbrâhîm 14/36; İsrâ 17/47; Şu'arâ 26/86.</p>	6

<p>صلاة بعيد</p> <p>صلاة بعيد</p>	<p>Nisâ 4/60, 116, 136, 167; İbrâhîm 14/3, 18; i acc 22/12; Sebe' 34/8; Şûrâ 42/18; âf 50/27.</p>	<p>10</p>
<p>صلاة مبين</p>	<p>Âlu 'İmrân 3/164; En'âm 6/74; A'râf 7/60; Yûsuf 12/8, 30; Meryem 19/38; Enbiyâ 21/54; Şu'arâ 26/97; âaâ 28/85; Luâmân 31/11; AÛzâb 33/36; Sebe' 34/24; Yâsîn 36/24, 47; Zümer 39/22; ZuÛruf 43/40; AÛââf 46/32; Cum'a 62/2, 29.</p>	<p>19</p>
<p>سوء / سيئة</p>	<p>Mâide 5/12; Tevbe 9/37;</p>	

	Na'ûl 16/25; Fâ'îr 35/8.	4
هداية	Ba'âara 2/16, 26, 175, 198; Nisâ 4/88; Mâide 5/105; En'âm 6/77, 117, 125, 144, 140; A'râf 7/30, 155, 178, 186; Tevbe 9/37, 115; Yûnus 10/108; Ra'd 13/27, 33; Ïbrâhîm 14/4; Na'ûl 16/36, 37, 93, 125; Kehf 18/17; Ïsrâ 17/15, 97; ¼âhâ 20/79, 123;	50

هداية	<p> j acc 22/4; Neml 27/81, 92; ` a0a0 28/50,  85;  Rûm 30/29,  53;  Sebe' 34/24,  50;  Fâ0ir 35/8;  Zümer 39/23,  36,  37,  41;  Mü'min 40/33;  Câ0iye 45/23;  Necm 53/30;  ` alem 68/7; Müdde00ir 74/31; ~ uÛâ 93/7. </p>	
افتري	<p> En'âm 6/24, 140, 144; A'râf 7/37, 53; Yûnus 10/30; Hûd 11/21; NaÛl 16/87; ` a0a0 28/75; AÛââf 46/28. </p>	10

خسر	En'âm 6/140; A'râf 7/53, 178; Hûd 11/21; Îsrâ 17/47.	5
كذب كذب	En'âm 6/24, 144; A'râf 7/37; Na'ûl 16/36; Sebe' 34/8; Vâh'a 56/51, 92.	7
ضلّ السبيل	Nisâ 4/44; Mâide 5/60; En'âm 6/116, 117; Yûnus 10/88; Îbrâhîm 14/30; Na'ûl 16/125; Îsrâ 17/72; Furâân 25/17, 34, 41; A'ûzâb 33/67; âd 38/26; Zümer 39/8; Necm 53/30.	15
وزر	Na'ûl 16/25; Îsrâ 17/15; Mu'ammed 47/4.	3

عذاب / نار / جهنم	<p>Baàara 2/175; En'âm 6/39; A'râf 7/38, 179; Yûnus 10/88; Ïbrâhîm 14/30; Ïsrâ 17/15, 97; Meryem 19/75; j acc 22/4, 9; Furâân 25/34, 41, 42; Luâmân 31/6; Sebe' 34/8; °âd 38/26; Zümer 39/8; Şûrâ 42/44; Müddeóóir 74/31.</p>	20
عذاب / نار / جهنم		
ضرّ	<p>Baàara 2/282; Mâide 5/105; Ïsrâ 17/67.</p>	3
أعرض / صدّ	<p>Nisâ 4/167; Ra'd 13/33; Ïbrâhîm 14/3; Ïsrâ 17/67; MuÛammed 47/1.</p>	5
غوى	<p>Necm 53/2.</p>	1

عدوّ	¼âhâ 20/123; ` ` aòaò 28/15; MümteÛine 60/1.	3
نهى	En'âm 6/56.	1
اتباع الهوى	Mâide 5/77; En'âm 6/56, 119; ` ` aòaò 28/50; Rûm 30/29; °âd 38/26; Câôiye 45/23.	7
غلوّ	Mâide 5/77.	1
قتل	En'âm 6/140; ` ` aòaò 28/15.	2
حرم	Baàara 2/198; En'âm 6/140; Tevbe 9/37.	3
ظلم	En'âm 6/144; A'râf 7/37; Ïbrâhîm 14/27; Meryem 19/38; ` ` aòaò 28/50; Rûm 30/29; Luàmân 31/11; Şûrâ 42/44; NûÛ 71/24.	9
	Nisâ 4/113; A'râf 7/155;	

رحم	İbrâhîm 14/36; İ icr 15/56; İsrâ 17/47; Meryem 19/75; Mülk 67/29.	7
إفك	AÛââf 46/28.	1
شقاوة	¼âhâ 20/123; Mü'minûn 23/106.	2
عصى	İbrâhîm 14/36; AÛzâb 33/36.	2
جرم	Şu'arâ 26/99; "amer 54/47.	2
لعن	Mâide 5/60; A'râf 7/38.	2
هلاك	A'râf 7/155; Mü'min 40/34.	2
سفه	Baàara 2/282; A'râf 7/155.	2
فتنة	A'râf 7/155; Müddeóir 74/31.	2
فسق	Baàara 2/26; 282.	2
تقوى	Baàara 2/282; Tevbe 9/115.	2
خزي	İ acc 22/9.	1

شكّ	Mü'min 40/34.	1
ارتاب	Baàara 2/282; Mü'min 40/34; Müddeóóir 74/31.	3
اسراف	Mü'min 40/34.	1
مرض	Müddeóóir 74/31.	1
طغى	A'râf 7/186; "âf 50/27.	2
مكر / كيد	Ra'd 13/33; Mü'min 40/25.	2
رجس	En'âm 6/125.	1
طاغوت	Nisâ 4/60; Mâide 5/60; Na'ül 16/36.	3
فجر	Nûl 71/27.	1
خرص	En'âm 6/116.	1
اعتدى	En'âm 6/119.	1
توبة	Âlu 'Imrân 3/90.	1
غضب	FâtîÛa 1/7; Mâide 5/60.	

		2
جناح	Baàara 2/198, 282.	2
غفل	A'râf 7/179; AÛââf 46/5; `a0a0 28/15.	3
شرّ	Meryem 19/75; Furâân 25/34.	2
زكّى	Âlu 'Imrân 3/164.	1
أصرف	Yûnus 10/32.	1
عوج	Ïbrâhîm 14/3.	1
سعر	`amer 54/24, 47.	2

1.2.8. V-Z-R

Kelimenin “Sıgınılan yere/kişiyeye” ve “Bir şeyin yükü/ağırlığı”na delâlet eden 2 kök anlamı vardır.⁴⁷¹ “الْوَزْرُ” “el erişmez, yüksek dağ”⁴⁷², “Kendisine sıgınılan, sıgınak olan dağ”⁴⁷³ anlamına gelir ve kelimenin kullanımı buradan neş’et bulmuştur. “الْوَزْرُ” yük,⁴⁷⁴ günah,⁴⁷⁵ sırtta alınan denk yük,⁴⁷⁶ silah⁴⁷⁷ anlamlarına gelir.

⁴⁷¹ İbn Fâris, a.g.e., VI/108.

⁴⁷² Ferâhîdî, a.g.e., VII/380; Cevherî, a.g.e., II/745; İbn Manýûr, a.g.e., V/282.

⁴⁷³ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fi Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, V/202; İşfehânî, a.g.e., II/510; İbn Manýûr, a.g.e., V/282.

⁴⁷⁴ Cevherî, a.g.e., II/745; Feyyûmî, II/657; İşfehânî, a.g.e., II/510.

İşfehânî'ye göre “الْوَزْرُ” sözcüğü “الْوَزْرُ” kelimesinden teşbih ile kullanılır. Dağın, sığınan kişinin ağır yükünü yüklenmesi kastedilir.⁴⁷⁸ Kelimenin günah anlamı alması hususunda lügatçiler: Kelime “Günahtan doğan yükün taşınmasına işaretle kelime günah anlamında kullanılmıştır”⁴⁷⁹ demektir. Bu bağlamda “وَزْرٌ” günah işledi (Eynebe) anlamına gelir.⁴⁸⁰ “المُوَاَزَرَةُ” yardımlaşmak demektir.⁴⁸¹ “الْوَزِيرُ” melîkin vekîli olduğu, yükünü taşıdığı⁴⁸² ve ona fikri açıdan yardımcı olduğu için⁴⁸³ bu şekilde isimlendirilmiştir.

Kelime Kur'ân'da 13'ü Mekkî, 1'i Medenî olmak üzere 14 ayette toplam 27 defa geçmektedir.

Kur'ân'da kelime bir yerde kelimenin temel anlamı olan sığınılacak yer,⁴⁸⁴ bir yerde yük ağırlık (zinetin yükü)⁴⁸⁵, bir yerde savaş yükü yani silah,⁴⁸⁶ iki yerde vekîl, yardımcı,⁴⁸⁷ geriye kalan 22 yerde ise günah anlamında kullanılmıştır.

1.2.9. j -R-M

Kelimenin “men etme”ye delâlet eden tek bir kök anlamı vardır.⁴⁸⁸ “Bir şeyden uzak durmak”⁴⁸⁹ olarak da tanımlanmıştır. “حَرَامٌ” helalin zıddıdır.⁴⁹⁰ Birisinin

⁴⁷⁵ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, V/202; İbn Manýûr, a.g.e., V/282; Cevherî, ay; Feyyûmî, ay; İşfehânî, ay.

⁴⁷⁶ Cevherî, ay.

⁴⁷⁷ Ferâhîdî, a.g.e., VII/381; Cevherî, ay.

⁴⁷⁸ İşfehânî, a.g.e., II/510.

⁴⁷⁹ Feyyûmî, II/657; Ferâhîdî, a.g.e., VII/380; İbn Manýûr, a.g.e., V/282.

⁴⁸⁰ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, V/203.

⁴⁸¹ İşfehânî, a.g.e., II/510; Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, ay.

⁴⁸² Cevherî, a.g.e., II/745; Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, ay.

⁴⁸³ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, ay.

⁴⁸⁴ İyâme 75/11.

⁴⁸⁵ ¼âhâ 20/87.

⁴⁸⁶ MuÛammed 47/4.

⁴⁸⁷ Furâân 25/35; ¼âhâ 20/29.

⁴⁸⁸ İbn Fâris, a.g.e., II/45.

⁴⁸⁹ Feyyûmî, a.g.e., I/131.

⁴⁹⁰ İbn Manýûr, a.g.e., XXII/119; İbn Fâris, a.g.e., II/45; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, XXXI/452.

emretmesi veya şer'î bir delil sonucu, aklın doğruları, beşerî zorlama veya ilahî bir emir gereği kendisinden uzak durulması gereken şeydir.⁴⁹¹

Kelime Kur'ân'da 30'u Mekkî, 52'si Medenî olmak üzere toplam 82 defa zikredilmiştir.

---

⁴⁹¹ Feyrûzâbâdî, *Beðâiru Çevi't-Temyîz fî Leðâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, II/454; İşfehânî, a.g.e., I/227.

1.3. DEĞERLENDİRME

Kur'ân'da ióm, cünâû, fisà, Ûata', Ûinó, Ûûb, óaàl, vizr kelimeleri ile ifade olunan günah, Peygamberimiz'in tarifine göre: "Ahlaken kötü olan, kalbin kerih gördüğü ve başkalarının bilmesini istemediğin bir fiili işlemek"⁴⁹² demektir.

Bu tanıma göre; günah kavramını incelerken ele alınması gereken en önemli kavram, "kötü" kavramıdır. Çünkü kötülük ve kötüye yüklenen anlama göre günah kavramı şekillenecektir. "Bir şey kötü olduğu için mi Allah onu yasaklamıştır yoksa o şey Allah yasakladığı için mi kötüdür?" sorusu kelâm ulemâsınca uzun müddet tartışılan bir konu olmasına karşın tartışmanın sonucu yasaklanan fiilin işlenmesini helal kılmadığı için bizim açımızdan farklılık arz eden bir husus olmayacaktır. Dolayısıyla bir fiil ister Allah emrettiği için kötü kabul edilsin ister kötü olduğu için Allah o fiilden men etmiş olsun sonuçta bu yasaklı fiilin işlenmesi "günah"ı doğuracaktır. Buna bağlı olarak da fiillerle doğru orantılı olarak işlenen günahı ifade için farklı vasıflandırmalar kullanılacaktır.

Allah'ın emrettiği işler güzel, yasakladıkları ise kötüdür. Allah kendisinin hoşlanmadığı fiilleri genellikle şerr, sûe/seyyie, faûşâ, Ûabîs, münker, rics kelimeleri ile ifade etmiştir. Günah işleyen bir kul, Allah'ın emrettiği güzel işleri terk etmeye yahut yasakladığı kötü işleri yapmaya meyleder. Bu meyanda Kur'ân'ın günahkârlar için meyletti anlamına gelen cünâû ve Ûinó kelimelerini kullanması dikkat çekici bir husustur. Kişi, günaha olan bu meyliyle Allah'ın kendisine çizdiği hudutları ihlâl eder. Bu yüzden de Kur'ân'da günahkârın eylemi i'tedâ, esrafe, fesede, óaóâ, beóâ, 'atâ ('utüvv), ýaleme gibi fiiller ile ifade edilmiştir. Aslında "Haram" kelimesinin günah kavramının anlam sahasına dâhil edilmesinin sebebi de budur. Allah'ın insanlar için bazı kurallar koyması ve bu kurallar çerçevesinde de insanları bazı fiilleri yapmaktan men etmesi haram olarak nitelendirilmiştir. Bu anlamda ióm ve fisà kavramları Ûarâmın eşanlamlısıdır. Allah'ın haram kıldığı bir fiili işlemek ise Allah'ın emrine itaatsizliktir. (diğer ifade ile 'iöyân) Bu açıdan, Kur'ân'da günah

⁴⁹² "الْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ"

"İyilik güzel ahlakıdır. Günah ise insanların muttalî olmasını (öğrenmesini) istemediğin ve kalbinin çirkin gördüğü şeydir." Muslim Birr 5.

Vâbióa ile alakalı olarak benzer bir rivâyet için Bkz. Dârimî, Buyû' 2. (Hadis senedindeki kopukluktan ötürü zayıf olarak nitelenmiştir.)

işleyenler için ‘aâ, ‘atâ, feseâa ve fecera fiillerinin kullanılmasının izahı biraz daha kolaylaşır. Allah’ın emirlerine karşı gelenler haktan/doğru yoldan ayrılan kişiler olacağı için Kur’ân bu kişileri Ñalle, Ûaâae, feseâa, Ôavâ, fecera, ceneÛa fiilleri ile vasıflandırmıştır.

Haksızlık olarak tercüme ettiğimiz adaletsizlik kavramı da Allah’ın koyduğu sınırları aşmaya verilebilecek güzel bir örnektir. Kişinin Allah’a, kullara ve kendi nefesine karşı işlediği adaletten yoksun her türlü davranış günah dairesi içerisine girer. Bunu şöyle izah etmek mümkündür: Kendisine her türlü nimeti bahşeden Allah dururken bunları hiçe sayıp kendilerine fayda sağlamayan putlara kulluk etmek haksızlığın en büyüğüdür. Yine Allah’ın kullar arasında adalet için gönderdiği kurallara uymamak çok büyük bir haksızlıktır. Kulun cennete gitmeyi amaçlamasına karşın hedefine ulaşmasına engel olacak çirkin fiilleri işlemesi de nefse yapılan çok büyük bir haksızlıktır. Bu açılardan düşünüldüğünde günah işleyenler için haksızlık anlamına gelen yulüm, şerr, ‘adâ, Ñalle fiillerinin kullanılması daha fazla anlam kazanır.

Günah; kişiye büyük sıkıntı getireceği için içinde sıkıntı anlamını barından Ûûb ve Ûinó; kişiyi sevaba ulaştırmaktan alıkoyduğu için yük/ağırlık anlamlarına gelen vizr ve óaâl ve onu saadet yolunda yavaşlattığı için yavaşlık anlamına gelen ióm kavramları ile ifade olunmuştur.

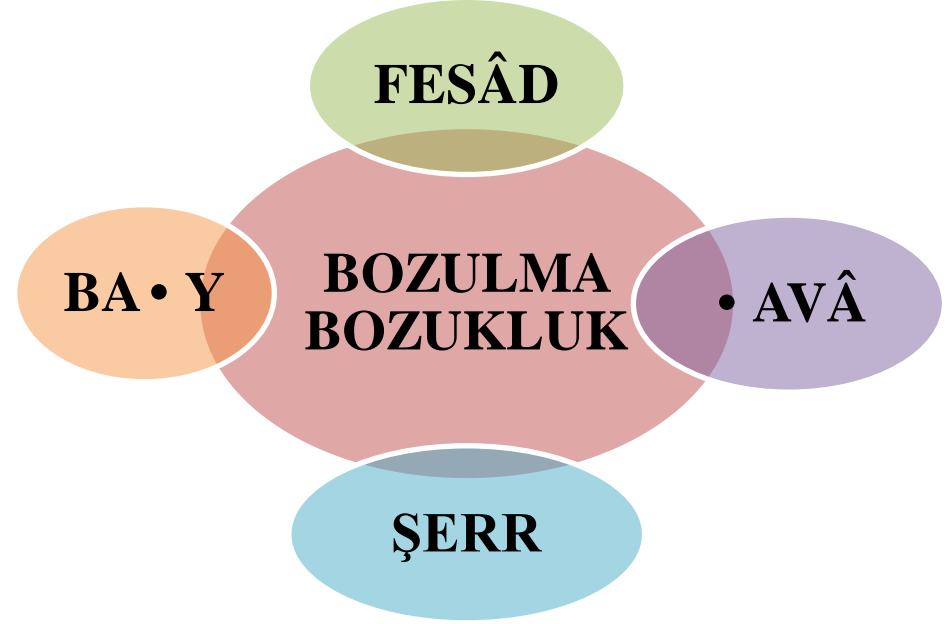
Kur’ân’da hataen yapılan günahlar ile diğer günahlar kısmen de olsa birbirinden ayrılmıştır. Hataen yapılan günahlar için Kur’ân’da Ûaâae, esrafe, Ûinó ve zelle fiilleri kullanılmıştır. Ancak bu fiillerin, hataen yapılan eylemleri ifade için kullanılmalarmının yanında hem hataen hem de amden yapılan fiilleri ifade için de kullanılmaktadır. Bu ise gözden kaçırılmaması gereken bir husustur.

Buraya kadar işlenen tüm bu kelimelerin ortak noktası görüleceği üzere “kötülük”, “haddi aşma”, “emre/nehye muhalefet” ve “doğru yoldan ayrılma/haktan sapma”dır. Dolayısıyla günah:

“Temelinde kötülük olan yahut Allah nehyettiği için kötü olan bir fiili bilinçli olarak, Allah’ın emrine/nehyine muhalefet ederek işlemek ve bu vesile ile haddi aşarak doğru yoldan sapmaktır” şeklinde tarif edilebilir.

Şekil -1-

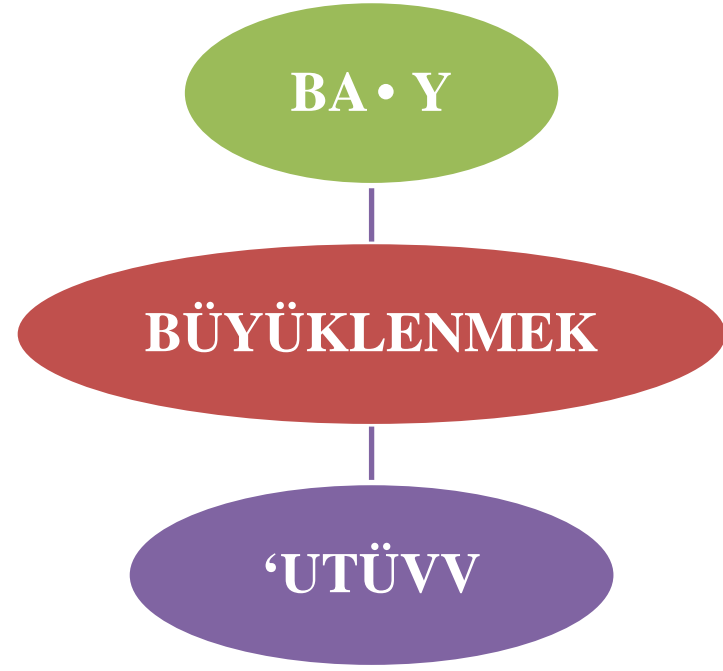

Şekil -2-

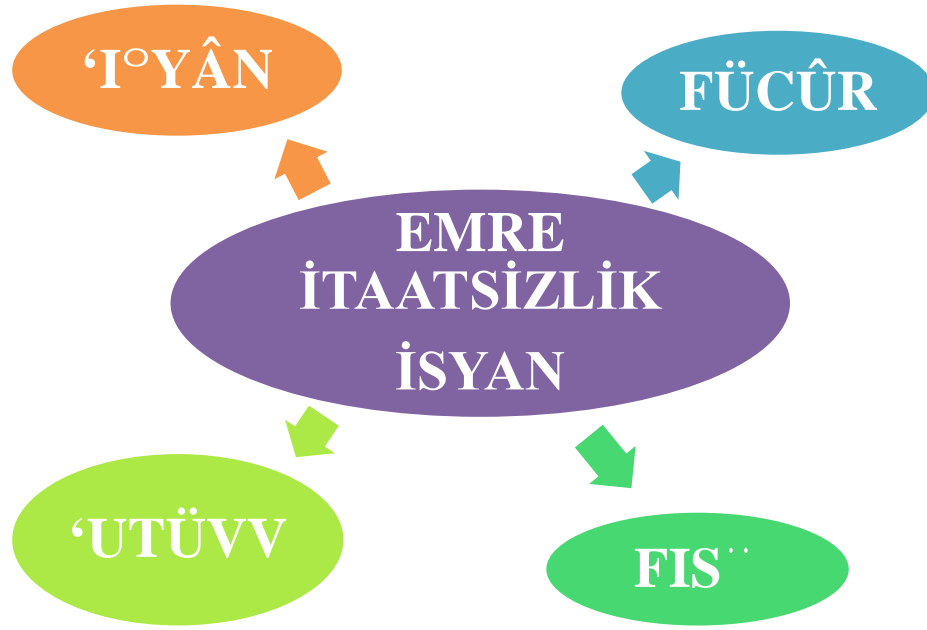

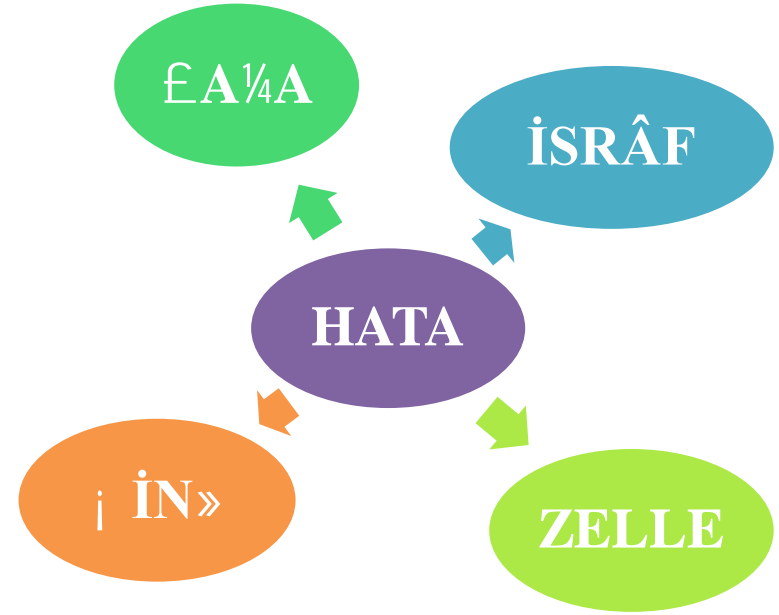
Şekil -3-

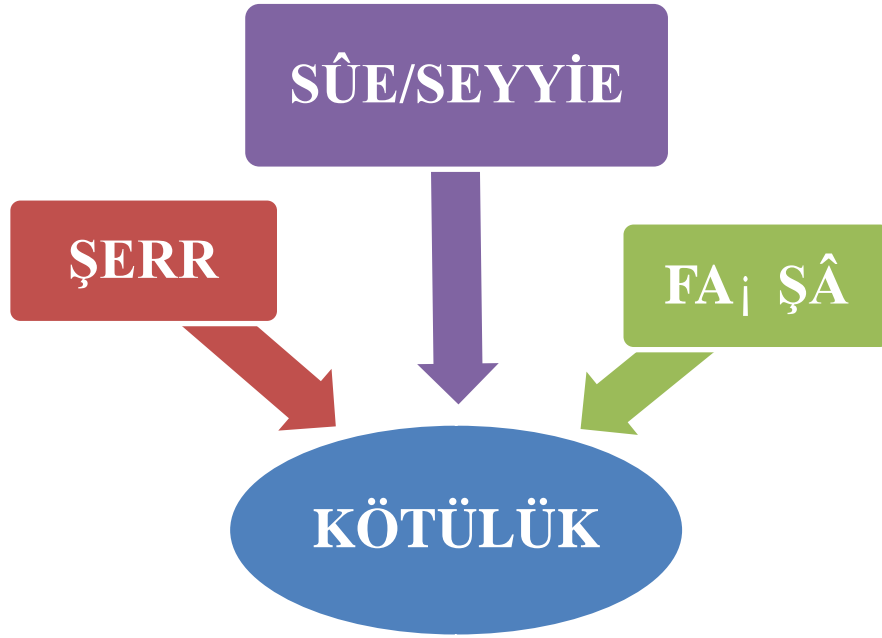
Şekil -4-

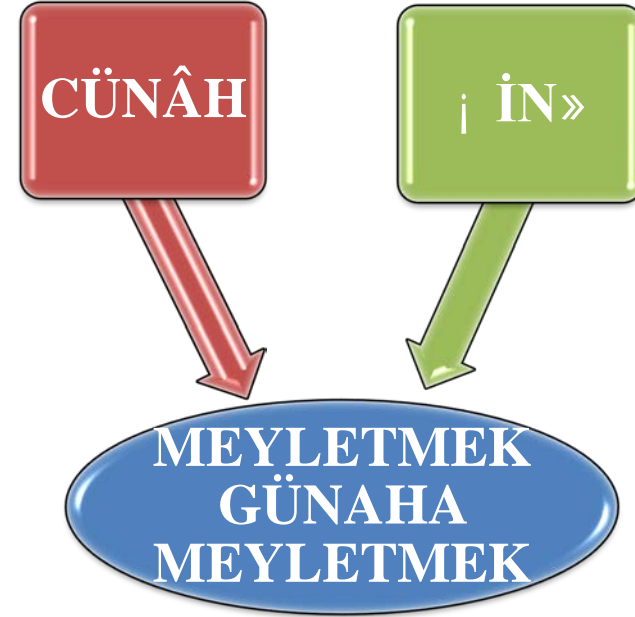
Şekil -5-

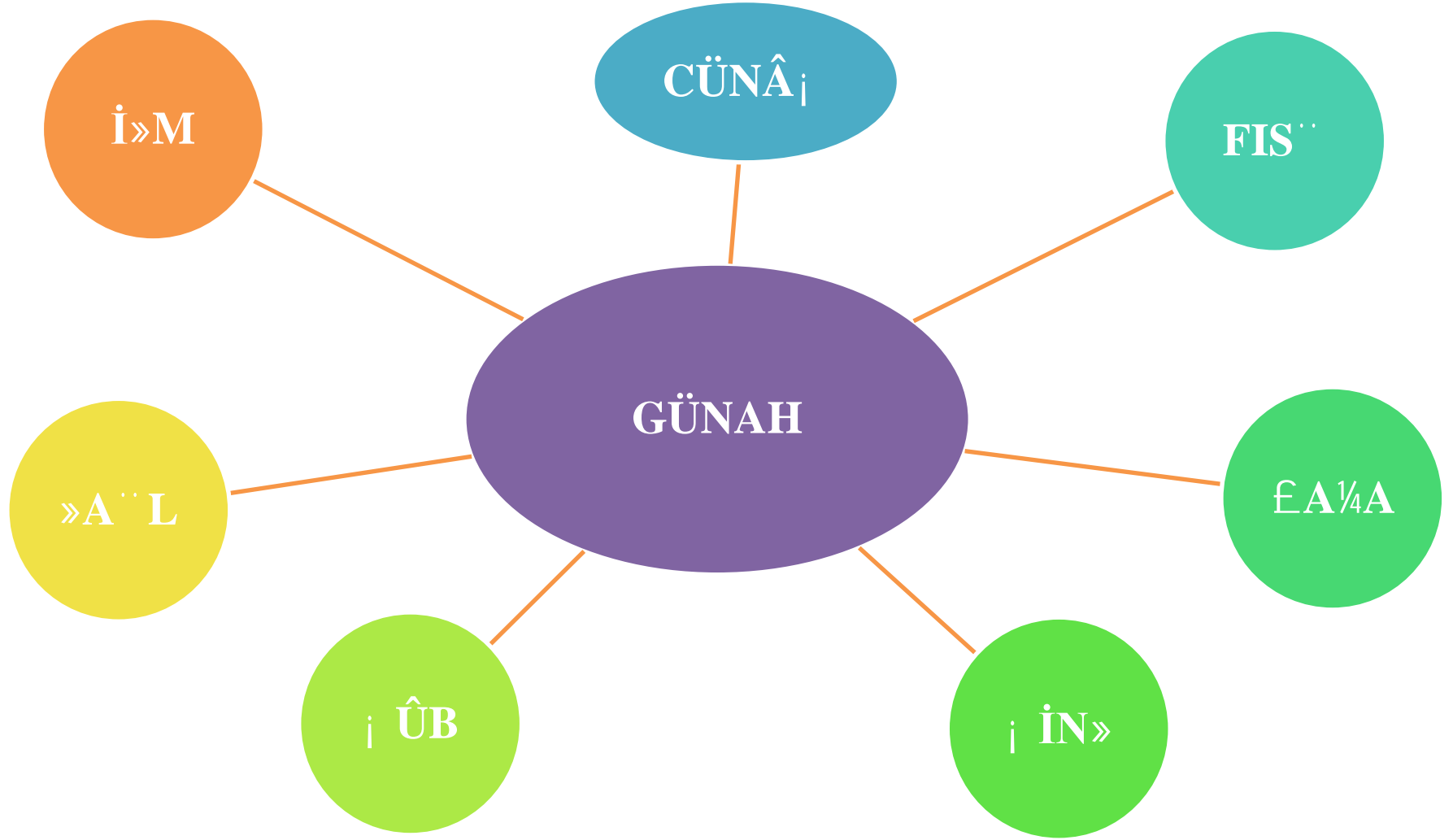
Şekil -6-

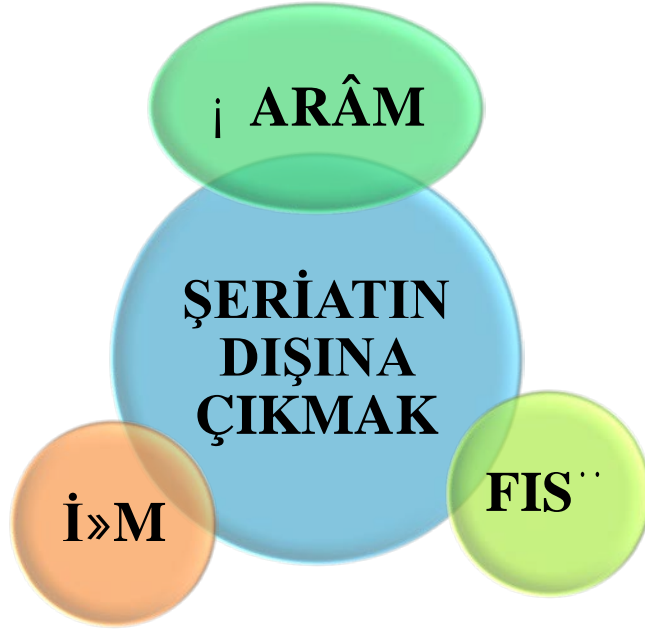
Şekil -7-

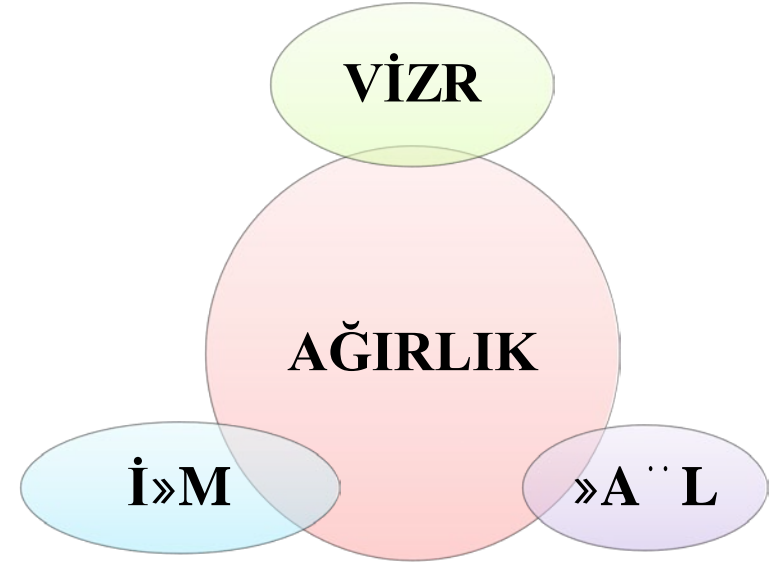
Şekil -8-

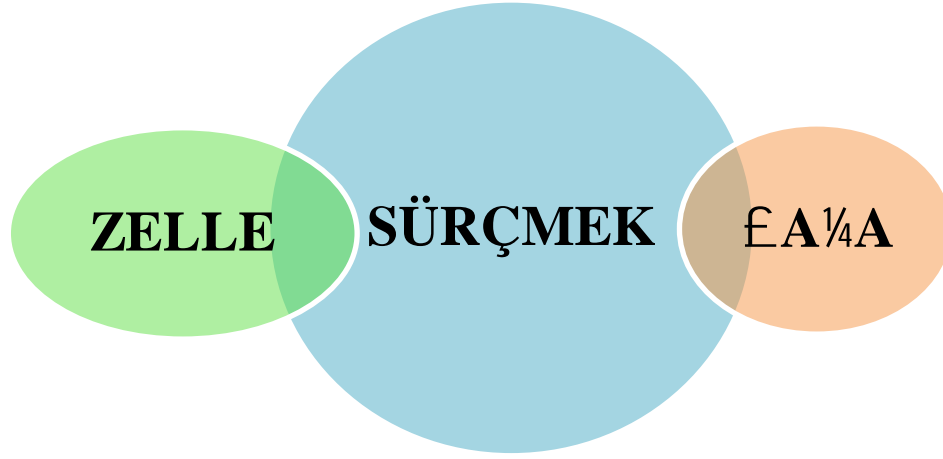
Şekil -9-

Şekil -10-

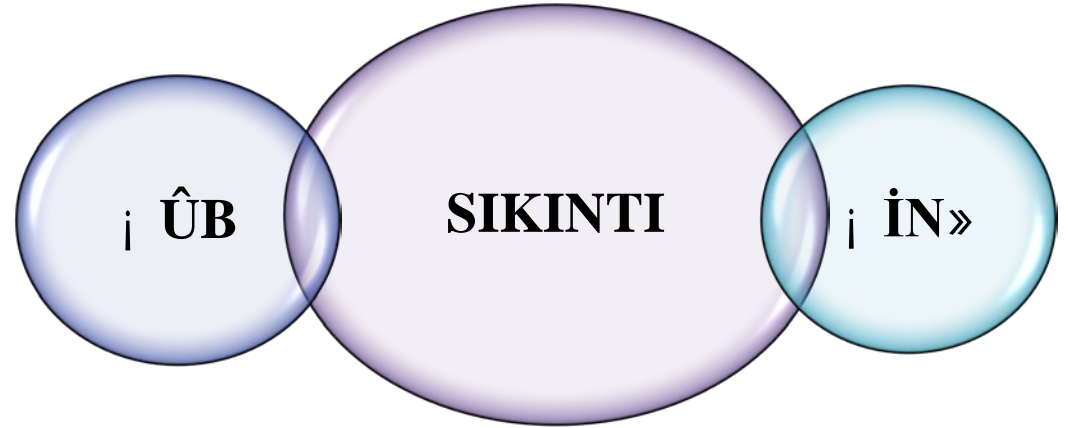

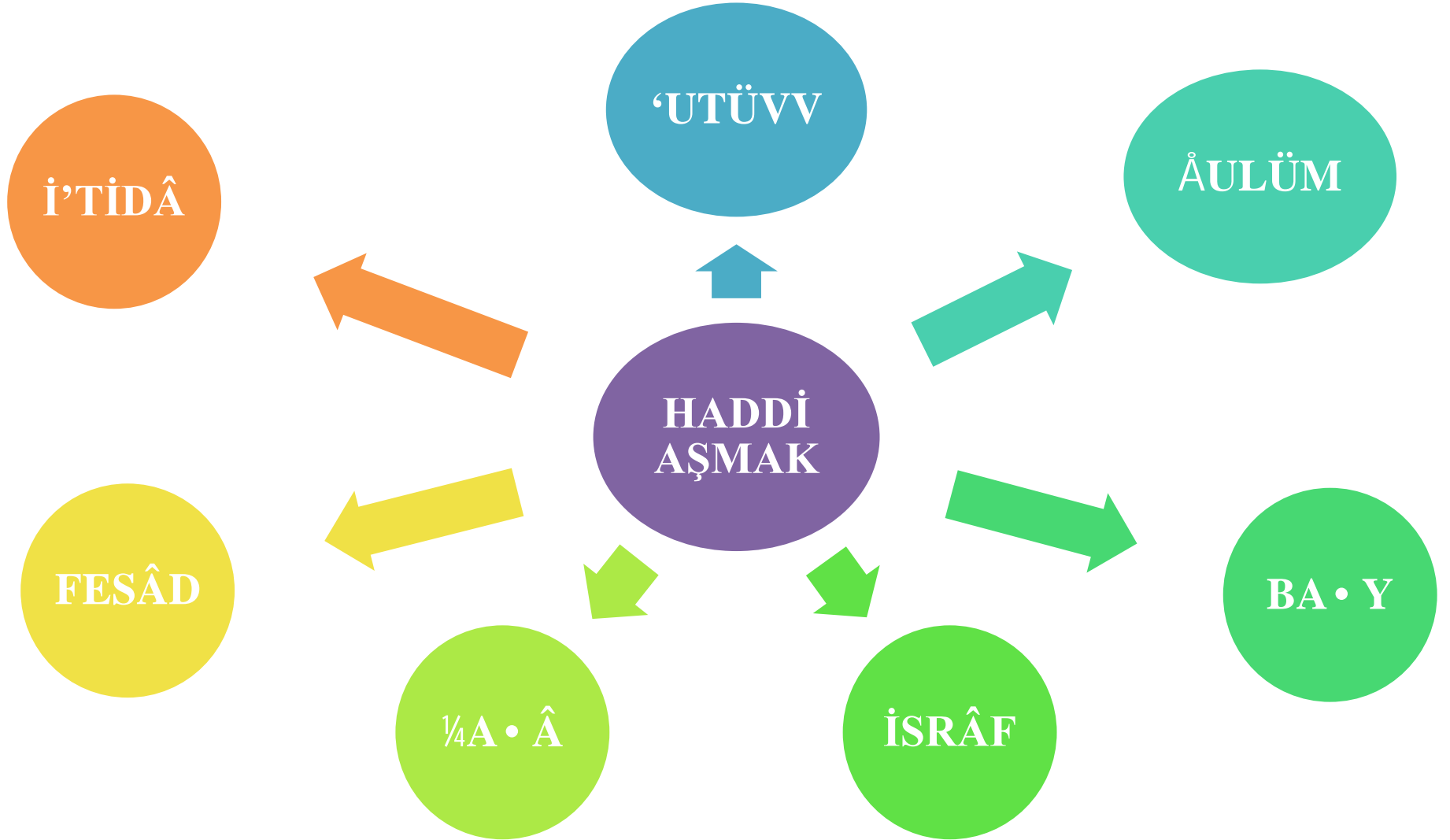
Şekil -11-

Şekil -12-

Şekil -13-

Şekil -14-

II. BÖLÜM

PEYGAMBERLER ve GÜNAH

2.1. GÜNAHLAR KARŞISINDA PEYGAMBERLERİN KONUMU

Tezin bu bölümünde, birinci bölümde işlenen günah anlamına gelen kelimelerin de yardımıyla, peygamberlerin günah işleyip işlemediği izah edilmeye çalışılacaktır. Günahı ifade eden bir kelime bulunmasa da günah olan bir fiile delâlet eden durumlar da ayrıca ele alınacaktır. Bu meyanda ilgili kelimeler veya olayı anlatan ayetler çerçevesinde tefsirlerden yararlanılacak ve konu vuzuha kavuşturulmaya çalışılacaktır.

2.1.1. HZ. ÂDEM

2.1.1.1. HZ. ÂDEM ve CENNETTEN ÇIKIŞ

Hz Âdem Kur'ân'da, kendisine günah anlamında bir fiil izâfe edilen peygamberlerdendir. Günah anlamına gelen bu kelimeleri tefsiri ile ilgili benimsenen metot tarihsel süreç içerisinde farklılıklar arz etmiştir. Konunun daha rahat algılanması açısından Kur'ân'da kıssanın nasıl anlatıldığını kısaca hatırlamakta fayda olacağı kanaatindeyiz.

Kıssa, Kur'ân'da Hz. Âdem yaratılmadan önce meleklerin Allah'a "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz" demesi Allah'ın ise onlara "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" şeklinde cevap vermesi ile başlar;⁴⁹³ Hz. Âdem'in, menşei toprak olan ve tadrîci bir şekilde toprak (türâb)⁴⁹⁴, balçık (Ùamein mesnûn),⁴⁹⁵ cıvık çamur (ôînîn lâzib)⁴⁹⁶, kupkuru balçık (ôalôâlin ke'l-feÛÛâr)⁴⁹⁷ kelimeleri ile tavsif edilen maddeden yaratılması ile devam eder.⁴⁹⁸ Yaratmanın ardından Allah Hz. Âdem'e eşyanın ismini öğretir. Allah ardından meleklere eşyanın

⁴⁹³ Baàara 2/30.

⁴⁹⁴ Âlu 'İmrân 3/59.

⁴⁹⁵ j icr 15/26, 28, 33.

⁴⁹⁶ °âffât 37/11.

⁴⁹⁷ RaÛmân 55/14.

⁴⁹⁸ Bu kelimelerin tedriciliği temsil etmesi ile alakalı olarak Bkz. Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, AÜİFY, Ankara 1976, s.180.

isimlerini sorar,⁴⁹⁹ onlar cevap veremezler.⁵⁰⁰ Aynı soru Hz. Âdem'e sorulur ve Hz. Âdem eşyanın ismini meleklerle haber verir.⁵⁰¹ Ardından Allah, meleklerle, Hz. Âdem'e secde etmelerini emreder, İblîs hariç tüm melekler secde eder.⁵⁰² Allah İblîse emrine itaatsizliğinin sebebini sormuş İblîs ise kendisinin ateşten Hz. Âdem'in ise topraktan yaratılmasını delil göstererek kibirlenir.⁵⁰³ Allah da büyüklük taslaması ve kâfirlerden olmasından ötürü İblîsi cennetten kovar.⁵⁰⁴ İblîs bunun üzerine insanları saptırmak için Allah'tan izin ister ve Allah bu süreyi kendisine verir.⁵⁰⁵ Bunun üzerine İblîs:

قَالَ فِيمَا آغْوَيْتَنِي لَأَفْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٥٠٦﴾ ثُمَّ لَا تَجِدُنِي إِلَّا عِبَادَكَ مُنْجِبِينَ ﴿٥٠٧﴾
 خَلْفَهُمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿٥٠٨﴾

“Beni azdırmama karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım. Sonra onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükredenlerden bulamayacaksın”⁵⁰⁶

قَالَ رَبِّ بِمَا آغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا أُوغِيبُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٠٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٥١٠﴾

“Rabbim! Beni azdırmama karşılık, andolsun ki yeryüzünde kötülükleri onlara güzel göstereceğim, içlerinde ihlâsa erdirilmiş kulların hariç, onların hepsini azdıracam”⁵⁰⁷ der.

Şeytanın cennetten kovulmasının ardından Âdem (as)’ın cennette huzur bulabilmesi için Allah Havvâ’yı yaratır.⁵⁰⁸ Ardından da onları yasak ağaca

⁴⁹⁹ Baàara 2/31.

⁵⁰⁰ Baàara 2/32.

⁵⁰¹ Baàara 2/33.

⁵⁰² Baàara 2/34; A‘râf 7/11; j icr 15/30-31; ¼âhâ 20/116.

⁵⁰³ j icr 15/32-33; °âd 38/74-76.

⁵⁰⁴ j icr 15/34-35; A‘râf 7/12-13; °âd 38/77.

⁵⁰⁵ A‘râf 7/14-15; j icr 15/36-38.

⁵⁰⁶ A‘râf 7/16-17;

⁵⁰⁷ j icr 15/39-40. Ayetin müteşâbihî için ayrıca Bkz. °âd 38/86.

⁵⁰⁸ İbn Keôîr, a.g.e., I/234; İbn Ebî j âtim, a.g.e., V/1448.

yaklaşmalarını için uyarır ve yaklaşmaları halinde zâlimlerden olacaklarını açıkça beyan eder.⁵⁰⁹

Yasak ağacın ne olduğu hususunda ihtilaf vardır. Bu ağacın buğday,⁵¹⁰ yaş üzüm,⁵¹¹ incir⁵¹² olabileceği söylenmiştir. ¼aberî bu ağacın buğday, üzüm veya incir olmasının caiz olduğunu ancak bunu bilmenin âlimin ilmine bir şey katmayacağını, bilmemenin de âlimin ilminden bir şey eksiltmeyeceğini ifade etmiştir. Bu görüş daha makul görünmektedir.

İblîs, cennetten çıkarılmasına sebep olan ve kendisini saptıracağına dair söz verdiği Hz. Âdem'i kandırmak için plan yapar. Hz. Âdem ve Havvâ'ya birbirlerinden gizlenmiş olan avret yerlerini göstermek ve bu suretle onları cennetten çıkarmak ister. "Rabbimiz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedi kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı" demek ve sözünün doğruluğu hususunda yemin etmek suretiyle⁵¹³ onlara vesvese verir.⁵¹⁴ Ancak bu noktada "Şeytan cennetten kovulmuşken ve Hz. Âdem ile Havvâ cennette iken şeytan nasıl oldu da onlara vesvese verebildi?" sorusu ortaya çıkmaktadır. Müfessirler bu duruma farklı cevaplar vermişlerdir. İblîsin koyun gibi dört tane ayağı olan yılanın karnında cennete girmesi,⁵¹⁵ koyun gibi bir hayvan olarak girmesi,⁵¹⁶ cinlerin ilklerinden olan bir deve gibi girmesi,⁵¹⁷ kendisi yeryüzünde bulunduğu halde cennetteki Hz. Âdem ile Havvâ'ya vesveselerini ulaştırması⁵¹⁸ (görüş j asenu'l-Baðrî'ye aittir) bu konuda zikredilen rivâyetlerden bazılarıdır. Bu rivâyetlerde şeytan ilk olarak Havvâ'ya giderek ona "Şu ağaca bak ne kadar hoş kokusu ve tadı, ne güzel bir rengi var" gibi sözlerle iğvâ vermiş ve meyveden yemesini sağlamış ardından Havvâ, Hz. Âdem'e meyveyi götürmüş⁵¹⁹ "Âdem ye! Ben yedim bana bir zararı dokunmadı" demiştir.⁵²⁰

⁵⁰⁹ Baðara 2/35; A'râf 7/19.

⁵¹⁰ ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, I/551-554; İbn Keðîr, a.g.e., I/234.

⁵¹¹ ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, I/554-556; İbn Keðîr, a.g.e., I/234.

⁵¹² ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, I/556.

⁵¹³ ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, X/106.

⁵¹⁴ A'râf 7/20.

⁵¹⁵ Beðavî, j useyn b. Mes'ûd, *Me'âlimu't-Tenzîl*, Dâru'ð-¼ayyibe, Riyâñ 1409, I/83; ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, I/561, 563.

⁵¹⁶ ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, I/563.

⁵¹⁷ ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, I/564.

⁵¹⁸ Râzî, Ebû Abdillâh FaÛruddin Mu¼ammed b. 'Umar FaÛruddin, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1401/1981, III/16.

⁵¹⁹ ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, I/562, 563.

⁵²⁰ ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, I/563.

Her ikisi de bu meyveden yiyince birbirlerine kötü yerleri yani avret mahalleri⁵²¹ gözükmüş ve bunun üzerine üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başlamışlardır.⁵²² İbn ‘Abbâs’dan gelen bir rivâyette Hz. Âdem hatasından sonra cennette koşmaya başlamış, bir ağaç kendisini tutmuştur. Allah: “Benden mi kaçyorsun Ey Âdem?” diye sorunca Hz. Âdem “Hayır, fakat senden hayâ ediyorum Ya Rabbî!” şeklinde cevap vermiştir. Allah: “Cennette sana verdiklerimden haram kıldığım şey haricindekileri mubah kıldım mı?” şeklinde sorduğunda ise Hz. Âdem “Şüphesiz ki öyle Yâ Rabbî. Lakin senin adınla yemin eden bir kişinin sözünden cayacağını hesap edemedim” demiştir. Ardından Allah Hz. Âdem’i cennetten kovarak yeryüzüne göndermiştir.⁵²³

Hz. Âdem şeytanın iğvâsına kanarak Allah’a verdiği sözü terk etmiş,⁵²⁴ Allah’ın emrine muhalefette bulunmuş, şeytanın vesvesesine itaat etmiştir.⁵²⁵ Allah Âdem’e ‘ağâ ve Öavâ fiillerini izâfe etmiş⁵²⁶ ve onu sözünde azimli yani sabırlı⁵²⁷/emredileni koruyan⁵²⁸ olarak bulmadığını beyan etmiştir.⁵²⁹ Ayetteki “وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ” ifadesi tefsirlerde farklı şekillerde izah edilmiştir. YaÛyâ b.

Sellâm (vft. 200): “Buradaki ma’siyet, dalalet derecesine ulaşmayan bir ma’siyettir”,⁵³⁰ İbn ‘Abbâs (vft. 286) “Hz. Âdem, Allah tarafından kendisine nasihat edilmesine rağmen şeytanın tuzaklar kurması, Allah adına yemin etmesi ve Hz. Âdem’in ayağını kaydırmak istemesi neticesinde nehyedildiği ağaçtan yemiştir. Şeytan da böylelikle onları aldatarak gaflete düşürmüştür. Onların itikattan ve sahih

⁵²¹ Muââtil b. Suleymân, Ebü'l-ı asen Muââtil b. Suleymân b. Beşîr, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, tah. ‘Abdullah Ma’lûmûd Şa’ûlûâte, Dâru İÛyâi’t-Turâôî’l-‘Arabiyyi, Beyrût 2002, II/33; Be’âvî, a.g.e., III/220; İbn Ke’ôîr, a.g.e., V/321.

⁵²² A’râf 7/22.

⁵²³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, X/111-112.

⁵²⁴ İbn ‘Abbâs, ‘Abdullah, *Tenvîru’l-Miâbâs min Tefsîri İbn ‘Abbâs*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût 1360, s. 267; »a’lebî, Ebû İslûâh AÛmed b. Mu’ammed b. İbrâhîm, *el-Keşf ve’l-Beyân*, tah. İbn ‘Âşûr, Ebû Mu’ammed, Dâru İÛyâi’t-Turâôî’l-‘Arabiyyi, Beyrût 1422/2002, VI/263; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/181 vd.; İbn Ke’ôîr, a.g.e., V/320; Be’âvî, a.g.e., V/297.

⁵²⁵ »a’lebî, ay; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/182.

⁵²⁶ ¼âhâ 20/121.

⁵²⁷ İbn ‘Atıyye, ‘Abdul’Uaâ b. • âlib, *el-Mu’arraru’l-Vecîz fî Tefsîr-i Kitâbi’l-‘Azîz*, tah. Mu’ammed, ‘Abdusselâm ‘Abduşşâfî, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût 1413/1993, IV/67; İbn Ebî ğ âtim, a.g.e., VII/2437; Be’âvî, a.g.e., V/297; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/183.

⁵²⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/184.

⁵²⁹ ¼âhâ 20/115.

⁵³⁰ YaÛyâ b. Sellâm, Ebû Zekerıyyâ, *Tefsîru YaÛyâ b. Sellâm*, tah. Hind Şelebî, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût 2004, I/285.

niyetten kazandıkları bir günah yoktur. Bu yüzden biz sadece Allah'ın dediği gibi 'عَصَى آدَمَ وَغَاوِي' deriz, ona 'عَاصِي' ve 'غَاوِي' demeyiz. Nasıl ki insanlar elbise dikmeyi adet haline getirmedikçe ona elbiseyi kesti ve dikti deniyor terzi denmiyorsa buradaki fiil de aynı şekilde anlaşılmalıdır" demektedir.⁵³¹ İbn 'uteybe'nin bu yorumuna göre Hz. Âdem'in Allah'ın emrini göz ardı edip, ona muhalif bir harekette bulunması nadiren vuku bulduğu için ona 'âôî ve Ôâvî demek uygun olmayacaktır. YaÛyâ b. Sellâm'ın muhtasarını yaptığı tefsirde İbn Ebî Zemenîn bu isyanı (vft. H.399): "Küfre varmayan bir ma'ôiyet"⁵³² olarak tanımlar. Bahsi geçen ifadeyi İbn 'A'râbî "hayatını berbat etti",⁵³³ VâÛidî (vft. H.468) ise "Yasak ağaçtan yemek sûretiyle Rabbi'nin emrine karşı geldi"⁵³⁴/ hata etti ve yasak ağaçtan yemek ile amaçladığı şeye nâil olmadı veya doğru yolu bulamadı"⁵³⁵ şeklinde tanımlamıştır.

Hz. Âdem Allah'tan tevbesini ifade eden kelimeler almış, Allah da onların tevbesine icabet etmiştir.⁵³⁶ Bu kelimelerin:

فَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٠٠﴾

Dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz"⁵³⁷ ayeti olduğu da söylenmektedir.⁵³⁸

⁵³¹ İbn 'uteybe, 'Abdullah b. Muslim, *Te'vîlu Muşkilu'l-'ur'ân*, tah. Seâar, Seyyid AÛmed, Dâru'l-Ûlyâi'l-Kutubi'l-'Arabîyyi, Mîðir 1954, s. 312-313; VâÛidî, *Tefsîru'l-Vesô fi Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, tah. Cemâl, AÛmed 'Abdulânî ve AÛmed MuÛammed 'îra, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût 1415/1994, III/224; Fâzin, Ebû'l-Hasen 'Alî b. MuÛammed b. İbrâhîm b. 'Umar eş-ŞeyÛî, *Lubâbu't-Te'vîl fi Me'âni't-Tenzîl*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1399/1979, IV/283.

⁵³² İbn Ebî Zemenîn, 'Abdullah b. 'Îsâ, *Tefsîru İbn Ebî Zemenîn*, İsmâ'îl, MuÛammed j asen ve Mezîdî, AÛmed Ferîd, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût 2003, I/528.

⁵³³ VâÛidî, *Tefsîru'l-Vesô fi Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, III/224.

⁵³⁴ VâÛidî, ay.

⁵³⁵ VâÛidî, Ebu'l-j asen 'Alî b. AÛmed, *Tefsîru'l-Vecîz fi Tefsîri Kitâbi'l-'Azîz*, tah. Dâvûdî, Safvân 'Adnân, Dâru'l-'âlem, Beyrût 1415/1995, II/707.

⁵³⁶ Baðara 2/37.

⁵³⁷ A'râf 7/23.

⁵³⁸ 'aÛÛâk b. Mezâhim, Ebû'l-'âsım, *Tefsîru'N-'aÛÛâk*, tah. Zâvîti, MuÛammed Şükrî AÛmed, Dâru's-Selâm, 'âhira 1419/1999, I/363; BeÛavî, a.g.e., I/85; ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, I/579 vd.

»a'lebî ve İbn 'Abbâs âyette geçen nefse zulüm ifadesini “emre itaatsizlik etmekle nefesine zarar vermek” olarak izah etmiştir.⁵³⁹ Taberî ise “bizi men ettiğin ağaçtan yemek işinde, emrinin hilâfına eylemde bulunmak ve bizim ve senin düşmanına itaat etmek ile nefsimize kötülük ettik”⁵⁴⁰ şeklinde tefsir etmiştir. Muâtil ise ayetin tefsirinde “وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا” dan sonra “ذُنُوبَنَا” ifadesini eklemiştir.⁵⁴¹

Şu ana kadar kıssayı, ilk dönem rivâyetleri ışığında incelemiş bulunmaktayız. Tefsirde rivâyet metodunun benimsendiği dönemlerde âyetler bu şekilde tefsir edilirken dirâyet metodunun etkisi ile algı yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Yukarıda Hz. Âdem'in Allah'a verdiği sözde kararlı olamaması, bilinçli bir şekilde yasak ağaca yaklaşması, şeytanın vesvese ve iğvâ yoluyla onları kandırıp cennetten çıkarması şeklinde tefsir edilen ayetler, dirâyet metodunda peygamberlerin ismet sahibi (günahsız) olmaları gerektiği gerekçesiyle te'vil tabii tutulmuştur. Bu konuda en doyurucu izâhâtı Râzî'de görmekteyiz. Konu üzerine hususi bir kitap da kaleme alan Râzî, hem bu eserinde, hem de tefsirinde peygamberlerin günahsız olmaları ile alakalı 15/16 delil getirerek konuyu aklen izaha çalışmaktadır.⁵⁴² Bu izahtan sonra da peygamberlerle ilgili günah anlamını taşıyan kelimeleri te'vil ederek açıklamaya çalışmaktadır.

Hz. Âdem kıssasına dayanarak Peygamberlerin günah işlediğine dair 7 ayrı delil öne sürülmüştür. Râzî ise bu delillerin tutarsızlığını ispatlamaya çalışmaktadır:

- 1- Hz. Âdem için “عَصَى” fiili kullanılmıştır.⁵⁴³ Asi olan ise büyük günah (kebîra) işlemiştir. Allah Öyleyse Hz. Âdem büyük günah işleyenlerdendir.
- 2- Hz. Âdem için aynı şekilde “عَوَى” fiili kullanılmıştır.⁵⁴⁴ • ayy rüşdün zıddıdır. Demek ki Hz. Âdem doğru yolu bulamamıştır.
- 3- Hz. Âdem tevbe etmiştir.⁵⁴⁵ Tevbe eden ise kesinlikle günahkârdır. Çünkü tevbekâr, işlediği günahdan pişmanlık duyan kişi demektir. İşlediği

⁵³⁹ »a'lebî, a.g.e., IV/225.

⁵⁴⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, X/115.

⁵⁴¹ Muâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muâtil b. Suleymân*, II/32.

⁵⁴² Tefsirde 16, Kitapta 15 delil sayılmaktadır. Râzî, *Tefsîru Fa'ûri'r-Râzî*, III/8-10; Râzî, *'İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 41-48.

⁵⁴³ ¼âhâ 20/121.

⁵⁴⁴ ¼âhâ 20/121.

günahtan pişmanlık duyan kişi ise ortada bir günah olduğunu haber veriyor demektir. Şayet bu haberinde yalan söylüyorsa, yalan söylediği için; söylemiyorsa haber verdiği için günahkârdır.

- 4- Allah onu nehyetmesine rağmen yasak ağaca yaklaşmıştır. Allah'ın yasak bir şeyi yapmak ise günahın ta kendisidir.
- 5- Allah'ın "Yaklaşırsanız 'zalim'lerden olursunuz"⁵⁴⁶ sözüne mutabık olarak "Rabbimiz biz nefsimize zulmettik"⁵⁴⁷ ifadesinde Hz. Âdem kendisini zalim olarak isimlendirmiştir. Allah ise "İyi bilin ki Allah'ın laneti zalimler üzerinedir"⁵⁴⁸ buyurmuştur. Lanete layık olan ise büyük günah sahibidir.
- 6- Hz. Âdem Allah'ın mağfireti olmasaydı muhakkak hüsrana uğrayanlardan olacağını kendisi itiraf etmiştir.⁵⁴⁹ Bu da onun büyük günah sahibi olduğunu gösterir.
- 7- Şüphesiz ki Hz. Âdem şeytanın vesvesesi ve ayak kaydırması sebebi ile şeytana itaat edip onun adımlarını izlemenin cezası olarak cennetten çıkarılmıştır. Bu ise onun büyük günah sahibi olduğunu gösterir. Bu maddelerin teker teker günaha delalet etmediği kabul edilse bile hepsi bir arada düşünüldüğünde Hz. Âdem'in günah işlediği kesindir.⁵⁵⁰

Bunlara verilen cevaplar ve verilecek cevaba bağlı yapılacak te'viller ise şu şekildedir:

İsmetin vakti Rafızî'lere göre doğumdan ölüme kadar, mu'tezileden pek çok kişiye göre buluğdan ölüme kadar, ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunluğu ve mu'tezileden Ebû Huýeyl ve Ebû 'Alî'ye göre ise peygamberlik geldikten sonradır.⁵⁵¹ Hz. Âdem'e isyan ve doğru yoldan çıkma anlamlarına gelen kelimelerin izâfe edilmesi peygamberlik öncesi bir dönemde vuku bulmuştur.⁵⁵² Bu açıdan peygamberlikten sonra olan ismeti kabul edenlere göre ağaçtan yemenin Hz. Âdem'in günahsızlığına halel getiren bir yanı yoktur. Şayet Hz. Âdem peygamberlik

---

⁵⁴⁵ Baàara 2/37; ¼âhâ 20/122.

⁵⁴⁶ Baàara 2/35.

⁵⁴⁷ A'râf 7/23.

⁵⁴⁸ Hûd 11/18.

⁵⁴⁹ A'râf 7/23.

⁵⁵⁰ Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, III/11-12.

⁵⁵¹ Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, III/8.

⁵⁵² Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, III/12; Curcânî, Ebu'l-j asan Seyyid Şerîf 'Ali b. Mu'ammed b. 'Ali, *Şer'û'l-Mevââif*, Dâru'l-Cîl, Beyrût 1417/1997, III/433; Teftâzânî, Mes'ûd b. 'Umar, *Şer'û'l-Mevââif*, thk. 'Abdurra'ûmân 'Umeyra, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût 1989, V/53.

sonrasında bu günahı işlemişse, bunun unutarak yahut bilinçli bir şekilde işlenmiş olması mümkündür. Unutarak yenmiş olabileceğini iddia eden kelmacılar, bunu, bir işle meşgul iken unutarak yemek yiyen oruçlunun durumuna benzetmişlerdir.⁵⁵³ Şeytanın Allah'ın melek olmamaları için ağaca yanaşmalarını istemediğini söylemesi,⁵⁵⁴ Hz. Âdem ve Havvâ'nın iyiliklerini istediğine dair yemin etmiş olması,⁵⁵⁵ İbn 'Abbâs'dan gelen rivâyette de geçtiği üzere Hz. Âdem'in şeytanın Allah adına yemin ederek caymasını düşünemeyerek bu fiili işlediğini beyan etmesi Hz. Âdem'in bu fiili unutarak yapmadığına delil olarak gösterilebilir. Ayrıca Hz. Âdem'in yaptığı fiilden dolayı kınanması da eylemin bilinçli olarak yapıldığını gösterir.⁵⁵⁶ Ancak Râzî bunların doğruluğunu kabul etmemektedir. Ona göre şayet Hz. Âdem bu fiili bilinçli işlemiş olsaydı Allah hakkında su-i zanna gitmiş olurdu ki bu ağaçtan yemeye nazaran daha büyük bir günahdır. Bu yüzden ayetlerin ve hadisin ağaçtan bilinçli olarak yenmesine delalet ettiği söylenemez. Hz. Âdem'in kınanması ise unutmama sebeplerinden sakınmadığı içindir. Müslümanlardan unutmama sonucu hâsıl olan günahlar affedilmiştir. Ancak şereflerinin büyüklüğünden ötürü bu mesuliyet peygamberlerden kaldırılmamıştır. Şayet peygamberlerin hallerinin yüceliği ve mertebelerinin büyük olması onların bir başkasının yükümlü olmadığı şeylerle yükümlü olması şartını doğurur mu? diye sorulacak olursa bu “i asenâtü'l-ibrâr”ın (İyi kişilerin hasenâtının) “seyyiâtü'l-muàarrabîn” (Allah'a daha yakın olanların kötülüğü) olması ile izah edilir.⁵⁵⁷ Bu görüşte olanlara göre günahkâr (müynib) kişi kötülüklerden (seyyiât) nasıl korkarsa, mukarrabînden (Allah'a daha yakın) olan kişiler de hasenâttan öylece korkarlar.⁵⁵⁸

Hz. Âdem'in bu fiili bilinçli bir şekilde yapmış olduğu söylendiğinde de durum ile alakalı 4 ayrı görüş ortaya çıkar:⁵⁵⁹

---

⁵⁵³ Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, ay.

⁵⁵⁴ A'râf 7/20.

⁵⁵⁵ A'râf 7/21.

⁵⁵⁶ Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, III/12.

⁵⁵⁷ Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, III/13; Sekkaf, İslûâ b. Âkil b. 'Umar el-'Alevî el-Mekkî, *el-Berahinü'l-Hasimeti's-Şikak min Cahidi İsmeti Nebiyyina*, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, s. 28a.

⁵⁵⁸ Sekkaf, ay.

⁵⁵⁹ Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, III/13.

- 1- Bu nehiy haramlık ifade eden değil, tenzihi ifade eden bir nehiydir. Râzî bu görüşü kabul etmekte ve nehyin tahrîm için olduğunu söyleyenleri eleştirmektedir.⁵⁶⁰
- 2- Hz. Âdem bu fiili peygamber iken ve kasıtlı olarak işlemiştir ve bundan ötürü büyük günah kazanmıştır. Bu görüş ilk dönem tefsirleri tarafından benimsenmiş olsa da sonraki müfessirler bu durumu kabul etmemiştir.
- 3- Hz. Âdem bu fiili kasıtlı yaptı ancak bu işi yaparken kendisinde bir ürperme ve korku hali mevcuttu. Bu ise işlenen fiili küçük günaha (da'îra) dönüştürür. Ancak korku duyarak da yapılmış olsa fiil laneti, kınamayı ve ateşte ebedî kalışı gerektireceğinden bu görüş Râzî tarafından kabul görmemiştir.⁵⁶¹
- 4- Hz. Âdem ictihadda yaptığı hatadan ötürü ağaca yaklaşmıştır. Mu'tezilenin çoğu bu görüşü benimsemiştir. Onlara göre Hz. Âdem ağacın nev'ine mi yoksa kendine mi işaret edildiğini bilemediği için ictihad etmiştir ve ictihadında hata yapmıştır. Furû' ile ilgili bir ictihadda hata yapıldığı zaman, tıpkı bizim şeriatımızda olduğu gibi hatanın bağışlanmış küçük günah olması ihtimaline binaen fiil ceza ve lanete müstehâk olmayı gerektirmez.⁵⁶²

Görüldüğü üzere Hz. Âdem'in fiili unutarak işlediği tercih edilmesi halinde günah vuku bulmamaktadır. Böylelikle yukarıda Hz. Âdem'in günah işlediğine dair zikredilen tüm deliller çürütülmüş olur.⁵⁶³ Tevbe etme hususunda ise şöyle söylenmektedir: “Şüphesiz ki hiç günah işlememiş bir kişinin tevbesi Allah'a yönelmek ve O'na dönmek açısından daha güzel bir iştir. Bunun en güzel yanı ise işin henüz başlangıcında sevabı hak etmiş olmaktır.”⁵⁶⁴ Şayet unutarak işlememişse ona izâfe edilen “عَصَى” ve “عَوَى” fiilleri ictihadında yaptığı hatadan yahut tenzihi ifade eden bir emre muhalefet etmesinden ötürü kullanılmış demektir. Bunlar küçük

⁵⁶⁰ Râzî, *Tefsîru Fa'ûri'r-Râzî*, III/5 ve 13-14.

⁵⁶¹ Râzî, *Tefsîru Fa'ûri'r-Râzî*, III/13-14.

⁵⁶² Sekkaf, a.g.e., 26b vd; Râzî, *Tefsîru Fa'ûri'r-Râzî*, III/14; Êâzin, a.g.e., IV/285.

⁵⁶³ İbn 'Âşûr da Hz. Âdem'in bu fiili 'amden yaptığını ifade etmektedir. Bkz. İbn 'Âşûr, Mu'ammed ¼âhir ibn Mu'ammed ¼âhir, *et-Ta'ûrû ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tûnisîyyetu li'n-Neşr, Tûnus 1984, XVI/327.

⁵⁶⁴ Râzî, *İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 52.

günah olmasına karşın peygamber olmasından ötürü Hz. Âdem'in bu küçük günahlarını dahi böyle ağır kelimelerle ifade etmiş ve onu cennetten kovmuştur. Ardından Hz. Âdem günahından ötürü tevbe etmiş Allah da onun tevbesine icabet etmiştir. Böylelikle zikredilen tüm deliller çürütülmüş olacaktır.

Buraya kadar tefsir literatüründe olayın nasıl izah edildiğini incelemiş bulunuyoruz. Bu noktadan sonra yorumlar ve yapılacak kelime analizleri ile konunun nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili bilgi vermeye çalışılacaktır.

Şeytanın cennetten kovulmasına kadar geçen bölümde farklı bir görüşümüz bulunmamaktadır. Ancak şeytanın kovulduktan sonra kullandığı “أَغْوَى” fiilini daha derinden tetkik etmek istiyoruz. Tezin ilk kısmında “غَوَى” fiil kökünden türeyen “المُعْوَاةُ” ve “تَغَاوُوا عَ لَيْهٍ” kelimelerini tetkik etmiştik.

“غَوَى” fiilinin Kur’ân’daki kullanımını dikkatle incelendiğinde, bir tuzağı kamufle etmek ve güzel göstermek suretiyle pusu kurmak ve düşmanlık gayesiyle birisine dört bir yandan yaklaşmak anlamlarının satır aralarına gizlendiği görülecektir.

“تَغَاوُوا عَ لَيْهٍ” kelimesinin toplanıp yardımlaşarak birini öldürmek yahut öldürmeksizin dört bir yandan gelerek etrafını kuşatmak, şerde yardımlaşmak⁵⁶⁵ anlamında olduğunu belirtmiştik. Bu anlamlar bağlamında düşünüldüğünde şeytan insanları dört bir yanından kuşatacak, yanına insanlardan ve cinlerden yardımcılarını alarak toplanacak ve kötü şeyleri insanlara güzel göstererek onları saptıracaktır. Nitekim “المُعْوَاةُ” adlı kapanda tuzağa bir oğlak yavrusu bırakılması ve bu şekilde göz boyayarak kurdun tuzağa düşürülmesi örneği ile aşağıdaki ayet bir arada düşünüldüğünde mantıkî yakınlık açıkça fark edilecektir:

“قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا أُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ”

⁵⁶⁵ İbn Manýûr, a.g.e., XV/140.

Ey Rabbim, dedi, beni azdırdığım şeye (rahmetinden kovmana) mukabil ben de Andolsun yeryüzünde onlar(ın ma'siyetlerini) her halde süsleyeceğim (onları kendilerine hoş göstereceğim). Onların hepsini, toptan, muhakkak ki, azdıracacağım.⁵⁶⁶

Görüleceği üzere şeytan Hz. Âdem ve Havvâ'ya nehyedildikleri şeyi güzel göstermiş, amacına ulaşmak içinse melek olmayı ve ölümsüzlüğü kullanmıştır. Ardından yeminler ederek onları kandırmış ve amacına ulaşmıştır.

Ayette şeytanın iğvasına kanmak (Z-L-L) fiili ile ifade edilmiştir. Buna dayanarak kendisine deliller geldikten sonra⁵⁶⁷ iğvaya kanan kişinin ayağı kaymıştır denilebilir:

فَازَلَهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ

فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ

“Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırđı. Onları içinde buldukları bütün nimetlerden mahrum etti. Bunun üzerine biz de, “Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır” dedik.”⁵⁶⁸

Hz. Âdem, İblîsin kurduğu “المُعْوَاة” ın kurdu, ölümsüzlük ve melek olmak isteği de oğlağıdır. Hz. Âdem amaçladıklarına ulaşmak isterken tuzağa düşmüş elindeki nimetleri kaybetmiştir. Hz. Âdem bu fiili işlerken bilinçli bir haldedir. Şeytanın dört bir taraftan çullanması ve işleyeceği kötü fiili onlara güzel göstermesi sonucunda Allah'a verdiği sözü terk eden (göz ardı edip görmezden gelen) Hz. Âdem Allah'ın emrine muhalefet etmiş, tuzağa düşmüş ve doğru yoldan çıkmıştır. Ancak İblîs gibi hatasında ısrar etmemiş, kusurunu anlayıp hemen rabbine yönelmiş, ona tevbe etmiştir. Allah da tevbesi dolayısıyla onu affetmiştir.

Hz. Âdem'in ağaçtan unutarak yediğini ispata çalışan Râzî'nin, Allah hakkında su-i zanda bulunmanın ağaçtan yemekten daha büyük bir günah olmasını delil olarak böyle bir fiilin işlenmeyeceğini ifade etmesi olayın yaşanıp yaşanmaması hususunda

⁵⁶⁶ j icr 15/39.

⁵⁶⁷ Baàara 2/209. Bu delil Allah'ın onlara ağaca yanaşmamalarını emretmesi ve şeytanın tuzak kurabileceğini hatırlatarak onları önceden uyarmasıdır. Bkz. ¼âhâ 20/117; A'râf 7/19; Baàara 2/35.

⁵⁶⁸ Baàara 2/36.

bizlere net bir bilgi vermeyecektir. Çünkü çok doğaldır ki Kur’ân’ı en iyi anlayan kişi başta Peygamberimiz sonra ise ashâb-ı kirâmdı. Şayet onlar bu ayetleri tefsir ediyorken olayın vuku bulduğuna dair malumat veriyorlarsa bu, olayın yaşanmışlığı için bizce en güvenilir delil olması gerekir. Bu açıdan aklî bir delilden hareket ile konuyu açıkça anlatan âyetlerde te’vile gidilmesi, izahat veren rivâyetlerin ahad olduğu söylenerek kabul edilmemesi bizce pek makul bir tutum değildir. Bu eleştirilerimizi yapmamızda başrol oynayan bir konuya daha temas etmekte fayda vardır. İlk dönem tefsirleri⁵⁶⁹ ve ilk dönem sözlükleri,⁵⁷⁰ vücûh ve nezâir kitaplarında⁵⁷¹ sürekli “terk etti” anlamı verilen “نَسِيَ” fiili te’vil cihetinde çok büyük bir malumatın oluşmasına vesile olmuştur. Unutma anlamıyla te’vil edilen kelime daha sonra peygamberimizin:

“إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي مَا وَسَّوَسَتْ بِهِ صُدُورُهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَكَلَّمْ”

“Şüphesiz Allah ümmetime, konuşmadığı veya uygulamaya koymadığı sürece kalbinin vesvese verdiği şey hakkında cevaz vermiştir. (onların sorumluluğunu ümmetinden kaldırmıştır)”⁵⁷²

“إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ”

“Şüphesiz Allah ümmetime, hata, unutma ve zorla yaptırılan bir işte cevaz vermiştir (yaptıkları fiillerin sorumluluğunu ümmetinden kaldırmıştır)”⁵⁷³ hadisleri ve hadisin zayıf bir tariki olan:

رُفِعَ عَنْ أُمَّيِ الْخَطَأُ وَالنِّسْيَانُ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ

“Ümmetinden hata unutma ve zorla yaptırılan işlerin sorumluluğu kaldırılmıştır”⁵⁷⁴ rivâyeti delil gösterilerek işlenen fiillerin günahı bulunmadığını

⁵⁶⁹ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/181 vd.; İbn ‘Abbâs, a.g.e., s. 267; »a‘lebî, a.g.e., VI/263; Be0avî, a.g.e., V/297.

⁵⁷⁰ Ezherî, a.g.e., XIII/79; İbn Fâris, a.g.e., V/421; Feyyûmî, a.g.e., II/604; İbn Manýûr, a.g.e., XV/321.

⁵⁷¹ j îrî, a.g.e., s. 321; Dâme0ânî, a.g.e., s. 404.

⁵⁷² Bu0ârî ‘Itâ 6, İman 15, ¼alâh 11.

⁵⁷³ İbn Mâce ¼alâk 16.

ifade etmişlerdir.⁵⁷⁵ Ancak böyle bir görüşün benimsenmesi bizce pek mümkün değildir. Hadislerde değişmeyen kelimelerden birisi ve en önemlisi “أُمَّتِي”dir.

Peygamberimiz en son peygamber olması ve diğer peygamberlerin peygamberimizden önce yaşamış olmaları onların peygamberimizin ümmeti olması düşüncesini imkânsız kılar. Bahsi geçen hadisler ile olayın tefsir edilmesi açık anakronizmdir ve bu açıdan kabulü mümkün gözükmemektedir.

Kelâmî bazı kaygıların tefsirin önüne geçmesi ile ilk dönem tefsirlerinin aldığı rivâyetler İsrâîliyyât ve iltifat edilmemesi gereken haberler olarak nitelendirilmiş,⁵⁷⁶ elde, olayı izah edebilecek başka doküman kalmadığı için aklî bazı çözümlere başvurulmuştur. Örneğin şeytanın cennetten kovulmasına karşın Hz. Âdem ile Havvâ'ya vesvese vermesi hususunda Hz. Âdem ile Havvâ'nın cennetin kapısına kadar gittikleri ve İblîsin kapı dışından onlara vesvese vermiş olabileceği düşünülmüştür.

2.1.1.2. TEK BİR NEFİSTEN YARATILMA BAĞLAMINDA HZ. ÂDEM ve HAVVÂ

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّيْهَا حَمَلَتْ حَمَلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْنَا صَالِحًا لَتَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿﴾ فَلَمَّا آتَيْتُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَيْتُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

Allah sizi bir tek nefisten yaratan ve gönlü ona ısınsın diye eşini de ondan var edendir. (İnsan) eşiyile birleşince eşi hafif bir yük yüklenir (gebe kalır) ve (bir müddet) onu taşır. Gebeliği ağırlaşınca her ikisi de Rableri Allah'a, “Eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen, elbette şükredenlerden olacağız” diye dua ederler. Fakat

⁵⁷⁴ Suyûûî, *Câmi 'u'l-Eûâdîd*, IV/424.

⁵⁷⁵ Sâbûnî, Muhammed 'Alî, *Kur'an'ın Işığında Peygamberlik ve Peygamberler*, çev: Suat Cebeci-Bilal Delice, Kültür Yayınları, İstanbul, 1970, s. 77.

⁵⁷⁶ Râzî, *Tefsîru Faûri'r-Râzî*, III/16.

Allah onlara iyi ve sağlıklı bir çocuk verince de, Allah'ın kendilerine verdiği çocuk konusunda ona ortaklar koşarlar. Allah onların ortak koştukları şeylerden yücedir.⁵⁷⁷

İlk dönem rivâyetlerinden bir kısmı ayette bahsedilen kişilerin Hz. Âdem ve Havvâ olduğunu söylemektedir.⁵⁷⁸ Bu görüşteki rivâyetler şu şekilde özetlenebilir:

“Hz. Havvâ doğum yaptıktan sonra onlar çocuklarına ‘Abdullah veya ‘Ubeydullah isimlerini veriyorlar ancak çocukları yaşamıyordu. Şeytan onlara çocuğa başka bir isim verirselere çocuğun yaşayacağını söyledi. Bir rivâyete göre Âdem (as) çocuğa ‘AbdülÛarió ismini verdi, bir rivâyete göre ise şeytan kendilerine bu ismi önerdi. İ ãrió ise şeytanın bir adıydı. Böylelikle onlar kulluk açısından olmasa da isim açısından Allah'a şirk koşmuşlardı.”⁵⁷⁹ Bir başka rivâyette şeytan Havvâ'nın rüyasına girmiş, ona, çocuğuna ‘AbdülÛarió ismini verdiği takdirde çocuğunun yaşayacağını söylemiş, Havvâ bu olayı Hz. Âdem'e aktardığında Hz. Âdem bunu söyleyenin şeytan olduğunu, onun kendilerini kandırarak cennetten çıkardığını ve düşmanları olduğunu söylemiştir. Ancak Hz. Havvâ çocuk sağ salim doğduğu için ona ‘AbdülÛarió ismini koydum demiştir.⁵⁸⁰ Ayet de bu durumu anlatmaktadır.

Aynı tefsirlerde ortak koşanların başka milletlerden bazı kimseler olduğunu⁵⁸¹ yahut Âdemoğullarından şirk koşanlar⁵⁸², Yahûdîler ve Hıristiyanlar⁵⁸³, Allah kendilerine bir çocuk bahsettiği halde onu Yahûdî ve Hıristiyan yapan kâfirler olduğunu söyleyerek⁵⁸⁴ şirk koşanların Hz. Âdem ve Havvâ olmadığını ifade eden ilk dönem rivâyetleri de mevcuttur. ¼aberî bu rivâyetlerden isimde şirk şikkını tercih etmiştir.⁵⁸⁵

⁵⁷⁷ A'râf 7/189-190.

⁵⁷⁸ Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, II/79; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., I/281; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, X/618; İbn Ebî İ âtim, a.g.e., V/1634.

⁵⁷⁹ İcî, Ebû'l-Faîl 'Añududdin 'AbdurraÛmân b. AÛmed b. 'AbdulÛaffâr, *Kitâbu'l-Mevââf*, Dâru'l-Cîl, Beyrût 1417/1997, III/419; Curcânî, a.g.e., III/433-434; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., I/282; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, X/628; Hasenu'l-Baðrî, *Tefsîru İ asenu'l-Baðrî*, Dâru'l-İ adîó, 'âhira 1992, I/396;

⁵⁸⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, X/623-628; Hasenu'l-Baðrî, a.g.e., I/395; İbn Ebî İ âtim, a.g.e., V/1633-1634.

⁵⁸¹ Hasenu'l-Baðrî, a.g.e., I/396; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, X/629.

⁵⁸² İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., I/282; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, X/628.

⁵⁸³ Hasenu'l-Baðrî, a.g.e., I/396; İbn Ebî İ âtim, a.g.e., V/1634.

⁵⁸⁴ Hasenu'l-Baðrî, a.g.e., I/397.

⁵⁸⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, X/629.

Râzî ayetteki şirk koşanların Hz. Âdem ve Havvâ olmadığını, ayette bu kişilerin onlar olduğuna delâlet edecek hiçbir şeyin olmadığını, peygamberlerin ismet sahibi olmalarından ötürü böyle bir şeye meyletmeyeceklerini ifade etmiştir. Ona göre ayet şöyle anlaşılmalıdır:

Ayetteki hitap Kureyş'in        kolunadır. Ayetin manası Allah sizi       'ın nefisinden yarattı ve kendisinde sükûnet bulduğu Kureyşli Arap hanımını da aynı cinsten kıldı. Kendilerine istedikleri salih, soylu çocuk da verildiğinde onlar evlatlarına 'Abd-i Men  f, 'Abd  l'uz  , 'Abd-i çığ ve 'Abd-i D  r adlarını verdiler. Ayette cem   kalıp ile kullanılan ortak koştular (y  şrik  n) bunların soyunu ifade i  ndir.⁵⁸⁶

Tam şekliyle elimize ulaşan ilk mu'tezil   tefsir "Tenz  hu'l-  ur'  n 'ani'l-Me    n"de 'Abd  lcebb  r b. A  med, "            r  k  " ifadesindeki tesniye kelimesinin   demoğullarının erkek ve kadınlara işaret ettiğini söylemiştir.⁵⁸⁷

Bizce   yetteki tek bir nefisten yaratılma Hz. Âdem ve Havvâ ile ilgili, şirk koşma ise onların nesillerinden şirk koşanlar i  ndir. Râzî bu görüşü nazmı devrik hale getireceği için tercihten ka  nsa da⁵⁸⁸ bizce en makul görüş budur.   nk   tek bir nefisten yaratılmada ilk yaratılmaya bir ima vardır. Nitekim Hz. Âdem ve Havvâ'nın yaratılması istisnâ teşkil eden bir yaratmadır. Ardından gelen nesil üreme sistemi yoluyla çoğalmıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde "  f  s    a  d  " kelimesinin       'ı ifade ediyor olması, insanlığın onun soyundan gelmesi demek olur ki bizce bu pek makul görünmemektedir. R  z  nin Allah'ın        için kendi cinsinden eş yaratması yorumu ise Hz. Âdem ile Havvâ'ya uyarlandığı takdirde kabul edilebilir bir görüştür.   nk   "  w  " kelimesinin türediği "Z-V-C" fiil kökü, bir şeyin bir şeye yakınlığını ifade eder.⁵⁸⁹ Hz. Havvâ'nın kaburgadan yaratılması hususunda gelen rivâyetler   sr  iliiyy  t olarak düşünülebilir ancak rivâyetin kabulüne mani olacak herhangi bir durum da bulunmamaktadır. Neticede bu hadisenin istisnâ bir vakıa olması, olayın

⁵⁸⁶   c  , a.g.e., III/419; Teftâzânî, a.g.e., V/54; Râzî, 'Işmetu'l-Enbiyâ, s. 54-55.

⁵⁸⁷ 'Abd  lcebb  r b. A  med, Eb  'l-i asen, *Tenz  hu'l-  ur'  n 'ani'l-Me    n*, Dâru'l-Neh  nati'l-i ad  fe, Beyrût, tsz, s. 154.

⁵⁸⁸ Râzî, 'Işmetu'l-Enbiyâ, s. 55.

⁵⁸⁹   bn Fâris, a.g.e., III/35.

nasıl cereyan ettiğine dair kat'î herhangi bir bilgiye sahip olunmaması, bu hususta bilgi sahibi olunmasının kişiye herhangi bir fayda, bilgi eksikliğinin de herhangi bir zarar getirmeyeceği göz önünde bulundurulduğunda her iki şıkkın kabulü de mümkün gözükmektedir. Ancak ulaşabildiğimiz ilk dönem tefsirlerinin tamamının yaratılma hadisesini bu şekilde ele almaları yalnızca “İsrâîliyyât” olduğunu söylemekle rivâyetlerin göz ardı edilmesinin mümkün olmadığını açıkça göstermektedir.

2.1.1.3. HZ. ÂDEM, BOZGUNCULUK VE KAN DÖKME

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا
وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٩٠﴾

Hani, Rabbin meleklerle “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.” demişler, Allah da: “Ben sizin bilmediğinizi bilirim” demişti.⁵⁹⁰

Ayetteki ifadelerle bakılarak; “Yeryüzünü fesada vermek ve kan dökmek fiilleri Hz. Âdem’e izafe edilmiştir. Öyle ise Hz. Âdem henüz yaratılmadan önce günahkâr olacağı bellidir” şeklinde bir yorum yapılabilir.⁵⁹¹ Ancak ilk dönemlerden itibaren tefsir kitabiyatı buradaki ifadenin onun zürriyetini ifade için kullanıldığında mutabıktır.⁵⁹² Dolayısıyla böyle bir iddianın kabulü bizce mümkün gözükmemektedir.

⁵⁹⁰ Baàara 2/30.

⁵⁹¹ j adîdî, MuUammed Ebû'n-Nûr, 'İşmetu'l-Enbiyâ ve'r-Raddu 'Ale's-Şubuhî'l-Muvecceheti ileyhim, Ma=ba'atu'l-Emâne 1399/1979, s. 142.

⁵⁹² »a'lebî, a.g.e., I/175; Taberî, Câmî'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân, I/479; Râzî, Tefsîru FaÛri'r-Râzî, II/185.

2.1.2. HZ. NÛİ

Hiz. Nûh kavmi içerisinde 950 sene yaşamış, ⁵⁹³ onları taptıkları vedd, süvâ‘ ve yeûû ve diğler putlardan ⁵⁹⁴ uzaklaştırmaya, Allah’tan başkasına kulluk etmemeye ve onları uarmaya çalışmıştır. Ancak yaşadığı uzun süreye rağmen çok az bir ümmeti olmuş, ⁵⁹⁵ bu kişilerin kavminin saygın kişilerinden olmaması da onun inkâr edenler tarafından alaya alınmasına sebep olmuştur. ⁵⁹⁶ Hiz. NûÛ ümmetinin kâfirleri ondan kendisine uyan kişileri yanından kovmasını istemiş, Hiz. NûÛ bunu reddetmiştir. Ardından Hiz. NûÛ aklı delillerle peygamberliğini ispat etmeye çalışmış, kâfirler ise ona “Ey Nûh! Bizimle tartıştın ve tartışmayı uzattın. Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi kendisiyle bizi tehdit ettiğın azabı getir” demiştir. Bunun üzerine Allah Hiz. NûÛ’a kendisine o ana kadar inananlar dışında artık kimsenin iman etmeyeceğini bildirmiş, artık üzülmemesini söylemiş ve ondan kendi gözetiminde bir gemi yapmasını istemiştir. ⁵⁹⁷ Kavmi, Hiz. NûÛ’u alaya almayı, o gemiyi inşa ederken de sürdürmüştür. ⁵⁹⁸ Sular kaynayıp Allah’ın hükmü vâki olunca Allah Hiz. NûÛ’a “Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki âilen ile iman edenleri ona yükle” ⁵⁹⁹ emrini verdi. Gemi dağ gibi dalgalar arasında yol almaya başladı ve Hiz. NûÛ kıyıda kalan oğlunu gördü. Ona “Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkârcılarla birlikte olma” diye seslendi ⁶⁰⁰ ancak o:

قَالَ سَأُوِي إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ

بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿١٠١﴾

“Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım,” dedi. Nuh, “Bugün Allah’ın rahmet ettikleri hariç, onun azabından korunacak hiç kimse yoktur”, dedi.

⁵⁹³ ‘Ankebût 29/14.

⁵⁹⁴ NûÛ 71/23.

⁵⁹⁵ Hûd 11/40.

⁵⁹⁶ Hûd 11/27.

⁵⁹⁷ Hûd 11/36-37.

⁵⁹⁸ Hûd 11/38.

⁵⁹⁹ Hûd 11/40.

⁶⁰⁰ Hûd 11/42.

Derken aralarına dalga giriverdi de oğlu boğulanlardan oldu.⁶⁰¹ Hz. Nûû bunun üzerine:

“Rabbim! Şüphesiz oğlum da âilemdendir. Senin va’din elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin” dedi.⁶⁰² Bunun üzerine Allah:

قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ

أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٠١﴾

“Ey Nuh! O asla senin âilenden değildir. Şüphesiz onun yaptığı/o, iyi olmayan bir iştir. O halde hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben sana cahillerden olmamanı öğütlerim” dedi.⁶⁰³

Allah’ın itabından sonra Hz. Nûû:

قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ

الْخَاسِرِينَ ﴿٦٠٢﴾

Nuh, “Rabbim! Şüphesiz ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana acımazsan, şüphesiz ziyana uğrayanlardan olurum”⁶⁰⁴ “Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma! Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar; sadece ahlaksız ve kâfir kimseler yetiştirirler. Rabbim! Beni, ana babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla. Zalimlerin de ancak helâkini arttır”⁶⁰⁵ dedi.

Yağmurlar durup sular çekilince gemi Cûdî’ye oturmuş,⁶⁰⁶ Allah da Hz. Nûû’a: “Ey Nûh! Sana ve seninle birlikte bulunanlardan birçok ümmete bizden esenlik ve bereketlerle (gemiden) in”⁶⁰⁷ müjdesini vermiştir.

⁶⁰¹ Hûd 11/43.

⁶⁰² Hûd 11/45.

⁶⁰³ Hûd 11/46.

⁶⁰⁴ Hûd 11/47.

⁶⁰⁵ Nûû 71/26-28.

⁶⁰⁶ Hûd 11/44.

⁶⁰⁷ Hûd 11/48.

Kur’ân’da anlatılan kısmını kısaca özetlediğimiz kıssada Hz. Nûû’un oğlu hususunda Allah’a yakarması ve Allah’ın Hz. Nûû’u itabı ve Hz. Nûû’un rahmet ve bağışlanma dilemesi aksi halde hüsrana uğrayanlardan olacağını bildirmesi yapılan fiilin günah olduğuna dair delil olabilir. Bu yüzden tefsirlerde konunun nasıl ele alındığını incelememiz gereklidir.

﴿ وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴾

Nûh Rabbine seslenip şöyle dedi: “Rabbim! Şüphesiz oğlum da âilemdendir. Senin va‘din elbette gerçektir. Sen ise hükmedenlerin en iyi hükmedenisin.”⁶⁰⁸

Bu ayette Hz. Nûû Rabbine: “Rabbim! Sen bana beni ve ailemi boğulmaktan kurtaracağını vaadettin. Oğlumu öldürdün, oğlum ise benim ailemdendir. Senin vaadin kendisinden dönme olmayan gerçek bir vaaddir. Sen hak ile hükmedenlerin en iyi hükmedenisin. Öyleyse ailemi ve beni kurtarmak ve bana oğlumu geri getirmek suretiyle vaad ettiğin şeyde vefa göster”⁶⁰⁹ demek istemiştir. Allah da ona “ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ” diyerek cevap vermiştir. Bu lafız hususunda farklı rivâyetler gelmiştir. İbn ‘Abbâs, Sa‘îd ibn Cübeyr, ~ aUûâk, ‘İkrime ve Meymûn ibn Mihrân’a göre⁶¹⁰ ifade senin dininden değildir anlamındadır.⁶¹¹ Bazılarına göre ise “ لَيْسَ مِنْ ” ifadesi “O senin çocuğun değildir, başkasındandır” anlamındadır.⁶¹² Bunu söyleyen raviler o çocuğun nesebinin belli olmadığını,⁶¹³ Ünô (veled-i zinâ) olduğunu (كَانَ ذَلِكَ مِنْ حِنْتٍ) söylemektedirler.⁶¹⁴ i asen Baðrî, Mücâhid, İbn Cüreyc,

⁶⁰⁸ Hûd 11/45.

⁶⁰⁹ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/425.

⁶¹⁰ Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 58.

⁶¹¹ BeUavî, a.g.e., 181; Teftâzânî, a.g.e., V/54.

⁶¹² İbn Ebî i âtim, a.g.e., VI/2034; Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/425.

⁶¹³ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/434.

⁶¹⁴ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/425. “أَوْلَادُ الْحِنْتِ” kelimesinin bu anlamda olması ile alakalı olarak Bkz. Taberî, ay. (Dipnot) Aynı hususu ifade için ayrıca “وَلَدٌ زَيْنَةٌ”

‘Ubeyd b. ‘Umeyr bu görüştedir.⁶¹⁵ ‘‘ atâde’den gelen bir görüşe göre; ‘‘ atâde j asen’in (j asenu’l-Baðrî) yanında iken j asen “وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ” ayetini okudu ve “Ömrüm üzerine yemin olsun ki o çocuk Hz. Nûû’un değildi.” (‘‘ atâde) Dedi ki: “Yâ Ebâ Sa‘îd! Allah “وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ” buyurmuyor mu? Sen ise o çocuk Hz. Nûû’un değildi diyorsun!” O (j asen) ise “Allah’ın “لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ” sözünü görmüyor musun?” şeklinde cevap verdi. (‘‘ atâde) Ben: Bu ayet “O çocuk, Allah’ın kendisiyle beraber kurtardığı ailesinden değildi” anlamında değil midir Ehl-i Kitâb o çocuğun Hz. Nûû’a ait olduğunda ihtilaf etmiyor. O (j asen) şüphesiz ki Ehl-i kitap yalan söylüyor” demiştir.⁶¹⁶ Bir başka rivâyette j asen aynı ayeti okumuş ve yine Vallahi bu çocuk Hz. Nûû’un oğlu değildir demiş ardından da ¼aûrîm suresindeki “فَخَاتَمَهَا” ayetini⁶¹⁷ okumuştur.⁶¹⁸ Bazı rivâyetler onun kendisinin çocuğu değil karısının çocuğu olduğunu söylemektedir.⁶¹⁹ ~ aûûâk’tan gelen bir rivâyette ise adeta tüm bu anlamlar birleştirmiş “Şüphesiz o senin ne ailendendir, ne çocuğundur, ne dinindedir ne de sana ailenden kurtulması vaad edilenlerdendir” denmiştir.⁶²⁰

Ayet Allah’ın Hz. Nûû’a: “Benden kâfir olan çocuğunun kurtarılmasını istemen ‘عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٌ’ salih bir amel değildir” demesi⁶²¹ şeklinde de anlaşılmıştır.

Bazı rivâyetlerde ayetin “إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٌ” şeklinde okunduğu ifade edilmiştir.⁶²²

“الْوَلَدُ لِلرَّائِسِ” ve “وُلِدَ عَلَى فِرَاشِهِ” kalıpları da kullanılmıştır. Bkz. Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi’l-Kur‘ân*, XII/426 ve 433; İbn Ebî j âtim, a.g.e., VI/2034 ve 2040; »a‘lebî, a.g.e., V/172; ‘‘ urûbî, a.g.e., IX/46.

⁶¹⁵ Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 58.

⁶¹⁶ j asenu’l-Baðrî, a.g.e., II/15; Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi’l-Kur‘ân*, XII/427.

⁶¹⁷ ¼aûrîm 66/10.

⁶¹⁸ j asenu’l-Baðrî, a.g.e., II/16; Beûavî, a.g.e., IV/181; Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi’l-Kur‘ân*, XII/427.

⁶¹⁹ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi’l-Kur‘ân*, XII/426; Teftâzânî, a.g.e., V/54.

⁶²⁰ İbn Ebî j âtim, a.g.e., VI/2039.

⁶²¹ »a‘lebî, a.g.e., V/172; Ferrâ, a.g.e., II/17; Vâûidî, *Tefsîru’l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi’l ‘Azîz*, I/522.

⁶²² Aûfeş, Ebu’l-j asen Saîd b. Mes‘ade el-Mucaşî‘î, *Me‘âni’l-‘ur‘ân*, tah. Verd, ‘Abdulemîr Mu‘ammed, ‘Âlemu’l-Kutub, Beyrût 1423/2003, s. 478; Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi’l-Kur‘ân*, XII/426-427.

Kisâi ve Ya'âûb bu kıraati tercih etmişlerdir.⁶²³ Bu kıraatin İbn Mes'ûd'un mushafında yer aldığı⁶²⁴ ve Hz. 'Alî, Enes ve 'Âişe'nin bu şekilde okuduğu söylenmektedir.⁶²⁵ Bu ise "إِنَّهُ عَمَلٌ الشِّرْكَ وَالْكُفْرِ"⁶²⁶ anlamındadır.⁶²⁶ İbn Ebî

Zemenîn de konu ile alakalı olarak: "O, senin kendilerini kurtarmayı vaat ettiğin aileden değildir. O, iman etmiş gözüküp, şirkini saklayanlardandı" demiştir.⁶²⁷ Huşeym, Ebû Bişr'e bu ayeti sorduğunda o: "Ayetin manası o Nûl'un dininden değildi ve Hz. Nûl onu kendi dininden zannediyordu. Onun iman etmiş gözüküp, şirkini sakladığı rivâyet edilmiştir" demiştir.⁶²⁸

Râzî'ye göre çoğunluk çocuğun Hz. Nûl'un sulbünden olduğunu kabul etmiştir. Allah'ın ayetteki "وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ" "Nûl oğluna seslendi" ifadesi de bu görüşü en kuvvetli görüş yapar. Boğulanın Hz. Nûl'un hanımının çocuğu olduğunu söyleyenler Hz. Nûl'un, "وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ" ifadesini Hz. Nûl'un diğer çocuklarının içerisinde bulunmasından ötürü ona böyle söylediğini düşünmektedir. Görüşlerini delillendirmek içinse Baðara 2/34'de yer alan "وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ" "وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ" ifadesini temel almaktadır. Çünkü ayetteki ifadede meleklerin arasında bulunduğu için şeytana da melek olarak hitap edilmiştir.⁶²⁹

Hz. Nûl'un isteğini "عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٍ" olarak niteleyenlerden bazıları bu fiili günah görmüşlerdir. Râzî Hz. Nûl'un duasının oğlu için mutlak anlamda bir dua olmadığını yani kâfir de olsa müşrik de olsa her halükarda onu affetmesini istememiştir. Onun oğlunun ihtida ederek kurtulması için dua ettiğini söylemiştir.⁶³⁰

⁶²³ Be'âvî, a.g.e., IV/180.

⁶²⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XII/435 dipnot.

⁶²⁵ Ebû i ayyân Endelûsî, Mu'ammed b. Yûsuf, *Tefsîru'l-Ba'ru'l-Mu'âh*, tah. 'Abdulmevcûd, Âdil A'umed-Me'ûân, 'Alî Mu'ammed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1422/2001, V/229; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, ay.

⁶²⁶ »a'lebî, a.g.e., V/172; ~ a'ûâk, a.g.e., I/448-449.

⁶²⁷ İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., I/364.

⁶²⁸ Vâ'idî, *Tefsîru'l-Ves'û fi Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, II/576.

⁶²⁹ Râzî, *'İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 58.

⁶³⁰ Râzî, *'İşmetu'l-Enbiyâ*, ay.

Allah'ın “Benden kendisi hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyleri isteme” ve “Sana cahillerden olmamanı öğütlerim” sözleri ve Nûl'un “Rabbim! Hakkında bilgi sahibi olmadığım şeyleri istemekten sana sığınırım” sözü hakkında şüphe etmek Râzî'ye göre yersizdir. Çünkü Peygamber'imiz de şirkten men edilmişti.⁶³¹ Bu onun şirk koşacağı anlamına gelmez. Nûl (as)'ın böyle bir istekten men edilmesi de bunun gibidir.⁶³² Allah'ın uyarısı onun cahillerden olmasını engellemiştir. Şayet mutlak anlamda Hz. Nûl, oğlunun kurtuluşunu talep etmişse, bunun, onun tabii babalık şefkatinden, bir şeyin aslen mübah olmasından yahut oğlunun zahiren Müslüman görünüşünden kaynaklandığı söylenebilir. “عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٍ” ifadesinden ötürü onun büyük bir günah işlediği söylenemez.⁶³³

Yukarıda kıssanın Kur'an'da nasıl yer aldığını kısaca özetlenmişti. Ancak bazı ayetlerde konu bir yönüyle ele alınmakta başka bir ayette ise olayın diğer yönü aktarılmaktadır. Bu, Kur'an'ın benimsediği bir anlatım metodudur. Örneğin Mü'minûn suresinde Allah Hz. Nûl'a:

فَاَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَاذًا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ
كُلِّ رَوْحَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا

إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿١٠١﴾

Bunun üzerine Nûh'a, “Bizim gözetimimiz altında ve vahyimize göre o gemiyi yap” diye vahyettik. “Bizim emrimiz gelip de tandır kaynamaya başlayınca, (sular coşup taşığında Nuh'a) dedik ki: Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri aleyhinde daha önce hüküm verilmiş olanlardan başka aileni gemiye al ve zulmeden kimseler hakkında bana hiç yalvarma! Şüphesiz onlar suda

⁶³¹ Zümer 39/65. “وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ آلِ نُوْحٍ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَاذًا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ رَوْحَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿١٠١﴾”

“Andolsun, sana ve senden önceki peygamberlere şöyle vahyedildi: Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun”

⁶³² Râzî, 'İşmetu'l-Enbiyâ, s. 58-59.

⁶³³ Râzî, 'İşmetu'l-Enbiyâ, s. 59-60.

boğulacaklardır”⁶³⁴ buyurmuştur. Görüldüğü üzere Allah bu ayette yalnızca Hz. Nûl’un ailesinin ve her canlıdan birer çiftin gemiye alınmasını emretmektedir. Hûd suresinde ise bu ifadelere “وَمَنْ آمَنَ” lafzının eklendiği görülmektedir. Surenin devamında ise Hz. Nûl’un çocuğunu gemiye çağırması, onun gemiye binmemesi, Hz. Nûl’un oğlunun kendi ailesinden olduğunu söylemesi, Allah’ın kendisine ailesinin kurtulacağına dair vaadde bulunduğunu, O’nun vaadinden dönmeyeceğini hatırlatması ve içerisinde ufak bir sitem içeren dua ile Allah’tan oğlunu kurtarmasını dilemesi anlatılmaktadır.⁶³⁵

Bu noktada ayete ilave edilen “وَمَنْ آمَنَ” lafzının ayetin anlaşılmasında ne kadar büyük bir önem taşıdığını göstermeye çalışacağız:

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٦٣٥﴾

Nihayet emrimiz gelip, tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca) Nûh’a dedik ki: “Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki âilen ile iman edenleri ona yükle.” Ama onunla beraber sadece pek az kimse iman etmişti.⁶³⁶

Tefsirlerde yaptığımız incelemelerde “لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ” ifadesi üzerinde farklı yorumlar yapıldığını ve yapılan bu yorumlara göre de ayetteki kelimelere verilen anlamların değiştiğini ifade etmiştik. Bir görüşe göre ayetteki “لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ” ifadesi “O senin dininden değildir” anlamındadır. Ancak kanaatimizce böyle bir yorumda bulunmak pek makul gözükmemektedir. Çünkü bilindiği üzere ur’ân, üslûbu gereği, bazı hadiseleri tekrar tekrar hatırlatır. Bu yinelemeler, ayetlerin birebir tekrarı şeklinde olmamakla beraber, anlatımda kullanılan kelimeler büyük ölçüde aynı kalır.

⁶³⁴ Mu’minûn 23/27.

⁶³⁵ Hûd 11/42-47.

⁶³⁶ Hûd 11/40.

Bu açıdan, aynı olayı konu alan pasajlarda olay, aynı kelimelerle ifade edilmişse, ayetlerdeki ortak kelimelere ortak bir mana verilmesi gerekecektir. Hûd suresinde benzer ayete ilave edilen “وَمَنْ آمَنَ” lafzı “لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ” ifadesindeki “أَهْلٌ” kelimesine din anlamını verilmesini imkânsız kılar. Çünkü aynı kelimeye farklı manalar verilmesi bir tutarsızlık, ayetleri tefsirde keyfilik, kendi görüşünü ‘ur’ân’a söyletmeyi doğuracaktır. Bu açıdan Eâzin ve İbn ‘Abbâs’ın benimsediği bu görüş makul gözükmemektedir.⁶³⁷

Be’âvî, İbn Ke’îr ve İbn ‘Âşûr gibi bazı müfessirler ise Hûd sûresinde yer alan “أَهْلٌ” kelimesine aile, akrabalık bağı bulunan kimseler anlamı verirken;⁶³⁸ Mü’minûn sûresindeki kelime hakkında hiçbir yorum yapmamışlardır.⁶³⁹ Vehbe Zu’aylî ise Hûd sûresinde yer alan “أَهْلٌ” kelimesinin ev ahalisi yahut Hz. Nûû’a iman edenler için kullanılmış olabileceğini belirtmiş,⁶⁴⁰ Mü’minûn sûresindeki kelimenin ise ev ahalisi anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁶⁴¹

Ortak mananın din olduğu kabul edildiğinde ayetin manası: “Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki iman edenler (وَأَهْلَكَ) ile iman edenleri (وَمَنْ آمَنَ) ona yükle” olacağı için Mü’minûn ve Hûd surelerindeki “أَهْلٌ” kelimelerine verilecek ortak mananın din olması mümkün değildir.

---

⁶³⁷ İbn ‘Abbâs ve Eâzin Hûd sûresindeki “أَهْلٌ” kelimesine aile anlamı verirken, (Eâzin, a.g.e., III/232; İbn ‘Abbâs, a.g.e., s. ***) Mü’minûn sûresinde kelimeye iman edenler anlamı yüklemiştir. (Eâzin, a.g.e., V/36; İbn ‘Abbâs, a.g.e., s. ***)

⁶³⁸ İbn ‘Âşûr, a.g.e., XII/72; İbn Ke’îr, a.g.e., IV/371; Be’âvî, a.g.e., IV/176.

⁶³⁹ İbn ‘Âşûr, a.g.e., XVIII/44; İbn Ke’îr, a.g.e., V/472; Be’âvî, a.g.e., V/416.

⁶⁴⁰ Zu’aylî, Vehbe, *et-Tefsîru’l-Munîr fî’l-‘Aâideti ve’ş-Şerî’ati ve’l-Minhâc*, Dâru’l-Fikri’l-Mu’âdir, Dimeşâ 1418, XII/69.

⁶⁴¹ Zu’aylî, a.g.e., XVIII/35.

Görüldüğü üzere ayetlerdeki “أَهْلٌ” kelimesine, ortak bir mana, aile anlamı vermek gerekmektedir. Nitekim ¼aberî ve Neseî de ayetlerin tefsirinde bu yolu izlemiştir.⁶⁴²

Kur’ân ayetlerinin birbirini şerhi neticesinde de Hûd suresindeki ayet benzeri olan Nûlû suresindeki ayeti şerh etmiştir denilebilir. Bu ise ayetteki “أَهْلٌ” kelimesinin gerçek anlamda (ailenden değildir anlamında) kullanıldığını gösteren güçlü bir delildir. Hz. Nûlû oğluna seslendiği halde çocuğun babasını dinlememesi de onun iman etmediğini gösteren ayrı bir delildir. Bu deliller neticesinde çocuğun Hz. Nûlû’un oğlu olmadığına dair gelen rivâyetlerin kabulü daha makul görünmektedir. ¼aUrîm suresindeki “فَخَانَتْهُمَا” ayeti⁶⁴³ de olayların bu şekilde vuku bulduğunu destekler mahiyettedir. Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere çocuk Hz. Nûlû’a ait değildir. O, Hz. Nûlû’un hanımının doğurduğu gayr-ı meşru bir çocuktur.

Hz. Nûlû’un itab edilme sebebinin ise Allah’a olan sitemkâr duası olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim yukarıda anlatıldığı üzere Allah ezeli bilgisi ile Hz. Nûlû’un kendisinden böyle bir talepte bulunacağını bilmiş ve onu daha gemiye binerken uyarmıştır. Hz. Nûlû benim ailemden dediği bir çocuğun boğulanlardan olmasına içerlemiş, Allah’a vaad ettiği şeyi hatırlatarak ve ondan ailesini yani ailesinden sandığı oğlunu kurtarmasını istemiştir. Ancak Allah “لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ” lafzıyla ona gerçeği izah etmiş, ardından böyle bir durumda vaadinden caymayacağını bilmesine rağmen kendisinden oğlunun kurtarılmasını talep eden Hz. Nûlû’u uyarış ve ona “فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعْطُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ” “Hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben sana cahillerden olmamanı öğütlerim” demiştir. Hz. Nûlû bu itabdan hemen sonra hatasını anlamış ve “قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ

⁶⁴² Neseî, Ebû'l-Berakât ‘Abdillâh b. AÜmed b. MaÜmûd, *Medâriku't-Tenzîl ve l-ââiâu't-Te'vil*, Dâru'n-Nefâis, Beyrût 2005, II/269 ve III/176; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XII/409 ve XVII/37.

⁶⁴³ ¼aUrîm 66/10.

“Rabbim! ” أَن أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُن مِّنَ الْخَاسِرِينَ

Şüphesiz ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana acımazsan, şüphesiz ziyana uğrayanlardan olurum” demiştir. Bu sözleri sarfeden Hz. Nûl’un gemi Cûdî’ye oturduktan sonra:

وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴿٦٤٤﴾ إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا

يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴿٦٤٥﴾ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَن دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ

وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴿٦٤٦﴾

Nuh şöyle dedi: “Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma! Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar; sadece ahlaksız ve kâfir kimseler yetiştirirler. Rabbim! Beni, ana babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla. Zalimlerin de ancak helâkini arttır”⁶⁴⁴ demesi de onun hatasından sonra Allah’ın arzusuna göre hareket eden bir peygamber olduğunu gösteren önemli bir delildir.

⁶⁴⁴ Nûl 71/26-28.

2.1.3. HZ. EYYÛB

Kur'ân'da Eyyûb (as)'ın kıssasından çok kısa söz edilmiştir. Bahsi geçen kısımda Eyyûb (as)'ın bir hastalığa uğraması, bu hastalığından ötürü Allah'a dua etmesi,⁶⁴⁵ Allah'ın Hz. Eyyûb'un duasına icâbet etmesi,⁶⁴⁶ ona ayağını yere vurmasını emretmesi ve çıkan su ile onu hastalıktan kurtarması,⁶⁴⁷ kendisine bir rahmet ve gelecek nesiller için bir hatıra olarak ona ailesini ve bir mislini vermesi⁶⁴⁸ anlatılmaktadır. Sıhhatine kavuştuktan sonra ise kendisine yemininden dönmemesi, yeminine uymak için bir demet sap alarak hanımına vurması, böylelikle sözünde durması emredilmiştir.⁶⁴⁹

وَإِذْ كُنَّا عَبْدًا لَّيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَيْبَى مَسْنِي الشَّيْطَانُ بِضَبِّ وَعَدَابِ ط

Ayetinde geçen “نُصِبٌ” kelimesi ile bedendeki sıkıntı (hastalık)⁶⁵⁰ ve şeytanın vesvesesi⁶⁵¹ “عَدَابٌ” kelimesi ile malına verilen azap⁶⁵² yahut malının ve ailesinin helâkının⁶⁵³ kastedildiği söylenmiştir.

Hz. Eyyûb'un hastalık ve sıkıntıya maruz bırakılma sebebi tefsir kitaplarında farklı şekillerde anlatılmıştır. Bazı rivâyetlerde bu felaketin Hz. Eyyûb'un yaptığı bir günaha bağlandığı görülmektedir.

- ✚ Bir ziyafete fakir bir kişinin girmesini men etmesi⁶⁵⁴
- ✚ Vehb ibn Münebbih'ten gelen bir görüşe göre zulme uğrayan bir kişinin kendisinden yardım istemesi, Eyyûb (as)'ın da o kişiye yardım etmemesi⁶⁵⁵

⁶⁴⁵ Enbiyâ 21/83.

⁶⁴⁶ Enbiyâ 21/84.

⁶⁴⁷ °âd 38/42.

⁶⁴⁸ °âd 38/43; Enbiyâ 21/84.

⁶⁴⁹ °âd 38/44.

⁶⁵⁰ ~ aÜÜâk, a.g.e., II/721; Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XX/107; »a'lebî, a.g.e., VIII/211; Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, III/647.

⁶⁵¹ NeÜÜâs, Ebû Ca'fer, *Me'âni'l-'ur'ân*, tah. °âbûnî, MuÜammed 'Alî, *Câmi'atu Ummu'l-'urâ*, Mekketu'l-Mukerrame 1409, VI/120; °urûbî, a.g.e., XV/207.

⁶⁵² Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XX/107.

⁶⁵³ ZemaÜşerî, MuÜammed b. 'Umar, *Tefsiru-l Keşşâf an Hakaiki't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Eââvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*, tah. Mehdî, 'Abdurrazzââ, Dâru'l-İÛyâi't-Turââi'l-'Arabîyyi, Beyrût tsz, IV/98.

⁶⁵⁴ °urûbî, a.g.e., XV/209.

- ✚ Kelbî'nin hikaye ettiği görüşe göre bir melik'e karşı savaş düzenlerken, koyunlarının o melik'in velâyeti altında bulunmasından ötürü savaştan vazgeçmesi⁶⁵⁶
- ✚ Hz. Eyyûb'un çok malı olması ve onun bu malı ile kibirlenmesi⁶⁵⁷
- ✚ Allah'a müracaat ederek belayı kendisinden kaldırmasını istediği sırada iman etmiş kişilerden üç kişilik bir gurubun Hz. Eyyûb'a itiraz etmeleri ve onu duadan alıkoymaları⁶⁵⁸ bu hususta zikredilen günahlardandır.

Zemaûşerî, Hz. Eyyûb'un bu belaya maruz kalmasını vesveseye tabi olmasına bağlamaktadır ve ona göre buradaki vesvese kendisine dokunan sıkıntı ve azabın sebebidir.⁶⁵⁹

Değişik varyantları ile çokça rastlanan bir rivâyette ise konu ana hatları ile şöyle anlatılmaktadır:

Yedinci kat semada İblîs'e ait bir yer vardır. Allah, ona kulu Eyyûb'a bir zarar dokundurup dokundurmadığını sormuş o da Hz. Eyyûb'un mal ve afiyet içerisinde iken kendisinin ona zarar dokundurması imkânsız olduğunu söylemiştir. Allah İblîs'in bu sözü üzerine onun, tedrici olarak Hz. Eyyûb'un malını, ailesini, sıhhatini fesada uğratmasına izin vermiştir.⁶⁶⁰ Hz. Eyyûb, vücuduna bulaşan hastalıktan ötürü "Bana şeytan dokundu" demiştir.⁶⁶¹ Hz. Eyyûb bu sıkıntılar içerisinde iken İsrâiloğullarından bazı kişiler de hastalık içerisindeki Hz. Eyyûb'u çöplüğe koymuşlardır.⁶⁶² Hz. Eyyûb bu sıkıntılar içerisinde iken şeytan hastalıkları iyileştiren bir tabut getirmiştir. Hz. Eyyûb'un hanımı bu tabutu duyunca kendisinin Hz. Eyyûb'u iyileştirmesinin mümkün olup olmadığını sormuş şeytan da kendisine "Şifa veren sensin" demesi şartıyla hastalığını iyileştireceğini söylemiştir. Bir başka rivâyette yeryüzünün ilahının ve Hz. Eyyûb'a bu sıkıntıları verenin kendisi olduğunu, kendisine secde etmesi halinde eşini hastalıktan kurtaracağını, tüm malını

⁶⁵⁵ »â'lebî, a.g.e., VIII/211; ``urûbî, ay.

⁶⁵⁶ »â'lebî, ay; ``urûbî, ay.

⁶⁵⁷ »â'lebî, ay.

⁶⁵⁸ ``urûbî, a.g.e., XV/209.

⁶⁵⁹ Zemaûşerî, *Tefsiru-l Keşşâf an Hakaiki't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Eââvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, IV/98; Ebû j ayyân, a.g.e., VII/383.

⁶⁶⁰ Hasenu'l-Baûrî, a.g.e., II/129; ``urûbî, a.g.e., XV/208.

⁶⁶¹ ``urûbî, ay.

⁶⁶² Hasenu'l-Baûrî, a.g.e., II/127.

ve ailesini kendisine iade edeceğini söylemiş, vadinin iç tarafında mallarını ve ailesini Hz. Eyyûb'un hanımına göstermiştir. Hz. Eyyûb'un hanımı başından geçenleri eşine anlatınca⁶⁶³ Hz. Eyyûb “Yazıklar olsun sana! O şeytanın ta kendisidir. Allah bana şifa verirse sana 100 celde (sopa) vuracağım”⁶⁶⁴ demiştir. Bir rivâyete göre başına gelen tüm musibetlere sabreden Hz. Eyyûb'a iki kişinin konuşması çok ağır gelmiştir. Onlardan biri diğer arkadaşına “Kim bilir ne yaptı ki Allah kendisine bu sıkıntıyı verdi” demiş Hz. Eyyûb da bunu duymuştur. Bunun üzerine o Allah'a dua etmiş Allah da duasına icabet ederek kendisine “Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içecek soğuk bir su”⁶⁶⁵ buyurmuş Hz. Eyyûb de içtiği ve yıkandığı su ile tüm hastalıklarından kurtulmuştur.⁶⁶⁶ Ardından Allah Hz. Eyyûb'a ne olursa olsun ettiği yeminden dönmemesi gerektiğini hatırlatmış ve eline bir bağ/demet “صِغْتٌ” alarak ona vurmasını emretmiştir.⁶⁶⁷ Allah bunu Hz. Eyyûb'a sabrından ötürü bir kolaylık sağlamış, yüz adet sapı bulunan bir yaş ağaç⁶⁶⁸/başak⁶⁶⁹ “صِغْتٌ” demetini almış ve tek bir vuruşla yeminini tutmuştur.⁶⁷⁰

Rivâyetlerde bu şekilde ele alınan konuyu ‘urûbî İbn ‘Arabî’den yaptığı nakiller yardımıyla eleştirmektedir. İbn ‘Arabî İblîsin cennetten kovulup yeryüzüne gönderildiğini, bu yüzden yedinci kat semada kendisine ait bir yerin bulunmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Allah’ın İblîse “Eyyûb’a zarar verebildin mi?” diye sorması de kabul edilemez çünkü ona göre Allah İblîsin askerleri olan kâfirlerle bile konuşmaz. Allah’ın İblîsi Hz. Eyyûb’un malına ve çocuklarına musallat ettiğini belirtmesi Allah’ın kudreti açısından mümkün ise de İbn ‘Arabî’ye göre bu görüşün kısasa açısından kabulü mümkün değildir. O, İblîsin, Hz. Eyyûb’un hanımına yeryüzünün ilahı olduğunu söylemesi, kendisine secde etmesi halinde Hz. Eyyûb’u

⁶⁶³ ‘urûbî, a.g.e., XV/208.

⁶⁶⁴ İbn Ebî j âtim, a.g.e., X/3245; Hasenu’l-Baðrî, a.g.e., II/126-127.

⁶⁶⁵ ‘âd 38/42.

⁶⁶⁶ Be’avî, a.g.e., VII/96.

⁶⁶⁷ ‘âd 38/44.

⁶⁶⁸ Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, III/648; Be’avî, a.g.e., VII/96; ~ a’Ûâk, a.g.e., II/721.

⁶⁶⁹ Semerândî, Ebû’l-Leyô Naðr b. Mu’ammed b. İbrâhîm, *Ba’uru’l-‘Ulûm*, tah. Maðaracî, Mu’ammed, Dâru’l-Fikr, Beyrût tsz., III/162; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/233.

⁶⁷⁰ Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, III/648; Be’avî, a.g.e., VII/96; İbn Ebî Zemenîn, ay.

hastalıktan kurtaracağını bildirmesi durumunda kıt akıllı birisinin bile buna inanmayacağını dolayısıyla bir peygamber hanımının buna inanmasının imkânsız olduğunu ifade etmektedir. İblîsin Hz. Eyyûb'un hanımına, vadide, ailesini ve malını göstermesi de İbn 'Arabî'ye göre imkânsızdır çünkü bu şeytanın gücünü aşan bir şeydir. O, bir mazlumun ondan yardım istemesi ve Hz. Eyyûb'un ona yardım etmemesi ile alakalı rivâyette böyle bir fiilin normal bir insan için dahi helal olmadığını bu yüzden Hz. Eyyûb'un bundan münezzehe olduğunu söylemektedir. Şayet yardım edemeyecek durumda bulunduğu için yardım isteyene yardım edememişse zaten bu fiilinden sorumlu değildir. Aynı şekilde fakirin ziyafete gitmesini bilinçli olarak engellemişse bu iddia batıldır, bilmeyerek yaptı ise Hz. Eyyûb suçsuzdur. Yine onun koyunlar için müdahenede bulunduğu (ikiyüzlü davrandığı) söylenemez. Ancak durumu idare ettiği söylenebilir ki kâfirin ve zalimin nefse ve mala vereceği zararın bu şekilde mal ile def'i caizdir.⁶⁷¹

O bütün bu rivâyetleri isrâiliyyât olarak görmüş, Buûârî'de ve Muvaââ'da zikredilen hadisleri delil göstererek isrâiliyyâtın kabulünün mümkün olmadığını iddia etmiştir.⁶⁷²

Tüm anlatılanlar göz önünde bulundurulduğunda, Hz. Eyyûb'un günahı konusunda gelen haberlerin çok çeşitli olması, rivâyetlerin sıhhatini zedeleyici bir husus arz etmektedir. Ancak böyle bir belirsizliğin yaşanması bu rivâyetlerin hepsinin, tamamen yanlış olduğu anlamına gelmeyeceği için verilerin Kur'ân ve akıl açısından tetkiki gerekecektir.

İbn 'Arabî'nin eleştirdiği rivâyet gerçekten bazı noktalar açısından pek makul gözükmemektedir. Bilindiği üzere İblîs kovulduktan sonra Hz. Âdem ve Havvâ ile yeryüzüne indirilmiştir. Öyleyse peygamber makamı olan yedinci kat semada kendisinin bir yeri olması mümkün değildir.⁶⁷³ Allah'ın şeytana "Eyyûb'a zarar verebildin mi?" diye sorması da pek makul gözükmemektedir. Ancak bir başka rivâyette hadise şöyle cereyan etmektedir:

İblîs: "Ya Rabbi beni kendisine musallat ettiğin takdirde benden kaçınabilecek bir kulun var mı?" der. Allah: "Evet, kulum Eyyûb var" şeklinde cevap verir. Allah İblîsi gururu ve eksikliği ile onun sıkıntılarına sıkıntı eklemesi ve onu saptırması için

⁶⁷¹ .. urûubî, a.g.e., XV/209-210.

⁶⁷² .. urûubî, a.g.e., XV/211.

⁶⁷³ .. urûubî, a.g.e., XV/210.

Eyyûb'a musallat eder⁶⁷⁴/şeytan ona vesvese vermeye başlar. Hz. Eyyûb buna iltifat etmez. İblîs bunun üzerine sırasıyla malını, çocuklarını elinden alır ancak o yine bunlara aldırış etmez. Ardından İblîs onun derisine üfler. Bunun üzerine Hz. Eyyûb'un derisinde şiddetli acılar ve büyük yaralar oluşur. O, beldesindeki kimsenin kendisine yanaşmadığı bir çöle atılınca kadar bu yıllarca acılar içinde yaşar. Bunun üzerine şeytan Hz. Eyyûb'un hanımının yanına gelir ve ona “Şayet eşin bu beladan kurtulmak için benden yardım dilerse onu kurtarırım” der. Hanımı Hz. Eyyûb'a durumu anlatınca o, Allah kendisine afiyet verirse hanımına yüz celde vuracağına dair yemin eder. Bu olaylar vuku bulurken Eyyûb (as) “Ya Rabbi! Şeytan bana sıkıntı ve azap dokundurdu” der, Allah da onun duasına icabet eder. Bunun üzerine ayağını yere vurmasını bildiren ayet vahyolunur. Ayağının altından soğuk, güzel bir pınar fışkırır ve o bu suda yıkanır. Allah bu su ile onun görünen görünmeyen tüm hastalık ve sıkıntılarını giderir. Ardından malı ve ailesi kendisine geri verilir.⁶⁷⁵

Ayette belirtildiği gibi olaya şeytanın dahil, şeytanın Hz. Eyyûb'a sıkıntı ve azap dokundurması, Hz. Eyyûb'un, hanımına yüz celde vuracağına dair yemin etmesi ve içerisinde akla aykırı bir durum içermemesi göz önünde bulundurulduğunda Kur'an'daki boşlukları tam anlamıyla dolduran en makul rivâyetin bu rivâyet olduğu görülecektir. Hz. Eyyûb'a en ağır gelen hususun insanlardan “Kim bilir ne yaptı ki Allah kendisine bu sıkıntıyı verdi” sözünü duyması olduğunu belirtmiştik. Olayın hemen ardından ettiği duanın kabul olması, Hz. Eyyûb'un yukarıda zikredilen günahlardan birine düşmediğini gösteren açık delildir. Öyleyse kavmindeki insanların sözlerinin ona ağır geldiğini ifade eden rivâyetler, onun günah işlediğini söyleyenler ile kıyaslandığında, Hz. Eyyûb'un maruz kaldığı sıkıntının herhangi bir günah yüzünden olmadığını ifade eden rivâyet kabule daha şayan gözükmektedir.

Râzî, ölümün, hayatın sıhhat ve hastalığın şeytan tarafından geldiğini kabul etmenin mümkün olmadığını, şayet böyle bir güce sahip olsa idi onun peygamber ve velileri öldürmeye uğraşmasının daha mantıklı olacağını, şeytanın vesvese haricinde kullar üzerinde hiçbir etkisinin olmamasını delil göstererek şeytanın olaya dahil olmadığını ifade etmektedir.

⁶⁷⁴ Ya'ûyâ b. Sellâm, *Tefsîru Ya'ûyâ b. Sellâm*, II/333.

⁶⁷⁵ Râzî, *Tefsîru Fa'ûri'r-Râzî*, XXVI/212-213.

O, “Bu halleri yapan Allah’tır, fakat Allah, bütün bunları, şeytanın talebine uygun olarak yapmıştır” demek niçin caiz olmasın?” sorusuna “Bu elem, acı ve hastalıkların yaratıcısının Allah olduğu mutlaka itiraf edildiğine göre, şeytanı bu hususta vasıta kılmanın faydası ve manası nedir?” şeklinde bir cevap verir.⁶⁷⁶

Bizce bu hususta şeytanı vasıta kılmanın faydası ayetin ifadesiyle tam bir örtüşme sağlamasıdır. Ona göre ise ayette şeytanın Hz. Eyyûb’a dokundurduğu sıkıntı ve azap vesvese vermektir.⁶⁷⁷ Dolayısıyla temelinin akla değil, rivâyete dayanması ve ayetlerde bahsedilen olayların kurguyu eksiksiz tamamlaması açısından doğruya en yakın söz bizce şeytanın Allah’a soru sorduğu rivâyettir.

---

⁶⁷⁶ Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXVI/213.

⁶⁷⁷ Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, ay.

2.1.4. HZ. DÂVÛD

وَهَلْ أَتَيْكَ نَبُؤُا الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ﴿١٠٠﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَرِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغِي بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ ﴿١٠١﴾ إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ﴿١٠٢﴾ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعَجَتِكَ إِلَى نِعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَطَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ﴿١٠٣﴾ فَعَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَّآبٍ ﴿١٠٤﴾ يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿١٠٥﴾

Sana davacıların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı aşarak mabede girmişlerdi. Hani Davud'un yanına girmişlerdi de Davud onlardan korkmuştu. Onlar, “Korkma! Biz, iki davacı grubuz. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir. Aramızda adaletle hükmet. Zulmetme ve bizi hak yola ilet”, dediler. İçlerinden biri şöyle dedi: “Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken “Onu da bana ver” dedi, ve tartışmada beni bastırdı. Davud dedi ki: “Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır.” Davud bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi. Biz de bunu ona bağışladık. Şüphesiz katımızda onun için bir yakınlık ve dönüp geleceği güzel bir yer vardır. Ona dedik ki, “Ey Davud! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Heva ve

hevese uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır.⁶⁷⁸

Hız. Dâvûd'un istiğfâr etmesi ve kıssada geçen “نَعَجٌ” kelimesinin Arapça'da (mer'e) kadın anlamında kinayeli bir kullanımının bulunmasından ötürü⁶⁷⁹ konunun tez açısından incelenmesi gerekmektedir.

Olay Tevrat'ta şöyle ele alınmaktadır:

“Bir akşamüstü Dâvûd yatağından kalktı, sarayın damına çıkıp gezinmeye başladı. Damdan yıkanan bir kadın gördü. Kadın çok güzeldi. Dâvûd onun kim olduğunu öğrenmek için birini gönderdi. Adam, “Kadın Eliam'ın kızı Hititli Uriya'nın karısı Bat-Şeva'dır” dedi. Dâvûd kadını getirmeleri için ulaklar gönderdi. Kadın Dâvûd'un yanına geldi. Dâvûd aybaşı kirliliğinden yeni arınmış olan kadınla yattı. Sonra kadın evine döndü. Gebe kalan kadın Dâvûd'a, “Gebeyim” diye haber gönderdi. Bunun üzerine Dâvûd Hititli Uriya'yı kendisine göndermesi için Yoav'a haber yolladı. Yoav da Uriya'yı Dâvûd'a gönderdi. Uriya yanına varınca, Dâvûd Yoav'ın, ordunun ve savaşın durumunu sordu. Sonra Uriya'ya, “Evine git, rahatına bak” dedi. Uriya saraydan çıkınca, kral ardından bir armağan gönderdi. Ne var ki, Uriya evine gitmedi, efendisinin bütün adamlarıyla birlikte sarayın kapısında uyudu. Dâvûd Uriya'nın evine gitmediğini öğrenince, ona, “Yolculuktan geldin. Neden evine gitmedin?” diye sordu. Uriya, “Sandık da, İsraililer'le Yahudalılar da çardaklarda kalıyor” diye karşılık verdi, “Komutanım Yoav'la efendimin adamları kırlarda konaklıyor. Bu durumda nasıl olur da ben yiyip içmek, karımla yatmak için evime giderim? Yaşamın hakkı için, böyle bir şeyi kesinlikle yapmayacağım.” Bunun üzerine Dâvûd, “Bugün de burada kal, yarın seni göndereceğim” dedi. Uriya o gün de, ertesi gün de Yeruşalim'de kaldı. Dâvûd Uriya'yı çağırdı. Onu sarhoş edene dek yedirip içirdi. Akşam olunca Uriya efendisinin adamlarıyla birlikte uyumak üzere yattığı yere gitti. Yine evine gitmedi. Sabahleyin Dâvûd Yoav'a bir mektup yazıp Uriya aracılığıyla gönderdi. Mektupta şöyle yazdı: “Uriya'yı savaşın en şiddetli olduğu cepheye yerleştir ve yanından çekil ki, vurulup ölsün.” Böylece Yoav kenti kuşatırken Uriya'yı yiğit adamların bulunduğunu bildiği yere yerleştirdi.

⁶⁷⁸ °âd 38/21-26.

⁶⁷⁹ İbn 'Arabî, Ebu Bekr Mu'ammed b. Abdillâh, *Aûkâmu'l-'ur'ân*, tah. Bicâvî, 'Alî Mu'ammed, 'Îsâ el-Bâbî el-j alebî, 'âhira 1968, IV/1620; ~ aUûâk, a.g.e., II/1054.

Kent halkı çıkıp Yoav'ın askerleriyle savaştı. Dâvûd'un askerlerinden ölenler oldu. Hititli Uriya da ölenler arasındaydı

..... Uriya'nın karısı, kocasının öldüğünü duyunca, onun için yas tuttu. Yas süresi geçince, Dâvûd onu sarayına getirtti. Kadın Dâvûd'un karısı oldu ve ona bir oğul doğurdu. Ancak, Dâvûd'un bu yaptığı Rabb'in hoşuna gitmedi.”⁶⁸⁰

İlk dönem rivâyet tefsirlerinde konunun farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir:

Bir görüşe göre Hz. Dâvûd'un Allah'ın Hz. İbrâhîm, İsûââ ve Ya'âüb'a verdiklerini ve onları hüsn-ü senâ ile anmasını hatırlamış, böyle bir nimetin kendisine de verilmesini istemiştir. Ona, bu peygamberlerin imtihana tabi tutuldukları ve onların ise bu imtihanlara sabrettikleri hatırlatılmış, o da, imtihan edilmeyi kabul etmiştir. Bunun üzerine kendisine bir imtihan uygulanmıştır.⁶⁸¹ Bir rivâyete göre de imtihanın sebebi, Hz. Dâvûd'un ilmi ve yaptığı işler ile övünmesi, kendisinin yaptığı güzel işlere kimsenin erişemeyeceğini söylemiş olmasıdır.⁶⁸²

İmtihan bazı istisnai farklılıklar içerse de⁶⁸³ genel olarak; Hz. Dâvûd'un mihraba kapanıp kimseyi içeriye alınmamasını emrettiği ve Zebur okuduğu⁶⁸⁴ bir sırada, altından bir kuşun⁶⁸⁵ Hz. Dâvûd'un yanında belirmesi, onu yakalamaya çalışan Hz. Dâvûd'un kuş yoluyla mihrabındaki küçük bir pencereye yaklaşması ve yıkanan bir kadın görmesini anlatmaktadır.⁶⁸⁶ Hz. Dâvûd kadının güzelliği karşısında şaşırıp kalır. Kadın Hz. Dâvûd'un kendisini gördüğünü fark ettiği sırada saçlarıyla vücudunu örter. Bu ise Hz. Dâvûd'un kadına olan meylini artırır. Kadını soruşturduğunda kocasının (Ûryâ) memlekette olmadığını bir savaşta bulunduğunu öğrenir. Hz. Dâvûd ordu komutanından, Ûryâ'nın savaşta ölüme yakın mevkilerde

⁶⁸⁰ Tevrât II. Samuel 2-17, 26-27.

⁶⁸¹ »a'lebî, a.g.e., VIII/185; Be'âvî, a.g.e., VII/78; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XX/64.

⁶⁸² »a'lebî, a.g.e., VIII/187.

⁶⁸³ Bazı rivâyetlerde Dâvûd (as)'ın günleri taksim ettiği ifade edildikten sonra ibadet ile meşgul olmak için kapıları kapattırıp kendini ibadete verdiği ifade edilmiştir. Bkz. Be'âvî, a.g.e., VII/78; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XX/69; Hasenu'l-Ba'drî, a.g.e., II/248. Bazı rivâyetlerde ise Hz. Dâvûd'a “İnsanın günah kazanmadığı bir gün olur mu?” sorusu sorulmuş ve Hz. Dâvûd bu soruyu kendine saklamış ve ibadete ayırdığı günü günah işlemeyi geçirmeye çalışmıştır. Bkz. Hasenu'l-Ba'drî, a.g.e., II/249-250; »a'lebî, a.g.e., VIII/186.

⁶⁸⁴ İbn Ebî j âtim, a.g.e., X/3238; Be'âvî, a.g.e., VII/78.

⁶⁸⁵ Suddî'den gelen bir rivâyette şeytanın bu şekilde bir kuş silüetine girdiği ifade edilmiştir. Bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XX/66.

⁶⁸⁶ İbn Ebî j âtim, a.g.e., X/3238; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/228; Be'âvî, a.g.e., VII/79.

kullanılmasını ister.⁶⁸⁷ İbn Vehb'den gelen bir rivâyete göre, Hz. Dâvûd komutandan, düşman savaşa hazır olduğunda, kadının kocasını düşman safında bulunan tabuta yakınlaştırmasını istemiştir. Bu tabut öyle bir tabuttur ki kim ona dokunursa ya öldürülünceye kadar geri dönmez ya da ordusu mağlub olur.⁶⁸⁸ Nitekim savaş sonunda kadının kocası ölmüş, Hz. Dâvûd da kadına evlenme teklifinde (Üiöbe) bulunmuştur. Bunun üzerine de Hz. Dâvûd'a ayetteki iki kişi gelmiş ve aralarında hükmetmesini istemiştir. Naàâş bu iki kişinin insan olduğu söylemişse de⁶⁸⁹ çoğunluğun kabulüne göre bu iki kişi Allah'ın emriyle gönderilmiş iki melektir.⁶⁹⁰ Davacıların arasında 99 koyunu olan kişinin diğerine zulmettiğini ifade eden hükmünü verdiğinde meleklerden birisi diğerine tebessüm etmiş,⁶⁹¹ bunun üzerine Hz. Dâvûd hatasını anlamış, istiğfar etmiş, rükû ve secdede bulunmuştur.⁶⁹² Allah da bu hareketinden ötürü onun mülkünü artırmıştır.⁶⁹³

Sa'îd ibn Cübeyr ve Mesrûâ yoluyla İbn 'Abbâs'tan gelen iki rivâyette ise Hz. Dâvûd Üryâ'ya hanımından vazgeçmesini söylemekten başka bir şey yapmamıştır.⁶⁹⁴

Ceòòâd rivâyetlerde geçen kadının Uryâ b. j annân'ın karısı olmadığını (henüz nişanlısı olduğunu) yalnızca kadına evlenme teklifinde (Üiöbe) bulunduğunu Hz. Dâvûd'un da 99 hanımı olmasına karşın Üiöbe üstüne Üiöbe yapmasının (aynı kadına evlenme teklifinde bulunmasının) Allah tarafından hoş karşılanmadığını belirtmektedir.⁶⁹⁵

Bu iki kişinin insan olduğunu söyleyenlerin tek delili ismettir. Ancak bu iki açıdan ele alınmıştır: Melekler ismet sahibi varlıklar oldukları için söyledikleri gibi birisi bir diğerinin hakkına girmiş olamaz. Ayrıca şayet onlar melek olsalardı bu onların yalan söylediklerini gösterirdi ki melekler böyle bir şey yapamazlar. Öyleyse bu "Birisinin, diğerinin hakkına tecavüz ettiğini görmüyor musun?" anlamındadır.⁶⁹⁶

⁶⁸⁷ Vehb ibn Münebbih kanalıyla gelen bir rivâyette bu kısmın Ehl-i Kitâb tarafından iddia edildiğine dair ilave vardır. Bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, XX/72.

⁶⁸⁸ İbn Ebî j âtim, a.g.e., X/3239; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, XX/74.

⁶⁸⁹ İbn 'Arabî, a.g.e., IV/1618.

⁶⁹⁰ İbn 'Arabî, ay; Râzî, *Tefsîru Faûri'r-Râzî*, XXVI/195.

⁶⁹¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, XX/65.

⁶⁹² Bazı rivâyetlerde bu sürenin 40 gün olduğu söylenir. Bkz. XX/65, 68.

⁶⁹³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, XX/65.

⁶⁹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, XX/59.

⁶⁹⁵ Ceòòâd, Ebû Bekr AÜmed b. 'Alî er-Râzî, *AÜkâmu'l-'ur'an*, Maôba'atu'l-Evââfi'l-İslâmiyye, 'ünsânîniyye 1335, III/379. Ayrıca Bkz. Mevdûdî, a.g.e., V/67; Tefâtânî, a.g.e., V/56.

⁶⁹⁶ Neysâbüri, Niyâmuddînu'l-j asen b. MuÜammed b. j useyni'l-'ummî, *Tefsîru • arâibu'l-'ur'an ve Raôâibu'l-Furâân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1996, V/590.

Bir başka görüşe göre bu kişilerden birisi melek diğeri melek değildir.⁶⁹⁷ Râzî ise Dâvûd ve Ūryâ hakkında gelen rivâyetleri kabul etmemek için böyle bir tercihte bulunmaktadır. O, durumu peygamberlerin günahsızlığı ile delillendirmektedir. Ona göre peygamberler ismet sahibidir ve Hz. Dâvûd'un böyle bir teklifte bulunmuş olması mümkün değildir. Çünkü ahlaksız bir kral için bile kabul görmeyen böyle bir sözün peygamber için vaki olması mümkün değildir. Ayrıca Ūryâ'nın kanını dökmek, karısı ile evlenmekten daha büyük bir günahdır. Oysa Allah kan dökmekten ziyade evlenmekten bahsetmiştir. Şayet hadise vuku bulsaydı Allah'ın bunu yermesi gerekmez miydi? Bu da, böyle bir hadisenin yaşanmadığını gösterir.⁶⁹⁸ Ayrıca Allah Hz. Dâvûd'u güçlü olarak vasıflandırmıştır. Bu gücün dindeki güç olduğu Râzî'ye göre açıktır. Çünkü kâfir olmakla beraber nice güçlü kral gelip geçmiştir ancak Allah onların isimlerini zikretmemiştir.⁶⁹⁹ Allah, ayrıca, Hz. Dâvûd'a hikmet verdiğini, hükümlerliğini kuvvetlendirdiğini onun çokça Allah'a yönelen bir kul olduğunu belirttiği için bu iddialar Curcânî ve Râzî'ye göre doğru olamaz.⁷⁰⁰ O, içeriye giren iki kişinin hırsızlık/tuzak kurmak⁷⁰¹ yahut Hz. Dâvûd'u öldürmek amacıyla giren iki insan olduğunu söylemekte,⁷⁰² Hz. Dâvûd'un korkusunun da bundan kaynaklı olduğunu ifade etmektedir. Bu iki kişi Hz. Dâvûd'un uyanık olduğunu⁷⁰³ yahut Hz. Dâvûd'un hizmetçilerinden oluşan bir gurubu⁷⁰⁴ görünce korkmuş, onu öldürmekten vazgeçmişler, durumu kurtarmak için de böyle bir hikâyeye uydurmuşlardır. Hz. Dâvûd onların ne niyetle geldiğini anlamış ve intikam almaktansa onlar için istiğfar etmiştir. Nitekim Kur'ân'da bunun örnekleri vardır.⁷⁰⁵ Ayrıca bu, bir peygamber edebidir. Nitekim Peygamberimiz de Uhud günü dişi kırıldığı zaman aynı şekilde "Allah'ım kavmimi hidayet et! Şüphesiz Onlar bilmiyorlar" buyurmuştur. Buna göre ayetin ^ط“فَعَفَرْنَا لَهُ ذَلِكْ” kısmı ise “Biz onu Dâvûd'un hürmetine affettik” anlamına gelmektedir.⁷⁰⁶

⁶⁹⁷ »a'lebî, a.g.e., VIII/188.

⁶⁹⁸ Râzî, *İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 111.

⁶⁹⁹ Râzî, *İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 112.

⁷⁰⁰ Curcânî, a.g.e., 438; Râzî, *İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 112-113.

⁷⁰¹ Râzî, *İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 116.

⁷⁰² Râzî, *Tefsîru FaŪri'r-Râzî*, XXVI/195.

⁷⁰³ Râzî, *İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 116.

⁷⁰⁴ Râzî, *Tefsîru FaŪri'r-Râzî*, XXVI/195.

⁷⁰⁵ Mu'min 40/7; Yûsuf 12/97; °âd 38/25.

⁷⁰⁶ Râzî, *İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 116.

Râzî Hz. Dâvûd'un fiilinin küçük günah kabul edilmesi halinde ise 3 ayrı görüşün ortaya çıktığını söylemektedir. Bunlar Üiöbe üstüne Üiöbe yapmak, Üryâ'nın eşiyle evlenmek isteğinden Üryâ'nın ölümüne çok üzülmemek, Üryâ'dan eşinden vazgeçmesini istemektir ki bunun onların şeriatında caiz olduğunu ifade etmektedir.⁷⁰⁷ Neysâbûrî'nin aktardığına göre ayette geçen ifade de bunu teyit eder. Çünkü ayette “عَزَّيْنِي فِي الْخِطَابِ” “Mücadelede beni yendi” buyrulmaktadır. Demek ki böyle bir talep caizdir.⁷⁰⁸ Üryâ'nın eşinden vazgeçmek istememesine karşın utancından ötürü eşinden vazgeçtiği⁷⁰⁹ ve 99 tane hanımı varken 1 tane hanımı olan bir Müslüman kardeşinin hanımına göz koyması yüzünden istiğfâr ettiği ifade edilmiştir.

Hz. Dâvûd'u öldürmeye gelen iki kişinin durumu kurtarmak amacıyla böyle bir yalan uydurması görüşü pek makul gözükmemektedir. Bunun en büyük delili, araştırmalarımız esnasında klasik rivâyet tefsirlerden hiç birinde böyle bir rivâyete rastlanmamış olmasıdır. Bu, Râzî'nin zikrettiği olayın kurgusal bir senaryodan ibaret olduğunu göstermektedir. Râzî'ye ait iki kitapta (*Tefsîru FaÛri'r-Râzî* ve *'İşmetu'l-Enbiyâ*) aynı olayın farklı şekillerde anlatılması ve bir kitapta yapılan izahın diğer kitapta hiç yer almaması da bu görüşü teyit etmektedir.

Bizce iki hasım olarak gelen bu iki kişi insan suretindeki iki melektir. Nitekim:

a) Müfessirlerin çoğunluğu onların melekler olduğunda ittifak etmiştir.⁷¹⁰

Ayrıca Hz. Dâvûd'un ibâdet ettiği makamının, herhangi birinin yanına tırmanmasına imkân vermeyecek şekilde yüksek olması⁷¹¹ ve gelenlerin

Hz. Dâvûd'a “لَا تَخَفْ” ve “وَلَا تُشْطِطْ” şeklinde emirler vermeleri

gelenlerin melek olduğunu ispat eder mahiyettedir. Çünkü iyi düşünüldüğünde Hz. Dâvûd'un yönettiği birisi kendisine böyle bir söz söylemeye cesaret edemez.⁷¹²

⁷⁰⁷ Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, XXVI/192-193.

⁷⁰⁸ Neysâbûrî, a.g.e., V/590.

⁷⁰⁹ Neysâbûrî, ay.

⁷¹⁰ İbn 'Arabî, a.g.e., IV/1618; Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, XXVI/195.

⁷¹¹ İbn 'Arabî, a.g.e., IV/1619; Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, ay.

⁷¹² Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, ay.

Râzî tüm bu delilleri zikretmesine rağmen bunların izahının dahi gerekmediğini söyler.⁷¹³ Bizce gelen iki kişinin insan halinde bulunduğu kabul edilirse Hz. Dâvûd'un istiğfarı için söylenenler anlamını kaybedecektir. Ancak ilginçtir ki Râzî kinayeye gitmeyi uygun görmemiş istiğfarın bir başkası için yapılabileceğini ifade etmiştir.⁷¹⁴ Bu, ifadeyi zorlayan bir yoruma götürmektedir. O “ظَنَّ” fiiline diğer müfessirlerin söylediği gibi “bildi-anladı” anlamını vermemiş kelimenin “sandı” anlamında kullanıldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla Hz. Dâvûd imtihan edilmemiş sadece imtihan edildiğini sanmış, korkularından durumu idare etmeye çalışan hırsız/katilleri affetmiş, onlar için bağışlanma dilemiştir. Ancak ayet bu şekilde te’vil edildiğinde yapılan secdenin amacı boşa çıkacaktır. Bağışlanma dileği kabul edildiği için secde ettiğini söylediğimiz takdirde ayetteki kurgu bütünlüğü bozulmaktadır çünkü Allah bağışlanma eylemini bir sonraki ayette ifade etmektedir. Dolayısıyla buradaki yanne fiili “bildiği zaman” “عَلِمَ عِنْدَ ذَلِكَ” anlamında kullanılmıştır.⁷¹⁵

Meleklerin ismetinden ötürü ifadedeki iki hasımın insanlar olduğunu söylemek de mümkün gözükmemektedir. Çünkü ilahî bir amaç taşıyan fiillerde eylem dış görünüşü itibarıyla kötü, yapılması hoş olmayan kısacası günah bir fiil olabilir. Bu, işlenen fiilin günah olduğu anlamına gelmez. Burada önemli olan Allah'ın, kulu Dâvûd'u uyarmasıdır. Allah da onu itâb ederken böyle bir yöntem tercih etmiştir. Bu örneklerde; Hz. Dâvûd için küçük bir delillendirme olduğu söylenebilir. O da bu delillendirme vasıtasıyla yaptığı hatanın farkına varmış ve bu yanlış fiili acilen terk etmiştir. Âyetin bu şekilde tefsiri mümkün iken sırf ismeti doğrulamak için gelen tüm rivâyetler ile çelişmek pek makul gözükmemektedir.

Rivâyetler incelendiğinde tercih edilebilecek en makul tutumun Hz. Dâvûd'un Ūryâ adlı kişiden hanımından ayrılmasını talep etmesi olduğu görülür. Bu görüşün, kaynağının bir sahâbîye (İbn ‘Abbâs) dayanması da yorumumuzu teyit etmektedir. Bizce olay şöyle gerçekleşmiştir:

⁷¹³ Râzî, *Tefsîru FaŪri’r-Râzî*, ay.

⁷¹⁴ Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 116.

⁷¹⁵ Vâlidî, *Tefsîru’l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi’l ‘Azîz*, II/922.

Hiz. Dâvûd rivâyetlerde anlatıldığı gibi Ūryâ'nın hanımını görmüş, ondan hoşlanmıştır. Ancak Tevrat'ta zikredildiği gibi bir zinâ hadisesi asla vuku bulmamıştır. Nitekim ilk dönem tefsirlerinde de böyle bir rivâyete de rastlanmamaktadır. Hiz. Dâvûd kadının Ūryâ'nın eşi olduğunu öğrenince çok sayıda hanımı olmasına rağmen⁷¹⁶ yalnızca tek bir hanımı bulunan Ūryâ'dan eşini boşamasını istemiştir. O da hayâsından ötürü hayır diyememiştir. Böyle bir davranışta bulunmasından ötürü Allah Hiz. Dâvûd'u gönderdiği iki melek vasıtası ile itâb etmiştir. Hiz. Dâvûd da, bu iki kişi hakkında hüküm verirken aslında olaya dışarıdan bakma imkânı yakalamış, duygusal boyuttan sıyrılarak hüküm verdiğinde yaptığı hatayı anlamıştır. Allah'ın insan psikolojisini en iyi bilen olduğu göz önünde bulundurulduğunda; Hiz. Dâvûd'a düştüğü hatayı anlaması ve verdiği hükme duygularını karıştırmamasını hatırlatmak için böyle bir itâbta bulunmuş olma ihtimali yüksektir.

Günümüz tefsirlerinde Hiz. Dâvûd'un aynen Tevrat'ta anlatıldığı gibi zina ettiğini Kur'ân'ın bilinen bir olay olduğu için kıssayı böyle kısaca anlattığını iddia eden görüşler de bulunmaktadır.⁷¹⁷ “Tevrat Kur'ân'ı açıklamaya kâdir, hiç tahrif olmamış bir kitap mıdır?” sorusuna verilecek cevap benimsenecek metodu ve varılacak yargıyı değiştirecektir. Şayet Peygamberimizin de zaman zaman Tevrat'tan istişhâd ettiği ve israiliyyâtın kullanılabileceğine dair sözlerinin bulunması delil alınarak⁷¹⁸ soruya evet cevabı verilirse, Hiz. Dâvûd'un zina ettiği ve Ūryâ'nın kanına girdiği söylenebilir. Eğer cevap hayır ise kitaptaki tahrif payını göz önüne alıp Kur'ân ve sünnetle örtüştüğü kadarıyla onlarda yazanı kabul etmek, çeliştiği hususlarda yalnızca tefsirdeki malumat ile iktifa etmek gerekecektir.

Daha önce de ifade edildiği gibi Ceððàð, Hiz. Dâvûd kıssasında bahsi geçen kadının henüz Uryâ b. j annân ile evlenmediğini, Hiz. Dâvûd'un yalnızca kadına evlenme teklifinde (Ūiöbe) bulunduğunu düşünmektedir.⁷¹⁹

Ancak bazı müfessirler bu görüşün Kur'ân ile uyuşmadığını söylemişlerdir. Çünkü olay Kur'ân'da “Benim bir tek koyunum var, onu da bana ver dedi” şeklinde

⁷¹⁶ Burada 99 sayısını zikretmek istemiyoruz çünkü j asenu'l-Baðrî'den gelen bir görüşe göre bu sayı, temsili bir değeri ifade için kullanılmıştır (Neysâbürrî, a.g.e., V/590)

⁷¹⁷ Detaylı bilgi için Bkz. Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988, VII/464-465.

⁷¹⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, ss. 244-253.

⁷¹⁹ Ceððàð, a.g.e., III/379; Mevdûdî, a.g.e., V/67.

ifade edilmektedir. Hz. Dâvûd da “O, senin koyununu kendi koyunlarına katmayı istemekle sana zulmetmiştir” şeklinde bir hüküm vermiştir. Dolayısıyla verilen bu örnek, kadının Êryâ'nın karısı olduğu takdirde bir anlam ifade edecektir. Eğer onun nişanlısı olsaydı, ayetteki ifadenin şöyle olması gerekirdi: “Ben bir koyun almak istiyorum, ama o ‘bırak o koyunu da ben alayım.’⁷²⁰ Bu açıdan bizce Hz. Dâvûd evli birisinden ayrılmasını istemesi sebebiyle itâb edilmiş gelen melekler vesilesi ile hatasını anlamış, yaptığından ötürü istiğfar etmiş ve secdeye kapanmıştır. Allah da bu halinden ötürü Hz. Dâvûd’u affetmiş, ancak ona “Heva ve hevese uyma, yoksa seni Allah’ın yolundan saptırır”⁷²¹ uyarısında bulunarak ondan bir daha bu hataya düşmemesini istemiştir.

---

⁷²⁰ Mevdûdî, a.g.e., V/68.

⁷²¹ °âd 38/26.

2.1.5. HZ. LÛT

وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ

أَطَه رُلَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْرُونَ فِي صَيْفِي الْيَسِّ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ ﴿٧٢٢﴾

Kavmi, (konuklarıyla çirkin ilişkide bulunmak üzere) ona doğru koşa koşa geldiler. Zaten onlar önceden de bu tür çirkin işleri yapıyorlardı. Lût dedi ki: “Ey Kavmim! İşte kızlarım. Onlar sizin için daha temizdir. Allah’tan korkun ve konuklarıma karşı beni rezil etmeyin. İçinizde hiç akli başında bir adam yok mu?”⁷²²

قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ صَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٧٢٣﴾ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْرُونَ ﴿٧٢٤﴾ قَالُوا أَوْلَمْ نَنْهَكَ عَنِ

الْعَالَمِينَ ﴿٧٢٥﴾ قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٧٢٦﴾

Lût dedi ki: “Şüphesiz bunlar benim misafirlerimdir. Sakın beni rezil etmeyin, Allah’tan korkun, beni utandırmayın” dedi. Onlar, “Biz seni insanlarla ilgilenmekten menetmemiş miydik” dediler. Lût: “İşte kızlarım. Eğer yapacaksınız” dedi.⁷²³

Aynı olay Tevrat’ta şöyle anlatılmaktadır:

“İki melek akşamleyin Sodom’a vardılar. Lut kentin kapısında oturuyordu. Onları görür görmez karşılamak için ayağa kalktı. Yere kapanarak, “Efendilerim” dedi, “Kulunuzun evine buyurun. Ayaklarınızı yıkayın. Geceyi bizde geçirin. Sonra erkenden kalkıp yolunuza devam edersiniz.” Melekler, “Olmaz” dediler, “Geceyi kentin meydanında geçireceğiz.” Ama Lut çok diretti. Sonunda onunla birlikte evine gittiler. Lut onlara yemek hazırladı, mayasız ekmek pişirdi. Yediler. Onlar yatmadan, kentin erkekleri, Sodom’un her mahallesinden genç yaşlı kentin bütün erkekleri evi sardı. Lut’a seslenerek, “Bu gece sana gelen adamlar nerede?” diye sordular, “Getir onları da yatalım.” Lut dışarı çıktı, arkasından kapıyı kapadı. “Kardeşler, lütfen bu kötülüğü yapmayın” dedi, “Erkek yüzü görmemiş iki kızım var. Size onları getireyim, ne isterseniz yapın. Yeter ki, bu adamlara dokunmayın. Çünkü onlar

⁷²² Hûd 11/78.

⁷²³ i icr 15/68-71.

konuğumdur, çatımın altına geldiler.” Adamlar, “Çekil önümüzden!” diye karşılık verdiler, “Adam buraya dışarıdan geldi, şimdi yargıçlık taslıyor! Sana daha beterini yaparız.” Lut’u ite kaka kapıyı kırmaya davrandılar. Ama içerdeki adamlar uzanıp Lut’u evin içine, yanlarına aldılar ve kapıyı kapadılar. Kapıya dayanan adamları, büyük küçük hepsini kör ettiler. Öyle ki, adamlar kapıyı bulamaz oldu. İçerdeki iki adam Lut’a, “Senin burada başka kimin var?” diye sordular, “Oğullarını, kızlarını, damatlarını, kentte sana ait kim varsa hepsini dışarı çıkar. Çünkü biz burayı yok edeceğiz. RAB bu halk hakkında birçok kötü suçlama duydu. Kenti yok etmek için bizi gönderdi.” Lut dışarı çıktı ve kızlarıyla evlenecek olan adamlara, “Hemen buradan uzaklaşın!” dedi, “Çünkü RAB bu kenti yok etmek üzere.” Ne var ki damat adayları onun şaka yaptığını sandılar. Şafak sökerken melekler Lut’a, “Karını ve iki kızını al, hemen buradan uzaklaş” diye üstelediler, “Yoksa kent cezasını bulurken sen de canından olursun.” Lut ağır davrandı. Ama RAB ona acıdı. Adamlar Lut’un, karısının ve iki kızının elinden tutup onları kentin dışına çıkardılar. Kentin dışına çıkınca, adamlardan biri Lut’a, “Kaç, canını kurtar, arkana bakma” dedi, “Bu ovanın hiçbir yerinde durma. Dağa kaç, yoksa ölür gidersin.” Lut, “Aman, efendim!” diye karşılık verdi, “Ben kulunuzdan hoşnut kaldınız, canımı kurtarmakla bana büyük iyilik yaptınız. Ama dağa kaçamam. Çünkü felaket bana yetişir, ölürüm. Bakın, şurada kaçabileceğim, yakın bir kent var, küçücük bir kent. İzin verin, oraya kaçıp canımı kurtarayım. Zaten küçücük bir kent” Adamlardan biri Lut’a, “Peki, dileğini kabul ediyorum” dedi, “O kenti yıkmayacağım. Çabuk ol, hemen kaç! Çünkü sen oraya varmadan bir şey yapamam.” Bu yüzden o kente Soar adı verildi. Lut Soar’a vardığında güneş doğmuştu. RAB Sodom’la Gomora’nın üzerine gökten ateşli kükürt yağdırdı. Bu kentleri, bütün ovayı, oradaki insanların hepsini ve bütün bitkileri yok etti. Ancak Lut’un peşi sıra gelen karısı dönüp geriye bakınca tuz kesildi. İbrahim sabah erkenden kalkıp önceki gün RAB’bin huzurunda durduğu yere gitti. Sodom’a, Gomora’ya ve bütün ovaya baktı. Yerden, tüten bir ocak gibi duman yükseliyordu. Tanrı ovadaki kentleri yok ederken İbrahim’i anımsamış ve Lut’un yaşadığı kentleri yok ederken Lut’u bu felaketin dışına çıkarmıştı.”⁷²⁴

Kur’ân’daki ifadeler incelendiğinde şekil itibariyle Lûû (as), kavminin kızlarına zina etmesine izin vermiş gibi gözükmektedir. Nitekim Tevrat’taki ifadeler de bu

---

⁷²⁴ Tekvîn 19/1-29.

yoruma yakın bir yol izlemektedir. Ancak bu olay ilk dönemden son döneme hiçbir tefsir tarafından kabul görmemiştir. Bu olay hakkında ‘atâde: “O, kavmine kızları ile evlenmelerini emretti”⁷²⁵ demiştir. ‘Abdullah ibn Rabbâ’l’in Ka’b’den naklettiği bir rivâyette ayetin “onlarla evlenin” anlamında kullanıldığı söylenmiştir.⁷²⁶ İbn Ebî Nucey’l’ten gelen bir rivâyette açıkça: “Hz. Lû’ kızlarını onlara sunmadı. Zinâ hatta bir yönelme dahi vukû bulmadı” ifadesi yer almaktadır. Buradaki kızlarım ifadesini Hz. Lû’un iki kızı⁷²⁷ Rîsâ ile Ze’ûâ⁷²⁸ ile evlenmek şeklinde anlayanlar olduğu gibi ümmetin kızları şeklinde anlayanlar da olmuştur. Örneğin: Sa’îd ibn Cübeyr’in,⁷²⁹ Ebû ‘Ubeyde’nin⁷³⁰ ve Ley’û’in⁷³¹ Mücâhid’den naklettiği bir görüş şöyledir: “Her peygamber ümmetinin babasıdır. Şüphesiz ki burada ‘kızlarım’ kelimesi ile ümmetinin kızları kast olunmuştur.” İbn ‘Abbâs da Peygamberin kızlarının ümmetinin kadınları anlamına geldiğini söylemiş, Hz. Lû’un ümmetinin kadınlarını o erkekler ile evlendirmek istediğini ifade etmiştir.⁷³² Nitekim Ubeyy İbn K’ab⁷³³ ve İbn Mes’ûd’un⁷³⁴ kıraatinde “أَلَنَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ”⁷³⁵ “Peygamber, müminlere kendi canlarından daha önce gelir. Onun eşleri de müminlerin analarıdır...”⁷³⁵ ayetine “وَهُ وَ أَبُّ لَهْمُ” ifadesi ilave edilmiştir. Ebû j ayyân Hz. Lû’un yalnızca iki kızı varken “بَنَاتِي” ifadesinin cem’ ôîâsında olmasından ötürü burada kastedilenin ümmetinin kadınları olduğunu, ayrıca 2 kızını tüm kavmiyle evlendirmesinin mümkün olmadığını söylemektedir.⁷³⁶

Görüldüğü üzere ilk dönem rivâyetlerinin tamamı böyle bir olayın yaşanmadığını ispat etmektedir. Sonraki dönemlerde de tefsirler Hz. Lû’un kâfirleri

⁷²⁵ İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., I/369; İbn Ebî j âtim, a.g.e., VI/2062.

⁷²⁶ Vâ’idî, *Tefsîru’l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi’l ‘Azîz*, I/528; İbn Ebî j âtim, ay.

⁷²⁷ Sufyân’û- »evrî, Sa’îd b. Mesrûâ, *Tefsîru Sufyân e’-»evrî*, Dâru’l-Kutubi’l-’İlmiyye, Beyrût 1403, s. 131; Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, II/433.

⁷²⁸ Muââtil b. Suleymân, ay.

⁷²⁹ »a’lebî, a.g.e., V/181.

⁷³⁰ İbn Ebî Zemenîn, I/369.

⁷³¹ Semerândî, a.g.e., II/163; İbn Ebî j âtim, a.g.e., VI/2062.

⁷³² İbn ‘Abbâs, a.g.e., s. 189.

⁷³³ Be’ûavî, a.g.e., IV/191; Semerândî, a.g.e., II/163.

⁷³⁴ Ebû j ayyân, a.g.e., V/246-247.

⁷³⁵ A’ûzâb 33/6.

⁷³⁶ Ebû j ayyân, a.g.e., V/247.

kızlarıyla zinaya davet etmediğini, kızlarını yani ümmetinin kadınlarını onlarla evlendirmeyi kastettiğinde hemfikirlidir.⁷³⁷

Hız. Lûû'un gelenleri ümmetinin kadınlarıyla evlendirmek istediği kabul edildiğinde günaha delâlet edebilecek bir başka soru daha akla gelmektedir:

“Lûû (as) kızlarını nasıl olur da kavminden bir kâfir ile evlendireceğini söyler? Kâfirler ile evlenmek câiz değildir.”

Bu soruya ilk dönem rivâyetleri gerekli cevabı vermiştirt. Hasanü'l-Bağrî'den gelen bir görüşe göre “Şüphesiz bu fiil Hız. Lûû'un şeriatında câizdi. Hatta bu uygulama İslâm'ın neş'et bulduğu dönemde (nesû edilmeden önce) de câizdi.”⁷³⁸ Hatta olayı daha açıklıştırın bir rivâyette şöyle denmiştir:

“Allah'ın ‘يَا قَوْمَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطَهَرُ لَكُمْ’ sözü, ancak Hız. Lûû'un kızlarını bir kâfir ile evlendirmesi için söylenmiş olabilir. Tıpkı Peygamber Efendimizin kızlarını ‘Utbe b. Ebî Leheb ve Ebî'l-‘Âs b. Rabî’ ile evlendirmesi gibi. Onlar vahiyden önce kâfirdiler.”⁷³⁹

Dikkat edilecek olursa bu sorunun temelinde anakronizm yatmaktadır. Çünkü yöneltilen bu soru, Hız. Peygamber'den önce yaşamış bir peygamberin, Peygamberimizin şeriatıyla yargılanmasını ifade eder. Ümmetlerin şeriatlarının zaman içerisinde değişiklikler arz ettiği malumdur. Öyleyse Peygamberlerin yaptığı fiillerde kendi şeriatı belirleyici rol oynayacaktır. Doğal olarak da günah kavramı buna göre şekillenecektir.

⁷³⁷ Râzî, *Tefsîru Faûri'r-Râzî*, XVIII/33-34;

⁷³⁸ Hasenu'l-Bağrî, a.g.e., II/18; İbn Cevzî, ‘Abdurraûmân b. ‘Alî b. Muâammed, *Zâdu'l-Mesîr fi ‘İlmi't-Tefsîr*, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrût 1404, IV/138.

⁷³⁹ »a'lebî, a.g.e., V/181; Beûavî, a.g.e., IV/191.

2.1.6. HZ. YÛNUS

Kur'ân'da Hz. Yûnus ile alakalı olarak yüz bin yahut daha fazla kişiye peygamber olarak gönderildiği,⁷⁴⁰ sabırsız davrandığı⁷⁴¹ ve kızgınlıkla kavmini terk ettiği,⁷⁴² kaçıp yüklü bir gemiye bindiği,⁷⁴³ kur'a çekip kaybedenlerden olduğu,⁷⁴⁴ kendisini kınayan bir halde iken balığın onu yuttuğu,⁷⁴⁵ tesbihi⁷⁴⁶ ve duası⁷⁴⁷ sayesinde kurtarıldığı,⁷⁴⁸ hasta bir halde sahile atıldığı,⁷⁴⁹ üzerine geniş yapraklı bir ağaç bitirildiği⁷⁵⁰ bildirilmiştir. Tefsirlerde Hz. Yûnus'un kızgınlığı, Kur'ân'daki “قَدَرَ” fiili ve “ظَالِمٌ” kelimesi üzerinde farklı yorumlar yapılmıştır. Bu kelimelere atfedilen mana ise peygamberlerin günah işleyip işlemedikleri ile ilgili çok önemli veriler sunmaktadır.

وَدَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاصِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ

سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠١﴾

Zü'n-Nûn'u da hatırla, hani öfkelenerek (halkından ayrılıp) gitmişti de kendisini asla sıkıştırmayacağımızı/kendisine asla güç yetiremeyeceğimizi sanmıştı. Derken karanlıklar içinde, “Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum” diye dua etti.⁷⁵¹

⁷⁴⁰ °âffât 37/147.

⁷⁴¹ °âffât 37/147.

⁷⁴² Enbiyâ 21/87.

⁷⁴³ °âffât 37/140.

⁷⁴⁴ °âffât 37/141.

⁷⁴⁵ °âffât 37/142.

⁷⁴⁶ °âffât 37/143.

⁷⁴⁷ Enbiyâ 21/87.

⁷⁴⁸ °âffât 37/143.

⁷⁴⁹ °âffât 37/145.

⁷⁵⁰ °âffât 37/146.

⁷⁵¹ Enbiyâ 21/87.

Ayette geçen “مُعَاصِبًا” ifadesinin mef’ûlü hususunda bir ittifak sağlanamamıştır. Bazıları bu kırgınlığın Allah’a, bazıları ise kavmine olduğunu ifade etmişlerdir.⁷⁵²

İbn ‘Abbâs⁷⁵³ ve ~ aÜÜâk’tan⁷⁵⁴ gelen rivâyetler Hz. Yûnus’un kavmine kırgınlığını ifade etmektedir. İbn Ebî Zemenîn, Muââtil b. Süleymân ve Vâüidî de Hz. Yûnus’un kırgınlığının kavmine olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵⁵ Hasanü’l-Baûrî’den gelen bir rivâyette ise Hz. Yûnus’un Rabbi için kızarak gittiği ifade edilmiştir.⁷⁵⁶ ‘Avfî’nin İbn ‘Abbâs’tan naklettiği bir rivâyette ise Hz. Yûnus İsrâiloğulları ile savaşıp birçok esir alan bir melike gider. Muââtil melik’in isminin j ezâiyâl ibn Ecâr olduğunu ve yanında İsrâiloğullarından bazılarının bulunduğunu söylemiştir.⁷⁵⁷ («a’lebî’nin zikrettiği bir rivâyette esir edilenler İsrâiloğulları’nın 9,5 kabilesidir)⁷⁵⁸ Allah Hz. Şa’yâ’dan melike (j ezâiyâl) gitmesini ve ona kuvvetli ve çok güvenilir bir peygamber göndermesini istemiştir. Çünkü Allah, Hz. Şa’yâ’nın, esirleri almak üzere göndereceği peygamber vasıtasıyla İsrâiloğullarını esir eden kişinin kalbine İsrâiloğullarının salıverilmesi (fikrini) atacağını vahyetmiştir. Melik Hz. Şa’ya’ya ülkede 5 tane peygamber olduğunu söylemiştir. Hz. Şa’ya’ya hangisini göndereceğini sorduğunda Hz. Şa’ya Hz. Yûnus’un ismini vermiştir. Melik Hz. Yûnus’u çağırılmış ve ondan İsrâiloğullarını almak için kentten çıkmasını istemiştir.⁷⁵⁹ Bunun üzerine Hz. Yûnus: “Allah (o esirleri) benim çıkarmam hakkında sana bir şey emretti mi?” diye sormuş ve hayır cevabını almıştır. Ardından “Allah benim ismim hakkında sana bir şey bildirdi mi?” demiş ve yine hayır cevabını almıştır. Bunun üzerine Hz. Yûnus: “Burada benden başka peygamberler var” cevabını vermiştir. Fakat onlar Hz. Yûnus üzerinde ısrar etmiştir.⁷⁶⁰ Bunun üzerine Hz. Yûnus, Hz. Şa’yâ’ya, melike ve o kavme kızarak kenti terk etmiş, Rûm

⁷⁵² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/374.

⁷⁵³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, ay.

⁷⁵⁴ ~ aÜÜâk, a.g.e., II/576; İbn Ebî j âtim, a.g.e., VIII/2463; Vâüidî, *Tefsîru’l-Vesû fî Tefsîri’l-ur’âni’l-Mecîd*, III/248; Taberî, ay.

⁷⁵⁵ İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/15; Vâüidî, *Tefsîru’l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi’l ‘Azîz*, II/722; Muââtil b. Süleymân, *Tefsîru Muââtil b. Süleymân*, III/90.

⁷⁵⁶ j asenu’l-Baûrî, a.g.e., II/133; Ebû j ayyân, a.g.e., VI/311.

⁷⁵⁷ Muââtil b. Süleymân, *Tefsîru Muââtil b. Süleymân*, III/90.

⁷⁵⁸ «a’lebî, a.g.e., VI/301.

⁷⁵⁹ Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXII/212; «a’lebî, ay.

⁷⁶⁰ Vâüidî, *Tefsîru’l-Vesû fî Tefsîri’l-ur’âni’l-Mecîd*, III/248; Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXII/212; «a’lebî, ay.

Denizi'ne (Akdeniz) gelmiştir. Allah Hz. Şa'yâ'nın ve kavminin emrini terk ettiği için onu balığın karnında hapsedmiştir. Çünkü Allah "O kendisini kınayıp dururken onu balık yuttu"⁷⁶¹ buyurmuştur. "مَلِيمٌ" kelimesi ise kınamaya gerektiren bir iş yapan kişi için kullanılır. ⁷⁶² Aynı olay 'Amr ibn 'ays'tan gelen bir rivâyette de isimler zikredilmeden "peygambere kızdı" şekliyle zikredilmiştir.⁷⁶³

Ancak müfessirlerin çoğunluğu⁷⁶⁴ farklı bir görüştedir. Bu görüşe göre rivâyet ana hatlarıyla şöyledir: Hz. Yûnus kavmini irşat için uğraşır ve bir sonuç alamaz. Bunun üzerine Allah ona, şu gün şu vakitte kavmine azabın geleceğini söyler.⁷⁶⁵ Hz. Yûnus bunun üzerine azaptan bir gün önce şehrin etrafında dolaşmaya çıkar ve ağlayarak: "Yarın size azab gelecek" der. Orada bulunanlardan birisi bu sözü duyar ve melike aktarır. Melik bunu duyunca kavmini çağırır ve durumu onlara bildirir. Onlara "Şayet dediği doğru ise yarın bize azap gelecektir. Benden emir gelinceye kadar toparlanın. Yarına kadar şehirden çıkın, zulüm ve şiddetli rüzgarı gözleyin" dedi. Kavmi de bunu yapar. Çocukları ve annelerini ayırırlar, hayvanları da yavrularından ayırırlar,⁷⁶⁶ kıldan yapılmış elbiseler giyerler, Allah'a karşı tevazu içinde olduklarını göstermesi için saçlarının üstünü kül ve toprak yaparlar, O'na yalvarırlar ve iman ederler. Allah da azabı onlardan kaldırır. Bunun üzerine artık birbirlerine yalan söylememeyi şart koşarlar. Şayet yalan söyleyen olursa dilini keseceklerini bildirirler.⁷⁶⁷ Hz. Yûnus ertesi gün geldiğinde şehrin aynı halde olduğunu görür. "Allah bana kavme azab göndereceğini bildirdi ancak göndermemiş, nasıl olur da onlardan azabı kaldırır?" der ve sahile kadar gider. Gemidekilere işaret eder ve gemiye biner.⁷⁶⁸ Kendisini götürmeleri karşılığında para teklif eder ancak gemidekiler parayı kabul etmezler.⁷⁶⁹ Hz. Yûnus yüzünü örterek gizler ve bir kenara uzanır.⁷⁷⁰ Çok geçmeden neredeyse gemiyi batıracak kadar şiddetli bir rüzgâr

⁷⁶¹ °âffât 37/143.

⁷⁶² Vâüidî, *Tefsîru'l-Vesîû fî Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, III/248.

⁷⁶³ İbn Ebî j âtim, a.g.e., VIII/2463.

⁷⁶⁴ Vâüidî, *Tefsîru'l-Vesîû fî Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, III/248.

⁷⁶⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XVI/375; Ya'lyâ b. Sellâm, *Tefsîru Ya'lyâ b. Sellâm*, I/335-336

⁷⁶⁶ İbn Ebî j âtim, a.g.e., VIII/2463-2464; Ya'lyâ b. Sellâm, ay.

⁷⁶⁷ Ya'lyâ b. Sellâm, ay.

⁷⁶⁸ Ya'lyâ b. Sellâm, ay.

⁷⁶⁹ İbn Ebî j âtim, a.g.e., VIII/2463.

⁷⁷⁰ Ya'lyâ b. Sellâm, *Tefsîru Ya'lyâ b. Sellâm*, I/336.

çıkart⁷⁷¹ ve gemi engin dalgalar içerisinde yol almaya başlar.⁷⁷² Gemidekiler toplanır ve Allah'a dua ederler. Sonra da: "Onu da uyandırın! O da Allah'a dua etsin!" derler. Hz. Yûnus'u uyandırırılar ve o da dua eder. Hz. Yûnus eski yerine gider ve yine uzanır. Aynı hadise 3 defa cereyan eder. Bunun üzerine Hz. Yûnus düşünür ve "Bu benim hatamdan (Ûatfetî) /günahımdan (ÿenbî) ötürüdür" der. Bir rivâyete göre "Ben âsî bir kul, efendisinden kaçan bir köleyim" der ve kendini gemiden aşağıya atar.⁷⁷³ Diğer bir rivâyete göre ise gemidekilere: "Kurtulmak için⁷⁷⁴ ellerimi bağlayıp beni denize atın" der.⁷⁷⁵ Onlar "Sen kendi halinde bir adamsın sana bunu yapmayız fakat kur'a çekelim. Kur'adan kim çıkarsa onu denize atarız" derler.⁷⁷⁶ 3 kere kur'a çekerler ve her kur'ada Hz. Yûnus çıkar.⁷⁷⁷ Hz. Yûnus "Ben size söylemişim" der.⁷⁷⁸ Bir rivâyete göre Allah Yeşil Deniz'deki (el-BaÛru'l-EÛnar) Necm adlı balığa "Yûnus'a varıncaya kadar denizleri yara yara yol al, ancak Yûnus senin için rızık değildir, senin karnın onun için bir hapisanedir. Onun cildine zarar verme, onun kemiklerini kırma" diye ilham eder. Necm gemiye geldiğinde onlar üçüncü kur'ayı çekmişlerdi ve kur'a Hz. Yûnus'un aleyhine sonuçlanmıştı. Bunun üzerine önce su, ardından da Necm Hz. Yûnus'u yutar. Ardından Necm yine denizleri yara yara Yeşil Denize varır.⁷⁷⁹ Bir rivâyete göre ise kur'a Hz. Yûnus'un aleyhine sonuçlanınca Hz. Yûnus kendini denize atmak için geminin ortasına gider. Orada ağzını açmış bekleyen büyük bir balık görür. Ardından geminin arka tarafına gider orada da ağzını açmış bekleyen büyük bir balık görür. Geminin iki yanına gittiğinde de aynı tablo ile karşılaşır ve kendini denize bırakır. Balık da onu yutar. Bunun üzerine Allah balığa "Onu sana rızık olarak vermedim fakat senin karnını ona hapisane kıldım" diye ilham eder. Hz. Yûnus da balığın karnında 40 gün kalır.⁷⁸⁰

---

⁷⁷¹ YaÛyâ b. Sellâm, ay.

⁷⁷² İbn Ebî j âtim, a.g.e., VIII/2464.

⁷⁷³ »a'lebî, a.g.e., VI/301.

⁷⁷⁴ İbn Ebî j âtim, ay.

⁷⁷⁵ YaÛyâ b. Sellâm, *Tefsîru YaÛyâ b. Sellâm*, I/336; İbn Ebî j âtim, ay.

⁷⁷⁶ YaÛyâ b. Sellâm, ay.

⁷⁷⁷ İbn Ebî j âtim, a.g.e., VIII/2464; YaÛyâ b. Sellâm, *Tefsîru YaÛyâ b. Sellâm*, I/336-337.

⁷⁷⁸ YaÛyâ b. Sellâm, ay.

⁷⁷⁹ İbn Ebî j âtim, a.g.e., VIII/2464.

⁷⁸⁰ YaÛyâ b. Sellâm, *Tefsîru YaÛyâ b. Sellâm*, I/337.

Bir rivâyete göre ise Yûnus (as) kavmine karşı yalancı durumuna düşmeyi gururuna yedirememiş ve kibri yüzünden kızarak kaçmıştır.⁷⁸¹

Bir başka rivâyette ise kavmine karşı yalancı durumuna düşmekten ötürü utanç duymuş bu yüzden kaçmıştır.⁷⁸²

“فَدَرَ” fiiline verilen anlam da müfessirler tarafından tartışma konusu olmuştur.

“أَنْ لَنْ نَقْضِيَ عَلَيْهِ الْعُقُوبَةَ” ifadesi müfessirler tarafından “فَطَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ”

“Onun için asla bir ceza hükmü vermeyeceğimizi sandı”⁷⁸³ şeklinde tefsir edilmiştir.

Bu cezanın sıkmak, daraltmak anlamında olduğu ifade edilmiş ve âyet “فَطَنَّ أَنْ لَنْ

نُعَاقِبُكَ بِالتَّصْصِيقِ عَلَيْهِ” “Onu sıkıştırarak ceza veremeyeceğimizi sandı”⁷⁸⁴ şeklinde de

tefsir edilmiştir. Ayet ayrıca “فَطَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرُ عَلَيْهِ” “Allah’ın kendisine

güç yetirmekten aciz olduğunu sandı”⁷⁸⁵ “أَفَطَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ” “Kendisine güç

yetiremeyeceğimizi mi sandı?”⁷⁸⁶ şeklinde de tefsir edilmiştir.

Ceza veremeyeceğimizi sandı görüşü İbn ‘Abbâs, ‘Avfî, Mücâhid, ‘atâde, ~ aÜÜâk, Kelbî,⁷⁸⁷ Zeccâc ve Ferrâ⁷⁸⁸ tarafından tercih edilmiştir. »a‘lebî’nin beyânına göre bu görüşün alt başlığı sayılabilecek “sıkıştırarak cezalandıramayacağımızı sandı” görüşü ise ‘A0â ve çoğu ulemânın kabul ettiği bir görüştür.⁷⁸⁹ Hasenu’l-Ba0rî de bu görüştür.⁷⁹⁰ Onlar buna delil olarak “اللَّهُ يَبْسُطُ

⁷⁸¹ Semerândî, a.g.e., II/438; Vâlidî, *Tefsîru’l-Vesî0 fi Tefsîri’l-ur’âni’l-Mecîd*, III/249; »a‘lebî, a.g.e., VI/301.

⁷⁸² »a‘lebî, a.g.e.,

⁷⁸³ »a‘lebî, a.g.e., VI/302.

⁷⁸⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/378.

⁷⁸⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/380; »a‘lebî, a.g.e., VI/303.

⁷⁸⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/381; »a‘lebî, ay.

⁷⁸⁷ »a‘lebî, a.g.e., VI/302; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/379; Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXII/215.

⁷⁸⁸ Râzî, ay.

⁷⁸⁹ »a‘lebî, a.g.e., VI/302.

⁷⁹⁰ j asenu’l-Ba0rî, a.g.e., II/134.

الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ” “Allah rızkı dilediğine genişletir, dilediğine de daraltır...”⁷⁹¹

ayetini göstermektedir. Buna binaen de ayete “Onu hapiste (balığın karnında) sıkıştırılamayacağımızı sandı”⁷⁹² anlamı vermişlerdir.

Allah’ın kendisine güç yetirmekten aciz olduğunu sandı görüşü j asenu’l-Baðrî’den ‘Avf kanalıyla gelen bir başka rivâyet⁷⁹³ ve j asen’in kendisine ulaşan bir bilgiyi aktardığı başka bir rivâyet ile sabittir.⁷⁹⁴ İyâs ibn Mu’aviyete’l-Medenî’den gelen bir rivâyet de aynı görüşü dile getirmektedir.⁷⁹⁵ Onlara göre Hz. Yûnus Rabbi’ne kızıp şehri terk ettiğinde şeytan onun ayağını kaydirmiştir. (İstezelle) Bunun üzerine Hz. Yûnus, Allah’ın kendisine güç yetirmekten aciz olduğunu sanmıştır.⁷⁹⁶

İlk dönem tefsirleri durum hakkında bu rivâyetleri aktarmış, daha sonraki dönemlerde te’lif edilen dirayet tefsirleri ise bu rivâyetleri değerlendirmiş ve bir peygamberin Allah’a kızgınlık beslemesini ona yakıştıramamışlardır. Nitekim ¼aberî’nin verdiği malumata binaen bu görüşün ilk nüvelerinin daha kendi döneminde dahi yer aldığı söylenebilir.⁷⁹⁷

Onlara göre ayette Hz. Yûnus’un kızgınlığının Allah’a olduğuna dair herhangi bir emare yoktur. Çoğu müfessirin böyle söylüyor olması bu açıdan önemli değildir. Normal bir Müslüman’a dahi caiz olmayan bir fiil nasıl olur da bir peygamber için zikredilebilir?⁷⁹⁸ Bu açıdan Hz. Yûnus’un kızgınlığı Allah’a olamaz çünkü bu câiz değildir.⁷⁹⁹

ZemaÜşerî onun kızgınlığının kavmine olduğunu ifade eder.⁸⁰⁰ Râzî ise galip olan görüşün kızgınlığının emirlerine isyan edenlere olduğunu söylemektedir. Ona göre kızılan kişinin melik, kavmi yahut her ikisi olma ihtimali vardır.⁸⁰¹

⁷⁹¹ Ra’d 13/26.

⁷⁹² »a’lebî, a.g.e., VI/302. Benzer ifade için Bkz. Tefâtânî, a.g.e., V/58.

⁷⁹³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/380; »a’lebî, ay.

⁷⁹⁴ j asenu’l-Baðrî, a.g.e., II/134; »a’lebî, ay; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/380.

⁷⁹⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/381.

⁷⁹⁶ j asenu’l-Baðrî, a.g.e., II/134; »a’lebî, a.g.e., VI/303; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/380.

⁷⁹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/377.

⁷⁹⁸ Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 129.

⁷⁹⁹ Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXII/214.

⁸⁰⁰ ZemaÜşerî, *Tefsîru-l Keşşâf an Hakaiki’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Eââvîl fi Vücûhi’t-Te’vîl*, III/132.

⁸⁰¹ Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXII/214.

“قدر” fiili ile alakalı olarak ise İbn ‘Abbâs’tan şöyle bir rivâyet nakledilmiştir:

“Bir gün bir mecliste otururken Mu’âviye içeri girer ve ‘Dün gece bana Kur’ân dalgaları vurdu ve o dalgalar içinde boğuldum, nefsim için senden başka kurtuluş bulamadım’ dedi. İbn ‘Abbâs: ‘Nedir o Mu’âviye?’ dedi. Mu’âviye de ayeti okuyarak ‘Sanıyorum ki Allah’ın peygamberi, Allah’ın kendisine kudret yetiremeyeceğini sanmıştır’ dedi. İbn ‘Abbâs ‘Buradaki ifade ‘قَدَرَ’ kökünden gelmektedir ‘فُدْرَةٌ’ kökünden değil’ demiştir.”⁸⁰²

Râzî, peygamberlerin günaha delalet eden fiilleri ile ilgili bu iki kelime haricinde bazı sorular sorulduğunu söylemekte ve bunlara cevaplar vermektedir:

- a) Yûnus (as) “إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ” “Şüphesiz ben zalimlerden oldum”⁸⁰³ buyurmuştur. Zulüm ise zemmedilmiş kişilerin isimlerindedir. Çünkü Allah: “إِلَّا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ” “Dikkat edin! Allah’ın la’neti zâlimler üzerindedir”⁸⁰⁴ buyurmuştur.
- b) Yûnus (as) suçsuzsa Allah niçin onu balığın karnına atmıştır?
- c) Allah onun hakkında “Böylece kendini kınayıp dururken onu balık yuttu”⁸⁰⁵ buyurmuştur. Kim bu halde bulunursa o günahkâr olmuş demektir.
- d) Allah Peygamberimize “Sen Rabbi’nin hükmüne sabret. Balık sahibi gibi olma...”⁸⁰⁶ şeklinde hitap etmiştir. Şayet işlenen bir günah yoksa Allah Peygamberimizi niçin ona benzemekten nehyetmiştir?
- e) Allah “Balık sahibi gibi olma”⁸⁰⁷ ve “Tıpkı peygamberlerin Ulu’l-‘Azm’ları gibi sabret”⁸⁰⁸ buyurmuştur. Öyleyse Hz. Yûnus Ulu’l-‘Azm peygamberlerden değildir. Hz. Mûsâ ise Ulu’l-‘Azm peygamberlerdendi.

⁸⁰² Zemaûşerî, *Tefsîru-l Keşşâf an Hakaiki’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Eââvîl fî Vücûhi’t-Te’vîl*, III/132; Râzî, *Tefsîru Faûri’r-Râzî*, XXII/215.

⁸⁰³ Enbiyâ 21/87.

⁸⁰⁴ Hûd 11/18.

⁸⁰⁵ ‘âffât 37/142.

⁸⁰⁶ ‘alem 68/48.

⁸⁰⁷ ‘alem 68/48.

⁸⁰⁸ Aûâf 46/35.

Peygamberimiz Hz. Mûsâ için: “Şayet İbn ‘İmrân (Hz. Mûsâ) yaşasaydı bana uymaktan başka bir şey yapmazdı”, Hz. Yûnus için ise: “Fazilet açısından beni Yûnus ibn Mettâ’nın üstünde görmeyin” buyurmuştur.⁸⁰⁹

Râzî sorulan bu sorulara şöyle cevap vermiştir:

- a) Ayetteki zulüm ifadesini peygamberlik öncesine hamledersek ortada herhangi bir problem kalmaz. Şayet peygamberlik sonrasına hamledersek ayetin te’vil edilmesi gerekir. Çünkü ayetin zahirine göre söz söylersek peygamberin üzerine la’net edilmesi gerekir ki bunu hiçbir Müslüman söylemez. Öyleyse ayetteki zulüm eñali terk etmek şeklinde te’vil edilir.⁸¹⁰
- b) Peygamberlerin cezalandırmasını kabul etmeyiz. Bundan murad mihnettir. Fakat müfessirlerin çoğu yapılan her kötülüğü (mañarrât) günahtan ötürü verilen bir ceza olarak zikretmişlerdir.⁸¹¹
- c) O’nun kınaması eñali terk ettiği içindir.⁸¹²
- d) Râzî bu soruya cevap vermemiştir. Günah olarak nitelenen fiili bir önceki maddede eñalin terki olduğunu izah ettiği için bu maddeyi açıklamadan geçmiştir.
- e) Bu soru ayetin tefsirinin dışında bir şeydir.⁸¹³ Yani bu bir delil sayılmaz.

Hz. Yûnus hakkında zikredilenler göz önüne alındığında onun Rabbi’ne kızdığı görüşünün daha makul olduğu söylenebilir. Çünkü ¼aberî bu hususta şunları söylemektedir:

“Kızgınlık sözünü kavmine tevcih edenler bunu büyük bir olay görüp peygamberlerden birinin Rabbine kızmasını imkânsız gördükleri için böyle bir te’vili tercih etmişlerdir. Onlar; “Şüphesiz o kavmine kızarak gitti” sözleriyle, inkâr ettikleri şeyden daha büyüğünü yapmışlardır. Çünkü onun, Rabbi’ne kızarak gittiğini söyleyenler yalnızca onun gidiş sebebinde ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı azabın onlardan kaldırıldığını bilmiyorken, vaat ettiği şeyden ötürü kavminin kendisine

⁸⁰⁹ Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXII/214.

⁸¹⁰ Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXII/215.

⁸¹¹ Râzî, ay.

⁸¹² Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXII/216.

⁸¹³ Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXII/214.

kerih gelecek bir kulp takmasından ötürü kaçtığını ve utandığını söylemiştir. Bazıları ayrıldığı kavmin kültüründe yalan söylediği anlaşılan kişilerin öldürüldüğünü, vaat ettiği azabın inmemesinden ötürü kavminin kendisini öldürmesinden korktuğunu söylemişlerdir. Bazılarına göre de Allah Hz. Yûnus'u, kavmine kötülüklerden uyarıcı ve Allah'a davet edici olarak görevlendirdiğinde Hz. Yûnus, Allah'tan durumu müşahede edip hazırlanmak için süre istemiş, kendisine işin daha acil olduğu söylenmiş ve ona ayakkabısını bağlayacak kadar⁸¹⁴ dahi süre verilmemiştir. Yaratılıştaki sabırsız bir kişi olan Hz. Yûnus ise 'Rabbim beni acele ettirdi iki ayağımı bir pabuca soktu!' demiş ve kızarak gitmiştir. Nitekim bu söz j asenu'l-Baðrî ve j ârió'den nakledilerek gelmiştir."⁸¹⁵ "Onların Rabbine kızdığını ifade ettiği bu iki söz, kavmine kızdığını söyleyenlerin sözlerinden daha iyidir. Çünkü kavmine kızıp gittiğini söylemelerinde Allah ona kavminin içinde oturmasını emretmişken; onu, kavmini tebliğ etmek, kötülüklerden korumak ve amele itaatsizlikten ve imanı terk etmekten hâsıl olacak cezalardan sakındırmak için görevlendirmişken, Hz. Yûnus'un kavmine kızarak gitmesi çok daha büyük bir günahdır. (Bu durum çok daha kötüdür) Şayet bu böyle olmasaydı Allah kitabında zikrettiği ceza ile onları cezalandırmaz, onu kitabındaki sıfatlar ile tavsif etmezdi. Nitekim Allah 'Balık sahibi gibi olma. Hani o, (balığın karnında) hapsedilmişken Rabbine yalvarmıştı'⁸¹⁶ 'Kendisini kınayıp dururken balık onu yutmuştu. Şayet (Rabbini) tesbîh edenlerden olmasaydı yeniden diriltileceği güne kadar (balığın) karnında kalırdı'⁸¹⁷ buyurmuştur."⁸¹⁸

İbn 'Abbas'ın Mu'âviye'ye ayetteki ibarenin "فَدَرَ" fiilinden geldiğini söylemesi ve kelimenin Ra'd suresinde aynı anlamda yer alması göz önünde bulundurulduğunda bu görüşün, Hz. Yûnus'un Allah'ın aciz olduğunu düşünmesinden daha makul bir tercih olduğu görülür. Soru anlamında kullanılmış olması da muhtemeldir ancak rivâyet sayısı ve genel kanaat göz önüne alındığında kelimenin "تَضَيَّقُ"⁸ anlamında kullanılmış olması kabule daha yakın gözükmektedir.

⁸¹⁴ Bu deyimle iki ayağını bir pabuca sokmak anlamı kastedildiği söylenebilir.

⁸¹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XVI/377.

⁸¹⁶ 'alem 68/48.

⁸¹⁷ °âffât 37/142-144.

⁸¹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XVI/378.

Zikredilen zulüm ise “nefse zulüm” olmalıdır.⁸¹⁹ Nitekim diğer peygamberlerde de bu ifade açıkça zikredilmiştir.⁸²⁰ Nefse zulüm günah anlamına gelir. İbn Teymiyye de bu hususta “Genel anlamıyla kullanıldığında kazanılan her türlü günah (yenb) kulun nefesine zulmüdür”⁸²¹ demiştir. Bu da peygamberlerin, rivâyetlerin de ifade ettiği üzere küçük günahlar işlediklerini ancak hatalarını anladıkları anda tevbeye yöneldiklerini gösterir. Nitekim Hz. Yûnus da hatasını anlayınca tevbe etmiş Allah tevbesini kabul etmiş ve onu balığın karnından kurtarmıştır.

---

⁸¹⁹ Hz. Yûnus’un bu zulmünün nefse zulüm olması ile alakalı olarak bkz. Karagöz, a.g.e., ss.175-183.

⁸²⁰ Örnek için bkz. Hz. Âdem A‘râf 7/23; Hz. Mûsâ ‘âdâ 28/16.

⁸²¹ İbn Teymiyye, Ebî’l-‘Abbas Taâyyuddîn AÜmed b. ‘AbdulÛalîm, *Mecmû‘ul-Fetâvâ*, tah. Cezzâr, ‘Âmir-Bâz, Enver ‘Âmir, Dâru’l-Vefâ, Manôûre 1426/2005, VII/62.

2.1.7. HZ. SÜLEYMÂN

Kur’ân’da Hz. Süleymân’ın günah işlemiş olabileceğini ifade eden ayetler °âd suresinde şu şekilde yer almaktadır:

﴿وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾ ﴿إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ بِالْعَشيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ﴾

﴿فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ﴾ ﴿رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ

مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ﴾ ﴿وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ﴾ ﴿قَالَ

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾ ﴿فَسَخَّرْنَا لَهُ

الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُحَاءً حَيْثُ أَصَابَ﴾ ﴿وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بِنَاءٍ وَعَوَاصٍ﴾ ﴿وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ

فِي الْأَصْفَادِ﴾ ﴿هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ ﴿وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ

﴿مَابٍ﴾

Davud’a Süleyman’ı bağışladık. O ne güzel kuldu! Şüphesiz o, Allah’a çok yönelen bir kimse idi. Hani ona akşamüstü bir ayağını tırnağı üstüne dikip üç ayağının üzerinde duran iyi cins atlar sunulmuştu. Süleyman, “Gerçekten ben malı, Rabbimi anmamı sağladığından dolayı çok severim”, dedi. Nihayet gözden kaybolup gittikleri zaman, “Onları bana geri getirin”, dedi. Bacaklarını ve boyunlarını okşamaya başladı. Andolsun, biz Süleyman’ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bıraktık. Sonra tövbe edip bize yöneldi. Süleyman, “Ey Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye yaraşmayacak bir mülk bahşet! Şüphesiz sensin çok bahşeden, sen!”, dedi. Biz de rüzgârı onun buyruğuna verdik. Rüzgâr onun emriyle dilediği yere hafif hafif eserdi. Şeytanları; bunlardan her bina ustası ve dalgıcı, bukağılara bağlı olarak diğerlerini de, onun emrine verdik. “İşte bu bizim ihsanımızdır. Artık sen de (istediğine) hesapsızca ver yahut verme”, dedik. Şüphesiz katımızda onun için bir yakınlık ve dönüp geleceği güzel bir yer vardır.⁸²²

⁸²² °âd 38/30-40.

Kur’ân’daki bu pasajda Süleymân (as)’ın atları seyredişi, imtihan için tahtının üstüne bir ceset bırakılması ve onun istiğfâr edip Allah’a yönelmesi hususunda çeşitli bilgiler verilmiştir. Bunlardan ilki Hz. Süleymân’ın atlara olan sevgisi ile alakalıdır.

2.1.7.1. HZ. SÜLEYMÂN ve SOYLU ATLAR

فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ

Ayetinin zahirinin günaha delâlet edecek bir yanı bulunmaktadır. Ayetteki “حُبِّ” kelimesinin mef’ûl mü yoksa mef’ûle izâfe edilmiş bir mastar mı olduğu hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kelime mef’ûl olarak değerlendirildiğinde “Ben hayrın sevgisini tercih ettim” anlamına gelir. Bu görüşün Ferrâ’ya ait olduğu söylenmektedir ancak müellifin *Me’ânî-l-ur’ân* adlı eserinde böyle bir bilgi yer almamaktadır. Kelimenin mef’ûle izâfe edilmiş bir mastar olduğu söylendiğinde ise “Ben hayrı çok sevdim, o da beni Allah’ı anmaktan alıkoymuştu” anlamına gelir. Çünkü “أَخْبَبْتُ” kelimesi “oturdum ve geciktirdim” anlamına gelir. Nitekim devenin yere çöküp geri kalmasına “أَخَبَّ السَّيْرِ” denmektedir.⁸²³ ¼aberî de kelimenin geciktirme anlamında olduğunu, ayetin “(at) gelinceye kadar namazını geciktirdi” anlamına geldiğini ifade etmiştir. ¼aberî’nin ayetin anlaşılmasında farklı herhangi bir görüş belirtmemesi, müfessirlerin bu konu hakkında aynı şekilde şeyler söylediklerini ifade etmesi ilginç bir husustur. Çünkü bu, âyetin ilk dönem müfessirlerince istisnasız bu şekilde anlaşıldığına delâlet eden önemli bir delildir. Âyet müfessirlerce “Hayrın (malın/atın) sevgisini tercih etti”,⁸²⁴ “Etkilenmiş bir biçimde hayrın (malın/atın) sevgisine yöneldi”,⁸²⁵ “Malı seçti”⁸²⁶ şeklinde tefsir edilmiştir. Ayette yer alan

⁸²³ urûbî, a.g.e., XV/194. Kelimenin bu anlamda kullanımıyla ilgili detaylı delillendirmeler için bkz. urûbî, ay.

⁸²⁴ Âlûsî, Şihâbuddîn Ma’lûmûd ibn ‘Abdillâh el-ı useynî, *Rûlu’l-Me’ânî fî Tefsîri’l-ur’âni’l-Ayîmi ve’s-Seb’ul-Me’ânî*, Dâru İlyâi’t-Turâîi’l-‘Arabiyyi, Beyrût tsz, XXIII/191; Be’âvî, a.g.e., VII/89; İbn ‘Aûyye, a.g.e., IV/504; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/230; Ferrâ, a.g.e., II/405; Vâhidî, *Tefsîru’l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi’l-‘Azîz*, II/923;

⁸²⁵ Âlûsî, ay.

“Ûayr” kelimesini Muàâtil şöyle açıklar: “Ûayr mal demektir ki o kendisine verilen attır.”⁸²⁷ Nitekim ayeti mal sevgisi⁸²⁸ olarak yorumlayanlar büyük bir ihtimalle Muàâtil’in ifadesinde olduğu gibi atları kastetmişlerdir.

Kelimenin at anlamına gelen “Ûayl” kelimesi ile de yakın bir ilişkisi vardır. “urûbî”nin naklettiği bir görüşe göre Araplar ata “Ûayr” demektedir.⁸²⁹ Ayrıca onlar “ل” ve “ر” harflerini birbirleri yerine kullanmaktadır. Bu açıdan zikredilen iki kelime arasında (حيل ve خير) böyle bir ilişkinin bulunması mümkündür.⁸³⁰ Ferrâ bu iki kelimenin Arapçada aynı anlamda olduğunu ifade etmiştir.⁸³¹ Eayr kelimesinin İbn Mes’ûd’un mushafında Eayl şeklinde yer alması da bu yargıyı destekler mahiyette bir bilgidir.⁸³²

Rivâyetlere göre Hz. Süleymân’a hızlı⁸³³/kanatlı,⁸³⁴ ihtişamlı (atın 3 ayağının yerde tek ayağının havada bulunması olarak tasvir edilen ‘صُفْنُ’ atın heybetini ifade için kullanılır)⁸³⁵ atlar sunulmuştur. Bu atların, Hz. Süleymân’ın Şam’lılarla yaptığı bir savaş sonucunda elde edilmiş 1.000 at olduğu,⁸³⁶ babası Hz. Dâvûd’dan miras kalan ‘Amâliâa’dan ganimet olarak alınmış 1.000 at olduğu,⁸³⁷ 14 at olduğu,⁸³⁸ 20 kanatlı at olduğu,⁸³⁹ 20.000 at olduğu,⁸⁴⁰ sadece kanatlı atlar olduğu⁸⁴¹ şeklinde rivâyetler bulunmaktadır.

⁸²⁶ İbn ‘Abbâs, a.g.e., s. 382.

⁸²⁷ Muàâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muàâtil b. Suleymân*, III/644.

⁸²⁸ İbn ‘Arabî, MuÛyiddîn, *Tefsîru İbn ‘Arabî*, Maôba‘atu’l-Âmira, Bulak 1283, II/170; VâÛidî, Ebu’l-ı asen ‘Alî b. AÛmed, *Tefsîru’l-Besû*, tah. Fevzân, MuÛammed b. °âliÛ b. ‘Abdillâh, Silsiletu’r-Rasâili’l-Câmi’iyye, Riyañ 1430, XIX/199.

⁸²⁹ “urûbî, a.g.e., XV/194.

⁸³⁰ »a’lebî, a.g.e., VII/200; “urûbî, ay.

⁸³¹ VâÛidî, *Tefsîru’l-Besû*, XIX/199; Ferrâ, a.g.e., II/405; “urûbî, a.g.e., XV/194.

⁸³² İbn ‘Aôıyye, a.g.e., IV/504; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/230.

⁸³³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XX/83; »a’lebî, a.g.e., VIII/200; Muàâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muàâtil b. Suleymân*, III/643; İbn Ebî Zemenîn, ay.

⁸³⁴ ı asenu’l-Baôrî, a.g.e., II/252; Taberî, ay; ~ aÛÛâk, a.g.e., II/719; »a’lebî, a.g.e., VIII/199.

⁸³⁵ »a’lebî, a.g.e., VIII/200; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XX/82; VâÛidî, *Tefsîru’l-Vesû fi Tefsîri’l-‘ur’âni’l-Mecîd*, III/551; Muàâtil b. Suleymân, a.g.e., III/643; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/230.

⁸³⁶ »a’lebî, a.g.e., VIII/199; “urûbî, a.g.e., XV/194.

⁸³⁷ “urûbî, a.g.e., XV/193; »a’lebî, ay.

⁸³⁸ »a’lebî, a.g.e., VIII/200.

⁸³⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XX/83; “urûbî, ay.

⁸⁴⁰ “urûbî, a.g.e., XV/194.

Detaylar bu şekilde izah edildikten sonra kısaca günaha tekabül edebilecek olaya temas etmek istiyoruz:

Hiz. Süleymân öğlen namazını kılmış, tahtına kurulmuştur. Kendisi için atlar salınmış, bu sırada da ikinci namazının vakti girmiştir. Ardından güneş batmış ve Hiz. Süleymân bilmeksizin namazı geçirmiştir. Bir rivâyete göre Hiz. Süleymân bu duruma çok hüzünlenmiş ve onların (atların) geri çağrılmasını istemiştir. Atlar getirildiğinde 9.000 atı sadece 100 tanesi kalıncaya kadar boğazlamıştır. Bugünkü atların nesli de bunlardan gelmiştir. Buna benzer bir rivâyette Hiz. Süleymân'a 14 at sunulduğu, onun bu atları boğazlattığı ve bu yüzden 14 gün mülkünü kaybettiği ifade edilmiştir.⁸⁴² Bu rivâyetlere göre ayetin devamında yer alan “مَسَحَ” fiili de kesmek anlamında kullanılmıştır.⁸⁴³ Ancak bu rivâyetler pek tasvib görmemiştir. İbn Abbas'tan gelen rivâyet buradaki “مَسَحَ” fiilinin sevmek anlamında kullanıldığını söylemektedir.⁸⁴⁴ Bu rivâyetlerin tasvib görmemesinin sebebini »a'lebî şöyle izah ediyor: “Allah'ın peygamberleri zulmetmezler, zulmü emretmezler ve zulme rıza göstermezler. Çünkü onlar ma'sûm ve tertemizlerdir.”⁸⁴⁵ Aynı hususta ¼aberi ise: “Bizce bu konuda doğruya daha yakın olan İbn 'Abbâs'ın yorumudur. Çünkü Allah'ın peygamberleri (Allah'ın izniyle) boğazlayarak bir hayvana zulmetmez, malını sebepsiz yere helak etmez, namazda atlara bakmaktan dolayı ona herhangi bir günah yazılmamıştır.”⁸⁴⁶

Bir rivâyete göre 'Alî b. Ebî ¼âlib İbn 'Abbâs'a “Bu ayet hakkında sana ulaşan ne var Ey İbn 'Abbâs?” diye sormuş, o da K'ab ibn AÜbâr'ın “Hiz. Süleymân günlerden bir gün kendisine sunulan atlara bakıp onlarla uğraşırken güneş battı” dediğini söylemiştir.⁸⁴⁷

---

⁸⁴¹ »a'lebî, a.g.e., VIII/199; urûbî, a.g.e., XV/193.

⁸⁴² »a'lebî, a.g.e., VIII/200.

⁸⁴³ BeÜavî, a.g.e., VII/89; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XX/86; Tefâtânî, a.g.e., V/56.

⁸⁴⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XX/87.

⁸⁴⁵ »a'lebî, ay.

⁸⁴⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XX/87.

⁸⁴⁷ »a'lebî, ay.

İlk dönem rivâyetlerinde konu bu şekilde izah edilmiştir. Sonraki dönemlerde bu rivâyet kabul görmemiş ve tenkide tabi tutulmuştur. Râzî bu rivâyeti 5 cihet açısından:

- 1- Allah ayetin başında Süleymân (as)’ı “Ne güzel kuldu” şeklinde övmekte, onu Dâvûd (as)’a ikram olarak bağışladığını beyan etmektedir. Bunların zikredilmesi ise Allah’a yönelmiş halde bulunan Hz. Süleymân’ın hem namazı terk etmesi ve hem Allah’a yönelmiş olması ihtimalini muhal kılar. “إِدُّ” lafzı da buna delil teşkil eder. Aynı zamanda hem Allah’a yönelmiş ve hem namazı terk etmiş olması muhaldir.⁸⁴⁸
- 2- “أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي” ayeti “Hayırlı bir iş ile meşgul olduğum için Rabbi’mi zikretmeyi unuttum” şeklinde de, “Hayrı (malı) sevdiğim için Rabbi’mi zikretmeyi unuttum” şeklinde de tefsir edilebilir.⁸⁴⁹ Bu hususta “أَحْبَبْتُ” kelimesinin “عَنْ” harf-i ceri ile müteaddî yapılan bir fiil olduğu⁸⁵⁰ ve manasının “Rabbimi zikrettiğimden zenginleştim”,⁸⁵¹ “Hayır yerini tutması/hayır olması için malı sevdim”⁸⁵² olacağı söylenebilir. Nitekim Ribâtü’l-Ēayl (atlarını savaşa hazırlamak) bizim şeriatımızda olduğu gibi onların şeriatında da methedilmiştir.⁸⁵³ Râzî birinci mananın evlâ olduğunu söylemektedir.
- 3- “Kayboldu” kelimesinin zamirinin güneşe ait olması zikredilmeyenin tercihini yani uzağın yakına tercihini gerektirir ki bu caiz değildir. Bunun doğru olduğunu kabul ettiğimizde “رُدُّوَهَا” (kelime cemî’ olduğu için) kelimesindeki zamiri atlara ait kılarız. Bu da zamiri bölmek demektir.⁸⁵⁴ “تَوَارَتْ” ve “رُدُّوَهَا” kelimelerindeki zamirlerin hangi kelimeye râcî’

⁸⁴⁸ Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 123-124.

⁸⁴⁹ Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 124.

⁸⁵⁰ ZemaÜşerî, *Tefsiru-l Keşşâf an Hakaiki’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Eâvîl fi Vücûhi’t-Te’vîl*, IV/93.

⁸⁵¹ Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 121; ZemaÜşerî, ay.

⁸⁵² ZemaÜşerî, ay.

⁸⁵³ Curcânî, a.g.e., III/440; Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 121.

⁸⁵⁴ Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 124.

olduğunu tetkik eden Râzî bu noktada 4 ihtimalin bulunduğunu söyler. Bunlar;

- a. Her iki zamir atlara gider: “Atlar gözden kaybolunca atları kendine çağırttı”
- b. Her iki zamir güneşe gider: “Güneş batınca güneşi çağırttı.” Denir ki Süleymân (as) namazı kaçırınca Allah’tan namaz kılabilmek için güneşi geri çağırmasını istedi. Ancak bu ihtimal uzaktır. Çünkü ayette “رُدُّوْهَا” kelimesi geçmektedir ve görüldüğü üzere ifade cemî’ bir kelimedir. Peygamberler ise Allah’a böyle hitap etmezler. (İslâm’da Allah tektir.)
- c. “تَوَارَتْ” kelimesindeki zamir güneşe “رُدُّوْهَا” kelimesindeki ise atlara gider. “Güneş gözden kaybolunca atları çağırttı.” Çoğunluğun benimsediği yol da budur. Bu ise en uzak ihtimaldir çünkü herhangi bir delil bulunmadan aynı husustaki iki zamirin tefrîki câiz değildir.
- d. “تَوَارَتْ” kelimesindeki zamir atlara “رُدُّوْهَا” kelimesindeki ise güneşe gider. “Atlar gözden kaybolunca güneşi geri çağırttı.” Ancak böyle bir yolu benimseyen kimse olmamıştır.⁸⁵⁵

4- “فَطَفِقَ مَسْحًا” sözünün onların söylediklerine (boğazlamaya) delâlet eden bir yanı yoktur.

5- Bu sûre kâfirler ile münazara için vârid olmuştur. Bu kıssadan maksat da yükümlülüklerin sıkıntılara ve tâatin yorgunluklarına karşı Peygamberimize sabrı emretmektir. Böyle bir anlayış ise namazı terk eden, dünya malıyla kendini helak eden bir peygamber görüntüsü ile hiçbir uyum arz etmez.⁸⁵⁶

Ulaşabildiğimiz ilk dönem tefsirlerinin tamamında Hz. Süleymân’ın namazı kaçırmasına dair rivâyetler bulunmaktadır. İsmeti savunan tefsirler ise, böyle bir

⁸⁵⁵ Râzî, *İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 122.

⁸⁵⁶ Râzî, *İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 124.

olayın yaşanmışlığını reddetmektedir. Bizce rivâyetlerin inkârı yolunu seçmek pek makul bir tutum değildir. Çünkü rivâyetsiz dirayet temelsiz bir bina gibi olacaktır. Dirayet, rivâyetleri eleştirmede etkin ve önemli bir rol oynarken tamamen rivâyetten bağımsız kalmamaya özen gösterilmelidir. Bu yüzden ayetlerin tefsirinde rivâyetlerde zikri geçen herhangi bir ihtilaf yoksa ayetin te'viline gitmek kabulü zor bir yolu benimsemektir. Bu açıdan bizce rivâyet gerçektir. Râzî'nin eleştirisi yönelttiği zamirlerin taksimi ile ilgili kısımda ise tefsirlerin malumat vermiş olmaları önemli bir detaydır. Onların bu hususta malumat vermeleri, (böyle bir kullanımın az olmasından ötürü) izaha dikkat çekmek istemelerinden kaynaklanmış olabilir.

2.1.7.2. HZ. SÜLEYMÂN-İMTİHAN ve İSTİĞFÂR

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ

“Muhakkak biz Süleymân'ı imtihan ettik ve tahtına bir ceset attık da sonra bize yöneldi.”⁸⁵⁷

Hiz. Süleymân'ın imtihanı ile alakalı tefsir kitabiyatında çeşitli rivâyetler aktarılagelmiştir. Bunları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

- a) Vehb ibn Münebbih kanalıyla gelen bir rivâyete göre: Hiz. Süleymân'ın kulağına °aydûn adındaki bir ada şehri hakkında bazı bilgiler gelmiştir. Bu bilgilere göre oraya gidebilmek çok büyük bir iş olduğu için hiç kimse oraya gitmeye bir yol bulamaz. Fakat Allah Hiz. Süleymân'a sultanlık vermiştir. Bu yüzden ona denizde ve karada mani olacak hiçbir şey yoktur. Hiz. Süleymân böylece rüzgâra binmiş,⁸⁵⁸ rüzgâr onu insanlardan ve cinlerden müteşekkil ordusu inene kadar denizin üzerinde taşımış, °aydûn'un melikini öldürmüş, şehri ele geçirmiş, melikin Cerâde adlı kızını kendisine ayırmış, onu İslâm'a davet etmiştir. Cerâde de Müslüman olmuştur.⁸⁵⁹ Bir rivâyete göre Hiz. Süleymân onu İslâm'a davet ettiğinde Cerâde'nin bundan yüz çevirdiği söylenmiştir. Buna göre Hiz. Süleymân

⁸⁵⁷ °âd 38/34.

⁸⁵⁸ »a'lebî, a.g.e., VIII/201; Râzî, *Tefsîru Faûri'r-Râzî*, XXVI/207.

⁸⁵⁹ »a'lebî, ay; Râzî, ay.

onunla müşrikken evlenmiştir.⁸⁶⁰ Yaşadığı olaylardan ötürü Cerâde'nin hüznü dinmek, gözyaşı kurumak bilmemiştir. Bir süre sonra Cerâde Hz. Süleymân'dan babasının suretinde bir heykel yaptırmasını istemiştir. Hz. Süleymân şeytana/şeytanlara bir heykel yapmalarını emretmiş,⁸⁶¹ heykele elbise, gömlek, sarık giydirilmiş, babasının cansız halini aynen resmeden bir heykel yapılmıştır.⁸⁶² Cerâde Hz. Süleymân'ın haberi olmadan sabah-akşam yapılan bu puta tapmaya başlamıştır,⁸⁶³ Cerâde'ye hizmet edenler de Cerâde ile birlikte bu puta tapmışlardır. Bunun üzerine Âsaf durumu Hz. Süleymân'a haber verir. Hz. Süleymân bunu öğrenince putu kırdırır ve Cerâde'yi cezalandırır.⁸⁶⁴ Ardından tek başına çöle gider, külü yaydırıp üstüne oturur ve tevbe ile Allah'a yönelir. Hz. Süleymân'ın Emine adında bir Ümm-ü Veled'i (çocuk sahibi olduğu câriyesi) vardır. Hz. Süleymân tuvalete gittiği yahut bir hanımına yaklaştığında temizlenene kadar yüzüğü Emine'de kalmaktadır. Hz. Süleymân'ın mülkü ise yüzüğüdür. Yine yüzüğü Emine'ye emanet ettiği bir zaman denizci elbiseli (ôâÛübü'l-baÛr) bir şeytan Hz. Süleymân'ın kılığında Emine'den yüzüğü almış ve onun mülkünü ele geçirmiştir.⁸⁶⁵ Hz. Süleymân temizlenip çıktığında yüzüğünü istemiş, Emine "Sen Süleymân değilsin!" demiştir. (Bir rivâyete göre Hz. Süleymân yüzüğünü yatağının altına koymuş ve şeytan yüzüğünü buradan almıştır.)⁸⁶⁶ Mülkünü kaybettiğini gören Hz. Süleymân hatasını anlamış, şehirden çıkmıştır. İsrâiloğullarının evlerinin bulunduğu bir mevkiye geldiğinde kapıları çalıp dilenmiş, Ben Süleymân'ım dediğinde ise insanlar ona toprak atıp sövmüş,⁸⁶⁷ onu taşlamış ve kovmuşlardır.⁸⁶⁸ Bunun üzerine Hz. Süleymân denizcilerin balıklarını denizden çarşıya taşımaya başlamıştır. Onlar bu iş karşılığı Hz. Süleymân'a günlük 2 balık verir. Hz. Süleymân'ın bu durumu evinde puta tapılan gün sayısınca yani 40 gün

⁸⁶⁰ urûbî, a.g.e., XV/199; »a'lebî, a.g.e., VIII/205.

⁸⁶¹ »a'lebî, a.g.e., VIII/202; Râzî, ay.

⁸⁶² »a'lebî, ay.

⁸⁶³ Vâhidî, *Tefsîru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l 'Azîz*, II/923; »a'lebî, ay.

⁸⁶⁴ ZemaÛşerî, *Tefsîru-l Keşşâf an Hakaiki't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Eââvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, IV/95; Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, XXVI/207; »a'lebî, ay.

⁸⁶⁵ »a'lebî, a.g.e., VIII/203; Râzî, ay.

⁸⁶⁶ Mucâhid b. Cebr, *Tefsîru Mucâhid*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiye, Beyrût 1426/2005, s. 232.

⁸⁶⁷ »a'lebî, ay; Râzî, ay.

⁸⁶⁸ Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, III/645.

sürer. Âdaf ve İsrâiloğulları'nın büyükleri bu 40 günde Allah'ın düşmanı olan şeytanın hükümlerini reddederler. Şeytan Hz. Süleymân'ın mülküne oturduğundan beri onun yemek yemediğini, hiçbir şey içmediğini fark ederler.⁸⁶⁹ Onlar Hz. Süleymân'ın hanımlarına gidip onların da herhangi bir değişiklik fark edip fark etmediklerini sorarlar. Hanımları: “Oldukça fazla! Hayızlı iken ve cünüp iken bize yaklaştı.⁸⁷⁰ Bundan önce böyle bir şey yapmazdı”⁸⁷¹ der. (Şeytanın Hz. Süleymân'ın hanımlarına yaklaşmadığını ifade eden rivâyetler de vardır.⁸⁷²) Bu görüşe göre hanımlara yaklaşmak haricinde diğer konularda insanlara hükmettiğini söylemişlerdir. 40 gün sonra şeytan Hz. Süleymân'ın mülkünden kovulmuş ve yüzüğü denize atmıştır.⁸⁷³ Hz. Süleymân kazandığı balıkların (bir rivâyete göre Hz. Süleymân balıkçılardan balık istemiş yüzük de onların kendisine verdiği balığın karnından çıkmıştır)⁸⁷⁴ (Bir başka rivâyete göre ise Hz. Süleymân yaşlı bir kadına sığınmış, kadın nehrin kenarında bir balık bulmuş ve balığı Hz. Süleymân'a getirmiştir.)⁸⁷⁵ karnını açtığında ise yüzüğünü bulmuş, ardından tüm insanlar, kuşlar, cinler,⁸⁷⁶ şeytanlar,⁸⁷⁷ bitkiler, taşlar kısacası her şey⁸⁷⁸ kendisine secde etmiştir. Bunun üzerine Hz. Süleymân şeytanı yakalamış,⁸⁷⁹ ellerini kollarını demir ve kurşunla bağlayıp⁸⁸⁰ bir taşın içine sokmuş ve taşı denize atmıştır.⁸⁸¹

⁸⁶⁹ İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/231.

⁸⁷⁰ »a'lebî, a.g.e., VIII/203-204; Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, XXVI/207-208.

⁸⁷¹ İbn Ebî j âtim, a.g.e., X/3242.

⁸⁷² j asenu'l-Baâri, a.g.e., II/253; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/231; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XX/89; »a'lebî, a.g.e., XIII/206.

⁸⁷³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XX/91; »a'lebî, a.g.e., VIII/204; İbn Ebî Zemenîn, ay.

⁸⁷⁴ Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, III/646; Vâlidî, *Tefsîru'l-Vesô fi Tefsîri'l-ur'âni'l-Mecîd*, III/553.

⁸⁷⁵ İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*, VII/137; j asenu'l-Baâri, a.g.e., II/253; »a'lebî, a.g.e., VIII/207.

⁸⁷⁶ »a'lebî, a.g.e., VIII/204.

⁸⁷⁷ Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, III/645.

⁸⁷⁸ ~ aÛûâk, a.g.e., II/719.

⁸⁷⁹ Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, XXVI/208.

⁸⁸⁰ urûbî, a.g.e., XV/201; »a'lebî, a.g.e., VIII/204.

⁸⁸¹ Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, XXVI/208; »a'lebî, ay.

- b) Melikin kızı surete tapmaya başlayınca Hz. Süleymân da imtihana tabi tutulur.⁸⁸² Hz. Süleymân yüzüğü elinden düşürür. Hz. Süleymânın mülkü ise onun yüzüğünde idi, eline tekrar aldığıında yüzüğü yine düşürdü. Hz. Süleymân yüzüğü elinde tutamadığını görür ve bunun bir imtihan olduğuna kesin bir şekilde hükmeder.⁸⁸³ Âðaf Hz. Süleymân'a: "Şüphesiz sen günahından ötürü imtihan ediliyorsun. Sen yüzüğü 14 gün eline alamazsın. Günahın için tevbe ederek Allah'a sığın.⁸⁸⁴ Allah'a tevbe edip O'ndan mülkünü isteyinceye kadar ben senin makamında kalacağım, işlerin ve ailen hususunda senin gibi davranacağım" der. İşler Âðaf'ın söylediği gibi gerçekleşir. 14 gün sonra Hz. Süleymân'ın tevbesi kabul olunur ve Allah ona mülkünü geri verir. Âðaf tahttan ayrılır, Hz. Süleymân tekrar tahta oturur ve yüzüğünü tekrar eline alır.⁸⁸⁵
- c) Bir rivâyete göre Hz. Süleymân şeytanlardan Âðaf'a: "İnsanları nasıl imtihan ediyorsunuz?" diye sormuş o da "Bana yüzüğünü göster sana bunu söyleyeyim" demiştir. Hz. Süleymân yüzüğü Âðaf'a verdiğiinde o yüzüğü denize fırlatmış ve Hz. Süleymân'ın mülkünü eline geçirmiştir. Hz. Süleymân balığın karnında yüzüğünü bulunca mülkü tekrar kendisine dönmüştür.⁸⁸⁶
- d) Sa'îd ibn Müseyyib'den gelen bir rivâyete göre Hz. Süleymân 3 gün insanlardan saklanmış,⁸⁸⁷ hiç kimsenin davasıyla ilgilenmemiş, mazlumların hakkını gözetmemiştir.⁸⁸⁸ Allah ise ona "Seni insanlardan

⁸⁸² Râzî, ay.

⁸⁸³ »a'lebî, a.g.e., VIII/205; Râzî, ay.

⁸⁸⁴ ``urûbî, a.g.e., XV/202; »a'lebî, ay; Râzî, ay.

⁸⁸⁵ ``urûbî, ay; »a'lebî, ay.

⁸⁸⁶ Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XX/89; Mucâhid b. Cebr, a.g.e., s. 231; »a'lebî, a.g.e., VIII/208; Vâüidî, *Tefsîru'l-Vesû fi Tefsîri'l-``ur'âni'l-Mecîd*, III/553.

⁸⁸⁷ Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, XXVI/208; ``urûbî, a.g.e., XV/198.

⁸⁸⁸ »a'lebî, a.g.e., VIII/206; Râzî, ay; ``urûbî, ay.

saklanman için değil, insanlar arasında hükmetmen ve mazlumların hakkını muhafaza etmen için halife yaptım” demiştir.⁸⁸⁹

- e) Sa‘îd ibn Cübeyr ve İbn ‘Abbâs’tan gelen bir rivâyete göre birisi hanımı Cerâde’nin akrabası olan iki davacı Hz. Süleymân’ın huzuruna gelir. Hz. Süleymân Cerâde’yi çok sevdiği için hevasına uyararak Cerâde’nin akrabası olanlar lehine hükmeder. Ardından iki davacı arasında tekrar adaletle hükmeder. Onun başına gelenler bu durumda hevasına uymasından kaynaklanmıştır.⁸⁹⁰
- f) İ asenu’l-Baðrî’den gelen bir rivâyette Hz. Süleymân bazı hanımlarına hayızlı iken yaklaşmıştır.⁸⁹¹
- g) K‘abu’l-AÛbâr’dan gelen bir rivâyete göre Hz. Süleymân öldürmek suretiyle atlara zulmettiğinde mülkünü kaybetmiştir.⁸⁹²
- h) Bazı müfessirlere göre Hz. Süleymân’a İsrâiloğullarından başka bir kadınla evlenmemesi emredilmiştir. İmtihan sebebi budur.⁸⁹³
- i) Ali b. Ebî Âlib’den gelen bir diğer rivâyet ise şöyle özetlenebilir: Hz. Süleymân sahilde yüzüğü ile oynarken yüzüğü düşürmüş ve mülkünü kaybetmiştir. Yukarıdaki rivâyette de bahsettiğimiz gibi yüzük bir balığın karnından çıkmış ve tekrar Hz. Süleymân’ın eline geçmiştir. Bunun üzerine Hz. Süleymân şeytanlara kendi mülkünü ele geçiren şeytanı yakalamalarını emretmiştir. Şeytanlar ona güç yetiremeyeceklerini, onu 7 günde bir gözesi şarap akıtan bir pınar vasıtasıyla sarhoş edip yakalayabileceklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Hz. Süleymân pınarın suyunu şarap akıtmış şeytan da bu pınardan içerek sarhoş olmuştur. Ardından Hz. Süleymân onu bağlamış ve bir dağa göndermiştir. O dağın dumanının o şeytanın nefesinden, suyunu da bevinden olduğu söylenmiştir.⁸⁹⁴
- j) Şa‘bî’den gelen bir rivâyete göre Hz. Süleymân’ın bir çocuğu olmuştu. Şeytanlar bir araya gelip “Şayet bu çocuk yaşarsa içinde bulunduğumuz bu beladan ve sihirden kurtulamayız. Tek çaremiz onun oğlunu öldürmek

⁸⁸⁹ .. urûbî, ay.

⁸⁹⁰ .. urûbî, ay.

⁸⁹¹ İ asenu’l-Baðrî, a.g.e., II/253; .. urûbî, a.g.e., XV/199.

⁸⁹² .. urûbî, ay.

⁸⁹³ »a‘lebî, a.g.e., VIII/206; .. urûbî, ay.

⁸⁹⁴ İbn Ebî İ âtim, a.g.e., X/3243; »a‘lebî, a.g.e., VIII/208; .. urûbî, a.g.e., XV/201.

yahut ona tuzak kurmaktır” demiştir. Hz. Süleymân durumdan haberdar olup rüzgâr oğlunu buluta ulaştırdığında şeytandan korktuğu için buluta oğlunu korumasını emreder. Ardından Hz. Süleymân’ın çocuğu ölür ve cesedi Hz. Süleymân’ın tahtına atılır.⁸⁹⁵ Bunun sebebi ise Hz. Süleymân’ın Allah’a tevekkül etmemesidir.⁸⁹⁶ Ayette zikredilen ceset de budur.

- k) Hz. Süleymân bir gün “Bu gece 90 hanımımı dolaşacağım ve onlar her biri de bana Allah yolunda savaşacak bir atlı doğuracak” demiştir.⁸⁹⁷ (Sayının 60,⁸⁹⁸ 70,⁸⁹⁹ 99 veya 100⁹⁰⁰ ve 100⁹⁰¹ olduğunu belirten ifadeler de bulunmaktadır. Ancak BuÛârî, Şa’b ve İbn Ebî Eznâd’dan gelen 90 sayısını daha doğru bulduğunu ifade etmektedir.⁹⁰² Kanaatimizce buradaki sayılar kesretten kinayedir. Sayıların çeşitlilik arz etmesi, kullanılan sayıların Arapların çokluğu ifade için kullandığı sayılar olması ve bir rivâyette sayı belirtilmeksizin tüm hanımlarıyla aynı gün birleştiğinin ifade edilmesi⁹⁰³ de buradaki sayıların kesretten kinaye için kullanıldığını gösteren delillerdir.) Bazı rivâyetlere göre arkadaşlarından birisi⁹⁰⁴/melik⁹⁰⁵ kendisini “İnşallah” demesi için uyarmış ancak Hz. Süleymân’ın “İnşaallah” dememiş,⁹⁰⁶ bunu terk etmiş,⁹⁰⁷ bu yüzden birleştiği hanımlardan bir tanesi hariç hiçbiri hamile kalmamış, hamile kalan ise yarım bir çocuk dünyaya getirmiştir.⁹⁰⁸ Ebe de bu çocuğu Hz. Süleymân’ın tahtına atmıştır.⁹⁰⁹ Peygamberimiz ise

⁸⁹⁵ »a’lebî, a.g.e., VIII/206; ‘urûbî, a.g.e., XV/201; Benzer bir rivâyet Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXVI/208.

⁸⁹⁶ ZemaÛşerî, *Tefsîru-l Keşşâf an Hakaiki’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Eââvîl fî Vücûhi’t-Te’vîl*, IV/95; Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXVI/208; Teftâzânî, a.g.e., V/57.

⁸⁹⁷ ‘urûbî, a.g.e., XV/202-203; BuÛârî, Eymân ve’n-Nuÿûr 3; Kefârât ve’l-Eymân 9.

⁸⁹⁸ Muslim Eymân 5.

⁸⁹⁹ »a’lebî, a.g.e., VIII/207; ZemaÛşerî, *Tefsîru-l Keşşâf an Hakaiki’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Eââvîl fî Vücûhi’t-Te’vîl*, IV/95; Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXVI/208; Teftâzânî, a.g.e., V/57; BuÛârî, EÛâdîû’l-Enbiyâ 43; Muslim Eymân 5.

⁹⁰⁰ BuÛârî, Cihâd 23.

⁹⁰¹ BuÛârî, Nikâû 120.

⁹⁰² BuÛârî, EÛâdîû’l-Enbiyâ 43.

⁹⁰³ »a’lebî, a.g.e., VIII/206.

⁹⁰⁴ ‘urûbî, a.g.e., XV/202-203; BuÛârî, Eymân ve’n-Nuÿûr 3, Kefârât ve’l-Eymân 9, EÛâdîû’l-Enbiyâ 43, Cihâd 23.

⁹⁰⁵ BuÛârî, Nikâû 120.

⁹⁰⁶ ‘urûbî, a.g.e., XV/202-203; BuÛârî, Eymân ve’n-Nuÿûr 3, Kefârât ve’l-Eymân 9, EÛâdîû’l-Enbiyâ 43, Cihâd 23.

⁹⁰⁷ BuÛârî, Nikâû 120.

⁹⁰⁸ ‘urûbî, a.g.e., XV/202-203; »a’lebî, a.g.e., VIII/206; BuÛârî, Eymân ve’n-Nuÿûr 3, Kefârât ve’l-Eymân 9, EÛâdîû’l-Enbiyâ 43, Cihâd 23, Nikâû 120.

⁹⁰⁹ »a’lebî, a.g.e., VIII/206.

olayı bu şekilde anlattıktan sonra: “Muhammed’in canı elinde olan Allah’a yemin ederim ki şayet “İnşaallah” deseydi hepsi Allah yolunda savaşan atlılardan olurdu” buyurmuştur.⁹¹⁰

- l) Ayette zikri geçen cesedin Hz. Süleymân’ın kendisi olduğu da söylenmiştir. Bu ifadenin kullanılmış olmasının sebebi onun bir ceset gibi oluncaya kadar şiddetli bir hastalığa yakalanmasıdır.⁹¹¹ Arap dilinde zayıflamış kişi cesede benzetilir⁹¹² ve bitkin haldeki hasta için: “كَأَلْ جَسَدٍ

“الملقى” “Ceset gibi atılmış” ifadesi kullanılır.⁹¹³

- m) Râzî: “Bence Allah’ın Hz. Süleymân’ı korku yahut bazı sıkıntıların vukuuyla imtihan etmiş olması da uzak bir ihtimal değildir. Bu korku onu adeta tahtına atılmış bir ceset haline döndürmüştür, ardından Allah ondaki korkuyu izale etmiş bunun üzerine Hz. Süleymân eski kuvvetine ve itminanına yeniden kavuşmuştur.”⁹¹⁴

Görüldüğü üzere tefsirlerde konu, çok çeşitli şekillerde ve boyutlarda ele alınmıştır. Zikredilen ilk 4 rivâyet Râzî tarafından eleştirilmiş ve 4 açıdan asılsız olduğu ispat edilmiştir. Râzî’ye göre:

- 1) Şeytan şayet şekil veya huy bakımından, peygamberlerin suretini alabilseydi, şeriatın hiçbir hükmü hususunda bir güven kalmazdı. İnsanların, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed şeklinde gördüğü kişilerin, gerçekten peygamberler olmadığı, aksine insanları saptırmak ve iğvâ etmeye çalışan, Peygamber suretindeki şeytanlar olduğu iddia edilebilirdi. Böyle bir görüşün, bütün dinleri kökünden bâtil kılacağı malumdur.
- 2) Şayet şeytanın Hz. Süleyman’a bunları yapmaya gücü yetseydi, aynı şeyleri bütün âlim ve zâhid kimselere karşı da yapabilmesi gerekirdi. Bu âlim ve zâhit kişileri öldürebilmesi, eserlerini yırtıp paramparça

⁹¹⁰ urûubî, a.g.e., XV/202-203; »a’lebî, a.g.e., VIII/207; BuÛârî, EÛâdîou’l-Enbiyâ 43, Cihâd 23.

⁹¹¹ urûubî, a.g.e., XV/203; Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXVI/208.

⁹¹² Râzî, ay.

⁹¹³ urûubî, a.g.e., XV/203.

⁹¹⁴ Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXVI/209.

etmesi ve diyarlarını harap etmesi gerekirdi. Bu bir âlim için dahi batıl bir şeyse, peygamberlerin büyükleri hakkında elbette batıldır.

- 3) Şeytanı Hz. Süleyman'ın hanımlarına musallat kılmak Allah'ın hikmet ve ihsanına nasıl uygun düşer? Bunun çirkin bir şey olduğuna şüphe yoktur.
- 4) Eğer Hz. Süleymân'ın, Cerâde'nin heykele tapmasına izin verdiğini söylersek, bu, bizzat Hz. Süleyman'dan kaynaklanan bir küfürdür. Eğer o, buna kesinlikle izin vermemişse, bu günah o kadına aittir. Allah kendisinden sadır olmayan bir günah yüzünden niçin Hz. Süleymânı cezalandırırsın?⁹¹⁵

Râzî'nin yapmış olduğu eleştiriler makul görünmektedir. Bilhassa Hz. Süleymân'ın hanımının yerine kendisinin cezalandırılması izahı zor bir durumdur. Daha önce de belirtildiği gibi, şeytanın Hz. Süleymân'ın hanımlarına tasallutu bulunmadığını ifade eden rivâyetler,⁹¹⁶ Râzî'nin rivâyetlere yaptığı 3. eleştiri açısından önemli bir malzeme oluşturur.

Naklettiğimiz son 4 rivâyet ise Râzî'nin doğruluğuna ihtimal verdiği haberlerdir. Ona göre bu ayette bahsi geçen konu, Hz. Süleymân'ın Allah'a tevekkülsüzlüğünden; İnşaallah dememesinden; hanımlarına yaklaşımadan önce “İnşaallah” dememesinden, ağır bir hastalığa tutulmasından yahut Allah'ın kendisini korku gibi imtihanlara tabi tutmasından kaynaklanmış olabilir.

Kanaatimizce Hz. Süleymân'ın Cerâde'nin akrabası olanlar lehine hükmetmesi, İsrâiloğullarından başka bir kadınla evlenmemesi emredilmişken Cerâde'yle evlenmesi, Allah'a tevekkülsüzlüğü, hanımlarına yaklaşımadan önce “İnşaallah” dememesi, ağır bir hastalığa tutulması, insanlardan 3 gün boyunca

⁹¹⁵ Râzî, *Tefsîru Faûri'r-Râzî*, XXVI/208.

⁹¹⁶ j asenu'l-Baûrî, a.g.e., II/253; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/231; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XX/89; »a'lebî, a.g.e., XIII/206.

saklanması ile alakalı rivâyetlerinden herhangi birisinin doğru olma ihtimali vardır. ancak kaynağının Hz. Peygamber'e kadar ulaşması, rivâyetin Bu'ûârî ve Müslim'e girebilecek sıhhate rivâyetin erişmesi göz önünde bulundurulduğunda Hz. Süleymân'ın hanımlarına yaklaşmadan önce "İnşaallah" demediğini bildiren rivâyet tercihe daha şâyân görünmektedir.

2.1.8. HZ. ŞU'AYB

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَةٍ أَوْ
لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿١٧٧﴾ قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ
إِذْ نَجَّيْنَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا
عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿١٧٨﴾

Şu'ayb'ın kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki: "Ey Şu'ayb! Andolsun, ya kesinlikle bizim dinimize dönersiniz ya da mutlaka seni ve seninle birlikte inananları memleketlerimizden çıkarırız." Şu'ayb, "İstemesek de mi?" dedi. "Allah bizi sizin dininizden kurtardıktan sonra eğer ona dönersek mutlaka Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz Allah'ın dilemesi olmadıkça sizin dininize dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Rabbimiz her şeyi ilmiyle kuşatmıştır. Biz yalnız Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçekte hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısısın."⁹¹⁷

Kur'an'da Hz. Şu'ayb'ın kendisine peygamberlik gelmeden önceki dini durumu hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir. Ancak yukarıdaki ayetler incelendiğinde, ifadeler Hz. Şu'ayb'ın kendisine peygamberlik gelmeden önce kavminin dini üzere olduğuna dair bazı fikirler uyandırmaktadır. Peygamberlerin hem peygamberlik öncesinde hem peygamberlik sonrasında günahlardan korunmuş olduğunu söyleyenlerin bulunması, ayetlerin araştırma kapsamına dâhil edilmesini zorunlu kılmaktadır. Ayette Hz. Şu'ayb'ın ve kavminin ileri gelenlerinin "عَادَ" fiili kullanması, Hz. Şu'ayb'ın peygamberlik öncesinde kavminin dine inandığını, Allah kendisine peygamberlik bahsettikten sonra ise kavmi tarafından tehdit edilerek kendisine inananlar ile birlikte eski dinlerine dönmelerinin istendiğini ima eder gibidir.

⁹¹⁷ A'râf 7/88-89.

~ aÜÜák, j asenu'l-Baðrî, İbn Ebî Zemenîn, Mücâhid, Süfyân eó-»evrî tefsirlerinde konu hakkında herhangi bir açıklama da bulunmamaktadır. Mâverdî ve ¼ûsî ayetin Hz. Şu'ayb'ın kavminin dininden olduğu şeklinde anlaşılmasını bir vehim olarak görmüştür.⁹¹⁸ İbn 'Abbâs ve Muàâtil'in de aralarında bulunduğu bazı müfessirlere göre "عَادَ" fiili "دَخَلَ" anlamında kullanılmıştır.⁹¹⁹ Vâhîdî'ye göre içinde Zeccâc, İbn Enbârî'nin de bulunduğu meânî âlimlerinin çoğuna göre bu hususta iki ayrı görüş vardır:⁹²⁰

- 1- Zeccâc'a göre dönmek anlamındaki "عَوْدٌ" kelimesinin başlangıç (ibtida) anlamı da vardır. Nitekim Araplar kendisine daha önce bir kötülük gelse de gelmesede "عَادَ إِلَيَّ مَن فُلَانٍ مَّكَرُوهُ" "Bana filan kişiden kötülük geldi" kelimesini kullanırlar. Buradaki "عَوْدٌ" "صَارَ" anlamında kullanılır.⁹²¹ Aynı şekilde "أَوْ لَسَّيْرِنَّا إِلَى مَلَّتِنَا" ifadesi de "أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مَلَّتِنَا" "Ya bizim dinimizden olursunuz..." anlamındadır. Ümeyye ibn Ebî °alt:

بِئْسَ مَا بَعَا إِذَا بَعَدَ أَبْوَالًا   لِيُكَلِّمَكَ الْكَارِمَ لَا فَعْبَلَن مِّنْ لَّيِّ

"Bu cömertlik süt dolu bir kap değildir. O, içerisine su karıştıktan sonra o bekle (idrara) dönmüştür." Şair yapılan cömertliği hicvederken içerisine su karışmış sütü bekle (idrar) benzetmektedir. Ancak süt asla bevl olmamıştır.⁹²² Bu hususta yine şöyle söylenmiştir:

⁹¹⁸ ¼ûsî, Ebû Ca'fer MuÜammed b. j asen, *Tibyân fî Tefsîri'l-'ur'ân*, Dâru İÛyâi't-Türâôî'l-'Arabîyyi, Beyrût tsz, IV/465; Mâverdî, Ebû'l-j asen 'Alî b. MuÜammed b. j abîb, *en-Nuketu ve'l-'Uyûn*, tah. İbn 'AbdirraÜüm, Seyyid b. Maàôûd, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût tsz, II/240.

⁹¹⁹ İbn 'Abbâs, a.g.e., s. 132; Muàâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muàâtil b. Suleymân*, II/49; BeÜavî, a.g.e., III/258; 'Abdulcebbâr b. AÜmed, a.g.e., s. 150.

⁹²⁰ VâÜidî, *Tefsîru'l-Besû*, IX/231.

⁹²¹ BeÜavî, a.g.e., III/258; NeÜÜâs, *Me'âni'l-'ur'ân*, III/54; VâÜidî, ay.

⁹²² »a'lebî, a.g.e., 261-262.

إِلَيَّ فَقَدْ عَادَتْ لَهُنَّ ذُنُوبٌ

فَإِنْ تَكُنِ الْإِيَّامُ أَحْسَنَ مَرَّةً

كُرُوبٌ عَلَى آثَارِهِنَّ كُرُوبٌ

أَتَى دُونَ حُلُوِّ الْعَيْشِ شَيْءٌ أَمْرُهُ

Günler bana bir kez iyilik yaptıysa, dönüp günahlar getirdi. Huzurlu hayatın yerini musibet üstüne musibet olan şeyler aldı.⁹²³

Râzî de bu hususta önemli bir örnek vermektedir:

“عَادَ” fiili hiç vuku bulmamış bir iş için de kullanılır. Örneğin yüce Allah

kıyameti “مَعَادٌ”⁹²⁴ olarak isimlendirmiştir ancak kıyamet henüz vuku bulmamıştır.⁹²⁵

- 2- Hz. Şu'ayb'a dâhil olanların daha önce küfür üzere buldukları din, kavimlerinin dini ile aynıydı. Onlar da Hz. Şu'ayb'a hitap ederken çoğunluğu gözetmiş ve bu yüzden çoğul kalıp kullanmışlardır.⁹²⁶ Yani burada Hz. Şu'ayb hariç olmak üzere Hz. Şu'ayb'ın ümmeti kastedilmiştir.⁹²⁷

Hz. Şu'ayb'ın sözcülük yaparken böyle bir ifade kullanması başta yadırganan bir durum olabilirse de böyle bir hitap kullanılması mümkündür. Örneğin bir konsey, konsey başkanının aksi görüşünde karar aldığı anda konsey başkanı görüşüm şudur ancak konsey olarak bizim görüşümüz budur der. Tıpkı bunun gibi Hz. Şu'ayb'ın ümmetinin sözcülüğünü yapması ve ümmetinin kendisine inanmadan önce kavminin dinine inanmış olmasından ötürü Hz. Şu'ayb'ın böyle bir ifade kullanmış olması mümkündür.

Müfessirler bu iki görüş haricinde daha farklı bazı yorumlarda da bulunmuşlardır. Örneğin Ne'ûlûs, kavminin ileri gelenlerinin (mele') Hz. Şu'ayb'ın kavminin sözleri eskiden kavminin dinindenmiş gibi bir izlenim oluşturmak ve

⁹²³ Mâverîdî, a.g.e., II/240; ¼ûsî, a.g.e., IV/466; Neysâbûrî, a.g.e., III/286; Vâ'îdî, *Tefsîru'l-Besû*, IX/231; Râzî, *Tefsîru Fa'ûri'r-Râzî*, XIV/185.

⁹²⁴ ' ' aâaâ 28/85.

⁹²⁵ Râzî, *İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 100.

⁹²⁶ Vâ'îdî, *Tefsîru'l-Besû*, IX/231.

⁹²⁷ Be'âvî, III/258.

insanlar üzerinde etki bırakıp kafalarını karıştırabilmek için böyle söylediğini ifade etmiştir.⁹²⁸ Hz. Şu'ayb da onlara, kendilerinin sorusuyla örtüşen bir kalıpta cevap vermiştir.⁹²⁹ “Peygamberlerin İsmeti” üzerine yaptığı çalışmasında Ayhan, kavminin söylediği sözler için bu yorumun geçerli olabileceğini, ancak Hz. Şu'ayb'ın böyle bir söz söylemesinin izah edilemeyeceğini ifade etmiştir.⁹³⁰ Ancak Neysâbûrî de aynı itirazı gündeme getirmiş ve Hz. Şu'ayb'ın böyle bir ifade kullanmasını tağlîbe (çoğunluk baz alınarak konuşma) bağlamıştır.⁹³¹

Bazıları, işin başında (dinin geldiği ilk zamanlarda) Hz. Şu'ayb ve kavminin dinlerini gizlediklerini, dinlerini açığa vurduktan sonra da kavimlerdeki insanların Hz. Şu'ayb dışında iman eden diğerlerini kendi dinlerinden varsaydıklarını ifade etmişlerdir. Çünkü Hz. Şu'ayb'ın kavmi kâfirdi. Hz. Şu'ayb ise hiçbir zaman kâfir olmamıştır. Bu iki zümre arasında böyle bir konuşma vuku bulunca da dinlerine göre ayrıştılar.⁹³² Ayhan bu konudaki rivâyeti takiiye yapmak olarak düşünse de, peygamberliğinin ilk yıllarında Hz. Peygamber'in de dini gizli yaşadığı, ardından yakın akrabaya duyurmasının emredildiği ve son olarak da inancını tamamen açığa vurduğu göz önüne alındığında, bunun, rivâyetin kabulüne hâlel getirecek herhangi bir husus barındırmadığı görülecektir.

Bazıları da buradaki “millet” kelimesinin din anlamında olmadığını, şeriat⁹³³ veya ibadetler⁹³⁴ anlamına geldiğini ifade etmiştir. Mâverdî bu noktada çok önemli bir izahta bulunmaktadır:

“Millet ve dîn arasında fark vardır. Millet Allah'ın koyduğu şeriat anlamına gelir. Dîn ise insanların Allah'a yaklaşmak için inandıkları (itikad ettikleri) şeylerdir. Böylelikle (görülür ki) her din bir millettir ancak her millet bir din değildir.”⁹³⁵ dolayısıyla Hz. Şu'ayb onların şeriatı ve ibadetleri üzerine olduğu için böyle bir ifade

⁹²⁸ Neûûs, *Me'âni'l-'ur'ân*, III/54; Râzî, *Tefsîru Faûri'r-Râzî*, XIV/185.

⁹²⁹ Râzî, ay.

⁹³⁰ Ayhan, Bayram, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Peygamberlerin İsmeti*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2008, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 114.

⁹³¹ Neysâbûrî, a.g.e., III/286.

⁹³² »a'lebî, a.g.e., IV/261-262.

⁹³³ Şerîf Murteñâ, 'Alî b. j useyn Mûsâ 'Ulvi, *Emâli'l-Murteñâ • uraru'l-Fevâid ve Duraru'l-'alâid*, tah. Ebû'l-Fañl İbrâhîm, Muñammed, Dâru İlyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyyi, Basım yeri belirtilmemiş 1954, I/402; »a'lebî, a.g.e., IV/262; Râzî, *Tefsîru Faûri'r-Râzî*, XIV/184.

⁹³⁴ Şerîf Murteñâ, ay.

⁹³⁵ Mâverdî, a.g.e., II/239.

kullanmıştır. Şeriat ve ibadetler dini kapsamayacağı için bu ifadenin peygambere halel getiren bir yanı yoktur.

Ayette geçen “وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا” ifadesi hakkında da çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bazı müfessirler bunun imkânsız bir durumu anlatmak için kullanıldığını söylemektedir. Bu tıpkı “وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ” “Onlar halat iğne deliğinden girinceye kadar cennete giremezler”⁹³⁶ ayetine benzer.⁹³⁷

Ayetin “ها” kısmındaki “وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا” zamirinin köye ait olduğu da söylenmiştir. Bu yoruma göre ayet: “Şüphesiz biz sizin köyünüzden çıkacağız ve Allah’ın bize vaad ettiği, size karşı üstün çıkmayı ve zaferi nasib edinceye kadar dönmeyeceğiz” anlamına gelir.⁹³⁸ Ancak ‘urûbî’ye göre bu yorum çok makul değildir. Çünkü bu durumu izah için “عَادَ فِي الْقَرْيَةِ” değil, “عَادَ” ifadesi kullanılır.⁹³⁹

‘urûb ibn Müstenîra’dan gelen bir görüşe göre bu sözlerde bir takdim-tehir vardır. Kâfirlerin sözleri şu şekildedir:

لَتُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ أَنْ تَعُودَ فِي مِلَّتِنَا

“Ey Şu’ayb! Allah sizi bizim dinimize döndürünceye kadar seni ve sana iman edenleri elbette köyümüzden çıkaracağız.”⁹⁴⁰

İlk dönem rivâyetleri ve dirayet tefsirleri incelendiğinde tüm bu kaynakların “Peygamberin nübüvvet öncesinde ve sonrasında şirkten korunması” hususunda

⁹³⁶ A‘râf 7/40.

⁹³⁷ ‘urûbî, a.g.e., VII/250; Şerîf Murteñâ, a.g.e., 403.

⁹³⁸ Şerîf Murteñâ, ay.

⁹³⁹ ‘urûbî, a.g.e., VII/251.

⁹⁴⁰ Şerîf Murteñâ, a.g.e., 403. Daha detaylı incelemeler için Bkz. Şerîf Murteñâ, a.g.e., 402-405.

mutâbık oldukları görülmektedir. Bu açıdan ayetin zâhirindeki bir şüpheyi delil olarak Hz. Şu‘ayb’a şirk atfetmek pek makul bir tutum olmayacaktır.

2.1.9. HZ. YÛSUF

2.1.9.1. HZ. YÛSUF ve HEMM (ARZULAMA)

Hiz. Yûsuf'un Züleyhâ ile yaşadığı hadise Kur'an'da ana hatlarıyla ele alınmıştır. Aşağıdaki ayette yer alan "هَمَّ بِهَا" ifadesi Hiz. Yûsuf'un da Züleyhâ'ya karşı meyil gösterdiğini ifade eder mahiyettedir. Bu nedenle konu, müfessirler arasında tartışmalı bir mevzu haline gelmiştir:

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ وَهَمَّ بِهٖا لَوْلَا اَنْ رَّا بُرْهَانَ رَبِّهٖ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهٗ السُّوْءَ وَالْفَحْشَآءَ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِيْنَ ﴿٤١﴾

Andolsun kadın ona (göz koyup) niyeti kurmuştu. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı Yûsuf da ona niyetlenmiş olacaktı. Biz ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.⁹⁴¹

Bu konu ile alakalı olarak ilk dönem rivâyetleri bazı farklı olaylar zikretmişlerdir:

- a) İbn 'Abbâs,⁹⁴² 'Aôâ,⁹⁴³ Sa'îd ibn Cübeyr,⁹⁴⁴ Mücâhid,⁹⁴⁵ ~ aUûâk,⁹⁴⁶ Suddî,⁹⁴⁷ MuÛammed ibn İslûâ,⁹⁴⁸ Süfyân ibn 'Uyeyne,⁹⁴⁹ A'meş,⁹⁵⁰ Muââtil⁹⁵¹ ve 'İkrime'nin⁹⁵² benzer şekilde aktarmış olduğu bir rivâyete

⁹⁴¹ Yûsuf 12/24.

⁹⁴² VâÛidî, *Tefsîru'l-Besû*, XII/72; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, XIII/82-85; İbn Ebî j âtim, a.g.e., VII/2123.

⁹⁴³ VâÛidî, ay.

⁹⁴⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, XIII/85; VâÛidî, ay.

⁹⁴⁵ İbn Ebî j âtim, a.g.e., VII/2123; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, XIII/84-85; VâÛidî, ay.

⁹⁴⁶ VâÛidî, *Tefsîru'l-Vesû fî Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, II/607; VâÛidî, *Tefsîru'l-Besû*, ay.

⁹⁴⁷ İbn Ebî j âtim, a.g.e., VII/2123; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, XIII/80; VâÛidî, *Tefsîru'l-Vesû fî Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, ay; VâÛidî, *Tefsîru'l-Besû*, XII/73.

⁹⁴⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, XIII/81; VâÛidî, *Tefsîru'l-Vesû fî Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, ay; VâÛidî, *Tefsîru'l-Besû*, ay; İbn Ebî j âtim, ay.

⁹⁴⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, XIII/82,83,85.

⁹⁵⁰ İbn Ebî j âtim, a.g.e., VII/2123; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, XIII/83-84.

⁹⁵¹ Mukâtil b. Suleymân, a.g.e., II/328-329; VâÛidî, *Tefsîru'l-Vesû fî Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, II/607.

göre:

İbn ‘Abbas’a Hz. Yûsuf’un “hemm”i hakkında sorulmuş o da “Züleyhâ Hz. Yûsuf’un yanına uzanmış, Hz. Yûsuf da onun bacakları arasına oturmuş ve elbisesini çıkarmıştır” demiştir.⁹⁵³ Elbisenin çıkarılması ile alakalı farklı rivâyetler zikredilmiştir. Bu hususta Hz. Yûsuf’un tamamen soyunmadığını, onun kasıklarına kadar olan kısmı çıkardığını ifade eden rivâyetler bulunduğu gibi,⁹⁵⁴ kadının elbisesini soymuş olabileceğini söyleyen rivâyetler de vardır.⁹⁵⁵

b) Bir rivâyete göre

- Züleyhâ Hz. Yûsuf’un nefsinin okşamak istemiş⁹⁵⁶ ve aralarında şöyle bir diyalog gelişmiştir: “Ey Yûsuf! Ne güzel saçların var!”
- Yûsuf: “Bedenimden ilk dökülecek şey saçlarımdır”
- Züleyhâ: “Ey Yûsuf! Yüzün ne güzel!”
- Yûsuf: “Toprağın ilk yiyeceği şey yüzümdür”⁹⁵⁷
- Züleyhâ: “Ne güzel gözlerin var!”
- Yûsuf: “Yeryüzüne ilk akacak şey gözlerimdir”
- Züleyhâ: “Suretin ne güzel!”
- Yûsuf: “Rabbim ana rahminde beni böyle suretlendirmiş”
- Züleyhâ: “Yüzünün güzelliği beni bitkin hale getiriyor (beni çok etkiliyor)”
- Yûsuf: “Bunu şeytan sana böyle gösteriyor”
- Züleyhâ: “Yatağa uzan” dedi ve onu yatağa yatırdı sonra ona “Otur ve ihtiyacımı gör” dedi (böylelikle onu yine zinaya çağırıldı)
- Yûsuf: “Bunu yapacak olursam cennetten nasibim gider”
- Züleyhâ: “Ben seni gizler, korurum”
- Yûsuf: “Beni Rabbim’den gizleyip koruyabilecek hiçbir şey yoktur” dedi,

---

⁹⁵² Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/85.

⁹⁵³ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/82-83; »a‘lebî, a.g.e., V/209; Vâlidî, *Tefsîru’l-Vesûl fî Tefsîri’l-ur’âni’l-Mecîd*, II/607; Vâlidî, *Tefsîru’l-Besûl*, XII/72; Neûûâs, *Me‘âni’l-ur’ân*, III/411.

⁹⁵⁴ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/83; »a‘lebî, a.g.e., V/210.

⁹⁵⁵ Taberî, ay.

⁹⁵⁶ »a‘lebî, a.g.e., V/210.

⁹⁵⁷ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/80; Vâlidî, *Tefsîru’l-Vesûl fî Tefsîri’l-ur’âni’l-Mecîd*, II/607; »a‘lebî, ay.

fakat Züleyhâ'nın arzusu kaybolmadı ve biraz sonra Hz. Yûsuf'u tekrar çağırdı. Hz. Yûsuf şehveti kuvvetli olan gençlerden biriydi.⁹⁵⁸ Züleyhâ ise iyi huylu, güzel bir kadındı. Hz. Yûsuf ona yumuşak davrandığında Züleyhâ'nın kendisine âşık olduğunu fark etti.⁹⁵⁹ Züleyhâ ise Hz. Yûsuf daha köle olarak alınıp onu ilk gördüğünden beri kendisine âşıktı.⁹⁶⁰ Hz. Yûsuf, Züleyhâ evin boş odalarından birisinde kendisine hemm edinceye (kendisini arzulamaya) kadar ondan korkmuyordu.⁹⁶¹ Bir rivâyete göre de şeytan bir elini Yûsuf'un boynuna bir elini ise Züleyhâ'nın boynuna koymuş ve onları evin odalarından birisinde halvet ortaya çıkıncaya kadar bir arada tutmuştur.⁹⁶²

İlk dönem müfessirlerinin hemen hepsi kadının “hemm”inin Hz. Yûsuf ile yatmak, Yûsuf'un “hemm”inin ise pantolonunu çözmek olduğunu söylemektedir.⁹⁶³

Hz. 'Alî de bu hususta: “ طَمَعَتْ فِيهِ وَطَمَعَ فِيهَا ” “Yûsuf onu arzuladı, o da Yûsuf'u...”⁹⁶⁴

Peygamberlere böyle bir fiili yakıştıramayan müfessirler ise ayetin te'viline gitmişlerdir. Vâüidî buraya kadar zikrettiğimiz rivâyetleri naklettikten sonra şöyle demektedir:

“Bu görüş (Hz. Yûsuf'un elbisesini çıkarması) müfessirlerin önderlerinin Kur'an'ın nüzûlüne şahit olmuş kişilerden almış olduğu te'villerdir.⁹⁶⁵ Daha sonraki müfessirlere gelince (dikkat edilecek olursa bu tamlama tabîinden sonrasını ifade için

⁹⁵⁸ Vâüidî, ay.

⁹⁵⁹ »a'lebî, ay.

⁹⁶⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, XIII/80.

⁹⁶¹ »a'lebî, a.g.e., V/210; Vâüidî, *Tefsîru'l-Vesîû fi Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, II/607; Taberî, ay.

⁹⁶² Vâüidî, ay; »a'lebî, ay.

⁹⁶³ Huvvârî, Hüd ibn Mu'akkem, *Tefsîru Kitâbillâhi'l-'Azîz*, tah. Şerîfî, Belûâc b. Sa'îd, Dâru'l-• arbi'l-İslâmiyyi, Beyrût 1990, II/262; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., I/382; Mukâtil b. Suleymân, a.g.e., II/328-329; Vâüidî, *Tefsîru'l-Besîû*, XII/72; Vâüidî, *Tefsîru'l-Vesîû fi Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, ay; »a'lebî, ay; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, XIII/80-85; İbn Ebî j âtim, a.g.e., VII/2123.

⁹⁶⁴ Râzî, *Tefsîru Faûri'r-Râzî*, XVIII/118; Vâüidî, ay.

⁹⁶⁵ Burada te'vil kelimesi ile tefsir kastedilmektedir. Bu hususta Mâturîdî tefsîrin sahabeden gelen yorumlar, te'vilin ise söylenenin doğruluğuna Allah'ı şahit göstermeden manayı yönlerden (vecihlerden) bir tanesine hamletmektedir. (Mâturîdî, Ebû Manûûr ibn Mu'ammed, *Te'vilâtul-'ur'ân*, tah. Vanhoğlu, Ahmet, Mîzân Yayınevi, İstanbul 2005, I/3) Burada Allah'ı şahit göstermek “Allah şahittir ki bu ayet bu manadadır” demektir. Dolayısıyla tefsirde ayetin yorumuna Allah'ı şahit tutmak varken, te'vilde bu söz konusu değildir. Bu da bir ayetin tefsîri sahabeye ulaşırken te'vile gitmenin hiç de makul bir tutum olmayacağını gösteren önemli bir delildir.

kullanılmıştır) onlar bu ayet hakkında Hz. Yûsuf'u fâsid hemm'den (bozuk niyet/arzu)dan tenzih etmek için ayette çeşitli yönler zikrettiler (ayeti te'vil cihetine gittiler)”⁹⁶⁶

¼aberî te'vile giden bu müfessirleri “Selefin sözlerine muhalefet eden ve Kur'ân'ı kendi görüşlerine göre tefsir eden kimseler” olarak tavsif etmiştir.⁹⁶⁷ Bu müfessirler konu hakkında birçok görüş zikretmiştir:

- a) Kadın Hz. Yûsuf'a meyletti (hemm) ancak Hz. Yûsuf onu itip kendini ondan uzaklaştırmayı arzuladı.⁹⁶⁸ Yahut şayet Rabbi'nin burhanını görmeseydi kadın kendisini arzu etmesi ile kötü bir iş yaptığı için o da kadına meyledecekti. Böylelikle Hz. Yûsuf bu arzusundan (hemm) vazgeçti*****
- b) Bazıları cümlenin haberini ayırmış ve haberi Yûsuf'tan başlatmıştır: “وَهَمَّ بِهَا (يُوسُفُ) لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ” “Hz. Yûsuf şayet Rabbi'nin delilini görmeseydi kadını arzulayacaktı.” Böylelikle kelamın manası Hz. Yûsuf'un kadını arzulamadığına tevcih edilmiştir. Allah da Rabbi'nin delilini görmeseydi Hz. Yûsuf'un, kesinlikle kadını arzulayacağını haber vermiştir. Hz. Yûsuf delili gördüğü için kadını arzulamamıştır.⁹⁶⁹
- c) Bazıları ise kadının Hz. Yûsuf'u, Hz. Yûsuf'un da kadını arzuladığını ancak onun arzusunun fiili yapmak ile yapmamak arasında kalmak, yapmamak için herhangi bir irade ve azim göstermemek olduğunu söylemiştir. Onlar ayrıca, bu arzusunun nefsinin sözlerinden ve kalbinin ona hatırlattıklarından hiçbir sıkıntı duymamasından kaynaklanmış olabileceğini ve kadınla Hz. Yûsuf arasında hiçbir fiil vuku bulmadığını beyan etmişlerdir.⁹⁷⁰ Bunun hakikat ehlinin (mutasavvıfların) görüşü olduğu ifade edilmiştir. Yukarıdaki ifadeleri daha net ifade etmek gerekirse; Hz. Yûsuf'un arzusu (hemm) ile kadının arzusu (hemm) aynı

⁹⁶⁶ Vâlidî, *Tefsîru'l-Besû*, XII/74.

⁹⁶⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XIII/86. Malumdur ki bu hususta Peygamberimizin bir hadisi vardır: “Kendi re'yi ile Kur'ân'ı tefsir eden cehennemdeki yerini hazırlasın” (Tirmiyî, *Tefsîru'l-'ur'ân* 1)

⁹⁶⁸ Şerîf MurteNâ, a.g.e., I/477; Taberî, ay.

⁹⁶⁹ Şâbûnî, MuUammed 'Alî, *afvetu't-Tefâsîr*, Daru'l-'ur'ânu'l-Kerîm, Beyrût 1981, II/47; »a'lebî, a.g.e., V/210; Taberî, ay; Vâlidî, *Tefsîru'l-Besû*, XII/75; Şerîf MurteNâ, a.g.e., I/481; Râzî, *Işmetu'l-Enbiyâ*, s. 89; Neseî, a.g.e., II/310.

⁹⁷⁰ »a'lebî, a.g.e., V/211; Taberî, ay; Şerîf MurteNâ, ay.

değildi. Kadın Hz. Yûsuf'u arzuladı ve ma'ûiyetinde ısrarcı oldu, ancak Hz. Yûsuf kadını arzuladı (hemm) ancak arzusunda ısrar etmedi ve kadına yaklaştı. Bu açıdan iki "hemm" arasında fark vardır.⁹⁷¹ İbn Enbârî bunları şerh ederken şöyle demiştir: "Kadın arzusu zinâyaya azmetmek, Hz. Yûsuf'un arzusu ise kalbine gelenler ve nefsinin söylediklerinden kaynaklanan beşeri bir meyildir. Bu "hemm" in kesinlikle günah anlamına gelen bir arzu olması gerekmez. Bu, tıpkı salih bir kişinin oruçlu iken soğuk su içmeyi aklından geçirmesi gibidir."⁹⁷² Neûûâs da fiilinden ötürü Hz. Yûsuf'a günah yazılmadığını ifade eden bir görüş bulunduğunu nakletmiştir.⁹⁷³

- d) Hz. Yûsuf'un hemm'i kadından kaçmasıdır.⁹⁷⁴
- e) Hz. Yûsuf kadına düşmanlık etmeyi ve onu kocasına şikâyet etmeyi arzuladı.⁹⁷⁵
- f) "لَوْلَا"nın cevabı mahzûftur.⁹⁷⁶
- g) "لَوْلَا"nın cevabı takdîm etmiştir.⁹⁷⁷
- h) "هَمَّ بِهَا" ifadesi zikredilmemiş bir kinayedir.⁹⁷⁸

Ancak yapılan bu yorumlar ilk dönem tefsirlerince hoş karşılanmamıştır. Vâûidî'nin, Peygamberleri tenzih için böyle te'villerin ortaya çıktığını zikretmesi ve ¼aberî'nin, böyle te'villerde bulunmayı "ur'ân"ı kendi re'yi ile tefsir etmek olarak isimlendirmesi de bunu açıkça göstermektedir. Sayılan maddeler içerisinde en çok zikredilen ve sonraki dönemde en çok kabul edilen görüş ayette takdîm-tehîrin

⁹⁷¹ Vâûidî, *Tefsîru'l-Vesûû fî Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, II/607-608; »a'lebî, ay.

⁹⁷² Tusterî, Ebû Mu'ammed Sehl ibn 'Abdullah, *Tefsîru't-Tusterî*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût 1423, s. 81; "uûub, *Fî Zilâli'l-'ur'ân*, XII/1981; Âlûsî, a.g.e., XII/213; Vâûidî, *Tefsîru'l-Besûû*, XII/74-75; Vâûidî, *Tefsîru'l-Vesûû fî Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, ay; Teftâzânî, a.g.e., V/55.

⁹⁷³ Neûûâs, *Me'âni'l-'ur'ân*, III/414.

⁹⁷⁴ »a'lebî, a.g.e., V/211.

⁹⁷⁵ »a'lebî, ay.

⁹⁷⁶ Neûûâs, Ebû Ca'fer, *Î'râbu'l-'ur'ân*, tah. Zâhid, Zuheyr • âzî, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût 1409/1988, II/323; Şuyutî, Celâluddîn 'Abdirraûmân b. Ebî Bekr- Şuyutî, Celâluddîn Mu'ammed b. Aûmed, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Ma-ba'atu'l İstiââmeti bi'l-'âhira, "âhira tsz, I/195; Ebû j ayyân, a.g.e., V/295; Şerîf MurteNâ, a.g.e., 481; Vâûidî, *Tefsîru'l-Besûû*, XII/78; Neseî, a.g.e., II/310; Teftâzânî, a.g.e., V/55.

⁹⁷⁷ Şerîf MurteNâ, a.g.e., I/480; Ebû j ayyân, ay.

⁹⁷⁸ »a'lebî, ay.

olduğunu savunan görüştür. Ancak bu görüş Neûûâs,⁹⁷⁹ ¼aberî,⁹⁸⁰ »a‘lebî,⁹⁸¹ Neseîî,⁹⁸² gibi müfessirler tarafından caiz görülmemiştir. Onlara göre “لَوْلَا”nın cevabı kendisinden önce gelemez.⁹⁸³ ‘Alî b. ‘Îsâ⁹⁸⁴ ve Zeccâc’ın⁹⁸⁵ da bu görüşte olduğu söylene de İ‘râbu’l-‘ur’ân adlı eserinde, Zeccâc bu ayet hakkında “لَوْلَا أَنْ”

اَ رَأَى بَيِّنَةً أَنْ رَبِّهَا لَوَاقِعَهُ أَوْ لَمْ يَمَسَّ بِهَا

edecekti yahut kadını arzulayacaktı”⁹⁸⁶ demiştir. Ancak takdîm-tehiri savunanlar bu hususta bazı deliller getirmişlerdir. Onlar ‘ur’ân sûresindeki “إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا أَنْ”

رَبَطْنَا عَلَى قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

sağlamlaştırmasaydık neredeyse (bulunan çocuğun Hz. Mûsâ olduğunu) açıklayacaktı”⁹⁸⁷ ayetini⁹⁸⁸ ve Nisâ suresindeki “وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ”

طَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ

Şayet Allah’ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı onlardan bir grup seni saptırmayı arzularlardı”⁹⁸⁹ ayetini⁹⁹⁰ delil olarak göstermişlerdir.

Takdîm-tehiri kabul etmeyenlerin tuttukları bir delil ise “لَمْ” fiiline “ن” harfinin ilave edilmemesidir. Onlara göre şayet burada bir takdim-tehir olsaydı ayetin “لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ لَهَمَّتْ بِهَا” şeklinde olması gerekirdi.⁹⁹¹ Ancak Ebû İyyân

⁹⁷⁹ Neûûâs, *İ‘râbu’l-‘ur’ân*, II/323.

⁹⁸⁰ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/86.

⁹⁸¹ »a‘lebî, a.g.e., V/210.

⁹⁸² Neseîî, a.g.e., II/310.

⁹⁸³ Vâlidî, *Tefsîru’l-Besîû*, XII/75; Neûûâs, *İ‘râbu’l-‘ur’ân*, II/323; Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/86-87; »a‘lebî, ay.

⁹⁸⁴ Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 89.

⁹⁸⁵ Ebû İyyân, a.g.e., V/295; Râzî, ay.

⁹⁸⁶ Zeccâc, *İ‘râbu’l-‘ur’ân*, tah. Ebyârî, İbrâhîm, *Veżâratu’-«eâfe ve’l-İrşâdu’l-‘avmî, ‘âhira* 1963, I/36.

⁹⁸⁷ ‘ur’ân 28/10.

⁹⁸⁸ Ebû İyyân, a.g.e., V/295.

⁹⁸⁹ Nisâ 4/113.

⁹⁹⁰ Şerîf Murteñâ, a.g.e., I/480.

⁹⁹¹ Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 89.

kullanılan fiil mazi ise “ﻯ” harfi cerinin kullanılmasının zorunlu olmadığını ifade etmiştir.⁹⁹²

Hız. Yûsuf’un gördüğü burhân hakkında da çeşitli görüşler serdedilmiştir:

- a) Hız. Yûsuf’a parmağını ısırması halde bulunan Hız. Ya’kûb’un sureti gösterilmiştir.⁹⁹³ Aynı olayı anlatan bazı rivâyetlerde çeşitli detaylar yer almıştır.
  - i. Evin tavanı yarılmış ve Hız. Ya’âûb’un sureti oradan gözükmiştir.⁹⁹⁴
  - ii. Evin tavanında Hız. Ya’âûb’un sureti gözükmüş⁹⁹⁵ ve “Yûsuf! Yûsuf!” demiştir.⁹⁹⁶
  - iii. Evin duvarlarında Hız. Ya’âûb’un suretini görmüştür.⁹⁹⁷
  - iv. Hız. Ya’âûb, Hız. Yûsuf’un göğsüne vurmuş, Hız. Yûsuf’un tüm şehveti parmaklarından çıkıp gitmiştir.⁹⁹⁸ Ayrıca Hız. Ya’âûb’un tüm oğullarının 12 çocuğu olduğu, Hız. Yûsuf’un Züleyhâ ile yaşadığı olayda şehveti çıktığı için onun 11 çocuğu olduğu da söylenmiştir.⁹⁹⁹
  - v. Hız. Ya’âûb, Hız. Yûsuf’un elinden tutmuş Hız. Yûsuf’un tüm şehveti parmaklarından çıkıp gitmiştir.¹⁰⁰⁰
  - vi. “Zina edersen bu tüyleri dökülmüş kuş gibi olursun” diye nida edilmiştir.¹⁰⁰¹

⁹⁹² Ebû j ayyân, a.g.e., V/295.

⁹⁹³ Sufyânu’ô-»evrî, a.g.e., s. 141; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/87; Vâüidî, *Tefsîru’l-Vesô fi Tefsîri’l-ur’âni’l-Mecîd*, II/608; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., I/382; »a’lebî, a.g.e., V/211.

⁹⁹⁴ Şuyutî, Celâluddîn ‘Abdirraûmân b. Ebî Bekr, *ed-Durru’l-Menôûr fi Tefsîri’l-Me’ôûr*, tah. Turkî, ‘Abdulah b. ‘Abdulmuûsin, Merkezi j icr li’l-Buûûî ve ‘d-Dirâseti’l-‘Arabiyyi ve İslâmiyyeti, ‘âhira 1424/2003; j asenu’l-Baûrî, a.g.e., II/31; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/91.

⁹⁹⁵ »a’lebî, a.g.e., V/212; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/96-97.

⁹⁹⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/96.

⁹⁹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/93.

⁹⁹⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/90-91.

⁹⁹⁹ Sufyânu’ô-»evrî, a.g.e., s. 140; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/94-95.

¹⁰⁰⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/90.

¹⁰⁰¹ »a’lebî, a.g.e., 212; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/87-90.

- vii. Hz. Yûsuf'a "Kafanı kaldır" diye nida edilmiş, kafasını kaldırdığında¹⁰⁰² "Ey Yûsuf! Sen peygamberler arasında yazılmış iken akılsızların yaptığı işi mi yapacaksın?" diye seslenilmiştir.¹⁰⁰³
- viii. "Ey Yûsuf! Sen peygamberler arasında yazılmış iken günahkârların (füccâr) yaptığı işi mi yapacaksın?" diye seslenilmiştir.¹⁰⁰⁴

b) Allah onu zina ehlinden olmakla korkutmuştur:

- i. Evin duvarlarında "وَلَا تَقْرَبُوا الرِّتَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا" "Zinaya yaklaşmayın. Şüphesiz o, çirkin bir iş ve kötü bir yoldur"¹⁰⁰⁵ ayetinin yazılı olduğunu görmüştür;¹⁰⁰⁶
- ii. Şu üç ayeti¹⁰⁰⁷ görmüştür: "وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ" "Şüphesiz üzerinizde bekçiler var"¹⁰⁰⁸, "وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ", "Hiçbir şey yapamazsın"¹⁰⁰⁹, "أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ", "Allah her nefsin kazandığını görüp gözetir"¹⁰¹⁰
- iii. Bir rivâyette ise Hz. Yûsuf şu üç ayeti görmüştür.¹⁰¹¹ "إِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ﴿١﴾ كِرَامًا كَاتِبِينَ ﴿٢﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ" "Şüphesiz üzerinizde bekçiler, kıymetli yazıcılar var. Onlar yapmış olduğunuz şeyleri biliyor."¹⁰¹², "وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ", "إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ" "Allah'a

¹⁰⁰² j asenu'l-Baôrî, a.g.e., II/32; Şuyutî, *ed-Durru'l-Menôûr fî Tefsîri'l-Me'ôûr*, VII/227.

¹⁰⁰³ »a'lebî, a.g.e., V/212; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XIII/89-90,95.

¹⁰⁰⁴ Vâlidî, *Tefsîru'l-Besîd*, XII/73; Vâlidî, *Tefsîru'l-Vesîd fî Tefsîri'l-'ur'ânî'l-Mecîd*, II/608; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XIII/95.

¹⁰⁰⁵ İsrâ 17/32.

¹⁰⁰⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XIII/98; »a'lebî, a.g.e., V/212.

¹⁰⁰⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XIII/98.

¹⁰⁰⁸ İnfiôâr 82/10.

¹⁰⁰⁹ Yûnus 10/61.

¹⁰¹⁰ Ra'd 13/33.

¹⁰¹¹ Vâlidî, *Tefsîru'l-Vesîd fî Tefsîri'l-'ur'ânî'l-Mecîd*, II/608-609; »a'lebî, a.g.e., V/212.

¹⁰¹² İnfiôâr 82/10-12.

döndürüleceğiniz sonra herkesin kazandığının karşılığını alacağı ve kimseye haksızlık edilmeyecek olan o günden sakının”¹⁰¹³, Hz. Yûsuf vazgeçince ise “كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوْءَ وَالْفَحْشَآءَ” “İşte böylelikle biz Yûsuf’tan kötülük ve zinayı uzaklaştırdık.”¹⁰¹⁴

- iv. Bir rivâyete göre ise vücudu olmayan bir el ortaya çıkmış ve elin içerisinde yazılı olan şu ayetler Hz. Yûsuf’a İbrânîce olarak gösterilmiştir:¹⁰¹⁵ “أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ” “Allah her nefsin kazandığını görüp gözetir”¹⁰¹⁶, “إِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ﴿﴾” “Şüphesiz üzerinizde bekçiler, kıymetli yazıcılar var. Onlar yapmış olduğunuz şeyleri biliyor”¹⁰¹⁷, “وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا” “Zinaya yaklaşmayın. Şüphesiz o, çirkin bir iş ve kötü bir yoldur”¹⁰¹⁸, “وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُؤْتَوْنَ” “Allah’a döndürüleceğiniz sonra herkesin kazandığının karşılığını alacağı ve kimseye haksızlık edilmeyecek olan o günden sakının.”¹⁰¹⁹
- v. Kur’ân’da zinanın (günahının) büyüklüğünü¹⁰²⁰ görmüştür. Muḩammed b. K‘ab el-‘urâî Kur’ân ile birlikte Hz. İbrâhîm’in sahifesinin de gösterildiğini söylemiştir.¹⁰²¹
- vi. Allah’ın zinayı haram kıldığını¹⁰²² görmüştür

¹⁰¹³ Baḩara 2/281.

¹⁰¹⁴ Yûsuf 12/24.

¹⁰¹⁵ »a‘lebî, a.g.e., V/213.

¹⁰¹⁶ Ra‘d 13/33.

¹⁰¹⁷ İnfiôâr 82/10-12.

¹⁰¹⁸ İsrâ 17/32.

¹⁰¹⁹ Baḩara 2/281.

¹⁰²⁰ »a‘lebî, a.g.e., V/212; Ṭaberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/95.

¹⁰²¹ »a‘lebî, ay.

- c) Melikin suretini görmüştür¹⁰²³
- d) Cebrâîli parmağını ısırıp ve “Ey Yûsuf! Sen peygamberler arasında yazılmış iken akılsızların yaptığı işi mi yapacaksın?” derken görmüştür.¹⁰²⁴
- e) Ca’fer-i °âdık’tan gelen bir rivâyette ise Züleyhâ ayağa kalkmış ve bir elbise ile heykelin üzerini örtmüştür. Hz. Yûsuf “Bu nedir?” diye sorduğunda, “Putun bizi görmesinden utanıyorum” demiştir. Hz. Yûsuf: “Duymaktan, görmekten, anlamaktan, şahitlikten aciz bir şeyden korkuyorsun da tüm varlıkları ve bilgisini yaratandan (Allah’tan) korkmuyorsun öyle mi?” demiştir.¹⁰²⁵
- f) Suddî’den gelen bir rivâyete göre burhân Hz. Yûsuf’a: “Zina mı edeceksin? Şayet zina edersen yeryüzünde ölmüş, kendisini savunamayacak durumdaki şu kuşa benzersin. Zina etmezsen tıpkı kendisine hiçbir şeyin güç yetiremediği şu kuvvetli boğaya benzersin. Eğer zina edersen; öldükten sonra karıncaların boynuzlarına girdiği şu boğaya benzersin ki kendini savunmaya dahi gücün yetmez” denilmesidir.¹⁰²⁶

¼aberî bu hususta şöyle demektedir:

“Hz. Yûsuf Allah’ın bir delili sayesinde zinadan alıkonulmuştur. Bu delilin Hz. Ya’âûb’un sureti, melikin sureti, Allah’ın ‘‘ ur’ân’da zina üzerine zikrettiği ve tehdit içerikli bir ayet olması mümkündür. Bu delilin kat’i özür içeren bir delil olması da şart değildir. Bizce en doğrusu Allah’ın söylediğini ikrar etmek ve gerisini O’nun ilmine bırakmaktır”¹⁰²⁷

Ulaşabildiğimiz ilk dönem rivâyetlerinin tamamı Hz. Yûsuf’tan bir arzunun hâsıl olduğunu söylerken ve İbn ‘Abbâs, ~ aÜÜâk, Mücâhid, ‘İkrime, ‘Aôâ, A‘meş,

¹⁰²² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/99; »a’lebî, ay.

¹⁰²³ »a’lebî, a.g.e., V/213; Şuyutî, *ed-Durru’l-Menôûr fi Tefsîri’l-Me’ôûr*, VII/229; Taberî, ay.

¹⁰²⁴ Vâlidî, *Tefsîru’l-Vesîû fi Tefsîri’l-‘ ur’âni’l-Mecîd*, II/609; »a’lebî, a.g.e., V/212.

¹⁰²⁵ Vâlidî, *Tefsîru’l-Besîû*, XII/73; »a’lebî, a.g.e., V/213; ‘ urûbî, a.g.e., IX/169; Şuyutî, *ed-Durru’l-Menôûr fi Tefsîri’l-Me’ôûr*, VII/229;

¹⁰²⁶ »a’lebî, a.g.e., V/212.

¹⁰²⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/100.

Muâtil b. Süleymân, Süfyân b. ‘Uyeyne, Mu‘ammed ibn İslâh gibi birçok İslâm âlimi bu görüşü nakledeken; yalnızca akli deliller temel alınarak (yani peygamberler böyle bir şey yapmaz diyerek) bazı hadiselerin cereyan etmediğini izah etmenin pek makul bir tutum olmadığını düşünüyoruz. Peygamber’e böyle bir olayı yakıştıramamaktan ötürü te’vil yoluna sapmak, ‘âberî’nin de söylediği gibi¹⁰²⁸ ‘ur’ân’ı kendi re’yine göre tefsire kalkışmaktır. Ayrıca Hz. Yûsuf’un Züleyhâ’ya meyletmediğini söylemek farklı bazı sıkıntıları da ortaya çıkaracaktır. Çünkü Hz. Yûsuf’un ona meyletmemesi, kendisini zinâya davet eden makam ve mevki sahibi bir kadının isteğine karşı durmasında onun hiçbir dahlinin olmadığı anlamına gelecektir. Hâlbuki meziyetli davranış nefsi kadını arzularken Hz. Yûsuf’un fiilden yüz çevirmesidir. Çünkü nefsin arzu etmediği bir şeyi terk etmekte meziyet yoktur. Nefsin arzu etmediği şeyi terk etmekte sevap bile yoktur. Yapılan fiil ancak nefsin meyliyle beraber terk edilmesi halinde övgüye değer bir nitelik kazanacaktır.¹⁰²⁹ Dolayısıyla Hz. Yûsuf’un kadına meyletmediğini ifade etmek onun nefsânî hiçbir duyguya sahip olmadığını, onun kendisini vahiy meleğinin güdümüne bırakmış, o nasıl isterse öyle hareket eden, hangi yolu çizerse o yoldan giden, uygulanan tüm güzel işleri onun isteği üzerine şekillendiren bir insan olduğunu iddia etmektir ki böyle bir insanın deha olması gerekmez, onun düşünmeye hatta akla bile ihtiyacı yok demektir. Hâlbuki tüm Peygamberler bundan münezzehtir. Bilakis onlar, kendisine ince ve keskin zekâ, kalp uyanıklığı, dahîce bir anlayış verilmiş insanlardır. Bu özellikleri üzerlerinde barındırmalarına rağmen onlardan bazı fiiller (günahlar) sadır olmuşsa, bu onların insan olmalarının getirdiği eksikliklerdendir. Peygamberlerden böyle fiillerin sadır olması ise Allah ile kul arasındaki farkın açığa çıkması içindir.¹⁰³⁰

Daha önce de sık sık vurguladığımız gibi ilk dönem tefsirlerinin büyük çoğunluğu Peygamberlerin bazı günahları işlemelerinin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Ardından gelen âlimler ise günah olarak isimlendirilebilecek bazı fiilleri peygambere yakıştıramamışlar, onları tenzîh için ayetleri te’vil cihetine

¹⁰²⁸ ‘âberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIII/86.

¹⁰²⁹ Vehbi, Konyalı Mehmed, *Hulâsatu’l-Beyan fî Tefsiri’l-Kur’an*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1968, VII/2537-2538.

¹⁰³⁰ ‘İsâ, ‘Abdulcelîl, *İctihâdu’r-Rasûl*, Dâru İÛyâi’l-Kitâbi’l-‘Arabîyyi, ‘âhira 1368/1948, s.24.

gitmişlerdir. »a‘lebî te’vile gitmeyi gerektiren bir durum olmadığını şu şekilde ifade etmektedir:

“Peygamberlerin zelle ve küçük günah (òaòâir) işleminin bazı hikmetler içermesinden ötürü hiçbir mahzuru yoktur:

- 1- Allah onlara zelle ve küçük günahlarını hatırlattığı zaman, yaptıkları hatanın endişesiyle onları taatte daha ciddi bulmuştur. Bu ise peygamberlerin Allah’ın rahmetinin genişliğine sırtını dayamadıklarını (peygamberlerin iradeleri ile hareket ettiğini, “Nasılsa Allah affedecektir” şeklinde bir inanca sahip olmadıklarını) gösterir.
- 2- Allah, peygamberlere gösterdiği hayırhahlığın ve onlara verdiği büyük nimetlerin anlaşılmasını istemiştir.
- 3- Allah’ın rahmetini ümit etmek, O’nun lütuf ve affından ümitsizliği terk etmek için Allah peygamberleri günahkârlara imamlar (önderler) kılmak istemiştir.”¹⁰³¹

Aynı hususta Vâüidî şöyle söylemektedir:

“İbn Enbâri şöyle söylemektedir: ‘Bu ayetin tefsirinde, bizim izinden gittiğimiz görüş, sahabe ve tabiînden gelen, Hz. Yûsufun ayıplanmayacak şekilde bir arzusunun (hemm) bulunduğunu ispat eden görüştür. (Hemm olmadığını söyleyenlerin aksine) Biz şöyle deriz: Buradaki asıl marifet Hz. Yûsuf’un, kendisinde bir arzu hâsıl olduktan sonra Allah’ı ta’zim için bu arzusundan vazgeçmesi ve kendini nefsinin hevasından alıkoymasıdır. Bu ise, (kötü fiilden yüz çevirmekle) bol sevab ve tamama ermiş bir ecir alındığına delâlet eden en kuvvetli delildir.’ Hz. Yûsuf’tan bir arzunun meydana geldiğini söyleyen Hz. ‘Alî, İbn ‘Abbâs, Vehb ibn Sîrîn ve diğerleri peygamberlerin hak-hukukunu, onların Allah katındaki mertebelerinin yüksekliğini elbette ki Hz. Yûsuf’tan arzu hâsıl olmadığını ifade edenlerden çok daha iyi biliyorlardı. İ asenu’l-Baðrî: ‘Allah peygamberlerin günahlarından bahsederken onları kınamamıştır. Bilakis, bunları O’nun rahmetinden ümit kesmeyesiniz diye anlatmıştır’ demiştir. Ebû ‘Ubeyde ise İ asen’in bu yorumu üzerine: ‘İ asen Allah’ın peygamberleri hakkında söylediklerini delil olarak en sağlam delile gitmiştir. Onların

---

¹⁰³¹ »a‘lebî, a.g.e., V/211.

tevbeleri kabul edildiği zaman -ki onların tevbelerinin kabulü sizinkinden çok daha çabuk olur- (i asen'in getirdiği) bu delili kabul etmek elzendir' demiştir.”¹⁰³²

Buraya kadar zikrettiklerimizden de anlaşılacağı üzere Hz. Yûsuf kadını ile zina etmemiş, ancak kadını arzulayıp elbiselerini çıkarmaya başladığında Rabbi'nin burhânını görmüş ve arzusundan vazgeçmiştir. Râzî, Hz. Yûsuf'un zinâ etmediğine dair ‘‘ âñî Ebû ¼âhir ¼ûsî’den yaptığı alıntıda şunları zikretmektedir:

Koca, hâkim, kadınlar, melik gibi zina hadisesi ile alakalı her şey Hz. Yûsuf'un suçsuzluğunu ispatlar. Hz. Yûsuf da bunu iddia etmiş, hasmı (kadın) da Hz. Yûsuf'un dediğini doğrulamış ve suçunu 2 defa itiraf etmiştir. En doğru sözü söyleyen Âlemlerin Rabbi de buna şahitlik etmiş, İblîs de Hz. Yûsuf'un suçsuzluğunu itiraf edenlerden olmuştur:

فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿١٠٣٢﴾ يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا
وَاسْتَغْفِرِي لِذَنبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ ﴿١٠٣٣﴾

Kadının kocası Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtıldığını görünce dedi ki: “Şüphesiz bu, siz kadınların tuzağıdır. Şüphesiz sizin tuzağınız çok büyüktür.” “Ey Yusuf! Sen bundan sakın kimseye bahsetme. (Kadın), sen de günahının bağışlanmasını dile. Çünkü sen günah işleyenlerdensin”¹⁰³³ ayetleri kocanın şahitliği;

...وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ

“...Kadının ailesinden bir şahit de şöyle şahitlik etti: “Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o yalancılardandır”¹⁰³⁴ ayeti hâkimin şahitliği;

...قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ...

“ ‘Hâşâ! Allah için, biz onun bir kötülüğünü bilmiyoruz’ dediler”¹⁰³⁵ ayeti kadınların şahitliği;

...إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ

...“Şüphesiz bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir bir kişisin”¹⁰³⁶ ayeti melikin şahitliği;

...قَالَ هِيَ رَأَوْتَنِي عَنْ نَفْسِي...

¹⁰³² Vâlidî, *Tefsîru'l-Vesîl fî Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, II/608.

¹⁰³³ Yûsuf 12/28-29.

¹⁰³⁴ Yûsuf 12/26.

¹⁰³⁵ Yûsuf 12/51.

¹⁰³⁶ Yûsuf 12/54.

“O benden arzusunu elde etmek istedi.”¹⁰³⁷

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ...

“Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni dâvet ettiği şeyden daha sevimlidir.”¹⁰³⁸

ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَبِي لَمْ أَخْنُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ

“Benim böyle yapmam, Aziz’in; yokluğunda, benim kendisine hainlik etmediğimi ve Allah’ın, hainlerin tuzaklarını başarıya ulaştırmayacağını bilmesi içindi”¹⁰³⁹ ayetleri Hz. Yûsuf’un savunması;

...وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ...

“...Andolsun, ben ondan murad almak istedim. Fakat o iffetinden dolayı bundan kaçındı...”¹⁰⁴⁰

...قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الثَّن حَضَحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ

“...Azizin karısı ise, ‘Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ondan ben murad almak istedim. Şüphesiz Yusuf doğru söyleyenlerdendir’ dedi” ayetleri hasmının (kadının) itirafı;

...كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ...

“Biz ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık”¹⁰⁴¹ ayeti de âlemlerin Rabbi’nin şahitliğidir. İblîs’in itirafı ise

قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَا غُورِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٠٤٢﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٠٤٣﴾

İblîs, “Senin şerefine andolsun ki, içlerinden ihlâslı kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracam” dedi¹⁰⁴² ayetidir. Çünkü Allah Hz. Yûsuf’un ihlâslı kullarından olduğu beyan etmiştir:

...إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ

“...Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.”¹⁰⁴³

¹⁰³⁷ Yûsuf 12/26.

¹⁰³⁸ Yûsuf 12/33.

¹⁰³⁹ Yûsuf 12/52.

¹⁰⁴⁰ Yûsuf 12/32.

¹⁰⁴¹ Yûsuf 12/24.

¹⁰⁴² ٥âd 38/82-83.

¹⁰⁴³ Yûsuf 12/24.

2.1.9.2. HZ. YÛSUF ve “BEN NEFSİMİ TEMİZE ÇIKARMAM” SÖZÜ

İlk dönem tefsirleri bu sözün Hz. Yûsuf'a ait olduğunda ittifak etmiştir.¹⁰⁴⁴ İbn ‘Abbâs,¹⁰⁴⁵ ‘İkrime,¹⁰⁴⁶ ‘atâde,¹⁰⁴⁷ j asenu'l-Baðrî,¹⁰⁴⁸ Sa‘îd ibn Cübeyr,¹⁰⁴⁹ Suddî¹⁰⁵⁰ bu görüştedir. Rivâyetlere göre olay şöyle gelişmiştir. Bir melek -ki o Cebrâîldi- Hz. Yûsuf'a göreceği bir bir delil getirmiş ve ona “Kadının bacakları arasına oturup uçkurunu çözdüğün zamanki o ilk arzun nerede?” diye sormuştur. Melek bunu Hz. Yûsuf'a hatırlatır hatırlatmaz¹⁰⁵¹ Hz. Yûsuf kendini temize çıkarmaktan korkmuş¹⁰⁵² (İbn ‘Abbâs bu hususta: “Nefsimi temize çıkarmam. Nehyedilen ve zemmedilen şeyden nefsimi temize çıkarmaktan korkarım”¹⁰⁵³ demiştir) ve “Ben nefsimi temize çıkarmam” (kadını arzuladığım için kalbimi temize çıkarmam)¹⁰⁵⁴ demiştir. Hz. Yûsuf'a arzusunu hatırlatanın azizin karısı olduğunu¹⁰⁵⁵ ifade eden rivâyetler bulunmasının yanı sıra Hz. Yûsuf'un kendi kendine kadına duyduğu arzuyu hatırladığını¹⁰⁵⁶ söyleyen rivâyetler de bulunmaktadır.

Ulaşabildiğimiz ilk dönem tefsirlerinin tamamı bu sözü Hz. Yûsuf'a isnad etmiştir. Ancak İbn Teymiyye bu sözlerin azizin karısına ait olduğunu iddia etmektedir.¹⁰⁵⁷ Ona göre ayetlerdeki şu sözlerin tamamı azizin karısına aittir:

¹⁰⁴⁴ Taberî, *Câmi‘u'l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi'l-Kur‘ân*, XIII/210-215; »a‘lebî, a.g.e., V/230; Vâüidî, *Tefsîru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l ‘Azîz*, I/550; Vâüidî, *Tefsîru'l-Vesîl fî Tefsîri'l-‘ur‘âni'l-Mecîd*, II/617; Vâüidî, *Tefsîru'l-Besîl*, XII/151; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., I/387; Be’âvî, a.g.e., IV/249; Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, II/340; j asenu'l-Baðrî, a.g.e., II/38-39; İbn Ebî j âtim, a.g.e., VII/2158.

¹⁰⁴⁵ Taberî, *Câmi‘u'l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi'l-Kur‘ân*, XIII/210-211; İbn Ebî j âtim, ay.

¹⁰⁴⁶ Taberî, *Câmi‘u'l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi'l-Kur‘ân*, XIII/210,211,214; İbn Ebî j âtim, ay.

¹⁰⁴⁷ Taberî, *Câmi‘u'l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi'l-Kur‘ân*, XIII/214; İbn Ebî j âtim, ay.

¹⁰⁴⁸ Taberî, *Câmi‘u'l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi'l-Kur‘ân*, XIII/213; j asenu'l-Baðrî, a.g.e., II/38-39; İbn Ebî j âtim, ay.

¹⁰⁴⁹ Taberî, *Câmi‘u'l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi'l-Kur‘ân*, XIII/211-213.

¹⁰⁵⁰ İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., I/387; Taberî, *Câmi‘u'l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi'l-Kur‘ân*, XIII/214; İbn Ebî j âtim, a.g.e., VII/2158.

¹⁰⁵¹ »a‘lebî, a.g.e., V/230; İbn Ebî j âtim, ay; j asenu'l-Baðrî, ay.

¹⁰⁵² Vâüidî, *Tefsîru'l-Vesîl fî Tefsîri'l-‘ur‘âni'l-Mecîd*, II/617; j asenu'l-Baðrî, a.g.e., II/39; İbn Ebî j âtim, ay.

¹⁰⁵³ Vâüidî, ay.

¹⁰⁵⁴ Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, II/340.

¹⁰⁵⁵ Be’âvî, a.g.e., IV/249; Taberî, *Câmi‘u'l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi'l-Kur‘ân*, XIII/214.

¹⁰⁵⁶ Taberî, *Câmi‘u'l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi'l-Kur‘ân*, XIII/215.

¹⁰⁵⁷ İbn Teymiyye, Ebî'l-‘Abbas Taàyyuddin AÜmed b. ‘AbdulÜalîm, *Tefsîru'l-Âyeti'l-Kerîmeti: ‘Lâ ilâhe illâ ente subÜâneke innâ kuntu mine‘ÿ-jâlimîn’*, Dâru Selefiyye, Bombay 1407/1986, s. 88,89.

قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدْتَنِّي يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتْ
 امْرَأَتُ الْعَزِيزِ النَّحْسُ خَصَّصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥٨﴾ ذَلِكَ
 لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخْنُهِ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٩﴾ وَمَا أَبْرَأُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ
 لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٠﴾

“Kral kadınlara: “Yusuf’tan murad almak istediğiniz zaman derdiniz ne idi?” dedi. Kadınlar: “Haşa! Allah için, biz onun bir kötülüğünü bilmiyoruz”, dediler. Azizin karısı ise, “Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ondan ben murad almak istedim. Şüphesiz Yusuf doğru söyleyenlerdendir”, dedi. “Benim böyle yapmam, (Yûsuf’un) yokluğunda, benim kendisine hainlik etmediğimi ve Allah’ın, hainlerin tuzaklarını başarıya ulaştırmayacağını bilmesi içindi” dedi. “Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” dedi.”¹⁰⁵⁸

İbn Teymiyye’ye göre bu sözler azizin karısına aittir çünkü Hz. Yûsuf hapistedir ve henüz melikin huzuruna çıkmamış, onun görüşlerini ve sözlerini duymamıştır. Onun suçsuzluğu gıyabında ortaya çıkan bir hadisedir.¹⁰⁵⁹ Râzî de sözlerin azizin karısına ait olabileceğini ifade etmektedir.¹⁰⁶⁰

Bu görüş ilk bakışta çok makul gözüксе de benimsendiği takdirde bazı sıkıntıları beraberinde getirecektir. Daha önce de söylediğimiz gibi; ‘ur’ân ve sünnetle açıkça çelişen bir durum barındırmadığı sürece selefin sözüne itibar etmemek, ayetleri rivâyet olmadan yalnızca dirâyet ile izaha çalışmak, Kur’ân’ı kendi re’yi ile tefsir etmek demektir. Sahabe ve tâbiînden gelen rivâyetler bu sözlerin Hz. Yûsuf’a ait olduğunda ittifak etmişken, ortada ‘ur’ân ve sünnet ile çelişen bir durum da yokken aksi bir görüş beyan etmek pek makul bir tutum olmayacaktır.

İbn Teymiyye’nin de söylediği gibi rivâyetler kadınların ve azizin karısının itirafları esnasında Hz. Yûsuf’un hapiste olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu, ayetteki ifadelerin Hz. Yûsuf’a ait olduğu gerçeğini değiştirmez. Çünkü ilk dönem tefsirlerinden gelen bir rivâyete göre Hz. Yûsuf hapiste iken kendisine bir elçi gelmiş

¹⁰⁵⁸ Yûsuf 12/51-53.

¹⁰⁵⁹ İbn Teymiyye, *Tefsîru’l-Âyeti’l-Kerîmeti: ‘Lâ ilâhe illâ ente subÛâneke innî kuntu mine’ÿ-ÿâlimîn’*, s. 89.

¹⁰⁶⁰ Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 91.

ve ona kadınların melikin yanında olduğu haberini ulaştırmıştır.¹⁰⁶¹ Kelbî'nin İbn 'Abbâs'tan naklettiği bir diğer rivâyette ise Hz. Yûsuf hapisteyken bir sâkî yanına gelmiş ve kendisine azizin karısının ve diğer kadınların cevabını haber vermiştir.¹⁰⁶² Bunun üzerine Hz. Yûsuf "İşte bu efendimin onun yokluğunda ona ihanet etmediğimi bilmesi içindir" demiştir.¹⁰⁶³

İbn Teymiyye ayeti bu şekilde tefsir etmekle kendi metodolojisine aykırı bir harekette de bulunmuştur. Çünkü o tefsir usûlüne dâir kaleme aldığı "Muàaddimetün fî Uûlî't-Tefsîr"de "Kim sahabe ve tâbiîn'in yolundan ve tefsîrinden aykırı bir görüşe sarparsa, şüphesiz bu fiilinde hata etmiştir"¹⁰⁶⁴ demektedir. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi sahabeden İbn 'Abbâs, tâbiînden Sa'îd ibn Cübeyr, 'İkrime, İ asenu'l-Baðrî ve İ atâde "Nefsimi temize çıkarmam" sözlerinin Hz. Yûsuf'a ait olduğunu ifade etmiştir. Bu da sahabe ve tâbiînden gelen rivâyetler dururken, ayeti farklı bir şekilde ele aldığı için müfessirleri hata etmekle ithâm eden İbn Teymiyye'nin tefsir usûlünde hataya düşmüş olduğunu gösteren açık bir delildir.

¹⁰⁶¹ Muàâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muàâtil b. Suleymân*, II/340.

¹⁰⁶² Vâlidî, *Tefsîru'l-Besîl*, XII/150.

¹⁰⁶³ Muàâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muàâtil b. Suleymân*, II/340.

¹⁰⁶⁴ İbn Teymiyye, Ebî'l-'Abbas Taâyyuddin AÜmed b. 'AbdulÜalîm, *Muàaddimetun fî Uûlî't-Tefsîr*, Medâru'l-Vaðan li'n-Neşr, Riyâñ 1425/2004, s.130.

2.1.10. HZ. MÛSÂ

2.1.10.1. HZ. MÛSÂ ve KIPTÎ'NİN KATLI

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَىٰ أٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٦٥﴾ وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينٍ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هٰذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَعَاثَ الَّذِي مِّنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِّنْ عَدُوِّهِ فَوَكَرَهُ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ قَالَ هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ ﴿١٠٦٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٦٧﴾ قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ ﴿١٠٦٨﴾ فَاصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَاذًا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِحُهُ قَالَ لَهُ مُوسَىٰ إِنَّكَ لَعَوِيٌّ مُّبِينٌ ﴿١٠٦٩﴾ فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ يَا مُوسَىٰ أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٠٧٠﴾

Musa olgunluk çağına ulaşır gelişimini tamamlayınca biz ona ilim ve hikmet verdik. Biz iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız. Musa halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, diğeri düşmanı tarafından; kavga eden iki adam gördü. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Musa da ona bir yumruk indirip işini bitirdi. Musa, “Bu şeytanın işidir. O gerçekten apaçık bir saptırıcı düşmandır” dedi. Musa, “Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmettim. Beni affet”, dedi. Allah da onu affetti. Şüphesiz o, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Rabbim “Bana verdiğin nimetle asla suçlulara arka çıkmayacağım”, dedi. Korkarak, etrafi gözetleyerek şehirde sabahladı. Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen yine feryat ederek ondan yardım istiyordu. Musa da ona “Belli ki sen azgın bir kimsesini”, dedi. Musa, ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince adam; “Ey Musa! Dün birini öldürdüğün gibi, beni de öldürmek mi istiyorsun. Sen ancak yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun, arabuluculardan olmak istemiyorsun” dedi.¹⁰⁶⁵

Yukarıdaki ayetlere göre, Hz. Mûsâ bir adam öldürmüş, günahından ötürü Allah'tan af dilemiştir. Peygamberlerin günahsızlığı hakkında benimsenen genel

¹⁰⁶⁵ ··· aḏaḏ 28/14-19.

kaniya göre bir peygamber, böyle bir fiilde bulunamaz. Bu durum ancak peygamberlik öncesinde vuku bulmuş olabilir.

Zikrettiğimiz ilk ayette Allah Hz. Mûsâ'ya ilim ve hikmet verdiğini ifade etmiştir. Hz. Mûsâ'nın adam öldürmesinin peygamberlik öncesi mi sonrası mı meydana geldiğini anlamak, hikmet ve ilim kelimelerine verilecek anlam ile doğru orantılı olacaktır. Ayette yer alan ilim ve hikmet kelimeleri, çoğu tefsir tarafından Hz. Mûsâ'ya peygamberlik öncesinde verilen¹⁰⁶⁶ “ince zekâ (fiâh)”, “düşünme ve idrak etme kabiliyeti (‘aâl ve fehm)” ve “ilim” olarak tefsir edilmiştir.¹⁰⁶⁷ “حُكْمٌ”

kelimesini ‘İkrime “Akî hikmet (el-ı ukmu'l-Lübb)”¹⁰⁶⁸ ve Mucâhid ise “ur'ân” olarak yorumlamıştır. Mucâhid'in, ayeti “ince zekâ (fiâh)”, “kavrama yetisi (‘aâl)”, “amel” olarak tefsir ettiği¹⁰⁶⁹ de ifade edilirken Suddî'nin “Üküm” kelimesine “Nübüvvet”¹⁰⁷⁰ anlamını verdiği rivâyet edilmiştir.¹⁰⁷¹ İbn İsûââ ise hüküm kelimesini “Dininde ve atalarının dininde sahip olduğu ince zekâ (fiâh)” ilim kelimesini ise “Dininin şeriat ve sınırlarını bilmek” olarak tefsir etmiştir.¹⁰⁷² “Hüküm” kelimesine nübüvvet anlamı verildiği takdirde hadise peygamberlik sonrası cereyan etmiş olacaktır. Şayet diğer rivâyetler benimsenirse -ki tefsirlerin çok büyük çoğunluğu bu şekilde kabul etmiştir- bu hadisenin peygamberlik öncesi vuku bulmuş olduğu kabul edilecektir. Ayetin siyâkında Allah'ın kendisini affetmesinin ardından;

Hz. Mûsâ'nın “Beni nimetlendirmenden ötürü” ifadesini kullanması ve bu nimetlendirmenin ulaşabildiğimiz ilk dönem rivâyetlerinin tamamında Hz. Mûsâ'nın günahının bağışlanması olarak tefsir edilmesi; onun adamı öldürdüğünde Allah ile irtibat halinde bulunduğu dolayısıyla peygamber olduğuna bir delil olarak kabul edilebilir. Çünkü Hz. Mûsâ'nın, günahının affolduğuna dair bilgiyi Allah ile irtibat kurmadan öğrenebilmesi mümkün değildir.

¹⁰⁶⁶ Ya'lyâ b. Sellâm, a.g.e., II/583; Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, III/338; İbn Ebî j âtim, a.g.e., IX/2952; Mucâhid b. Cebr, a.g.e., 197; Be'âvî, a.g.e., VI/196; Vâlidî, *Tefsîru'l-Besî*, XVII/351.

¹⁰⁶⁷ Vâlidî, *Tefsîru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l 'Azîz*, II/814; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XVIII/182; Vâlidî, *Tefsîru'l-Vesî fî Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, III/393; Mucâhid b. Cebr, ay; Ya'lyâ b. Sellâm, ay; Muââtil b. Suleymân, ay; İbn Ebî j âtim, ay; Be'âvî, ay; Vâlidî, *Tefsîru'l-Besî*, ay.

¹⁰⁶⁸ İbn Ebî j âtim, ay.

¹⁰⁶⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XVIII/182;

¹⁰⁷⁰ İbn Ebî j âtim, a.g.e., IX/2952.

¹⁰⁷¹ »a'lebî, VII/239.

¹⁰⁷² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XVIII/182; İbn Ebî j âtim, a.g.e., IX/2952.

Ancak Allah'ın bir ağaca tecelli ederek kendisini Hz. Mûsâ'ya tanıtması¹⁰⁷³ Hz. Şu'ayb'ın yanından ayrıldıktan sonra vuku bulmuştur. Hz. Mûsâ'nın Hz. Şu'ayb'ın yanına yerleşmesi Kur'ân'ın anlatımına göre Kıptî'nin ölümünden sonra cereyan edecektir. Nitekim Hz. Mûsâ'ya mucizeler verileceği zaman o, eşinin -Hz. Şu'ayb'ın kızlarının- yanından ayrılmıştır. Bu ise, adam öldürmenin peygamberlik öncesi ortaya çıkan bir fiil olduğunu ortaya çıkacaktır.

Hz. Mûsâ'ya ilim ve hüküm verildiğini belirttikten sonra Kur'ân biri Kıptî/Fir'avn'ın adamı diğeri İsrâiloğullarından bir adamın kavgasını anlatmıştır. Hz. Mûsâ günün yarısında¹⁰⁷⁴/İkinci-akşam arasında¹⁰⁷⁵/ insanların bulunmadığı bir sıra¹⁰⁷⁶ konaklamak için Menef adı verilen şehre girmiş¹⁰⁷⁷ ve iki adamın tartıştığını görmüştür.¹⁰⁷⁸ Bu adamlardan birisi Kıptî birisi ise İsrâiloğullarındandır.¹⁰⁷⁹ Muâtil bu iki kişinin de kâfir olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁸⁰ Kıptî olan İsrâiloğullarından olan kişiyi Fir'avn'ın mutfağına odun taşımaya zorlamış -ki bu adamın Fir'avn'ın ekmeçisi olduğunu ifade eden bir rivâyet¹⁰⁸¹ de vardır- ancak İsrâiloğullarından olan kişi bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine bir tartışma çıkmış, İsrâiloğullarından olan adam Hz. Mûsâ'dan yardım istemiştir. Bu durum karşısında Hz. Mûsâ çok sinirlenmiş, Kıptî'ye bir yumruk atmış, Kıptî'de bu yumruk neticesinde ölmüştür. “Yumruk atmak” şeklinde tercüme edilen “وَكَّرَ” fiili avucunun tamamını kapsayan bir şekilde vurmak¹⁰⁸² anlamına gelmektedir.¹⁰⁸³ Ferrâ ve Ebû

¹⁰⁷³ ¼âhâ 20/12.

¹⁰⁷⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XVIII/185-186; İbn Ebî j âtim, a.g.e., IX/2953.

¹⁰⁷⁵ Taberî, ay; İbn Ebî j âtim, ay.

¹⁰⁷⁶ İbn Ebî j âtim, ay.

¹⁰⁷⁷ Vâlidî, *Tefsîru'l-Vesîl fî Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, III/393; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XVIII/183.

¹⁰⁷⁸ Fir'avn'ın yaşadığı şehir olan Menef, Nûû tufanından sonra ilk inşa edilen şehirdir ve Fusûâ ile 'Aynu Şems şehirleri arasında yer almaktadır. Şehrin Fusûâ'a olan uzaklığı 3 fersah, 'Aynu Şems'e olan uzaklığı ise 6 fersahdır. (Yââût j amevî, İbn 'Abdillâh, *Mu'cemü'l-Buldân*, Dâru'l-Fikr, Beyrût tsz, V/214)

¹⁰⁷⁹ Muâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muâtil b. Suleymân*, III/339; İbn Ebî j âtim, a.g.e., IX/2954; Vâlidî, *Tefsîru'l-Vesîl fî Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, III/393.

¹⁰⁸⁰ Muâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muâtil b. Suleymân*, III/339; Vâlidî, *Tefsîru'l-Vesîl fî Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, III/393.

¹⁰⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XVIII/187.

¹⁰⁸² 'atâde'den gelen ve vurma eyleminin asâ vasıtasıyla olduğunu ifade eden bir rivâyet de mevcuttur. Bkz. İbn Ebî j âtim, a.g.e., IX/2954.

¹⁰⁸³ Vâlidî, *Tefsîru'l-Vesîl fî Tefsîri'l-'ur'âni'l-Mecîd*, III/393; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XVIII/189; İbn Ebî j âtim, a.g.e., IX/2955.

‘Ubeyde “وَكَّرَ” kelimesini “Bir şeyi parmaklarının etrafıyla def etmek” olarak tarif etmiş; “وَكَّرَ”, “لَكَرَ”, “نَكَرَ” ve “لَهَرَ” kelimelerinin tamamının, def etmek anlamına geldiğini ve ‘Abdullah ibn Mes’ûd’un mushafında da kelimenin “نَكَرَ” şekline yer aldığını söylemiştir.¹⁰⁸⁴

Hız. Mûsâ’nın adama kasıtlı olarak vurduğu, ancak adamı öldürmeyi istemediği üzerinde ilk dönem rivâyetlerinin ittifakı vardır.¹⁰⁸⁵ Dirâyet tefsirlerinde ise olaya farklı izahlar getirilmiştir. Râzî öncelikle olayın günah olduğuna dair getirilen delilleri zikretmiştir:

- 1) Adam ölümü hak etmiş olabilir de olmayabilir de. Şayet ölümü hak ettiği için bu hadise meydana gelmişse Hız. Mûsâ niçin “Bu şeytanın işidir”¹⁰⁸⁶ “Rabbim! Ben nefsimde zulmettim beni bağışla”¹⁰⁸⁷ “Ben onu, o vakit kendimi kaybetmiş bir halde iken (istemeyerek) yaptım”¹⁰⁸⁸ demiştir. Şayet Kıptî ölümü hak etmemişse Hız. Mûsâ’nın onu öldürmesi bir ma’ûiyet ve günahdır.
- 2) Ayette geçen “diğeri düşmanıydı”¹⁰⁸⁹ ifadesi Kıptî’nin kâfir olduğunu açıkça gösterir. Öyleyse onun kanı mübahdır. Peki, Hız. Mûsâ niçin bu fiilinden ötürü istiğfar etmiştir? Mübah olan bir fiil için istiğfar etmek caiz değildir. Niçin mübah olan bir şey için haram vehmi uyandırılınsın?
- 3) Açıktır ki buradaki “vekz” kelimesi ile öldürme amaçlanarak vurmak anlamı kastedilmemiştir. Öyleyse bu öldürme hataen meydana gelmiştir. Peki, Hız. Mûsâ niçin istiğfar etmiştir?¹⁰⁹⁰

Râzî’ye göre ilk soru Kıptî’nin kâfir ve kanının mübah olması ile izah edilebilir.¹⁰⁹¹ “Bu şeytanın işidir”¹⁰⁹² sözü ise şöyle cevaplandırılabilir:

¹⁰⁸⁴ İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/113; »a’lebî, a.g.e., VII/241.

¹⁰⁸⁵ Ya’lûyâ b. Sellâm, a.g.e., II/583; Vâ’lîdî, *Tefsîru’l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi’l ‘Azîz*, II/814; İbn Ebî Zemenîn, ay; »a’lebî, ay.

¹⁰⁸⁶ .. a0a0 28/15.

¹⁰⁸⁷ .. a0a0 28/16.

¹⁰⁸⁸ Şu‘arâ 26/20.

¹⁰⁸⁹ .. a0a0 28/15.

¹⁰⁹⁰ Râzî, *Tefsîru Fa’ûri’r-Râzî*, XXIV/234.

¹⁰⁹¹ Râzî, ay.

¹⁰⁹² .. a0a0 28/15.

- a) Allah kâfirin ölümünü mübah kılmış olmakla birlikte onun ölümünü daha geç bir zamana ertelemiştir. Hz. Mûsâ adamı öldürünce mendûbu terk etmiş oldu. Buna göre ayetin manası “Mendûb olanı terk etmem şeytanın işindedir”
- b) “هذا” ism-i işâreti Hz. Mûsâ’nın değil Kıptî’nin yaptığı iş için kullanılmıştır. Böylelikle mana “Maktûlün bu ameli şeytanın işlerindedir. Bu söz ile kastedilen ise Kıptî’nin Allah’ın emrine muhalif işler yaptığı için ölümü hak etmiş olmasıdır.
- c) “هذا” ism-i işâreti Hz. Mûsâ’nın değil Kıptî’nin yaptığı iş için kullanılmıştır. Bu ise “Maktûl şeytanın ordusundan ve hizbindendir” anlamına gelir. Çünkü biri şeytanın ordusundan ve hizbinden olduğunda “فُلَانٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ” denir.¹⁰⁹³

Hz. Mûsâ’nın “Ben kendime zulmettim”¹⁰⁹⁴ ifadesi ise şöyle te’vîl edilebilir:

- a) Günah olmamakla birlikte görevini hakkıyla yerine getiremediğinden ötürü Hz. Mûsâ böyle bir söz söylemiştir.
- b) Hz. Mûsâ mendûbu terk ettiği için kendisini sevaptan alıkoymuştur. Bu yüzden de “Beni bağışla”¹⁰⁹⁵ demiştir.
- c) (Bu mel’ûnu öldürdüğüm için) nefsimi zulmettim. Şayet Fir’avn bunu öğrenecek olursa beni öldürür. “فَلَعْتُ فِوْ لِي” yani “Bunu ört ve bu haberin Fir’avn’a ulaşmasını engelle.” Allah da haberin Fir’avn’a ulaşmasını engelledi. İşin sonunda Hz. Mûsâ’nın “Rabbim bana verdiğin nimetle asla suçlulara arka çıkmayacağım”¹⁰⁹⁶ demesi Râzî’ye göre bu te’vilin doğruluğuna delalet eder. Şayet Mü’min olana yardım etmek bu ma’riyetin sebebi olsaydı Hz. Mûsâ böyle demezdi.¹⁰⁹⁷

¹⁰⁹³ Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXIV/234.

¹⁰⁹⁴ .. a0a0 28/16.

¹⁰⁹⁵ .. a0a0 28/16.

¹⁰⁹⁶ .. a0a0 28/17.

¹⁰⁹⁷ Râzî, *Tefsîru FaÛri’r-Râzî*, XXIV/234; Râzî, *‘İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 101-102.

Râzî'ye göre Hz. Mûsâ'nın ^ط“قَالَ فَعَلْتُهَا إِذًا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ”¹⁰⁹⁸ sözü de “Ben bunu sapıklardan iken yaptım” anlamında kullanılmamıştır. Fir'avn öldürdüğü zaman Hz. Mûsâ'nın kâfir olduğunu iddia edince, Hz. Mûsâ bunu reddetmiş, ancak kendisinin “~ âll” olduğunu yani ne yapacağını bilemeyen ve tedbir alamayan bir kimse olduğunu itiraf etmiştir.¹⁰⁹⁹

Râzî “Öldürdüğü kişi gerçekten kâfir biri ise Hz. Musa niçin öldürmesinden ötürü bağışlanmasını istedi?” sorusuna “Kâfirin kanının dökülmesi ile alakalı hüküm şeriatlarda farklılık arzedebilir. Öyleyse Hz. Mûsâ'nın şeriatında kâfirlerin öldürülmesi haram olabilir?”¹¹⁰⁰ şeklindeki itirazlara ise Râzî “Bunu kabul etmeyiz. Belki de adam zayıftı, Hz. Mûsâ ise güçlü-kuvvetli biriydi ve adama vurunca adamı öldürmüş oldu?” şeklinde cevap vermiş, iddialarının kabulü halinde dahi Yahûdî'yi Kıptî'nin elinden vurmada da alabilecek olmasına rağmen Kıptî'ye vurmasından ötürü mağfiret dilemiş olabileceğini ifade etmiştir.¹¹⁰¹

Râzî peygamberlerin günahsızlığı ile alakalı tüm bu delillendirmelerin ardından bu işi yaptığında Hz. Mûsâ'nın peygamber de olmadığını ifade etmiş ve bundan ötürü adam öldürme hadisesinin ismete (peygamberlerin günahsızlığına) bir halel getirmeyeceğini ifade etmiştir.¹¹⁰²

Bizce, Hz. Mûsâ'nın adamı öldürdükten sonra “رَبِّ اِيَّيْ طَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي”¹¹⁰³ “Rabbim! Ben nefsimi zulmettim beni bağışla!” sözleri onun günah işlediğini gösteren açık ifadelerdir. Suddî'nin de ifade ettiği gibi ayetteki zulüm “şirk” anlamında değil¹¹⁰⁴ nefse yapılan ve Allah'a ortaklar koşma içermeyen bir zulümdür.¹¹⁰⁴ Daha önce de ifade edildiği gibi nefse zulüm tabiri günah işlemek anlamında kullanılmaktadır.¹¹⁰⁵ İbn ‘Abbâs'tan gelen bir rivâyette de fiil “yenb” olarak isimlendirilmiştir.¹¹⁰⁶ Bir başka rivâyette ise Hz. Mûsâ'nın bu günahı kurtulmayı istediği, çıkış yolunun nerede olduğunu (tevbe) bildiği ve işlediği günahın

¹⁰⁹⁸ Şu‘arâ 26/20.

¹⁰⁹⁹ Râzî, *Tefsîru Faûri’r-Râzî*, XXIV/234-235.

¹¹⁰⁰ Râzî, *Tefsîru Faûri’r-Râzî*, XXIV/235.

¹¹⁰¹ Râzî, ay.

¹¹⁰² Râzî, ay.

¹¹⁰³ Buûârî, *Tefsîr* 6/20.

¹¹⁰⁴ Yaûyâ b. Sellâm, a.g.e., II/583.

¹¹⁰⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû‘ul-Fetâvâ*, VII/62.

¹¹⁰⁶ İbn Ebî j âtim, a.g.e., IX/2955.

suçunu Allah'a atmadığı ifade edilmiştir.¹¹⁰⁷ Ayetin siyâkında gelen mağfiret ifadesi de işlenen fiilin günah olduğunu açıkça gösteren bir delildir. Kâfirin ölümü hak ettiğini söylemek çok basit bir yorum olacaktır. Hz. Mûsâ'nın günahı, ayetlerin siyâkında İsrâiloğullarından olan adamı bir başka kişi ile tartışırken görmesi ve ona “Şüphesiz sen azgınlardansın” demesi ile açığa çıkmaktadır. Hz. Mûsâ azgın bir kişiye destek vererek birisinin ölümüne yol açmıştır. Onun işlediği bir suç daha vardır. Bu da olaya vakıf olmadan ve haklı-haksız ayırt etmeden kendi kabilesinden olan kişiyi tutmasıdır. Hz. Mûsâ'nın bir gün önce yardım ettiği kişiyi azgın olarak isimlendirmesi bunun açık bir delilidir. Aşağıdaki ayet de Hz. Mûsâ'nın bir günah işlediğini ve ardından Allah tarafından affedildiğini gösteren önemli bir delildir:

وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاءُ وَتَهْدِي مَن تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾

Musa kavminden, belirlediğimiz yere gitmek için yetmiş adam seçti. Onları sarsıntı yakalayınca (bayıldılar). Musa: “Ey Rabbim!” dedi. Dileseydin onları da beni de bundan önce helak ederdin. Şimdi içimizden bir takım beyinsizlerin işledikleri günah sebebiyle bizi helak mi edeceksin? Bu sırf senin bir imtihanındır. Onunla dilediğin kimseyi saptırırsın, dilediğini de doğruya iletirsin. Sen bizim velimizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı. Sen bağışlayanların en hayırlısısın.”¹¹⁰⁸

Ayette bir peygamberin helak edilmesinden bahsedilmektedir. Hz. Mûsâ'nın kavminin helakini zikrettikten sonra “وَإِيَّايَ” kelimesi ile kendisini ayrıca zikretmiş olması ise kanımızı teyit eder mahiyettedir. Yani Hz. Mûsâ adeta işlediği günaha vurgu yaparak Allah'a “Yâ Rabbi! Dileseydin adam öldürmek gibi büyük bir günah işlemişken beni helak ederdin. Sen bağışlayıcıların en bağışlayıcısı olduğun için biz günah işlediğimizde dahi bizleri affettin, şimdi benim ve hakikaten iman etmişlerin dışındaki bazı akılsızların günahları yüzünden bizleri helak mi edeceksin. Bu sırf senin bir imtihanındır. Onunla dilediğin kimseyi saptırırsın, dilediğini de doğruya

¹¹⁰⁷ İbn Ebî j âtim, ay.

¹¹⁰⁸ A'râf 7/155.

iletirsin. Sen bizim velimizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı. Sen bağışlayanların en hayırlısıdır” demiştir.

Âyetteki ifadelerin genel olarak söylendiği düşünüldüğü takdirde Hz. Mûsâ'nın adam öldürmenin yanında daha pek çok günahının olduğunu yahut adam öldürmekten daha büyük günah işlediğini söylemek icâb edecektir. Çünkü bir Allah'ın insanları helâki onların günahları sebebiyledir. ‘ur’ân kıssalarının tamamında, günaha dalan insanların helâk olduğu, günaha bulaşmayanların helaktan kurtarıldığı ifade edilmektedir. Tüm bu deliller göstermektedir ki Hz. Mûsâ en azından adam öldürmekle bir günah işlemiştir ve sarsıntıdan sonra günahını itiraf ederek Allah'tan bağışlanma dilemiştir.

Suddî'den gelen bir rivâyet dışında ulaşabildiğimiz tüm rivâyetler bu hadisenin peygamberlik öncesinde yaşandığında mutabıktır. Yukarıdaki açıklamalar incelendiğinde peygamberlik öncesini de ismete (günahsızlığa) dâhil edenlerin zorlama yorumlara gittiği açıkça görülmektedir. Örneğin Râzî'nin “فَاعْفِرْ لِي” ifadesini Fir'avn'ın olayı duymaması için Hz. Mûsâ'nın Allah'tan olayı örtmesini dilemesi şeklinde tefsir edilmesi Kur'ân'la çelişen bir yorumdur. Çünkü ifadelerin bu manaya geldiği ve Allah'ın bu isteğe cevap verdiği kabul edildiği takdirde katilden sonraki gün Hz. Mûsâ'nın kimliğinin ortaya çıkmaması ve Fir'avn'ın:

وَفَعَلْتَ فَعَلْتِكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ

“(Böyle iken) sen o yaptığın işi yaptın (adam öldürdün). Sen nankörlerdensin”¹¹⁰⁹ sözünü söylememesi gerekirdi.

¹¹⁰⁹ Şu'arâ 26/19.

2.1.10.2. ‘ASÂNIN YILANA DÖNÜŞMESİ ve HZ. MÛSÂ’NIN KORKUSU

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنستُ نَارًا سَاتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِشَهَابٍ فَبَيْسَ لَعَلَّكُمْ
تَصْطَلُونَ ﴿١﴾ فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ يَا مُوسَىٰ إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣﴾ وَالْقِيَاسُ أَنَّهَا تَهْتَرُ كَأَنَّهَا
حَاجٌّ أَنْ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَىٰ لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ ﴿٤﴾ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ
ثُمَّ بَدَّلْ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾

Hani Musa ailesine, “Ben bir ateş gördüm, ondan size bir haber yahut ısınasınız diye bir kor ateş getireceğim” demişti. Musa Ateşe varınca ona şöyle seslenildi: “Ateşin başındaki de çevresindekiler de kutlu olsun! Âlemlerin Rabbi olan Allah eksikliklerden uzaktır. Ey Musa! Gerçek şu ki, ben mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah’ım. Değneğini at.” (Musa değneğini attı) Onu yılanmış gibi hareket eder görünce, dönüp ardına bakmadan kaçtı. (Allah şöyle dedi): “Ey Musa korkma! Benim katımda peygamberler korkmazlar. Ancak kim zulmeder de sonra (yaptığı) kötülüğün yerine iyilik yaparsa bilsin ki şüphesiz ben çok bağışlayıcıyım, çok merhamet edim.”¹¹¹⁰

Hz. Mûsâ’nın korkusu ve ayetteki istisna edatı üzerine tefsirler bazı yorumlar getirmiştir. İlk dönem rivâyetlerinde İbnü’l-Bağrî ve İbn Cüreyc’in görüşüne göre¹¹¹¹ Hz. Mûsâ adam öldürdüğü zaman günah işlemiştir ve Allah kendisine yılanı gösterdiğinde bundan ötürü korkmuştur. Allah da ona “Ey Musa korkma! Benim katımda peygamberler korkmazlar. Ancak kim zulmeder de sonra (yaptığı) kötülüğün yerine iyilik yaparsa bilsin ki şüphesiz ben çok bağışlayıcıyım, çok merhamet edim” buyurmuştur.

Buradaki zulümden kasıt emredilmeyen işi yapmak,¹¹¹² yani Hz. Mûsâ’nın

¹¹¹⁰ Neml 27/7-11.

¹¹¹¹ »a’lebî, a.g.e., VII/192; »haberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVIII/16; Be’lavî, a.g.e., VI/146.

¹¹¹² »a’lebî, a.g.e., VII/191.

‘‘ aààò suresindeki “رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي” “Rabbim ben nefsimе zulmettim”¹¹¹³

sözlerinde kastettiği Kıptî’yi öldürmedir.¹¹¹⁴ ; asenu’l-Baôrî bu hususta: “Şüphesiz ki peygamberler günah işler ve yaptığının cezasını görür, sonra tekrar günah işler vallahi yaptığından ötürü tekrar ceza görür”¹¹¹⁵ demiştir. Bu görüşü kabul edenlere göre ayetteki “إِلَّا” edatı ile yapılan istisna, sahihtir (istisna-i muttasıl).¹¹¹⁶

“إِلَّا” edatı ile alakalı farklı yorumlar da yapılmıştır. Bazılarına göre buradaki istisna, istisna-i munàaôî’dır.¹¹¹⁷ İstisna-i Munàaôî’; istisna ile müstesna minh’in (kendisinden istisna edilen şeyin) farklı cinsten olduğu istisna çeşidir. Örneğin “رَأَيْتُ

زَيْدًا إِلَّا الْكَلْبَ” cümlesinde Zeyd ve köpek farklı cinsten olduğu için bu istisna, istisna-i munàaôî’dır ve cümle “Zeyd’i gördüm ama köpeği görmedim” anlamına gelir. Ayette istisna-i munàaôî’ olduğunu ifade eden âlimler “لَا يَخَافُ لَدَيْ الْمُرْسَلُونَ”

﴿إِلَّا مَنْ ظَلَمَ﴾ ifadesini: “Benim katımda peygamberler değil yalnızca zulmedenler korkar” şeklinde anlamışlardır. Peygamberler ile zalim insanlar birbirinden farklı cinsler olacağı için buradaki istisna, istisna-i munàaôî’dır. Kûfe’li nahivciler¹¹¹⁸ ve Ferrâ¹¹¹⁹ bu görüştedir. Ferrâ buradaki istisnanın şu şekilde anlaşılabilirliğini de ifade etmiştir: “Peygamberler masumdur. Onlar bağışlanmış oldukları için kıyamette güvende olacaklardır. Salih amel ile kötü olan diğer işleri karıştıranlara gelince, onlar, kıyamette (kötü amellerinden ötürü) korkacak, (salih amellerinden ötürü ise) ümit içinde bulunacaklardır. Korku bu kimseler içindir. Ardından ‘مَنْ ظَلَمَ’ istisna

¹¹¹³ ‘‘ aààò 28/16.

¹¹¹⁴ YaÛyâ b. Sellâm, a.g.e., II/535; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/97-98.

¹¹¹⁵ j asenu’l-Baôrî, a.g.e., II/182; »a’lebî, a.g.e., VII/192; ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVIII/16; ‘‘ urûbî, a.g.e., XIII/161.

¹¹¹⁶ j asenu’l-Baôrî, a.g.e., II/183; ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVIII/18; ‘‘ urûbî, ay.

¹¹¹⁷ Mâverdî, a.g.e., IV/197; ‘‘ urûbî, a.g.e., XIII/160; VâÛidî, *Tefsîru’l-Vesô fî Tefsîri’l-‘ur’âni’l-Mecîd*, III/370; Beôavî, a.g.e., VI/146.

¹¹¹⁸ ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVIII/18.

¹¹¹⁹ »a’lebî, a.g.e., VII/192.

yapılır ve şöyle denir: ‘Şirk içinde bulunup ardından tevbe eden ve iyi amel işleyen kimseler affolunur ve onlar için de korku yoktur’¹¹²⁰ Yani son duruma göre ayet “Kıyamette peygamberler ve şirk içinde iken tevbe edip kötü amellerini iyi işlerle değiştirenler için korku yoktur” anlamındadır. Neûûâs böyle bir istisnayı muhal olarak tanımlar. Çünkü burada, bahsi geçmeyen bir şeyin istisnası vardır. Şayet “إِنِّي لَأَضْرِبُ الْقَوْمَ إِلَّا زَيْدًا” sözü “Ben kavimdekilere vurmayacağım ve Zeyd ve kavimdekiler hariç diğerlerine vuracağım” anlamına gelirse bu yorum da caiz olur. Bu ise beyanın tam tersi anlama gelir.¹¹²¹

Bazılarına göre buradaki “إِلَّا” edatı “و” anlamında kullanılmıştır.¹¹²² Buna göre ayetin manası “Katımda ne peygamberlere ne de zulmedip ardından kötülüğü iyilikle değiştirenlere korku vardır” olur. Ebû ‘Ubeyde bu görüştedir.¹¹²³ ¼aberî ve Neûûâs bu görüşü eleştirmektedir. Neûûâs:

“ “إِلَّا” edatı “و” harfinin tam tersi bir anlam içerdiği için bu görüş caiz değildir.

Çünkü “جَاءَ إِخْوَتُكَ إِلَّا زَيْدًا” dediğinde Zeyd’i iûvenin (kızkardeşin) dâhil olduğu gruptan çıkarmış olursun. Böylelikle ikisi arasında ne bir yakınlık ne de bir nispet kalır” demiştir.¹¹²⁴ ¼aberî ise Arapça’daki istisnanın amacının “إِلَّا”dan sonra gelen kısmı “إِلَّا”dan önceki isimden çıkarmak olduğunu ifade etmiş, bu yüzden ayetin böyle bir manaya hamledilmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.¹¹²⁵

¼aberî bahsi geçen tüm bu görüşleri zikrettikten sonra en doğru gördüğü yorumun ; asenu’l-Baðrî’nin tefsiri olduğunu söylemiştir. O, Vâûidî’nin de

¹¹²⁰ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVIII/18; »a‘lebî, ay.

¹¹²¹ Neûûâs, *I‘râbu’l-‘ur’ân*, II/200; ‘urûbî, a.g.e., XIII/161.

¹¹²² »a‘lebî, a.g.e., VII/192; Beðavî, a.g.e., VI/147.

¹¹²³ Ebû ‘Ubeyde, Ma‘mer b. Müöennâ, *Mecâzu’l-‘ur’ân*, tah. Sezgin, Muhammed Fuâd, Mektebetu’l-Êâncî, ‘âhira tsz, I/60.

¹¹²⁴ Neûûâs, *I‘râbu’l-‘ur’ân*, II/200; ‘urûbî, a.g.e., XIII/161.

¹¹²⁵ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVIII/18.

sorduğu¹¹²⁶ “Kıptî’yi öldürmekten ötürü tevbesi kabul edilmişken Hz. Mûsâ niçin korktu?” sorusuna şöyle cevap vermektedir:

“نُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ” sözü ilkinden başka bir sözdür. Konu zulmeden ve

zulmetmeyen peygamberlerden bahsetmekle tamamlanır. Ardından peygamberlerden ve diğer insanlardan zulmedenleri kapsayacak şekilde tekrar başlar. Böylelikle ayet “Yaratılmışlardan kim zulmederse” gibi bir anlam kazanır.”¹¹²⁷

Zikredilen rivâyetler ve delillendirmeler göz önüne alındığında buradaki istisnânın sahih olduğunu söylemek daha makul gözükmektedir. Nitekim ilk dönem tefsirlerinin hadiseyi bu şekilde ele almaları, j asenu’l-Baðrî’nin Peygamberlerin günah işleyebileceğini beyan eden ifadeleri de istisnânın sahih olabileceğine dair önemli verilerdir. İstisnânın munàaî‘ olduğunu ifade edenler Peygamberlerin diğer insanlardan “günahsızlık” açısından ayrıldığına peşin kabulü ile meseleye yaklaşmaktadırlar. İstisnâ ile müstesnâ minh arasında cins açısından fark olmamasına karşın (zulmedenler de insandır, peygamberler de) “Peygamberler günahsızdır” peşin hükmü ile ayete yaklaşılması, ayetteki istisnânın munàaî‘ olarak algılanmasına yol açmıştır. Bu açıdan ayette yer alan istisnânın sahih olması daha makul bir tutum olacaktır.

¹¹²⁶ Vâlidî, *Tefsîru’l-Vesîl fî Tefsîri’l-ur’âni’l-Mecîd*, III/370.

¹¹²⁷ Haberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVIII/19.

2.1.10.3. HZ. MÛSÂ ve RU'YETULLAH (ALLAH'I GÖRME)

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي وَلَكِنِ انظُرْ
إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى
صَعِقًا فَلَمَّ آ آفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢٨﴾

Mûsa, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, “Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım” dedi. Allah da “Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin” dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Musa da baygın düştü. Ayılınca “Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah’ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim” dedi.¹¹²⁸

Hiz. Mûsâ Allah’la vaadlediği yere geldiğinde Allah kendisi ile konuşmuş, konuşma esnasında Hiz. Mûsâ’ya (bir insanın) Hiz. Mûsâ’nın kaleminin gıcirtısını duyabileceği bir mesafeye kadar yaklaşmıştır.¹¹²⁹ Allah’ın sesini işittikten 30 gün sonra¹¹³⁰ ise Hiz. Mûsâ’da Allah’ı görme arzusu uyanmıştır.¹¹³¹ Allah’a arzusunu bildiren Hiz. Mûsâ “رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ” “Rabbim bana göster de sana bakayım” demiştir. İbn ‘Abbâs buradaki ifadeyi “Bana sana bakabilmeyi (bakabilme imkânını) ver” şeklinde tefsir ederken,¹¹³² Zeccâc burada bir hasr olduğunu ifade etmiş, ayetin “رَبِّ أَرِنِي نَفْسِكَ أَنْظُرْ إِلَيْكَ” “Ya Rabbi bana nefsini göster de sana bakayım”¹¹³³ anlamında olduğunu söylemiştir. Allah Hiz. Mûsâ’ya onun takatinin dünyada iken kendisini görmeye yetmeyeceğini bildirmiştir.¹¹³⁴ Allah kendisini canlı iken kimsenin göremeyeceğini, şayet bu arzusunu gerçekleştirecek olursa öleceğini Hiz.

¹¹²⁸ A‘râf 7/143.

¹¹²⁹ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, X/419.

¹¹³⁰ ¼aberî, ay.

¹¹³¹ Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, II/61; »a‘lebî, a.g.e., IV/275; ¼aberî, ay.

¹¹³² ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, X/420; İbn Ebî j âtim, a.g.e., V/1559; Be0avî, a.g.e., III/275.

¹¹³³ Vâlidî, *Tefsîru’l-Vesîû fî Tefsîri’l-ur’âni’l-Mecîd*, II/406; Be0avî, a.g.e., III/275.

¹¹³⁴ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, X/419.

Mûsâ'ya haber vermiş, ancak Hz. Mûsâ “Rabbim! Benim için, seni görüp ölmek, seni görmeden yaşamaktan daha sevimlidir” demiş ve Allah’ı görme hususunda ısrarcı davranmıştır.¹¹³⁵ Allah, ısrarcı davranan Hz. Mûsâ’ya kendisinden daha kuvvetli olan,¹¹³⁶ Medyen’in en büyük dağı Zübeyr dağına¹¹³⁷ bakmasını emretmiş, şayet o yerinde durursa Hz. Mûsâ’nın kendisini görebileceğini söylemiştir. Hz. Mûsâ dağa bakmış, dağın etrafını melekler, meleklerin etrafını bir ateş, ateşin etrafını melekler, meleklerin etrafını bir ateşin kuşatmış sonrasında da Allah dağa tecelli etmiştir.¹¹³⁸ Tefsîr kitabiyâtında Hz. Mûsâ’nın bu ısrarını, yedi kat semanın meleklerinin Hz. Mûsâ’ya arz olunup gösterilmesini ve hadisedeki detayları anlatan bir rivâyet de yer almaktadır.¹¹³⁹ Bir rivâyete göre Allah’ın, küçük parmağın bedene oranı nispetindeki tecellîsiyle dağ, deniz seviyesine gelinceye kadar yere gömülmüştür.¹¹⁴⁰ Enes b. Mâlik’ten gelen bu rivâyet Hz. Peygamber’e dayanmaktadır ve bazı güvenilir hadis kitaplarına da dâhil edilmiştir.¹¹⁴¹ Hz. Peygamber’e dayandırılan bir başka rivâyete göre Hz. Mûsâ’nın baktığı dağ ise üçü Mekke’de üçü Medîne’de olmak üzere altı parçaya ayrılmıştır. Medîne’dekiler: “Eûad” “Veraâân” “Rañvâ”, Mekke’dekiler ise: “»evr” “»übeyr” ve “; irâ”dır.¹¹⁴² İbn Keôîr bu rivâyeti nakletmiş, hadisi “Ôarîb” ve “münker” olarak vasıflandırmıştır. Bazı rivâyetlerde ise “ذَكَ” kelimesinin “فَتَّتَ” “ufalanmak” anlamında kullanıldığı ve dağın ufalanıp toprak haline getirildiği söylenmiştir.¹¹⁴³ Bu hadise sonucunda Hz. Mûsâ’nın bayıldığı söyleyenler olduğu gibi, onun öldüğünü ve ardından tekrar diriltildiğini söyleyenler de vardır.¹¹⁴⁴ İbn ‘Abbâs,¹¹⁴⁵ İbn Zeyd,¹¹⁴⁶ ; asenu’l-

¹¹³⁵ İbn Ebî ; âtim, a.g.e., V/1559; »a’lebî, a.g.e., IV/275; ¼aberî, ay.

¹¹³⁶ Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, II/61; VâÛidî, *Tefsîru’l-Vesô fi Tefsîri’l-ur’âni’l-Mecîd*, II/406.

¹¹³⁷ »a’lebî, a.g.e., IV/277; VâÛidî, ay.

¹¹³⁸ ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, X/419; »a’lebî, ay.

¹¹³⁹ Bkz. ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, X/420-427; »a’lebî, a.g.e., IV/276-277; BeÛavî, a.g.e., III/276-277.

¹¹⁴⁰ Bkz. ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, X/428; »a’lebî, a.g.e., IV/278; İbn Keôîr, a.g.e., III/469.

¹¹⁴¹ Tirmîyî, *Tefsîr-i Surati’l-A’râf 1; ; âkim, MuÛammed b. ‘Abdillâh, Mustedrek*, II/630, Hadis No: 4104; AÛmed b. ; anbel, , *Musned*, III/209 Hadis No: 13201.

¹¹⁴² Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, II/61; VâÛidî, *Tefsîru’l-Vesô fi Tefsîri’l-ur’âni’l-Mecîd*, II/407; İbn Keôîr, a.g.e., III/471; İbn Ebî ; âtim, a.g.e., V/1560.

¹¹⁴³ »a’lebî, a.g.e., IV/278; ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, X/431-432; İbn Keôîr, a.g.e., III/470; İbn Ebî ; âtim, ay.

¹¹⁴⁴ Huvvârî, a.g.e., II/43; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., I/271.

Baðrî,¹¹⁴⁷ Hz. Mûsâ'nın bayıldığını söylerken, "atâde"¹¹⁴⁸ ve Muââtil¹¹⁴⁹ onun öldüğünü söylemiştir. Ayetteki "صَعَقَ" kelimesinin ölmek anlamında kullanıldığını söyleyenler:

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٥٠﴾
ثُمَّ بَعَثْنَاكُم مِّن بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٥١﴾

"Hani siz, 'Ey Musa! Biz Allah'ı açıktan açığa görmedikçe sana asla inanmayız' demiştiniz. Bunun üzerine siz bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı. Sonra, şükredesiniz diye ölümünüzün ardından sizi tekrar dirilttik"¹¹⁵⁰ ayetini delil göstermiştir.¹¹⁵¹

Hz. Mûsâ kendine geldiğinde Allah'ı görmek istemesinden ötürü tevbe etmiştir.¹¹⁵² Hz. Mûsâ Allah'ın izni olmadan O'nu görmek istediği için¹¹⁵³ hatalı bir davranışta bulunmuştur.¹¹⁵⁴ Hz. Mûsâ'nın bu hatası ve hatasının hemen ardından yapmış olduğu tevbe, Allah'ın emrine bir muhalefet içermesi açısından Hz. Mûsâ'nın günah işlemiş olduğunu söyleyebiliriz.

¹¹⁴⁵ ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, X/427; »a'lebî, a.g.e., IV/279; İbn Ebî j âtim, a.g.e., V/1561.

¹¹⁴⁶ ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, X/428; Vâlidî, *Tefsîru'l-Vesû fî Tefsîri'l-ur'âni'l-Mecîd*, II/407.

¹¹⁴⁷ j asenu'l-Baðrî, a.g.e., I/387; Vâlidî, ay.

¹¹⁴⁸ ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, X/428; »a'lebî, a.g.e., IV/279; İbn Ebî j âtim, a.g.e., V/1561.

¹¹⁴⁹ Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, II/62.

¹¹⁵⁰ Baðara 2/55-56.

¹¹⁵¹ Huvvârî, a.g.e., II/44; Vâlidî, *Tefsîru'l-Besû*, IX/340.

¹¹⁵² Sufyân eû-»evrî, a.g.e., s. 113; İbn Ebî j âtim, a.g.e., V/1562; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., I/271; Beðavî, a.g.e., III/279; »a'lebî, a.g.e., IV/279; Huvvârî, ay.

¹¹⁵³ Neysâbûrî, a.g.e., III/316; Vâlidî, *Tefsîru'l-Vesû fî Tefsîri'l-ur'âni'l-Mecîd*, II/408.

¹¹⁵⁴ İbn Ebî j âtim, a.g.e., V/1561.

2.1.11. HZ. İBRÂHÎM

2.1.11.1. ALLAH'TAN ÖLÜLERİ DİRİLTMESİNİ GÖSTERMESİNİ İSTEMESİ

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ ط قَالَ أَوْلَمْ تُؤْمِنُ قَالَ بَلَىٰ وَلَكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ط
قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ
يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾

Hani İbrahim: “Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster” demişti. (Allah ona) “İnanmıyor musun?” deyince “Hayır (inandım) ancak kalbimin yatışması için” demişti. “Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹¹⁵⁵

Yukarıdaki ayetten de açıkça anlaşılacağı üzere Hz. İbrâhîm Allah’tan ölüleri diriltmesini ve bu vesileyle kalbinin mutmaîn olmasını istemiştir. Bu hususta akla “Acaba Hz. İbrâhîm Allah’ın kudret ve azametinden şüphe mi etti?” sorusu gelmektedir. Hz. İbrâhîm’in Allah’tan niçin böyle bir şey istediğini izah için müfessirler birçok görüş ve rivâyet nakletmişlerdir. Bu görüşleri ana hatlarıyla zikredecek olursak:

- a) İbn ‘Abbâs,¹¹⁵⁶ atâde¹¹⁵⁷ ve ~ aÜÜâk’tan¹¹⁵⁸ gelen bir rivâyete göre, Hz. İbrâhîm sahilde iken denizde yaşayan hayvanların, karadaki yırtıcıların ve havada uçan akbabaların parça parça yediği, bir kısmı denizde bir kısmı karada bulunan bir leş görmüş, (bu leşin bir eşek,¹¹⁵⁹ büyük bir balık (Üût)¹¹⁶⁰ ve bir insan¹¹⁶¹ olduğu söylenmektedir) Allah’ın havada, karada ve denizde yaşayan, yeryüzünün farklı yerlerine dağılmış bunca hayvanın

¹¹⁵⁵ Baðara 2/260.

¹¹⁵⁶ İbn Ebî j âtim, a.g.e., II/507.

¹¹⁵⁷ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, IV/624.

¹¹⁵⁸ İbn Ebî j âtim, a.g.e., II/507; ¼aberî, ay.

¹¹⁵⁹ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, IV/625.

¹¹⁶⁰ »a‘lebî, a.g.e., II/251.

¹¹⁶¹ İbn Ebî j âtim, a.g.e., II/507.

karnındakileri nasıl bir araya getirip tekrar dirilteceğini merak etmiştir. Bunun üzerine o, Allah'tan böyle bir istekte bulunmuş, Allah isteğinden ötürü “Yoksa ölüleri dirilteceğime inanmadın mı?” diyerek onu itâb etmiştir.¹¹⁶² Hz. İbrâhîm ise “Hayır inandım Ya Rabbî. Lâkin birebir gözlem ve müşâhede ederek kalbimi sükûnete erdirmek için bunu istedim” şeklinde cevap vermiştir.¹¹⁶³ İbn Zeyd'in rivâyet ettiği bir görüşe göre ise Hz. İbrâhîm leşi gördüğünde şeytan: “Ey İbrâhîm! Allah bunların (bu hayvanların) karınlarındakileri ne zaman toplayıp da bir araya getirecek?” diyerek kendisine vesvese vermiştir.¹¹⁶⁴ Bunun üzerine Hz. İbrâhîm Allah'tan ölüleri diriltmesini istemiş, Allah kendisine “Yoksa ölüleri dirilteceğime inanmadın mı?” sorusunu yönelttiğinde ise “Hayır inandım Ya Rabbî. Lâkin İblîs'in verdiği vesveseseyi gidermek, şeytanı hüsrana uğramış, aşağılanmışlara çevirmen ile kalbimin mutmain olması için bunu istedim” demiştir.¹¹⁶⁵

b) j asenu'l-Baðrî'ye bu ayet hakkında sorulduğunda o, Hz. İbrâhîm'in kavminin ezâsına uğradığı için Allah'tan ölüleri nasıl dirilttiğini görmek istediğini söylemiştir. Hz. İbrâhîm kavminin ezâsına uğradığı esnada Allah'a dua etmiş ve “Rabbim bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster” demiştir.¹¹⁶⁶

c) İbn ‘Abbâs,¹¹⁶⁷ Sa‘îd ibn Cübeyr¹¹⁶⁸ ve Suddî'den¹¹⁶⁹ gelen rivâyetlere göre: Allah Hz. İbrâhîm'i Üalîli (dostu) edindiği zaman

¹¹⁶² »a‘lebî, a.g.e., II/251. Elmalılı da burada itab kabilinden bir uyarı yer aldığını ifade etmektedir: “İman için görmek mi lâzım ki, ‘göster’ diyorsun, dedi. Bunda herhangi bir nitelik özel bir belirleme ifade eder. Mutlak ilâhî gücün ortaya çıkışı ise sonsuzdur. Onlar tamamen görünmez, ancak mutlak bir imanla bilinir. Sen ise mükemmel bir müminsin, o halde neden “göster” diyorsun ve hangi “nasıllığı” görmek istiyorsun? Burada, elbette ben istersem sana da gösteririm, fakat bütün “nasıllıkları” değil, bazısını gösteririm gibi, uyarı cilvesini andıran bir müjdeleme vardır.” (Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdî, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul tsz, II/184.)

¹¹⁶³ Vâüidî, *Tefsîru'l-Vesô fi Tefsîri'l-ur’ânî'l-Mecîd*, I/374; Muâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muâtil b. Suleymân*, I/218; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., I/92; ¼aberî, *Câmi‘u'l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi'l-Kur’ân*, IV/624-625; j asenu'l-Baðrî, a.g.e., I/192; İbn Ebî j âtim, a.g.e., II/507; »a‘lebî, ay.

¹¹⁶⁴ ¼aberî, *Câmi‘u'l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi'l-Kur’ân*, IV/625; »a‘lebî, a.g.e., II/252.

¹¹⁶⁵ ¼aberî, *Câmi‘u'l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi'l-Kur’ân*, IV/625-626; »a‘lebî, ay.

¹¹⁶⁶ j asenu'l-Baðrî, a.g.e., I/191; İbn Ebî j âtim, a.g.e., II/507.

¹¹⁶⁷ »a‘lebî, a.g.e., II/252.

¹¹⁶⁸ »a‘lebî, ay.

Melekü'l-Mevt (Azrâîl) bunu Hz. İbrâhîm'e müjdelemek için Allah'tan izin ister. Kendisine izin verilir ancak Hz. İbrâhîm'e geldiğinde onu evde bulamaz. Bunun üzerine melek, kapısı kapalıyken kimsenin giremediği bu eve girer. Hz. İbrâhîm eve girdiğinde bir adam görür ve ona "Evime girmene kim müsaade etti?" diye sorduğunda "Bu evin Rabbi" cevabını alır. Hz. İbrâhîm meleğin söylediğini tasdik eder ve onun Azrail olduğunu bilir. Te'yid için bunu meleğe sorar ve onun Azrail olduğunu öğrenir. Melek Allah'ın kendisini halili edindiğini müjdeler. Bir rivâyete göre Hz. İbrâhîm Allah'ın kendisini halili edindiğinin bir alameti olması için Allah'tan ölüleri nasıl dirilttiğini kendisine göstermesini ister.¹¹⁷⁰ Bunun üzerine Hz. İbrâhîm, melekten kâfirin canını nasıl kabzettiğini göstermesini ister. Melek güç yetiremeyeceğini söyler ancak Hz. İbrâhîm'in ısrarı üzerine melek başı göğe değen, vücudunda hiç tüy bulunmayan, ağzından ve kulaklarından ateş alevi çıkan bir adam suretine bürünür. Gördüğü korkunç manzara karşısında Hz. İbrâhîm bayılır. Ayıldığında Meleğe: "Bir kâfire ölüm anında senin bu suretinden başka hüznün ve bela olmasa da yeter" der. Ardından melekten Mü'minin canını nasıl aldığını göstermesini ister. Melek bu sefer genç, güzel yüzlü, güzel kokan, beyaz elbiseli bir adam suretine bürünür. Bunun üzerine Hz. İbrâhîm: "Bir Mü'min senin suretinden başka bir göz aydınlığı ve cömertlik görmese de bu ona yeter" der. Ardından melek ayrılır ve Hz. İbrâhîm: "Ya Rabbi! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster ki senin halilin olduğumu bileyim" der.¹¹⁷¹

d) 'Aôâ'ya "Rabbim bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster" ayeti hakkında sorulduğunda: "İnsanların kalplerine giren bazı şeyler Hz. İbrâhîm'in de kalbine girdi" demiştir.¹¹⁷²

e) Bir başka rivâyette 'Abdullah ibn 'Abbâs ve 'Abdullah ibn 'Amr ibnü'l-'Âô otururlarken, 'Abdullah ibn 'Abbâs Amr ibnü'l-'Âô'a: "Kur'ân'da seni en çok ümitlendiren ayet hangisidir?" diye sormuş o da:

¹¹⁶⁹ ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, IV/627; »a'lebî, ay.

¹¹⁷⁰ ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, IV/627-628; İbn Ebî j âtim, a.g.e., II/507-508; »a'lebî, ay.

¹¹⁷¹ ¼aberî, ay; İbn Ebî j âtim, ay.

¹¹⁷² İbn Ebî j âtim, a.g.e., II/508; ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, IV/629.

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ

”De ki, ‘Ey kendilerinin aleyhine

aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü o, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir’ ”¹¹⁷³ ayetini zikretmiştir. ‘Abdullah ibn ‘Abbâs ben: “Hani İbrahim: ‘Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster’ demişti. (Allah ona) ‘İnanmıyor musun?’ deyince İbrâhim: ‘Hayır inandım Ya Rabbî!’ ayetini söyledim” demiştir.

f) Ebû Hureyra’nın naklettiği bir hadiste Peygamberimiz “Şüphelenmek hususunda biz Hz. İbrâhîm’den daha fazla hakka sahibiz” buyurmuş ve ‘Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster” demişti. (Allah ona) “İnanmıyor musun?’ deyince İbrâhim: ‘Hayır inandım Ya Rabbî! Fakat kalbiminin mutmaîn olması için’ ayetini okumuştur.¹¹⁷⁴ ¼aberî son üç rivâyeti (d,e,f maddeleri) “Hz. İbrâhîm bu soruyu Allah’ın ölüleri diriltme kudretinden şüphe ettiği için sormuştur” başlığı altında değerlendirmeye almıştır.¹¹⁷⁵ Ona göre, bu konu hakkında Hz. Peygamber’in bir hadisi bulunduğu için ayetin en doğru tefsiri bu olacaktır. Hz. İbrâhîm ölü hayvanı gördüğünde şeytan kendisine vesvese vermiş ve böylelikle Hz. İbrâhîm de Allah’ın kudretinden şüphe etmiştir.¹¹⁷⁶ »a‘lebî ise Ebû İbrâhîmü’l-Müzenî’den aynı hadisi nakletmiş hadisin sonunda ise şu sözleri zikretmiştir: “Hz. İbrâhîm Allah’ın isteğine icabet edip etmeyeceğinde şüphe etmiştir.”¹¹⁷⁷

g) Bazı rivâyetler Hz. İbrâhîm’in Nemrûd’a karşı delil sunmak için Allah’tan böyle bir istekte bulunduğunu nakletmiştir. Rivâyete göre Nemrût Hz. İbrâhîm’e “Kulluk yaptığın, dua ettiğin, O’nu diğerlerine karşı muazzam kılan kudretini zikrettiğin şu Rabbini görüyor musun, o nedir?”

¹¹⁷³ Zümer 39/53.

¹¹⁷⁴ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, IV/629-630; »a‘lebî, a.g.e., II/253; Buûârî, *Eûâdiû’l-Enbiyâ* 14, Tefsîr 2/260; Muslim, *Îmân* 71, Fedâil 41; İbn Mâce, *Fiten* 23.

¹¹⁷⁵ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, IV/628.

¹¹⁷⁶ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, IV/630.

¹¹⁷⁷ »a‘lebî, a.g.e., II/253.

diye sorunca Hz. İbrâhîm “Rabbim diriltir ve öldürür” şeklinde cevap verir. Nemrût “Ben de öldürür ve diriltirim” deyince Hz. İbrâhîm “Nasıl öldürecek ve dirilteceksin?” demiştir. Nemrût bir adamı öldürüp bir adamı ise serbest bırakır ve “Ben de öldürür ve diriltirim” der. Hz. İbrâhîm “Allah bununla ölü bir cesede ruh vererek onu canlandırmayı kastediyor” deyince Nemrût “Sen bunu gördün mü?” der. Hz. İbrâhîm ise “Evet gördüm” diyemez. Bunun üzerine o, diğer bir delile geçer ve “Şüphesiz Allah güneşi doğudan doğduruyor, hadi sen de batıdan doğdur” der. Ardından Rabbinden (ölüleri nasıl dirilttiğini kendisine göstermesini) ister ve “Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster!” der. Allah ona “Yoksa inanmadın mı?” diye sorunca Hz. İbrâhîm “Hayır inandım. Fakat birisi sen (ölüyü nasıl dirilttiğini) gördün mü dediğinde, evet ben gördüm diyebilmek, bunun için başka bir delile ihtiyaç duymamak, Nemrût’un bahsedilen diriltmenin onun yaptığı gibi olmadığını görmesi, böylelikle Senin ölüleri nasıl dirilttiğini anlaması, benim de kalbimin mutmaîn olması için.” şeklinde cevap verir.¹¹⁷⁸ Râzî Hz. İbrâhîm’in bir başka delile geçmesinin günah olduğunu söyleyenlerin bulunduğunu ancak bunun bir günah olmadığını ifade eder. Çünkü Hz. İbrâhîm burada bir başka delile geçmemiştir. Delil tektir ancak o aynı delil üzerinde başka bir örneğe geçmiştir. Bu yüzden burada gûnahtan söz edilemez.¹¹⁷⁹

h) Sülemî, Ebe’l-’âsimî’n-Naðr-i Ebâÿî’ye bu ayet hakkında sorulduğunu onun ise “Ealîl (Hz. İbrâhîm) Allah’ın dostluğunu kazanmayı arzuladı. O (Allah’ın kudretinden) şüphe etmedi.¹¹⁸⁰ Buna göre ayetteki ‘أَنْتَ مُؤْمِنٌ شَرِهَ دَ لَهُ بِلِلِّيمِ اِنِ’ ifadesi ‘Sen iman ile kendisine (ölülerin diriltilmesi) gösterilen bir Mü’minsin’ anlamındadır.”¹¹⁸¹

i) Bir rivâyete göre Nemrûd Hz. İbrâhîm’e “Sen Rabbinin ölüleri dirilttiğini iddia ediyorsun, beni O’na kulluğa çağırıyorsun. Öyleyse

¹¹⁷⁸ »a’lebî, a.g.e., II/252; ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, IV/626; Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 76.

¹¹⁷⁹ Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 71-72.

¹¹⁸⁰ Sülemî, Ebû ‘Abdurraûmân MuÛammed b. j useyn b. Mûsâ Ezdî, j *aââiâu’t-Tefsîr*, tah. ‘İmrân, Seyyid, *Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye*, Beyrût 1421/2001, I/78; »a’lebî, a.g.e., II/253.

¹¹⁸¹ »a’lebî, ay.

Rabbinden ölüleri diriltmesini iste. Şayet onun buna kudreti varsa. Aksi takdirde seni öldürürüm” demiştir. Hz. İbrâhîm ise: “Rabbim bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster” demiş Allah ise “Yoksa inanmadın mı?” diye sorduğunda ise Hz. İbrâhîm “Rabbim delilimin sağlamlığından ve ölümden kurtulmaktan kalbimin mutmaîn olması için. Şayet Sen ona bir ölüyü diriltmezsen şüphesiz Allah düşmanı beni ölümle cezalandıracak” demiştir.¹¹⁸² Râzî bu delillere ilave olarak bazı izahlarda bulunmuştur. Ona göre:

j) Bu hadisenin peygamberlik öncesi vuku bulmuş olması ihtimali de vardır.¹¹⁸³

k) Bu hadisenin vahiy geldiği sırada cereyan ettiği söylenebilir. Buna göre “أَوَلَمْ تُؤْمِنُ” cümlesinin manası “Yoksa Allah’ın Rasûlü olduğuna

inanmadın mı?” olur. “قَالَ بَلَىٰ وَلَكِنَّ لِيْطْمَئِنَّ قَلْبِي” sözü ise “Hayır inandım. Ancak şeytan tarafından değil de senin tarafından peygamber olduğuma kalbim mutmaîn olsun diye” anlamındadır.¹¹⁸⁴

l) Gerçekten dostun olduğuma ve katında böyle yüksek bir şerefe sahip olduğuma kalbim kânî olsun diye.¹¹⁸⁵

m) Hz. İbrâhîm’e oğlunu kurban etmesi emredildiği zaman kalbi zayıfladı. Sanki şöyle diyordu: “Ya İlahî! Çok zor olmasına rağmen bana bir canlıyı öldürmemi emrettin. Şayet bana ölüyü diriltmek ile ikramda bulunursan kalbim kuvvetlenir de bu emrini yerine getirebilirim. (oğlumu kurban edebilirim)” “وَلَكِنَّ لِيْطْمَئِنَّ قَلْبِي” cümlesi ile de Hz. İbrâhîm’in

Allah’a olan yakınlığı ve özel dostluğu hususunda kalbin mutmaîn olması kastedilir.¹¹⁸⁶

n) İşâret ehli (mutasavvıflar): “Kalbin hayatı Allah’ı zikir ile iştiğal etmesi, ölümü de Allah dışındaki şeylerle iştiğal etmesidir” der. Buna göre

¹¹⁸² »a’lebî, a.g.e., II/252; Râzî, ‘İşmetu’l-Enbiyâ, s. 76.

¹¹⁸³ Râzî, ‘İşmetu’l-Enbiyâ, s. 74.

¹¹⁸⁴ Râzî, ‘İşmetu’l-Enbiyâ, s. 75.

¹¹⁸⁵ Râzî, ‘İşmetu’l-Enbiyâ, s. 76.

¹¹⁸⁶ Râzî, ay.

Hız. İbrâhîm “Rabbim ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster” yani “ölü kalbi nasıl dirilttiğini bana göster” demiş, Allah “Yoksa inanmadın mı?” diye sorunca Hz. İbrâhîm, “Hayır inandım” fakat istikrar ve gönül huzurundan hâsıl olan (lezzeti) tadabilmek için (bunu istedim) cevabını vermiştir.¹¹⁸⁷

o) Hz. İbrâhîm’in asıl muradının Allah’ı dünyada iken görebilmek olduğu, onun edep ölçülerine riâyet ederek böyle söylediği de ifade edilmiştir.¹¹⁸⁸

p) Bir düşünceye göre olayın aslı şudur: Hz. İbrâhîm bu ümmetin babası idi. Bir baba evladına karşı müşfik davranır. Hatta o, ümmetinin sû-i zanlı kişilerine bile müşfik davranır. Hz. İbrâhîm çoğu evladını asi görünce “Şayet ben asiler için şefaati isem acaba şefaati kıyamette kabul olacak mı?” diye düşünür. Bu yüzden dünyada iken ölünün diriltilmesini sorar. “Buna kudretimiz olduğuna inanmıyor musun?” sorusu yöneltildiğinde “Hayır inanıyorum ancak şefaatiimin Hz. Muğammed ümmeti hakkında da makbul olduğuna kalbimin mutmaîn olması için (bunu istiyorum)” der.¹¹⁸⁹

q) Belki de Hz. İbrâhîm peygamberlikle görevlendirildiğinde düşünmüş ve “Belki hasımlarım benden garip mucizeler isterler” demiştir. Bu yüzden Allah’tan böyle garip bir istekte bulunmuştur. Allah “Yoksa inanmıyor musun?” diye sorduğunda da Hz. İbrâhîm “Talep ettiğim her şeyde bana vereceğın hususunda kalbimin mutmaîn olması için (bunu istedim)” demiştir.¹¹⁹⁰

Hadis-i şerifte Hz. Muğammed’in ümmetinin şüphe etmeye daha fazla hakkı olduğu ifade edildiği için, ¼aberî’nin yorumunu tercih etmek, yani âyetin tefsirini bir Peygamber tefsirine dayanarak yapmak daha makul gözükmetedir. Buna göre Hz. İbrâhîm, Allah’ın ölüleri diriltme kudretinden şüphe ettiği için böyle bir soru sormuştur denilebilir.

¹¹⁸⁷ Râzî, ‘İşmetu’l-Enbiyâ, s. 77.

¹¹⁸⁸ Râzî, ay.

¹¹⁸⁹ Râzî, ay.

¹¹⁹⁰ Râzî, ‘İşmetu’l-Enbiyâ, s. 78.

2.1.11.2. HZ. İBRÂHÎM'İN ALLAH'TAN BAŞKASI İÇİN “RABB” KELİMESİNİ KULLANMASI

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرَزَرًا أَتَّخِذُ لَكَ صِنَامًا وَاللَّهُ عَالِمُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾ وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿١١٢﴾ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْإِفْلِينَ ﴿١١٣﴾ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَارِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿١١٤﴾ فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَارِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١١٥﴾ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١١٦﴾ وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدِينِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَن يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿١١٧﴾

Hani İbrahim babası Âzer'e, "Sen putları ilah mı ediniyorsun? Şüphesiz, ben seni de, kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum" demişti. İşte böylece İbrahim'e göklerdeki ve yerdeki (kendinize has) hükümrânlığı ve nizamı gösteriyorduk ki kesin ilme erenlerden olsun. Üzerine gece karanlığı basınca bir yıldız gördü. "İşte Rabbim!" dedi. Yıldız batınca da: "Ben öyle batanları sevmem." dedi. Ay'ı doğarken görünce de, "İşte Rabbim!" dedi. Ay da batınca "Andolsun ki, Rabbim bana doğru yolu göstermezse mutlaka ben de sapıklardan olurum" dedi. Güneşi doğarken görünce de, "İşte benim Rabbim! Bu daha büyük" dedi. O da batınca (kavmine dönüp) "Ey kavmim!" Ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım" dedi. Ben hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim." Kavmi onunla tartışmaya girişti. Dedi ki: "Beni doğru yola iletmişken Allah hakkında benimle tartışmaya mı kalkışıyorsunuz? Hem sizin ona ortak koştuklarınızdan ben korkmam. Rabbim'in bir şey dilemiş olması başka. Rabbim'in ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız?"¹¹⁹¹

¹¹⁹¹ En'âm 6/74-80.

Ayetlerdeki ifadeler incelendiğinde Hz. İbrâhîm'in yıldız, aya ve güneşe sırasıyla "Rabbim" demesi müfessirler tarafından tartışma konusu olmuştur. Bu hususta ilk dönem tefsirlerinde anahatları itibarıyla iki farklı rivâyet vardır.

'Alî b. Ebî ¼al¼a'nın İbn 'Abbâs'tan naklettiği rivâyete göre "وَكَذَلِكَ نُرِيّ مَلَكَوَتِ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ" ayetinde "مَلَكَوَتِ السَّمَوَاتِ" ile kastedilen güneş, ay ve yıldızlardır. Hz. İbrâhîm üzerine gece karanlığı basınca bir yıldız görür. "İşte Rabbim!" der ve kayboluncaya kadar ona ibadet (kulluk) eder. O kaybolunca ise "Ben batanları sevmem" der. Ay'ı doğarken görünce de, "İşte Rabbim!" der. Kayboluncaya kadar ona ibadet (kulluk) eder. Ay kaybolduğunda ise "Rabbim beni hidayete erdirmeseydi elbette sapkınlardan olurum" der. Güneşi doğarken görünce ise, "İşte benim Rabbim! Bu daha büyük" der ve kaybolana kadar ona ibadet (kulluk) eder. Güneş battığında ise "Ey kavmim! Ben sizin şirk koştüğünüz şeyden uzağım" der.¹¹⁹² atâde'den gelen bir rivâyete göre Hz. İbrâhîm'in bu vesile ile Rabbi'nin kaybolmadığını ve O'nun sürekli var olduğunu anlar.¹¹⁹³

Mu¼ammed ibn İslâk'ın da naklettiği diğeri bir rivâyete ise ana hatları ile şöyledir:

Müneccimler, filan yılın filanca ayında Nemrûd'un köyünde doğacak İbrâhîm adlı bir çocuğun dinlerini bölceğini, putlarını kıracağını Nemrûd'a haber verir. Söylenen zaman geldiğinde Nemrûd, Hz. İbrâhîm'in annesi hariç -küçük yaşta bir kadın olmasından ötürü hamile olduğu bilinmemiştir- köyündeki tüm hamile kadınları toplayıp hapsedirir. Nemrûd mülkünü korumak için o ayda doğan tüm çocukları öldürtür. Hz. İbrâhîm'in annesi bir gece yakınlardaki bir mağaraya gider ve Hz. İbrâhîm'i doğurur. Mağaranın kapısını örtüp eve döner. O, tekrar gelip baktığında Hz. İbrâhîm'i hayatta ve elini emerken görür. (Allah'ın mağarada onu rızıklandırdığını söyleyenler de vardır.)¹¹⁹⁴ Âzer hanımına bebeği ne yaptın diye sorduğunda ise ona doğum yaptım fakat bebek öldü der. Hz. İbrâhîm 15 aylık olunca

¹¹⁹² İbn Ebî j âtim, a.g.e., IV/1329; »a'lebî, a.g.e., IV/164; ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, IX/356; İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*, III/74.

¹¹⁹³ ¼aberî, ay.

¹¹⁹⁴ İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., I/233; ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, IX/357.

dışarı çıkıp etrafa bakmak ister,¹¹⁹⁵ mağarayı örten taşı kaldırır,¹¹⁹⁶ etrafa bakınca da yeryüzü ve gökler hakkında tefekkür etmeye başlar ve “Beni yaratan, rızıklandıran, bana yemek ve su veren bir ilahtan başkası olamaz” der. Sonra yıldızı (Zühre)¹¹⁹⁷ görür, “Benim Rabbim bu!” der, onu takip eder, kaybolunca da “Ben batanları sevmem” der. Aynı şekilde önce ayı sonra da güneşi görür, güneş battığında ise “Ey kavmim! Ben sizin ortak koştuğunuzdan uzağım. Ben hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben Allah’a ortak koşanlardan değilim” der. Böylelikle Hz. İbrâhîm Rabbi’ni bulur. Annesi, babasına onun ölmediğini haber verir ve Âzer buna çok sevinir. Âzer kavminin taptığı putları yapar ve satması için Hz. İbrâhîm’e verir. Hz. İbrâhîm putları “Faydası da zararı da olmayan bu putları kim alır?” diyerek sattığı için kimse putları almaz. Putlar satılmayınca da onları nehre götürür, onları baş aşağı çevirir ve kavmiyle alay ederek putlara “(Nehirden) İçin” der.¹¹⁹⁸

İlk dönem rivâyet tefsirleri sadece rivâyetleri zikredip geçtikleri için peygamberlerin “Bu benim Rabbimdir” demesinin imkânı hususunda genellikle herhangi bir malumat vermemişlerdir. AÜfeş bir peygamberin böyle bir söz söylemesini imkân dâhilinde görürken, ¼aberî “ لَمَّ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ ”

الصَّالِّينَ” ayetini delil göstererek Hz. İbrâhîm’in bu sözleri söylediğini açıkça ifade etmektedir.¹¹⁹⁹ O, rivâyet ehlinde olmayanların İbn ‘Abbâs’tan gelen rivâyeti kabul etmediklerini ifade etmiştir.¹²⁰⁰ Rivâyet ehlinde olmayanlar:

“Bâliğ olmuş, tevhid akidesine bağlı, bilgili, Allah’ı tapılan (sapkınların taptıkları) diğer tüm varlıklardan berî tutan biri iken ve Allah onu kavmine peygamber olarak göndermişken, Hz. İbrâhîm’in yıldızlara veya aya ‘Bu benim Rabbimdir’ demesi caiz değildir.¹²⁰¹ Şayet böyle bir şey caiz olsaydı Hz. İbrâhîm

¹¹⁹⁵ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, IX/357-358.

¹¹⁹⁶ Huvvârî, a.g.e., I/539; Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, I/572.

¹¹⁹⁷ İbn ‘Abbâs, a.g.e., s. 113; İbn ‘Uteybe, a.g.e., s. 261; Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, I/571; »a‘lebî, a.g.e., IV/163; Vâlidî, *Tefsîru’l-Besîû*, VIII/246; Ne‘ûûs, *Me‘âni’l-ur’ân*, II/450.

¹¹⁹⁸ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, IX/356-359. Benzer rivâyetler için bkz. »a‘lebî, a.g.e., IV/161-163; Muââtil b. Suleymân, *Tefsîru Muââtil b. Suleymân*, I/569-572.

¹¹⁹⁹ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, IX/361.

¹²⁰⁰ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, IX/359.

¹²⁰¹ »a‘lebî, a.g.e., IV/164; ¼aberî, ay.

hayatının bir döneminde kâfir olurdu. Risâlete seçilmiş birisi içinse bu caiz olmaz çünkü Allah'ın Hz. İbrâhîm'i peygamber olarak seçmesi ancak onun küfür ehlinden olmaması halinde bir anlam ifade eder. Allah ile yarattığı kullardan kendisine ikramda bulunulan (peygamberlik) bir kul arasında böyle bir münasebet yoktur” demişlerdir.¹²⁰² Bu yüzden ayeti te'vil yönüne gitmiş ve “هَذَا رَبِّي” ifadesini birkaç farklı şekilde te'vil etmişlerdir:

- a) Hz. İbrâhîm bu sözü büluğa ermeden önce¹²⁰³ henüz çocukken söylemiştir. Mükellef olunmadan önceki bu halde ne iman ne küfürden söz edilebilir.¹²⁰⁴ Nitekim Mu'ammed ibn İsu'ak'dan gelen rivâyette Hz. İbrâhîm'in 15 aylık olduğunu ifade edilmektedir.¹²⁰⁵ Ancak “Mu'ammed j icâzî”, bu hususta Ebû Mu'ammed ibn j azm'ın şöyle söylediğini nakletmektedir: “Hz. İbrâhîm'in güneşi ve ayı gördüğünde söylediği ‘Bu benim Rabbimdir’ sözüne gelince bazıları Hz. İbrâhîm'in bu sözü söylemesinin mağaradan ilk çıktığı sırada gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Bu ise bir hurafe, bir uydurma, apaçık bir yalandır. Bir kimsenin güneşi, ayı ve yıldızları görmeden temyiz çağına erişmesi, mükellef olması mümkün değildir. Nitekim Allah-ü Teâlâ da bu asılsız zannı ‘وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ’^ع ‘Andolsun, daha önce de İbrahim'e rüşdünü verdik (onu reşit kıldık). Biz zaten onu(n buna ehil olduğunu) biliyorduk’¹²⁰⁶ ayetiyle yalanlamıştır.”¹²⁰⁷ İbn j azm'ın itirazı makul gözükmemektedir. Bazı rivâyetlerin Hz. İbrâhîm mağarada iken onun bir parmağında bal, bir parmağında su, bir parmağında süt, bir parmağında hurma, bir parmağında eritilmiş yağ bulunduğunu ve onun parmaklarını emerek hayatta kaldığını ifade etmesi, 15 aylık bir bebeğin mağaradan çıkıp kendisini yaratan,

¹²⁰² ¼aberî, ay.

¹²⁰³ Ce'ûâû, a.g.e., III/3; İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*, III/74; Râzî, *İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 61.

¹²⁰⁴ ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, IX/360.

¹²⁰⁵ »a'lebî, a.g.e., IV/163; ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, IX/358.

¹²⁰⁶ Enbiyâ 21/51.

¹²⁰⁷ Râzî, *İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 63 (dipnot).

rızıklandırır, yedirip içiren Allah'ı tefekkür edebilecek zihni melekeye sahip olması gibi unsurlar rivâyetin kabulünü zorlaştırmaktadır.

- b) Bazılarına göre burada hazfedilmiş bir istifhâm (soru) harfi vardır. Ayet inkâr ve azarlama içeren¹²⁰⁸ bir soru: “أَهَذَا رَبِّي” “Bu mu benim Rabbim?(!)” anlamındadır.¹²⁰⁹ NeÛÛâs, ‘‘uûrub’un bu görüşe cevaz verdiğini naklettikten sonra, bunu kabul etmediğini ve hatalı gördüğünü ifade etmiştir.¹²¹⁰
- c) Bazılarına göre Hz. İbrâhîm kavminin putlara tapmakla yaptığı ayıbı göstermek için böyle söylemiştir. Çünkü yıldız, ay ve güneş putlardan daha fazla ışık verir ve putlardan daha sevimli, daha güzeldir fakat siz yıldız, ay ve güneşe tapmazsınız, onlardan güzellikçe daha aşağı olan ve ebatça daha küçük olan putlara taparsınız. Bu putları ilah edinmemeniz ve onlara kulluk yapmamanız daha doğrudur.¹²¹¹ Hz. İbrâhîm bu delillendirmeyi tadrîcî olarak (gittikçe büyüyen şekillerde yıldız-ay-güneş) yapmıştır.¹²¹² İbn Teymiyye hareket vasıtasıyla bir cismin yaratılmışlığını ve Allah’ın kadîm ve ezeliğini bu şekilde ispat etmenin birkaç yönden hatalı olduğunu ifade etmiştir.¹²¹³ Râzî ise onun hatalı gördüğü bazı hususların izahını yapmaya çalışmıştır.¹²¹⁴ Âyeti bu şekilde izah etmenin, felsefenin gelişmesi ile ortaya çıktığını düşünmekteyiz. Nitekim İbn Teymiyye de bu hususu açıkça ifade etmekte¹²¹⁵ ve bu yolla yapılan tefsiri, selefın, müfessirlerin ve dilcilerin sözlerine dayanmadan yapılan bir tefsir olması hasebiyle uydurma tefsir olarak tavsif etmektedir.¹²¹⁶

¹²⁰⁸ »a’lebî, a.g.e., IV/164-165.

¹²⁰⁹ Ceûûâd, a.g.e., III/3; Zeccâc, İ’râbu’l-’ur’ân, I/352; ‘Abdulcebbâr b. AÛmed, a.g.e., s. 133; ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, IX/360; NeÛÛâs, *Me’âni’l-’ur’ân*, II/450; Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 62; »a’lebî, ay; Teftâzânî, a.g.e., V/54.

¹²¹⁰ NeÛÛâs, ay.

¹²¹¹ ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, IX/359-360; İbn Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr fi ‘İlmi’t-Tefsîr*, III/74; »a’lebî, a.g.e., IV/164; Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 62.

¹²¹² İbn ‘uteybe, a.g.e., s. 261; Ferrâ, a.g.e., I/341; VâÛidî, *Tefsîru’l-Besîr*, VIII/246.

¹²¹³ İbn Teymiyye, Ebî’l-‘Abbas Taàryyuddin AÛmed b. ‘Abdul’alîm, *Tefsîr-i Kebîr*, tah. ‘Umeyra, ‘AbdurraÛmân, *Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye*, Beyrût tsz, IV/216. Ayrıntılı bilgi için Bkz. İbn Teymiyye, *Tefsîr-i Kebîr*, IV/216-222.

¹²¹⁴ Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 63-68.

¹²¹⁵ İbn Teymiyye, *Tefsîr-i Kebîr*, IV/218.

¹²¹⁶ İbn Teymiyye, *Tefsîr-i Kebîr*, IV/219-220.

d) Bazılarına göre Hz. İbrâhîm yıldızın, ayın yahut güneşin Rabbi olduğunu söylememiştir. O, bu sözü varsayım (التَّظَرُّوَالِإِسْتِدْلَالَ) açısından zikretmiştir.¹²¹⁷ Buna göre ayetin manası “Varsayalım ki bu benim Rabbim olsun!” olur.

e) Bazıları ayette gizleme (iŕmâr) ve kısaltma (iŔtiôâr) olduğunu ifade etmişlerdir.¹²¹⁸ Buna örnek olarak da “ وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ

”Hani İbrahim, İsmail ile

birlikte evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor, ‘Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin’ (diyorlardı)”¹²¹⁹ ve “ أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا

”İyi bilin ki, halis din yalnız Allah’ındır.

Onu bırakıp da başka dostlar edinenler, ‘Biz onlara sadece, bizi Allah’a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz’ (diyorlar)”¹²²⁰ ayetlerini göstermişlerdir. Buna göre sözü söyleyen kişi Hz. İbrâhîm değildir. Ancak bu yorum pek makul gözükmemektedir. Örnek olarak verilen âyetler incelendiğinde sözleri söyleyen kişilerin açıkça ifade edildiği açıkça görülecektir. (Hz. İbrâhîm ve İsmâîl/Allah’ı bırakıp başka dost edinenler) Ancak bahsi geçen âyetlerde Hz. İbrâhîm’den başka zikredilen şahıs bulunmamaktadır. Bu açıdan âyeti gizleme (iŕmâr) ve kısaltma (iŔtiôâr) ile tefsir etmek pek mümkün gözükmemektedir.

f) Bazıları ise Hz. İbrâhîm’in kavminin yıldızları ta’zim eden sözlerini iptal etmek istediğini, bu amaçla onları ta’zim edermiş vehmini oluşturduğunu,

¹²¹⁷ ZemaŔşerî, *Tefsiru-l Keşşâf an Hakaiki't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Eâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, II/39; Ceððâð, a.g.e., III/3; ‘Abdulcebbâr b. AŔmed, a.g.e., s. 133; NeŔŔâs, *Me'âni'l-'ur'ân*, II/450; Râzî, *'İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 61; VâŔidî, *Tefsîru'l-Besîð*, VIII/246; İcî, a.g.e., III/419; Tefâtânî, a.g.e., V/54.

¹²¹⁸ »a'lebî, a.g.e., IV/165; Râzî, ay; VâŔidî, ay.

¹²¹⁹ Baðara 2/127.

¹²²⁰ Zumer 39/3.

ardından da yaptığı delillendirme (الإِسْتِدْلَالُ) ile bu ta'zimin batıllığını ortaya koyduğunu ifade etmişlerdir.¹²²¹

¼aberî bu sözün istidlâl için, bülüğ öncesi yahut istifhâm (soru) anlamında kullanıldığını bildiren görüşleri zikrettikten sonra şöyle demektedir:

“Allah’ın ay kaybolduğu sırada Hz. İbrâhîm hakkında haber verdiği ‘ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ’ ‘Şayet Rabbim beni doğru yola iletmeseydi elbette ben de bu sapkın kavimden olurum’ sözü rivâyet ehli olmayanların hata yaptıklarını gösteren bir delildir. Sözün doğrusu Allah’ın hakkında haber verdiğini ikrar etmek ve bu sayılanlardan (yani ayeti te’vile gitmekten) yüz çevirmektir.”¹²²²

Ancak siyâk-sibâk bütünlüğü göz önünde bulundurulduğunda âyete ¼aberî’nin verdiği şekilde bir anlam vermek pek makul olmayacaktır. Âyetin sibâkında Allah Hz. İbrâhîm’in imân-ı yakîndeki olgunluğuna vurgu yapmakta¹²²³ ve şöyle buyurmaktadır:

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرَزَرًا أَتَّخِذُ لَكَ صِنًا مَّا إِلَهَةٌ إِيَّيَّكَ وَفَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿١٢٢﴾ وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿١٢٣﴾

Hani İbrahim babası Âzer’e, “Sen putları ilah mı ediniyorsun? Şüphesiz, ben seni de, kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum” demişti. İşte böylece İbrahim’e göklerdeki ve yerdeki melekûtu (hükümrânlığını) gösteriyorduk ki kesin ilme erenlerden olsun.¹²²⁴

Hz. İbrâhîm’in Allah’tan başka varlıklara “هَذَا رَبِّي” dediğini bildiren âyetlerin hemen sibâkında yer alan bu iki âyet, Hz. İbrâhîm’in yakîn bilgi sahibi bir Mü’min olduğunu açıkça göstermektedir. ¼aberî’nin zikrettiği ‘ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ ’

¹²²¹ Râzî, ‘İşmetu’l-Enbiyâ, s. 62.

¹²²² ¼aberî, Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân, IX/361.

¹²²³ ¼âbûnî, Kur’an’ın Işığında Peygamberlik ve Peygamberler, s. 81.

¹²²⁴ En’âm 6/74-75.

‘الْقَوْمِ الضَّالِّينَ’ ‘Şayet Rabbim beni doğru yola iletmeseydi elbette ben de bu sapkın kavimden olurdu’ âyetini ‘Rabbim beni doğru yola iletmişti için bu sapkın kavimden olmadım’ şeklinde algılamak mümkündür.

Yukarıdaki görüşler incelendiğinde yapılabilecek en makul yorum, Hz. İbrâhîm’in bu sözü istidlâl için zikrettiğini söylemek olacaktır.

2.1.11.3. HZ. İBRÂHÎM'İN YALANLARI

وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ ﴿٤٤﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٤٥﴾ قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٤٧﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ ﴿٤٨﴾ قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٤٩﴾ وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ﴿٥٠﴾ فَجَعَلَهُمْ جُدَادًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِالْهَيْتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا سَمِعْنَا فَتَىٰ يَذُكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ ﴿٥٣﴾ قَالُوا فَاتُوا بِهِ عَلَىٰ عَيْنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا ءَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَسَأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٥٦﴾

Andolsun, daha önce de İbrahim'e doğruyu yanlıştan ayırma yeteneğini verdik. Biz zaten onu(n buna ehil olduğunu) biliyorduk. Hani o babasına ve kavmine, “Ne bu tapınıp durduğunuz heykeller?” demişti. “Babalarımızı bunlara ibadet ediyor bulduk” dediler. İbrahim, “Andolsun, “Siz de, atalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz” dedi. “Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen bizimle eğleniyor musun?” dediler. İbrahim dedi ki: “Hayır! Rabbiniz göklerin ve yerin Rabb’idir. O bunları yaratandır ve ben de buna şahidim. Allah’a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten sonra ben putlarınıza muhakkak bir tuzak kuracağım. Derken, belki kendisine başvururlar diye içlerinden bir büyüğü bırakarak onları paramparça etti. Onlar, “Kim yaptı bunu tanrılarımıza! Muhakkak o zalimlerden biridir” dediler. (İçlerinden bazıları), “İbrahim, denilen bir gencin onları diline doladığını duyduk” dediler. (Bir kısmı da) “O halde haydi, onu insanların gözü önüne getirin. Belki (bu konuda) şahitlik ederler”, dediler. (İbrahim gelince) “Sen mi yaptın bunu ilahlarımıza ey İbrahim” dediler. Dedi ki “Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa onlara sorun, bakalım!”¹²²⁵

إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٥٧﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٥٨﴾ أَيْفَكَآ إِلَهَةٌ دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٥٩﴾ فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٠﴾ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٦١﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٦٢﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ

¹²²⁵ Enbiyâ 21/51-60.

﴿فَرَاغَ إِلَىٰ إِلَهِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ﴾ ﴿مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ﴾ ﴿فَرَاغَ عَلَيْهِمْ صَرْبًا
بِالْيَمِينِ﴾ ﴿فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزْفُونَ﴾ ﴿قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ﴾ ﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾

Hani o, Rabbine temiz bir kalple gelmişti. Hani babasına ve kavmine şöyle demişti: “Siz neye tapıyorsunuz? Allah’ı bırakıp da bir takım uydurma ilahlar mı istiyorsunuz? O halde Âlemlerin Rabbi hakkında görüşünüz nedir?” İbrahim yıldızlara baktı ve “Ben hastayım” dedi. Bunun üzerine arkalarını dönüp ondan uzaklaştılar. İbrahim onların putlarının tarafına gizlice gitti ve şöyle dedi: “Yemez misiniz? Ne diye konuşmuyorsunuz?” Derken üzerlerine yürüyüp onlara güçlü bir darbe indirdi. Kavmi (telaş içinde) koşarak ona doğru geldi. İbrahim şöyle dedi: “Yonttuğunuz putlara mı tapıyorsunuz? Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır.”¹²²⁶

Rivâyetlere göre ayette bahsedilen olaylar şöyle cereyan etmiştir: Hz. İbrâhîm babasının ve kavminin taptığı putları ayıplar, aşağılar ve onlarla alay eder.¹²²⁷ Hz. İbrâhîm’in kavminin her sene iştirak ettikleri bir toplantıları, bayram günleri vardır. Onlar bayram günlerindeki bu toplantı dönüşünde, putların yanına gider onlara secde eder, sonra da evlerine dönerler. Bir rivâyete göre yine böyle bir bayram günü babası Hz. İbrâhîm’e: “Ey İbrâhîm! Şayet bizimle beraber (toplantı yerinde buluşmak üzere) çıkarsan, dinimizce beni onurlandıran bir iş yapmış olursun” der. Hz. İbrâhîm bunun üzerine onlarla dışarı çıkmıştır. Biraz yol aldıklarında Hz. İbrâhîm kendisini yere atar “Bacaklarımdan rahatsızım” der. Bunun üzerine kavmi o yere yıkılmış halde iken bacaklarını ezip geçer. Kavminin güçsüzlerinden olan biri dışında kavmi buluşmaya gidince Hz. İbrâhîm onların arkasından: “Allah’a yemin olsun ki siz arkanızı dönüp gittikten sonra elbette putlarınıza tuzak kuracağım” diye seslenir. Geriye kalan güçsüz adam ise onun bu sözünü işitir. Ardından Hz. İbrâhîm içinde putların bulunduğu büyük meydandaki eve gelir. Hz. İbrâhîm meydanın girişinde ilk olarak büyük putla ve ardından etrafında büyükten küçüğe doğru sıralanmış ve meydanın kapısına kadar uzanan, kavminin yiyecek sunup yiyecekleri etrafına koyduğu küçük putlarla karşılaşır. Kavmi (adetleri gereği putlara yiyecek sunup bayrama gider) “Döndüğümüzde muhakkak ilahlarımız yiyeceklerimizi bereketlendirecek” diyerek

¹²²⁶ oâffât 37/84-96.

¹²²⁷ ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/298; »a’lebî, a.g.e., VI/280.

yiyeceklerden yerlerdi. Hz. İbrâhîm onlara ve etrafındaki yiyeceklere bakar ve onları putlara yaklaştırır,¹²²⁸ onlarla alay ederek¹²²⁹ “Niçin yemiyorsunuz?” der. Cevap vermediklerinde ise “Ne oldu size? Niçin konuşmuyorsunuz?” der ve onlara kuvvetli bir şekilde vurur. Ardından eline bir demir parçası¹²³⁰/balta¹²³¹ alır, onunla en büyüğü hariç putların tamamını her iki ucundan kırar,¹²³² ellerini-ayaklarını parçalar, gözlerini çıkarır, vücutlarını yontar,¹²³³ kısacası onları parça parça edip¹²³⁴ moloz yığını haline getirir.¹²³⁵ Sonra baltayı en büyük putun boynuna asar ve dışarı çıkar. Kavmi yiyecekleri için geldiğinde ilahlarını görür ve “Bunu ilahlarımıza kim yaptı? Şüphesiz bunu yapan kimse zalimlendendir” der. Bunun üzerine içlerinden birisi “İbrâhîm denilen bir gencin onu diline doladığını işitmiştik” der.¹²³⁶

Kelbî den¹²³⁷ gelen bir diğer rivâyete göre ise hadise şöyle cereyan etmiştir: Hz. İbrâhîm’in Kûfe ve Basra arasındaki “HürmüzüÜrrud” adlı köyde¹²³⁸ yaşayan kavmi yıldızlara tapmaktadır.¹²³⁹ Kavmi Hz. İbrâhîm’in bayramlarına katılmasını istemiştir. (Bir rivâyete göre kavmin meliki Hz. İbrâhîm’e bir elçi göndermiş ve elçi Hz. İbrâhîm’e “Şüphesiz yarın bizim bayram günümüz. Bizimle beraber orada hazır bulun” mesajını iletmiştir.¹²⁴⁰) Hz. İbrâhîm başını sarmış,¹²⁴¹ sırt üstü yatmış¹²⁴² ve “إِنِّي سَقِيمٌ” “Ben hastayım” demiştir. Hz. İbrâhîm bu hareketiyle putlara tuzak kurmayı istemiş kavmiyle gitmeyi çirkin gördüğü için¹²⁴³ ve kavminin kendisini

¹²²⁸ »a‘lebî, a.g.e., VI/279; ¼aberî, *Câmi‘u‘l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi‘l-Kur‘ân*, XIX/570.

¹²²⁹ Vâlidî, *Tefsîru‘l-Vesîl fî Tefsîri‘l-‘ur‘âni‘l-Mecîd*, III/528; »a‘lebî, ay.

¹²³⁰ ¼aberî, *Câmi‘u‘l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi‘l-Kur‘ân*, XVI/295.

¹²³¹ Vâlidî, *Tefsîru‘l-Vesîl fî Tefsîri‘l-‘ur‘âni‘l-Mecîd*, III/242; »a‘lebî, a.g.e., VI/279.

¹²³² ¼aberî, *Câmi‘u‘l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi‘l-Kur‘ân*, XVI/295.

¹²³³ YaÛyâ b. Sellâm, *Tefsîru YaÛyâ b. Sellâm*, I/322; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/11.

¹²³⁴ İbn Ebî j âtim, a.g.e., VIII/2455; Vâlidî, *Tefsîru‘l-Vesîl fî Tefsîri‘l-‘ur‘âni‘l-Mecîd*, III/242; ¼aberî, *Câmi‘u‘l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi‘l-Kur‘ân*, XVI/295; YaÛyâ b. Sellâm, ay; İbn Ebî Zemenîn, ay.

¹²³⁵ ¼aberî, *Câmi‘u‘l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi‘l-Kur‘ân*, XVI/294; İbn Ebî j âtim, ay.

¹²³⁶ »a‘lebî, a.g.e., VI/279; ¼aberî, *Câmi‘u‘l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi‘l-Kur‘ân*, XVI/295-296.

¹²³⁷ YaÛyâ b. Sellâm, *Tefsîru YaÛyâ b. Sellâm*, II/836; Râzî, *Tefsîru FaÛri‘r-Râzî*, XXII/102.

¹²³⁸ YaÛyâ b. Sellâm, ay.

¹²³⁹ ¼aberî, *Câmi‘u‘l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi‘l-Kur‘ân*, XIX/566; Râzî, *Tefsîru FaÛri‘r-Râzî*, XXII/102; YaÛyâ b. Sellâm, ay

¹²⁴⁰ İbn ‘Aûyye, a.g.e., IV/478; ¼aberî, *Câmi‘u‘l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi‘l-Kur‘ân*, XIX/567; İbn Ebî j âtim, a.g.e., X/3219.

¹²⁴¹ ¼aberî, *Câmi‘u‘l-Beyân ‘an Te‘vil-i Âyi‘l-Kur‘ân*, XIX/567; YaÛyâ b. Sellâm, *Tefsîru YaÛyâ b. Sellâm*, II/836; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/213.

¹²⁴² j asenu‘l-Baûrî, a.g.e., II/239; İbn Keûr, a.g.e., VII/25.

¹²⁴³ YaÛyâ b. Sellâm, *Tefsîru YaÛyâ b. Sellâm*, II/836; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/213.

birakıp gitmesini istemiş, onlara “Ben hastayım” demiştir. Çoğu tefsir hastalığın ôâ’ûn (veba) olduğunu ifade etmiştir.¹²⁴⁴ Hastalığın ölümcül hastalık ve kalp hastalığı olduğunu ifade eden rivâyetler de bulunmaktadır.¹²⁴⁵ Bazılarına göre buradaki fiil tıpkı “إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ” “Ey Muhammed! Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar da öleceklerdir”¹²⁴⁶ ayetinde olduğu gibi¹²⁴⁷ gelecek zaman anlamındadır. Buna göre ayetin anlamı “Hz. İbrâhîm yıldızlara bir baktı ve yarın hasta olacağım dedi” olur.¹²⁴⁸ İbn Ebi Hatim, Katade'nin “فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النَّجْمِ” ifadesini Arapların bir deyim olarak kullandıklarını söylediğini nakletmiştir.¹²⁴⁹ Mevdûdî bu hususta: “İnsanın düşünürken gayri ihtiyari, bakışlarını gökyüzüne çevirdiği bilinen bir husustur” demiştir.¹²⁵⁰ İbn ‘Atîyye ise bu deyim “Kavminin üzerinde bulunduğu iş ve hal içine doğdu” anlamında olduğunu ifade etmiştir.¹²⁵¹ Kavmi hastalığın bulaşmasından korkup Hz. İbrâhîm’i köyde bırakmış ve bayrama gitmiş, Hz. İbrâhîm de daha önce ifade edildiği gibi putları kırmıştır. Kavmi gelip putları gördüğünde Hz. İbrâhîm’in “Allah’a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten sonra ben putlarınıza muhakkak bir tuzak kuracağım”¹²⁵² sözünü işiten kişi, Hz. İbrâhîm’in putları aşağıladığını, ayıpladığını, kınadığını ve onlarla alay ettiğini söyler.¹²⁵³ Bunun üzerine kavmi Hz. İbrâhîm’i bir delil olmadan suçlamayı hoş görmez¹²⁵⁴ ve onu sorgulamak üzere çağırır:

¹²⁴⁴ İbn ‘Abbâs, a.g.e., s. 377; ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XIX/566; Vâlidî, *Tefsîru’l-Vesîl fî Tefsîri’l-ur’âni’l-Mecîd*, III/242; Ya’Ûyâ b. Sellâm, *Tefsîru Ya’Ûyâ b. Sellâm*, II/836; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/213; »a’lebî, a.g.e., VIII/148; İbn Ke’îr, ay.

¹²⁴⁵ İbn Ke’îr, ay.

¹²⁴⁶ Zümer 39/30.

¹²⁴⁷ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, V/164; »a’lebî, a.g.e., VIII/148.

¹²⁴⁸ Vâlidî, *Tefsîru’l-Vesîl fî Tefsîri’l-ur’âni’l-Mecîd*, III/242; Ya’Ûyâ b. Sellâm, *Tefsîru Ya’Ûyâ b. Sellâm*, II/836; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/213; »a’lebî, ay.

¹²⁴⁹ İbn Ebî j âtim, a.g.e., X/3219; Mevdûdî, a.g.e., V/25.

¹²⁵⁰ Mevdûdî, ay.

¹²⁵¹ Karaman, Hayrettin-Çağırıcı, Mustafa-Dönmez, İbrahim Kâfi-Gümüş, Sadrettin, *Kur’ân Yolu*, DİB Yay, Ankara 2008, IV/542; İbn ‘Atîyye, a.g.e., IV/478.

¹²⁵² Enbiyâ 21/57.

¹²⁵³ ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/298; »a’lebî, a.g.e., VI/280.

¹²⁵⁴ İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., II/11; Ya’Ûyâ b. Sellâm, *Tefsîru Ya’Ûyâ b. Sellâm*, I/323; ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/299; »a’lebî, a.g.e., VI/280.

قَالُوا فَاتُوا بِهِ عَلَىٰ عَيْنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٤٥﴾ قَالُوا ءَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْتِنَا يَا
إِبْرَاهِيمَ ﴿٤٦﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَسَأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٤٧﴾

“O halde haydi, onu insanların gözü önüne getirin. Belki (bu konuda) şahitlik ederler”, dediler. (İbrahim gelince) “Sen mi yaptın bunu ilahlarımıza ey İbrahim” dediler. Dedi ki “Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa onlara sorun, bakalım!”¹²⁵⁵

Anlatılanlar gözden geçirildiğinde, Hz. İbrâhîm’in hasta olmadığı halde putlara tuzak kurmak için “Hastayım” demesi ve putları kendisi kırdığı halde “Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır” demesi onun yalan söylediğine delâlet eden açık delillerdir. Daha ilginçtir ki Hz. Peygamber’den farklı tarîklerle gelen bir hadiste Hz. İbrâhîm’in yalnız üç defa yalan söylediği nakledilmekte ve bu üç yalandan ikisinin “Ben hastayım” ve “Bilakis büyükleri yapmıştır” sözleri olduğu ifade edilmektedir.¹²⁵⁶ İlk dönem kaynakları hadiseyi bu hadis ışığında değerlendirerek Hz. İbrâhîm’in yalan söylediğini kabul etmiştir.¹²⁵⁷ Ancak daha sonraki dönemlerde yaşayan âlimler, peygamberlerin böyle bir fiilden münezzehtik olduklarını, hadisin ahad haber şeklinde nakledildiğini söyleyerek hadisi reddetme yolunu tercih etmiştir.¹²⁵⁸ Mevdûdî bu hadis ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Ne yazık ki bu ‘hadis’ iki aşırı görüşe neden olmuştur. Rivâyeti kutsallaştıran rivâyetperest birinci grup ‘sahih bir hadis’ böyle söylediği ve hadis Buhari ile Müslim’de kayıtlı olduğu için Hz. İbrahim’in gerçekten bu yalanları söylediğine inanırlar. Bir peygamberi ‘yalancılıkla’ suçlayan bu ‘hadis’i bir tarafa bırakmanın daha iyi olacağını düşünmezler. İkinci grup ise Buhari ve Müslim tarafından sahih kabul edilen bu hadis güvenilir olamayacağı için bütün hadisleri bir tarafa atarlar. Elbette bir veya birkaç hadis güvenilir değil diye, tüm hadis malzemesinden

¹²⁵⁵ Enbiyâ 21/51-60.

¹²⁵⁶ Taberî, Ebû Ca’fer Mu’ammed b. Cerîr, *Târîhu’l-Umeni ve’l-Mulûk*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût 1407, I/149; Bu’ârî, *EUâdîû’l-Enbiyâ* 11; Nikâû 13; Muslim, *Fe’lâil* 41, Ebû Dâvûd, *¼alââ* 16, Tirmîyî, *Tefsîru’l-ur’ân* 21/63, A’med b. j anbel, *Musned*, II/403 Hadis no: 9230, Nesâî, *Sunenu’n-Nesâîyyu’l-Kubrâ*, Menââib 76, Ebû Ya’lâ, *Musned*, X/426 Hadis no: 6039, İbn j ibbân, j a’ar ve İbâ’â 7, Bey’lââî, *Sunenu Kubrâ*, Eulu’ ve ¼alââ 41.

¹²⁵⁷ ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XVI/300-301; »a’lebî, a.g.e., VI/280.

¹²⁵⁸ Râzî, *Tefsîru Fa’ûri’r-Râzî*, XXII/185-186; Râzî, *İşmetu’l-Enbiyâ*, s. 71; Mevdûdî, a.g.e., III/314.

yararlanılamayacağını söylemek doğru değildir. Birinci görüşü kabul edenler diğer aşırı uca yönelmişler ve ravileri güvenilir olan bir hadisin metnini incelemeyen kabul etmişlerdir. Oysa bir hadisin senedi sahih olsa da, metni bir takım nedenlerden ötürü sahih olmayabilir. Çünkü rivâyet edilen hadisin senedi sağlam olmasına rağmen, Hz. Peygamberin böyle bir sözü söylemesinin mümkün olmadığı sonucuna varılabilir. Nitekim hadis ilmine görede de, bir hadis senedi sağlam olsa da, muhtevasıyla zayıflık taşıyabilir. Dolayısıyla hadisin metni böyle bir şeyin Hz. Peygamber tarafından söylenemeyeceğini gösteriyorsa, o zaman sadece ravileri güvenilir diye hadisi güvenilir (sahih) kabul etmekte ısrarın hiç anlamı yoktur. Bu hadis başka sebepler yüzünden de güvenilir değildir. Daha önce de gösterdiğimiz gibi birinci ‘yalan’ (Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır) yalan sayılmaz. İkinci ‘yalan’a (Ben doğrusu hastayım) gelince, İbrahim'in (a.s) o sırada tamamen sağlıklı olduğu ispatlanmadan bu sözün ‘yalan’ olduğu söylenemez. Kur'an da bu noktayı açıklığa kavuşturmamaktadır. Üçüncü ‘yalan’a gelince, Kitab-ı Mukaddes'te Tekvin'in 12. babında adı geçen olay baştan saçmadır. İbrahim (a.s) karısı Sare ile birlikte Mısır'a gittiğinde, Kitab-ı Mukaddes'e göre de 75 yaşındaydı, karısı ise 65 yaşındaydı. O halde Sare'nin yaşı bile, Sare'nin İbrahim'i (a.s) kendi hayatını kurtarmak için onu kardeşi olarak tanıtmaya zorlayacak denli ‘güzel ve alımlı’ bir kadın olamayacağını gösterir. Binaenaleyh isrâiliyyâta dayanan bu tür rivâyetleri Hz. Peygamber'e isnad etmekte ısrar yanlıştır. Bu yüzden Hz. İbrahim'i yalan söylemekle itham eden bu hadisin, bu nedenle hiçbir dayanağı yoktur ve ravilerinin güvenilir olmasına rağmen hadis sahih kabul edilemez.”¹²⁵⁹

Bu hususta Râzî de şunları söylemektedir:

“Bu hadisi zikredenlerden bazılarının bu hadisi kabul etmek gerekmediğini, çünkü yalanı Hz. İbrâhîm'e nispet etmenin caiz olmadığını söylediğimde bu adam bana ‘Nasıl olur da adil raviler hakkında yalana hükmedersin?’ dedi. Ben de ona ‘Yalanı raviye nispet ile Hz. İbrâhîm'e nispet arasında bir çelişki olduğu zaman bilindiği üzere yalanın raviye nispet edilmesi daha evlâdır’ dedim. Ayrıca deriz ki burada kastedilen şeyi “yalana benzer bir haber” olarak anlamak niçin caiz olmasın?”¹²⁶⁰

¹²⁵⁹ Mevdûdî, a.g.e., III/314-315.

¹²⁶⁰ Râzî, *Tefsîru FaŪri'r-Râzî*, XXVI/148.

Hiz. İbrâhîm'in yalan söylemediğini savunan müfessirler "Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır" ayetinin ise şu şekillerde te'vil edilebileceğini ifade etmişlerdir:

1- Ayette "Kim yapmışsa yapmış" anlamında fâilin ismi zikredilmeden yapılan bir kinayenin olduğu söylenebilir. Nitekim Kisâ'tin ayetteki " قَالَ

بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا" ifadesinden sonra durduğu ve "كَبِيرُهُمْ هَذَا" ifadesi ile başladığı

rivâyet edilmiştir.¹²⁶¹

2- Belki Hiz. İbrâhîm bu sözüyle kendisini kastetmiştir. Çünkü insanlar tüm putlardan büyüktür.¹²⁶²

3- Sözde takdîm-tehîr olabilir. Buna göre ayetin manası: "Bilakis bunu şu büyükleri yapmıştır şayet konuşuyorsalar sorun onlara."¹²⁶³

4- Bir görüşe göre Hiz. İbrâhîm kesinlikle kendi yaptığı fiili putlara nispet etmemiştir. O bu işi kendisinin yaptığını takrîr etmek için ta'ri'î üslûbu ile bu sözü sarfetmiştir.¹²⁶⁴

5- Hiz. İbrâhîm bu sözü onların inançlarına göre söylemiştir. Buna göre ayet "Bunu büyük olanın yaptığını siz yadırgamazsınız. Bunu hatta daha ağırını yapmak, kendisine tapılan ve kulluk edilen bir ilahın hakkıdır" anlamında olur.¹²⁶⁵

6- Bir görüşe göre Hiz. İbrâhîm kavminin büyük olana diğerlerinden daha fazla ta'zîm ettiğini görmüş, buna kızmış, bu yüzden de fiili büyük olan puta isnad etmiştir.¹²⁶⁶

7- Mu'ammed ibn Sümeiyfî' ayeti "فَعَلَهُ" şeklinde okumuştur.¹²⁶⁷ (فَلَعَلَّ)

(الْفَاعِلُ كَبِيرُهُمْ) Buna göre ayetin manası "Belki büyükleri yapmıştır" olur

ki söylenen sözde şek (şüphe) harfi bulunduğu için bu söz yalan olmaz.¹²⁶⁸

¹²⁶¹ Kisâ't, 'Alî b. İ amze, *Me'ânî'l-'ur'ân*, Dâru'l-'ubâ' li'0-1/abâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 'âhira 1998, s. 196; Râzî, *İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 69; »a'lebî, a.g.e., VI/280.

¹²⁶² Râzî, *İşmetu'l-Enbiyâ*, ay.

¹²⁶³ Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, IX/296; 1/aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XVI/300; Râzî, *Tefsîru Fa'ûri'r-Râzî*, XXII/185.

¹²⁶⁴ Râzî, *İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 69; *Tefsîru Fa'ûri'r-Râzî*, ay.

¹²⁶⁵ Zema'şerî, *Tefsîru-l Keşşâf an Hakaiki't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Eâvîl fî Vücûhi't-Te'vil*, III/125; Râzî, *Tefsîru Fa'ûri'r-Râzî*, ay.

¹²⁶⁶ Zema'şerî, ay; Râzî, ay.

Hız. İbrâhîm'in söylediği üç yalandan "Ben hastayım" sözü ile alakalı olarak da şu yorumlar yapılmıştır:

- 1- Hz. İbrahim gece ve gündüzün bazı vakitlerinde yıldızlara bakıyordu. O, bazı zamanlarda tıpkı humma gibi bir rahatsızlık geçiriyordu. Rahatsızlık vaktinin gelip gelmediğini anlamak için yıldızlara baktı ve kavminin bayramından geri kalmak ve onlara bir özür sunmak amacıyla "Ben hastayım" dedi. O, bu sözünde doğru idi çünkü rahatsızlık kendisine tam bu vakitte gelmişti. O, kavminin putlarını kırmak için geri kalmıştı.¹²⁶⁹
- 2- Hz. İbrâhîm'in kavmi putlara tapan, onlara ta'zîm gösteren ve bilinmeyen işleri onlara bakarak düzenleyen bir kavimdi. Bu yüzden de Hz. İbrâhîm yıldız ilmine ve onların anlamlarına başvurmuştur. O, kavmi onun sözünü kabullenip seslerini çıkarmaması için, onların (yıldız ilminden) bildiklerini kendisinin de bildiği, onların öğrendikleri şekilde kendisinin de öğrendiği vehmini uyandırmak istemiştir. "Ben hastayım" sözünü ise "Hasta olacağım" anlamında söylemiştir.¹²⁷⁰
- 3- Bu ayet Hz. İbrâhîm'in yıldızlara, aya ve güneşe bakmasıyla alakalıdır. Bu bakış, onun yıldızların ezeli mi yoksa yaratılmış mı olduğunu anlamak için yapılmıştır. Buna göre "Ben hastayım" ifadesi "Rabbimi tanımadığı için kalbim hasta" anlamındadır. Bu hadise ise Hz. İbrâhîm bülüğa ermeden önce cereyan etmiştir.
- 4- İbn Zeyd: "Hz. İbrâhîm'in belli bir yıldızı vardı. O yıldız ne zaman belirgin bir şekilde doğarsa o, hastalanırdı. Yaptığı bu çıkarsamaya binaen o, yıldızı gördüğü zaman 'Ben hastayım' yani 'Muhakkak hastalanacağım' dedi" demiştir.¹²⁷¹

---

¹²⁶⁷ Râzî, ay.

¹²⁶⁸ Râzî, 'İşmetu'l-Enbiyâ, s. 69.

¹²⁶⁹ Râzî, *Tefsîru FaŪri'r-Râzî*, XXVI/147.

¹²⁷⁰ Mâturîdî, *Te'vîlâtu'l-Kur'ân*, V/165; Râzî, ay.

¹²⁷¹ Râzî, ay.

- 5- O'nun "Ben hastayım" demesi "Kavmim küfür ve şirk üzerine birleştiği için kalbim hasta" anlamındadır. Nitekim Allah Peygamberimize de "لَعَلَّكَ" "Neredeyse kendini helak edeceksin!"¹²⁷² buyurmuştur.¹²⁷³
- 6- Allah'ın bu yıldızların herbirine hususî bir özellik verdiği inandırdığı takdirde yıldız ilmi haram olmayacak ve batıl sayılmayacaktır. "Ben hastayım" sözünün de yalan olması gerekmez. Çünkü o "Ben hastayım" sözünü ta'riñ yoluyla söylemiştir. Buna göre sözün manası "Şüphesiz insan sıkıntılı bir durum yaşadığında onun bu hali devam eder. (Yani hastalık anında gelip geçmez.) Bu, ister onun kalbinde olsun isterse bedeninde olsun bunların hepsi 'hastalık'tır."¹²⁷⁴
- 7- Parça parça olan bir şeye dağınık (müteferriâatün) anlamında "münecceme" denilir. Buna göre Hz. İbrâhîm'in "Yıldızlara bir baktı" sözünden murad şudur: "Onların dağınık sözlerine ve sözlerindeki çelişkilere baktı." Böylelikle mana "Hz. İbrâhîm onların dağınık sözlerini işitince kendisini yalnız bırakmaları için yıldızlara baktı. O geride kalmak için ancak bu şekilde bir mazeret bulabildi" olur. Bu görüşe göre Hz. İbrâhîm'in "Ben hastayım" sözü ise "Hasta olmam gerekir" şeklinde anlaşılmalıdır.¹²⁷⁵

Bu noktaya kadar tefsir literatüründe konu hakkında söylenenleri nakletmiş bulunmaktayız. Kanaatimize göre ilk dönem kaynakları konu hakkında daha objektif düşünmüş ve yorumlarını bu şekilde yapmışlardır. Daha sonraki tefsirlerde ise konu, peygamberleri günahattan tenzih etme fikri ile ele alınmıştır. Peygamber günahlarına delâlet eden ayetlerin tefsirinde yaşanan sıkıntılar ise ayetin zahirini göz ardı etmek ve (tenzih yolunu tercih etmek için) te'vile gitmek yoluyla aşılmaya çalışılmıştır. Ayeti peygamberleri tenzihe göre yorumlamaya çabalamak bu yolu tercih eden müfessirleri kimi zaman çok zor durumda bırakmış, müfessirler bu yolu

¹²⁷² Şu'arâ 26/3.

¹²⁷³ Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, XXVI/147.

¹²⁷⁴ Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, XXVI/147-148.

¹²⁷⁵ Râzî, *Tefsîru FaÛri'r-Râzî*, XXVI/148.

benimseyebilmek için içerisinde Kütüb-ü Sitte'nin dört kitabının da yer aldığı güvenilir hadis kaynaklarından BuÛârî,¹²⁷⁶ Müslim,¹²⁷⁷ Ebû Dâvûd,¹²⁷⁸ Tirmiyî,¹²⁷⁹ AÛmed b. ğ anbel,¹²⁸⁰ Nesâî,¹²⁸¹ Ebû Ya'lâ,¹²⁸² İbn ğ ibbân¹²⁸³ ve Beyhââî'den¹²⁸⁴ nakledilmiş bu hadisi reddetmişlerdir.(!) Kur'ân'da olduğu gibi bu kitapların içerisinde hiç hatanın bulunmadığını söylemek elbette mümkün değildir. Ancak eserlerin kıymetleri göz önüne alındığında, isimleri geçen tüm âlimlerin aynı hataya düştüğünü söylemek kabulü mümkün olmayan bir görüştür. Bu açıdan Râzî'nin hadisin kabulü ile ilgili sözleri düşündürücüdür. Görüşüne uymadığı için bir peygamber tefsirini yok saymak ve güvenilir bulunan ravileri yalancı saymak kabul edilebilir bir tutum gibi gözükmemektedir. Mevdûdî'nin sözleri ise tefsîr usûlü açısından çok büyük bir sıkıntı doğurmaktadır. Ravileri adalet ve zabt yönünden güvenilir sayılan ve bu özelliği sayesinde Müslümanların en kıymetli hadis eserlerinin büyük çoğunluğu tarafından rivâyet edilen bir hadisin metin tenkidi yapılmadığı gerekçesi ile reddedilmesi gerektiği söylenirken, senedlerinin büyük çoğunluğu tabîne dayanan, AÛmed ibn ğ anbel'in mürsel rivâyetlere dayandığı için:¹²⁸⁵

“ثَلَاثَةٌ أُمُورٌ لَيْسَ لَهَا إِسْنَادٌ (أَصْلٌ) : التَّفْسِيرُ وَالْمَلَا حِمُّ وَالْمَعَارِي”

“Üç şeyin aslı yani senedi yoktur: Tefsîr, melâûim, meÛâzî”¹²⁸⁶ dediği, tefsir rivâyetlerini doğru kabul etmek, ayetlerin tefsirinde onların sıhhatine güvenerek onlardan faydalanmak pek makul bir tutum olmayacaktır. Her iki kaynağa da güvenilmediği ve akla uygun bir çözüm üretilir denildiğinde ise bu, kişiyi rivâyetleri yalan veya doğru saymada bir keyfiliğe götürecektir. Doğuracağı tüm bu sıkıntılardan ötürü, mevsuk hadis kaynaklarına girmiş bir hadisi kendi görüşüne

¹²⁷⁶ BuÛârî, EÛâdîû'l-Enbiyâ 11; Nikâû 13.

¹²⁷⁷ Müslim, Feñâil 41.

¹²⁷⁸ Ebû Dâvûd, ¼alâà 16.

¹²⁷⁹ Tirmiyî, Tefsîru'l-ur'ân 21/63.

¹²⁸⁰ AÛmed b. ğ anbel, *Musned*, II/403 Hadis no: 9230.

¹²⁸¹ Nesâî, *Sunenu'n-Nesâîyyu'l-Kubrâ*, Menââib 76.

¹²⁸² Ebû Ya'lâ, *Musned*, X/426 Hadis no: 6039.

¹²⁸³ İbn ğ ibbân, ğ aýar ve İbâlûa 7.

¹²⁸⁴ BeyÛââî, *Sunenu Kubrâ*, Eulu' ve ¼alâà 41.

¹²⁸⁵ İbn Teymiyye, *Muàaddimetun fî Uûli't-Tefsîr*, s. 115; Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'ân ve Bağlam*, Şule Yay, İstanbul 2008, s. 123.

¹²⁸⁶ İbn Teymiyye, ay.

uymadığı gerekçesi ile reddetmek kabulü zor bir tutumdur. Ya'Ûyâ b. Sellâm Hz. İbrâhîm'in "Ben hastayım" demesini üç hatadan biri olarak değerlendirmiş ve ardından:

وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ ط

"(İbrâhîm) O, hesap gününde, hatalarımı bağışlayacağını umduğumdur"¹²⁸⁷ ayetini zikretmiştir.¹²⁸⁸ Yani Hz. İbrâhîm, hatasının söylediği üç yalan olduğunu ifade etmiş ve Allah'ın bu hataları bağışlayacağını umduğunu söylemiştir. Onun bağışlanmasını umduğu hatalarının yalan söyleme hadisesi ile bir alakası olmadığı düşünülebilir. Nitekim Hz. İbrâhîm'in yalan söylediği görüşünü tercih etmekle birlikte Gazzâlî'nin:

"Yalan li-'aynihî (bizzat kendinden) haram bir fiil değildir. Bazı durumlarda yalan söylemek vacib bile olabilir. (Bir Müslümanı elinde kılıçla kovalayan bir adamdan evine alıp saklamak suretiyle kurtarmak ve kendisine Müslüman olan kişi sorulduğunda görmedim demesi gibi) Maksada doğru söyleyerek ulaşılabildiği takdirde yalan söylemek haramdır. Şayet maksada yalnızca yalan vasıtasıyla ulaşılabiliyor ve istenilen şey (Müslüman kanının dökülmesini önlemek örneğinde olduğu gibi) mübah ve yapılması zorunlu bir fiilse yalan söylemek mübahdır"¹²⁸⁹ sözlerini delil alarak Hz. İbrâhîm'in amacının kavmini hidayete erdirmek olduğunu ve bu yüzden yalan söylediğini ifade edenler de vardır.¹²⁹⁰ Ancak yapılan fiil mübah ise bundan ötürü Hz. İbrâhîm'in herhangi bir hatasının, bir günahının bulunmaması gerekecektir. Ayette Hz. İbrâhîm'in bağışlanmayı umduğu bir hatası olduğu açıkça ifade edilmişken, ayetin bu hadisle ilişkisinin olmadığı söylendiği takdirde ise Hz. İbrâhîm'e günahsızlık atfetmek istenirken, ona daha fazla ve bilinmeyen günahlar nispet edilmiş olunacaktır.

¹²⁸⁷ Şu'arâ 26/82.

¹²⁸⁸ Ya'Ûyâ b. Sellâm, *Tefsîru Ya'Ûyâ b. Sellâm*, II/836.

¹²⁸⁹ • azzâlî, Ebû Hâmid b. Mu'ammed b. Mu'ammed, *Ûyâ-u 'Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Meârif, Beyrût tsz, III/137.

¹²⁹⁰ Zebîdî, A'Ûmed b. 'Abdillatîf eş-Şercî, *et-Tecrîdü's-Şarî' li E'Ûâdî'i'l-Câmi'u's-Şa'Ûlî*, trc. Ahmed Naim-Kâmil Mîras, DİB Yay, Ankara 1987, IX/113; Karaman vd, a.g.e., IV/543; İbn 'Aûyye, a.g.e., IV/478.

YaÛyâ b. Sellâm, peygamberlerin şefaati hakkında zikredilen hadisi de Hz. İbrâhîm'in yalan söylediğine dair delil olarak kullanmaktadır.¹²⁹¹ Bu hadis ana hatlarıyla şöyledir: Allah kıyamette insanları toplar. İnsanlar kendilerine şefaatchi olacak birilerini ararlar. Ricada bulunmak üzere ilk olarak Hz. Âdem'e giderler. O "Şüphesiz Rabbim bugün çok kızgın! Bundan önce hiç böyle kızmamıştı, bundan sonra da bir daha böyle kızmayacak. O beni ağaçtan nehyetmişti, ben ise emrine muhalefet ettim! Nefsim! Nefsim! Nefsim!" diyerek uzaklaşır. Ardından insanlar Hz. Nûû'a giderler ve aynı dileklerini ona bildirirler. Hz. Nûû "Şüphesiz Rabbim bugün çok kızgın! Bundan önce hiç böyle kızmamıştı, bundan sonra da bir daha böyle kızmayacak. Şüphesiz ben kavmim için beddua ettim. Nefsim! Nefsim! Nefsim!" diyerek uzaklaşır. Ardından insanlar Hz. İbrâhîm'e gelirler ve aynı şeyi ondan talep ederler. Hz. İbrâhîm ben üç defa yalan söyledim Nefsim! Nefsim! Nefsim!" diyerek uzaklaşır. İnsanlar ardından Hz. Mûsâ'ya gelirler ve taleplerini bildirirler. Hz. Mûsâ "Ben öldürülmesi emredilmediği halde birini öldürdüm. Nefsim! Nefsim! Nefsim!" diyerek uzaklaşır. Ardından Hz. 'Îsâ'ya gelirler ve taleplerini söylerler. Hz. 'Îsâ herhangi bir günah zikretmeden Nefsim! Nefsim! Nefsim!" der ve oradan uzaklaşır. İnsanlar son olarak Hz. MuÛammed'e şefaath talebiyle gelirler. Hz. Peygamber de Allah'tan onların şefaath taleplerini kabul etmesini ister. Allah da Hz. Peygamber'in bu isteğine icabet eder.¹²⁹² Hadiste üç yalan hadisesinin tekrar zikredilmesi ve hadisi nakledenlerin BuÛârî, Müslim, Tirmiyî ve AÛmed b. j anbel olması göz önüne alındığında Hz. İbrâhîm'in üç defa yalan söylediğini söylemek daha makul bir tercih olacaktır. ¼aberî ve »a'lebî'ye göre bu hususta 'Tıpkı Hz. Yûsuf'un hiçbir şey çalmadıkları halde dellalina "Ey kervan! Sizler hırsızısınız" dedirtmesinde olduğu gibi; Allah Hz. İbrâhîm'e kavmi ile iddialaşması, onları kınaması, onlara deliller göstermesi, uydurdukları yalanları anlamaları için böyle bir şeye izin vermiştir' de denilebilir.¹²⁹³

¹²⁹¹ YaÛyâ b. Sellâm, *Tefsîru YaÛyâ b. Sellâm*, I/323.

¹²⁹² BuÛârî, *Tefsîr* 17/3; Müslim, *Îmân* 86; Tirmiyî, *Öıfatu'l-ıııyâmeti ve'r-Raââiâi ve'l-Ver'* 10; AÛmed b. j anbel, *Musned*, II/435 Hadis no: 9621.

¹²⁹³ ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, XVI/301; »a'lebî, a.g.e., VI/280.

2.1.11.4. HZ. İBRÂHİM'İN BABASI İÇİN AF DİLEMESİ

وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿١١٤﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ
وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا ﴿١١٥﴾ يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي
أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ﴿١١٦﴾ يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا ﴿١١٧﴾ يَا أَبَتِ
إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ﴿١١٨﴾ قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ
الْهَيْتِي يَا إِبْرَاهِيمَ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهَ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴿١١٩﴾ قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ
رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴿١٢٠﴾ وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ
بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا ﴿١٢١﴾

Kitapta İbrahim'i de an. Gerçekten o, son derece dürüst bir kimse idi, bir peygamber idi. Hani babasına şöyle demişti: “Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun? Babacığım! Doğrusu, sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Bana uy ki seni doğru yola iletayım. Babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan Rahman’a isyankâr olmuştur. Babacığım! Doğrusu ben, sana çok esirgeyici Rahman tarafından bir azabın dokunmasından, böylece şeytana bir dost olmandan korkuyorum.” Babası, “Ey İbrahim! Sen benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vaz geçmezsen, mutlaka seni taşu tutarım. Uzun bir süre benden uzaklaş!” dedi. İbrahim şöyle dedi: “Esen kal! Senin için Rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz o, beni nimetleriyle kuşatmıştır. Sizi ve Allah’tan başka taptıklarımızı terk ediyor ve Rabb’ime ibadet ediyorum. Rabbime ibadet etmekle de mutsuz olmayacağımı umuyorum.”¹²⁹⁴

وَاعْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ ﴿١٢٢﴾

“Babamı da bağışla. Çünkü o gerçekten yolunu şaşıranlardandır.”¹²⁹⁵

Ayetlere bakıldığında Âzer’in müşriklerden olduğunu, Hz. İbrâhîm’in babasını hidayete davet ettiğini, babasının da bundan kaçındığı görülmektedir. Bunun üzerine

¹²⁹⁴ Meryem 19/41-48.

¹²⁹⁵ Şu‘arâ 26/86.

Hız. İbrâhîm babasına bir söz vermiş ve onun için mağfiret dileyeceğini ifade etmiştir.

“Bir Peygamberin müşrik bir kişi için af dilemesi Allah’ın hoş karşılayacağı bir şey midir?” sorusuna verilecek cevap konunun günah bağlamında ele alınmasına etki edecektir. Sorunun cevabını bulmamızda bize iki ayet yardımcı olacaktır. Bu ayetlerden ilki Tevbe suresinde yer almaktadır:

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٠٦﴾ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا أَيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١٠٧﴾

Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra -yakınları da olsalar- Allah’a ortak koşanlar için af dilemek ne peygambere yaraşır ne de mü’minlere. İbrâhîm’in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz yüzündendi. Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrahim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi.¹²⁹⁶

Tevbe sûresindeki bu ayetlerin sebep-i nüzûlü hakkında farklı görüşler bulunmaktadır.

- 1- Bu ayet Peygamberimiz ve ashabının müşrik olarak ölen akrabaları için istiğfar ederken nazil olmuştur. Hız. İbrâhîm’in durumunun kendileri için örnek olamayacağını çünkü onun bir özüre binaen böyle davrandığını ifade etmiştir.¹²⁹⁷
- 2- Bazı rivâyetlere göre; Ebû ¼âlib ölüm döşeginde iken Peygamberimizin amcasına Müslüman olmasını tavsiye etmiş yanında Ebû Cehil ve ‘Abdullah ibn Ubey bulunan Ebû ¼âlib, onların “Ey Ebû ¼âlib! ‘Abdülmü00alib’in dininden yüz mü çeviriyorsun?” sorusu üzerine “Ben ‘Abdülmü00alib’in dini üzereyim” demiştir. Bunun üzerine Hız. Peygamber:

¹²⁹⁶ Tevbe 9/113-114.

¹²⁹⁷ ¼aberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/19.

“Nehyedilmediğim bu konuda senin için af dileyeceğim” demiş ve ardından bahsi geçen ayetler nâzil olmuştur.¹²⁹⁸

- 3- Rivâyetlerden bazıları şöyle bir hadise nakletmektedir: Mü’minlerden bazıları Rasûlullah’a “Ey Allah’ın Rasûlü! Hz. İbrâhîm babası kâfir olduğu halde onun için istiğfar dilerken biz niçin babalarımız için istiğfar dilemiyoruz?” diye sorar. Ayet bunun üzerine nâzil olur.¹²⁹⁹ Rivâyetin bir başka tarîkinde Peygamberimiz soruyu soran sahabîye hak verir ve “Haklısın. Vallahi ben de Hz. İbrâhîm’in babası için istiğfar dilemesi gibi babam için istiğfar dileyeceğim” buyurur ve ardından ayet nâzil olur. Bunun üzerine Rasûlullah “Bana bazı kelimeler vahyolundu. Onlar kulağıma girdiği anda kalbime bir ağırlık oturdu; Müşrikler için istiğfar dilememle emrolundum. Kim malından verirse (infâk ederse) o, kendi hayrındır. Kim de malını tutarsa (infâk etmezse) o da kendi şerrine(zararına)dir. Yeterli miktar (infâk edeni ise) Allah kınamaz” buyurur.¹³⁰⁰
- 4- Bir rivâyete göre; Peygamberimiz annesinin kabrine gelmiş, onun mezarının yanına oturmuş, onunla konuşmuş ve gözlerinden yaşlar akararak oradan kalkmıştır. Ashabı Peygamberimize “Ne yaptığınızı gördük Ya Rasûlallah!” deyince Peygamberimiz: “Rabbimden annemin kabrini ziyaret etmeyi istedim bana izin verdi fakat ona istiğfar dilememde bana izin vermedi” buyurmuştur.¹³⁰¹
- 5- İbn ‘Abbâs’dan gelen bir rivâyette Mü’minlerin bu ayet nâzil oluncaya kadar müşrik olarak ölmüş yakınları için istiğfar ettiklerini, ayet nâzil olunca, öldükten sonra onlar için istiğfar dilemeyi kestiklerini ancak onların hayatta olanlar için istiğfar dilemekden nehyedilmedikleri ifade edilmiştir.¹³⁰²

¹²⁹⁸ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/20-21.

¹²⁹⁹ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/21-22.

¹³⁰⁰ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/24.

¹³⁰¹ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/23.

¹³⁰² ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/23-24.

6- Peygamberimizin zikri geçen ayetler nâzil oluncaya kadar müşrik olmalarına rağmen anne ve babasına istiğfar dilediği de rivâyet edilmiştir.¹³⁰³

Tüm bu rivâyetlerin ortak noktası kendisi ateş ehli olduğu belli olduktan sonra (yakını dahi olsa) müşrik bir kişiye istiğfar dilemenin caiz olmamasıdır. ¼aberî:

“Bazıları ayeti te’vîl ederek ve kendilerine “ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ

الْجَحِيمِ ” ayetini delil alarak müşrikler için istiğfar dilemenin onlar öldükten sonra nehyedilmiş olduğunu söylemişlerdir. Bu görüştekilere göre onlar hayatta iken bunu (onların müşrik olarak mı Mü’min olarak mı öleceklerini) bilmenin herhangi bir yolu olmadığı için Mü’minlerin onlar için istiğfar dilemeleri gerekir”¹³⁰⁴ demiş ve ardından şu rivâyeti nakletmiştir:

“İbn ‘Abbâs’a babası Yahûdî olan bir Müslüman gencin babası öldükten sonra onun cenazesine katılmadığı haberi verildiğinde İbn ‘Abbâs: ‘Onun diğerleri ile birlikte babasının cenazesini taşıması, defnetmesi, hayatta iken salahı için ona dua etmesi, öldükten sonra ise (borç, emanet vs gibi) işlerinde vekil olması gerekirdi’ demiştir. Ardından “ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ

ط
لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ ” ayetini okumuş ve dua etmemiştir.¹³⁰⁵

¼aberî, bu hükmün ‘umûm ifade ettiğini, hükümde hiçbir ta’lûdînin söz konusu olmadığını ifade etmiştir.¹³⁰⁶ Çoğu rivâyetin ise Hz. İbrâhîm’in babasının ateş ehli olduğunun, onun küfür üzere ölmesiyle açığa çıktığını söylemesi ilgi çekicidir.¹³⁰⁷ Bir başka görüşe göre ise Hz. İbrâhîm’in mağfret talebi kıyamette gerçekleşecek, Allah da ona, kâfirlere cenneti haram kıldığını ve ardından ayaklarının altına bakmasını emredecektir. Hz. İbrâhîm oraya baktığında babasının üstü başı kirlenmiş

¹³⁰³ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/26.

¹³⁰⁴ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/26.

¹³⁰⁵ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/27. Ayetteki istiğfârın dua ve namaz anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Rivâyetler için Bkz. ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/27-28.

¹³⁰⁶ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/32.

¹³⁰⁷ Muâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muâtil b. Suleymân*, II/199; İbn Ebî j âtim, a.g.e., VI/1893; Be’âvî, a.g.e., IV/102; İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., I/330; »a’lebî, a.g.e., V/100-101; ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/30-32.

bir erkek sırtlan şekline dönüştüğünü ve ateşe atıldığını görecek ardından babası için istiğfar dilemeyi bırakacaktır.¹³⁰⁸ ¼aberî bu hususta en doğru sözün Allah'ın sözü olan Hz. İbrâhîm'in, babasının Allah düşmanı olduğu açığa çıktıktan sonra onun için tevbe etmekten vazgeçtiğini söylemek olduğunu ifade etmektedir. Buna göre Hz. İbrâhîm, babasının Allah düşmanı olduğunu yakînen kavradığı ve onun küfür üzerine kalacağını anladığı an ona istiğfar dilemeyi kesmiştir.¹³⁰⁹

¼aberî'nin yukarıdaki yorumuyla alakalı olarak şöyle bir değerlendirme yapılabilir: ¼aberî'nin tefsirindeki usûlü göz önünde bulundurulduğunda onun, Hz. Peygamber'e dayanan bir rivâyet bulunduğu esnada her türlü yorumu bırakıp, ayetin tefsirini hadis uyarınca yapmayı tercih ettiği görülmektedir. Bilindiği gibi ¼aberî, eserinde kendisine ulaşan tüm verileri doğru görüşü gözetmeksizin nakletmektedir. Anlaşıldığı üzere Peygamberimizin bahsi geçen hadisi kendisine ulaşmamıştır. İbn Ebî j âtim'in Şu'arâ sûresi 87. ayeti izah ederken Peygamberimizden rivâyet edilen benzer bir haberi nakletmiş olmasına rağmen; ¼aberî'nin, aynı olayı benzer şekilde anlatan ve sadece Sa'îd ibn Cübeyr'den gelen ve Peygamberimize dayanmayan bir rivâyeti nakletmesi bu görüşü destekler mahiyettedir. Rivâyetin ¼aberî'ye ulaşmaması da onun niçin böyle bir tercihte bulunduğunu vuzuha kavuşturmaktadır.

Buûârî'de Peygamberimizden rivâyet edilen bir hadisin yer alması ve hadisin Şu'arâ sûresindeki ayeti siyâk-sibâk bütünlüğü açısından tamamlaması göz önüne alındığında Hz. İbrâhîm'in babası için af dilemesinin kıyamette gerçekleşeceği de söylenebilir.

Sorumuzun cevabını belirlemede temel aldığımız diğer ayet ise MümtelJine sûresindeki:

فَدَكَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءُؤَا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدَّةً إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْنَكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٣﴾

¹³⁰⁸ Buûârî, Eûâdîû'l-Enbiyâ 11, Tefsîr 26/87; Beûavî, a.g.e., IV/102. Benzer rivâyetler için Bkz. İbn Ebî j âtim, a.g.e., VIII/2782; ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, XII/32.

¹³⁰⁹ ¼aberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, XII/33.

İbrahim’de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine, ”Biz sizden ve Allah’ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah’a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret belirmiştir”, demişlerdi. Yalnız İbrahim’in, babasına, “Senin için mutlaka bağışlama dileyeceğim. Fakat Allah’tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez”, sözü başka. Onlar şöyle dediler: “Ey Rabbimiz! Ancak sana dayandık, içtenlikle yalnız sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır”¹³¹⁰ ayetidir.

Allah ayette Hz. İbrâhîm’de ve onunla birlikte bulunanlarda (diğer peygamberlerde) Mü’minler için güzel bir örnek olduğunu bildirmiş ve Hz. İbrâhîm’in babası için istiğfar dilemesini bu örnekten hariç tutmuştur. Böylelikle Hz. İbrâhîm’in babası için mağfîret dilemesinin Mü’minler için iyi bir örnek olmadığı vurgulanmıştır.

Râzî, Tevbe ve MümteÜine sûrelerindeki bu ayetlerin Hz. İbrâhîm’in babası için istiğfar dilemesine mani olmayacağını, bunun caiz olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bunun caiz olduğunu gösteren üç ayrı delil vardır:

1- Allah’ın kâfire azap edeceği bilgisi yalnızca sem‘ yoluyla (duyarak) elde edilebilecek bir bilgidir. Öyleyse Hz. İbrâhîm, kendi şeriatında kâfirlere azap edileceğine dair kesin bir bilgi bulamamış olabilir. Bu yüzden, babası için istiğfar dilemesinde herhangi bir günah yoktur.

2- Buradaki istiğfar, Allah’ın “ قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ ”

”İnananlara söyle, Allah’ın (belirlediği)

günlerin geleceğine inanmayanları bağışlasınlar ki Allah her hangi bir topluma (kendi) kazandığının karşılığını versin”¹³¹¹ ayetinde olduğu gibi geciktirme anlamındadır.

3- Hz. İbrâhîm babasının iman edeceğine ümit beslediği için istiğfar dilemiştir. Babasının iman etmesinden ümidini kesince onun için istiğfar dilemeyi terk etmiştir.¹³¹²

¹³¹⁰ MümteÜine 60/4.

¹³¹¹ Câûiye 45/14.

¹³¹² Râzî, ‘İşmetu’l-Enbiyâ, s. 79.

Râzî'ye göre Tevbe sûresinde yer alan “مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا” ayeti Hz.

İbrâhîm'in müşrikler için istiğfar dilemesine bir engel teşkil etmez. Çünkü ayette Peygamberler için bir ‘umûm (genellik) söz konusu değildir. Fıkıh usûlünde de sabit olduğu üzere tekil bir isim ‘ال’ ile birlikte gelirse ‘umûmu içermez. “النَّبِيِّ” kelimesi ile kastedilenin Peygamberimiz olduğunu kabul edersek ifadenin Hz. İbrâhîm'i kapsamı gerekmez. MümteÜine sûresindeki Hz. İbrâhîm'in örnek alınamayacağını ifade eden ayet de Hz. İbrâhîm'in istiğfarının caiz olmadığını gösteren bir delil değildir. Hz. İbrâhîm'in yaptığı bu istiğfar ise, azabı geciktirme yahut hafifletmeye hamledilir.¹³¹³

Râzî ayetin tefsirinde zorlamalı yorumlamalara gitmiş gibi gözükmektedir. İzah için kullandığı ilk delil tamamen faraziyeden ibaret olması hasebiyle kabul edilebilirlikten uzaktır. Çünkü tefsir böyle faraziyelerle yapılacak olursa, yapılacak tefsire ne bir sınır çizilebilir, ne de Kur'ân'ın anlatmak istedikleri anlaşılabilir. Gerçek tefsirin malumatfuruşluktan uzak olması, Kur'ân çağını yaşayanların yani Kur'ân'ı en iyi anlama imkânına sahip olanların görüşlerini yansıtması gerekir. Aksi halde yapılan iş “Kur'ân ne diyor?” sorusuna cevap aramaktan ziyade “Kafamdakini Kur'ân'a nasıl yansıtır, nasıl adapte edebilirim?” sorusuna cevap aramak olacaktır ki bunun, tefsir ilmi ile hiçbir ilgisi olmadığı açıktır.¹³¹⁴

Hiz. İbrâhîm'in, Müslüman olması ümidiyle babası için istiğfar dilemesi ve onun Müslüman olmayacağını anladıktan sonra istiğfarı terk etmesi yapılan fiilin Allah tarafından hoşlanılan bir fiil olmasını gerektirmez. Nitekim Allah MümteÜine sûresindeki ayette istisna edatı vasıtasıyla bu fiilin güzel bir örnek olmadığını, taklit edilmemesini istediğini açıkça ifade etmiştir.

Râzî'nin fıkıh usûlündeki bir kâide ile fikhî olmayan bir mevzûyu izâh etmek istemesi de oldukça ilginçtir. Tekil bir ismin ‘ال’ ile birlikte kullanılmasının onun

¹³¹³ Râzî, ay.

¹³¹⁴ Râzî'nin ‘*İşmetu'l-Enbiyâ* adlı kitabını tahkik eden “Muhammed ꞑ icâzî” pek çok sözlük ve tefsir kitabına müracaat ettiğini ayrıca Râzî'nin tefsirini de taradığını ancak istiğfarın geciktirme manasında kullanıldığına dair hiçbir ifadeye rastlamadığını söylemektedir. ꞑ icâzî, örnek olarak zikredilen Câûiye sûresindeki ayetin manasının da örtme (teÜûiye), af ve bağışlama (öafü) anlamı etrafında döndüğünü ifade etmiştir (Râzî, ay (Dipnot))

‘umûm anlamında kullanıldığını gösteren bir delil de olabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Bilindiği üzere Arapça’da “كُلُّ” kelimesinin hazfolunduğunu göstermek için tekil bir kelimeye ‘ال’ takısı eklenebilir. Burada da ‘ال’ eklenen kelime cins ismi ifade etmiş olur¹³¹⁵ ve ayet, “مَا كَانَ لِكُلِّ نَبِيٍّ” “Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra -yakınları da olsalar- hiçbir peygambere ve Mü’mine Allah’a ortak koşanlar için af dilemek yakışmaz” şeklinde anlaşılabilir.

Ayetlerin arka planı ve olay akışı incelendiğinde durumun biraz daha tebellür edeceğini düşünüyoruz: Allah’ın “Güzel olmayan örnek” şeklinde tavsif ettiği bir fiilin, O’nun emri neticesinde ortaya çıktığı düşünülemez. Bu ise Hz. İbrâhîm’in babasına vaatte bulunmasının hadisesinin Allah henüz kendisine izin vermemişken gerçekleştiğini açıkça gösterir. Allah Hz. İbrâhîm’in kendisinden izin almadan böyle bir vaatte bulunmasından hoşlanmamakla birlikte; Hz. İbrâhîm’e bu hususta bir tolerans tanımıştır. Bu, tıpkı Allah kendisine izin vermediği halde Peygamberimizin Bedir esirlerinden fidye alarak onları serbest bırakması¹³¹⁶ hadisesine benzemektedir. Her iki olayda da Allah yapılan işten hoşlanmamakla birlikte Peygamberlerine izin vermektedir. Hoşlanmadığı bir işi yapmasına rağmen Hz. İbrâhîm’e böyle bir izni vermesi, Allah’ın Hz. İbrâhîm’in vaadinden dönmesini ona izin vermekten daha kerih görmesi ile yahut Hz. İbrâhîm’in, babasına böyle bir vaatte bulunduktan sonra vaadinden dönmesinin dini temsîl açısından olumsuz bir netice doğurmasını engellemek istemesi ile izah edilebilir. Meryem sûresinde babası ile tartışan ve ona istiğfar dileyeceğini vaat eden Hz. İbrâhîm’in Şu’arâ sûresinde bu vaadini gerçekleştirdiği ve vaadinden dönmediği görülmektedir. Babasının cehennem ehlinden olduğu açığa çıkınca da Hz. İbrâhîm onun için istiğfar dilemeyi terk etmiştir.

¹³¹⁵ İbn İ şâm, Cemâluddîn, *Mu’în’l-Lebîb*, tah. Mubârek, Mâzin-Mu’ammed, ‘Alî İ amâdallah, Dâru’l-Fikr, Beyrût 1982, s. 173; ‘ ‘âru’n-Nedâ ve Bellû’ô-°adâ, tah. ‘Abdul’Amîd, Mu’ammed Mu’üyiddîn, Basım Yeri ve Tarihi Belirtilmemiş, s. 112.

¹³¹⁶ Enfâl 8/67-68.

2.1.11.5. HZ. İBRÂHÎM'İN HZ. LÛT'UN KAVMI HAKKINDA TARTIŞMASI

وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلَنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿١﴾ فَلَمَّا رَأَى أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ لُوطٍ ﴿٢﴾ وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكْتُمْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ﴿٣﴾ قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٤﴾ قَالُوا اتَّعَجِبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةً لِلَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ﴿٥﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ ﴿٦﴾ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ ﴿٧﴾ يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٨﴾

Andolsun, elçilerimiz (melekler), İbrahim'e müjde getirip “Selâm sana!” dediler. O, “Size de selâm” dedi ve kızartılmış bir buzağı getirmekte gecikmedi. Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve onlardan dolayı içinde bir korku duydu. Dediler ki: “Korkma, çünkü biz Lût kavmine gönderildik.” İbrahim'in karısı ayakta idi. (Bu sözleri duyunca) güldü. Ona da İshak'ı müjdeledik; İshak'ın arkasından da Yakûb'u. Karısı: “Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Gerçekten bu çok şaşılacak bir şey!” dedi. Melekler: “Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi size olsun ey ev halkı! Şüphesiz O övülmeye layıktır, şanı yücedir” dediler. İbrahim'in korkusu gidip, kendisine müjde gelince Lût kavmi hakkında bizimle tartışmaya başladı. Çünkü İbrahim çok içli ve Allah'a yönelen bir kimseydi. Elçilerimiz: “Ey İbrahim bundan vazgeç! Çünkü Rabbinin emri kesin olarak gelmiştir. Şüphesiz onlar ki kendilerine geri döndürülemez bir azap gelecektir” dedi.¹³¹⁷

¹³¹⁷ Hûd 11/69-76.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿١٣١٨﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿١٣١٩﴾ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ
حِجَارَةً مِنْ طِينٍ ﴿١٣٢٠﴾ مُّسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ﴿١٣٢١﴾ فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
﴿١٣٢٢﴾ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٣٢٣﴾

İbrahim onlara: “Asıl işiniz nedir ey elçiler?” dedi. Onlar şöyle dediler: “Biz suçlu bir kavme (Lût’un kavmine), üzerlerine çamurdan, pişirilmiş ve Rabbinin katında haddi aşanlar için belirlenmiş taşlar yağdırmak için gönderildik.” Onlar şöyle dediler: “Biz suçlu bir kavme (Lût’un kavmine), üzerlerine çamurdan, pişirilmiş ve Rabbinin katında haddi aşanlar için belirlenmiş taşlar yağdırmak için gönderildik.” Derken orada (Lût’un yöresinde) Mü’minlerden kim varsa çıkardık. Zâten orada bir ev halkından başka Müslüman bulamadık.¹³¹⁸

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا
ظَالِمِينَ ﴿١٣٢٤﴾ قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنَنْجِيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ
الْغَابِرِينَ ﴿١٣٢٥﴾

Elçilerimiz (melekler) İbrahim’e müjdeyi getirdiklerinde, “Biz bu memleket halkını helak edeceğiz, çünkü oranın ahalisi zalim kimselerdir”, dediler. İbrahim, “Ama orada Lût var” dedi. Onlar, “Orada kimin bulunduğunu biz daha iyi biliriz. Biz onu ve ailesini elbette kurtaracağız. Ancak karısı başka. O geri kalıp helak edilenlerden olacaktır.”¹³¹⁹

Ayetler ışığında düşünüldüğünde olaylar şu şekilde gelişmiştir:

Elçiler Hz. İbrâhîm’e gelmiş ve onu bir çocukla müjdelemişlerdir. Hz. İbrâhîm müjdeyi aldıktan sonra meleklerin Hz. Lût’un kavmini helak için gönderildiklerini öğrenir. Hz. İbrâhîm oradaki insanların helâk edilmesini istemez ve tartışmaya başlar. Tefsirler bu tartışmadan haber veren ayetteki “يُجَادِلُنَا” ifadesini farklı şekilde izah etmişlerdir. Baðra’lı bazı dilciler buradaki “يُجَادِلُنَا” ifadesinin “يُكَلِّمُنَا”

¹³¹⁸ Çâriyât 51/31-36.

¹³¹⁹ Ankebût 29/31-32.

“Bizimle konuştu” anlamına geldiğini ifade etmişlerdir. Çünkü Hz. İbrâhîm Allah ile zıtlaşmaz, onunla tartışmaz, bilakis Allah’ı ister ve O’nu talep eder.¹³²⁰ Êâzin de “يُجَادِلُنَا” ifadesine “يُكَلِّمُنَا” veya “يَسْأَلُنَا” anlamlarının verildiğini nakletmiştir.¹³²¹ Ayetin zahiri buradaki tartışmanın Allah ile olduğunu da düşündürebilecek bir yapıya sahip olması açısından ilgi çekicidir. Ancak bu görüşleri nakleden ¼aberî, her iki görüşü (Basralı dilcilerin görüşü ve Allah ile tartıştığı görüşü) ifade etmenin cehalet olduğunu, Hz. İbrâhîm’in buradaki cidâlinin (tartışmasının) elçilerle olduğunu, onun bu tartışmayı elçilere delil sunabilmek için yaptığını ifade etmektedir. Buna göre ayetin manası “يُجَادِلُ رُسُلَنَا” “Elçilerimizle tartıştı” olur.¹³²² Kelâmdan murad bilindiği için “الرُّسُلُ” kelimesi hazf olunmuştur.¹³²³

Rivâyetlere göre Hz. İbrâhîm’in elçilerle tartışması şöyle cereyan etmiştir:

Hz. İbrâhîm ‘Allah’ım bu kavmi içlerinde 50 tane Müslüman varken mi helak edeceksin?’ diye sormuş Cebrâîl ‘Hayır’ demiştir ve sayılar yavaş yavaş azalmış ve yalnızca Hz. Lûû’un ailesi sayısınca kişi helaktan kurtulmuştur.¹³²⁴ Nitekim Çâriyât sûresindeki ‘فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ’ ‘Zâten orada bir ev halkından başka Müslüman bulamadık’ ayet de bu görüşün doğruluğunu ispatlar mahiyettedir.¹³²⁵

Görüldüğü gibi Hz. İbrahim tartışma hususunda adâletin gereğine rağmen inkârcı bir topluma şefaathetmeye çalışmıştır.¹³²⁶ Huvvârî’nin, Kelbî’den naklettiği bir rivâyette de Hz. İbrâhîm Allah’tan Hz. Lûû’u ve kavmini helak etmemesini, Hz.

¹³²⁰ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/389; »a’lebî, a.g.e., V/180; Karaman vd, a.g.e., III/187.

¹³²¹ Êâzin, a.g.e., III/243.

¹³²² ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/389; Êâzin, ay.

¹³²³ ¼aberî, ay.

¹³²⁴ Rivâyetlerdeki sayılar oldukça çeşitlilik göstermektedir. Ancak aktarım esnasında “Kesretten Kinâye” ifade eden sayılar kullanılmıştır. Bu yüzden rivâyetler “Kesretten Kinâye” bağlamında ele alınmış, rivâyetlerdeki sayılar nakledilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Muââtîl b. Suleymân, *Tefsîru Muââtîl b. Suleymân*, II/291; İbn Ebî ğâtim, a.g.e., VI/2057-2058; ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/389-392, XVIII/393; »a’lebî, a.g.e., V/180; Huvvârî, ay.

¹³²⁵ ¼aberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, XII/392.

¹³²⁶ Mevdûdî, a.g.e., II/412; Semerândî, a.g.e., II/162.

Lûû'un kavmini affetmesini istemiş, elçiler de "Ey İbrâhîm bundan (bizimle tartışmaktan) vazgeç" demişlerdir.¹³²⁷ Dirâyet ağırlıklı tefsirlerde de Hz. İbrâhîm'in bu tartışmayı Hz. Lûû'un kavmine gelecek olan azabı kaldırmak için yaptığı ifade edilmektedir. Bu tefsirlerde ayrıca, Hz. İbrâhîm'in kavme gelecek azabın ertelemesini dilemiş olabileceğini söyleyen bir görüş de vardır.¹³²⁸ Daha önce de ifade edildiği gibi buradaki mücadelenin tıpkı Mucâdele sûresindeki "قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ"

"الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ" "Allah, sana kocası hakkında soran ve Allah'a şikayette bulunan kadının sözünü işitmiştir"¹³²⁹ ayetinde olduğu gibi sormak anlamına geldiğini ifade eden müfessirler de bulunmaktadır.¹³³⁰ Buna göre ayetin anlamı "Hz. İbrâhîm meleklere azabın umumî mi husûsî mi olduğunu sordu" olacaktır.¹³³¹

Râzî Hz. İbrâhîm'in meleklerle tartışmasının günah olup-olmaması hususunda konuyu irdelemiş, ayetin siyâkında yer alan ifadeyi de delil olarak bu olayda Hz. İbrâhîm'in günah işlemiş olmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.¹³³²

İlk dönem müfessirlerinin olayı günah olarak vasıflamaması, dirayet tefsirlerinin de aksini makul delillerle ispatlaması göz önünde bulundurulduğunda hadisenin Hz. İbrâhîm'in tıpkı babası için istiğfar dilemesi hadisesinde olduğu gibi, (şefaât dilemesinden ötürü) cereyan ettiğini söylemek mümkündür. Ayetin siyâkında onun Üalîm ve yumuşak huylu olduğunun ifade edilmesi de bu kanıyı doğrular mahiyettedir.

¹³²⁷ Huvvârî, a.g.e., II/237.

¹³²⁸ Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, VII/208; Êâzin, a.g.e., III/243; Vehbi, a.g.e., VI/2388; Bilmen, Ömer Nasûhi, *Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, Bilmen Yayınları, İstanbul 1985, III/1499; Râzî, *'İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 82; *Tefsîru Faûri'r-Râzî*, XVIII/30.

¹³²⁹ Mucâdele 58/1.

¹³³⁰ Êâzin, a.g.e., III/243; Râzî, *'İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 82.

¹³³¹ Râzî, ay.

¹³³² Râzî, *Tefsîru Faûri'r-Râzî*, XVIII/30.

2.2. PEYGAMBERLERİN GÜNAHSIZLIĞI FİKRİNİN DOĞURDUĞU SIKINTILAR

Her zaman ve her devirde edebî, felsefî ve ilmî eserlerin muhatapları tarafından iyice anlaşılıp kavranabilmesi için, onların iyi anlayanlar tarafından izah edilip açıklanması gerektiği aşikârdır. Bu gibi eserlerde, öyle esas ve prensipler vardır ki, onu okuyan herkes ne demek istediğini anlayamaz. Hele insanlığı sapıklıktan kurtaracak ve ona her iki âlemin saadetini sağlayacak olan dinî ve İlâhî kitapların muhteviyatı, edebî, ilmî ve felsefî eserlerden daha karışık olduğundan, muhatapları tarafından, daha iyi anlaşılması gerekir. Tefsir ilminin amacı da, ilâhî kitapların sonuncusu olan Kur'ân-ı Kerîm'in Müslümanlar, hatta bütün insanlar tarafından anlaşılıp, ona bağlanılmasını sağlamaktır.¹³³³ Bu açıdan, tefsir ilminin temele aldığı soru “Kur'ân ne diyor?” olmalıdır. Hz. Peygamber'in vefatını takip eden ilk yüzyıllarda tefsir ilmi bu soruyu temele almış ve Kur'ân'ın anlaşılabilmesi için pek çok rivayet nakledilegelmiştir. Ancak zaman ve konjunkturun da etkisi ile bazı kelâmî kaygılar ön plana çıkmış, temel gayesi “Kur'ân ne diyor?” sorusuna cevap bulmak olan tefsir ilmi amacını kaybetmiştir. Böylelikle Kur'ân ön yargılara dayanarak bulmak için kullanılan bir kitap haline gelmiştir. Kur'ân'ın böyle bir kitap haline getirilmesi neticesinde bir çok ayet te'vîle tabi tutulmuş, ön kabuller baz alınarak, savunulan görüşler Kur'ân'a söylenmiştir.¹³³⁴ Kanaatimizce Peygamberlerin günahsızlığı fikri de Kur'ân'a söylenmeye çalışılan görüşlerden birisidir. Çünkü Kur'ân'da Peygamberlerin günahsız olduklarını açıkça beyan eden hiçbir ayet bulunmamaktadır. Ancak ismeti savunanlar, kelâmî bazı kaygılarla, ayetlerin açık ifadelerine muhalefet etmişlerdir. Belli bir yorum çerçevesinde ele aldıkları bazı ayetler vasıtasıyla ve bazı aklî gerekçelendirmeler yardımıyla, Peygamberlerin günah işlemediğini ispat etmeye çalışmışlar,¹³³⁵ Kur'ân'da Peygamberlere izâfe edilerek kullanılan ve günah anlamına gelen *yenb*, *iyyân*, *Ñalâl* gibi kelimeleri ise te'vîle tabi tutmuşlardır. Te'vîl yolu yalnızca ayetlerle sınırlı kalmamıştır. Bazı güvenilir hadis kitaplarında yer alan hadisler de te'vîlden nasibini almıştır. Örneğin Hz. İbrâhîm'in

¹³³³ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yay, Ankara 2009, s. 31.

¹³³⁴ Albayrak, Halis, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şûle Yayınları, İstanbul 1992, s. 58.

¹³³⁵ El-ı amevî, Şihâbuddin AÜmed b. MuÜammed el-Mekkî el-ı anefî, *İÜâfu'l-Ezkiyâ bi-TaÜkiki 'İşmeti'l-Enbiyâ*, Giresun Yazmaları, Mustafa b. Muhammed el yazması, 1177, s. 1b-6a; Râzî, *'İşmetu'l-Enbiyâ*, 39-48; Teftâzânî, a.g.e., V/50-53; Curcânî, a.g.e., III/425-432.

üç defa yalan söylediğini bildiren bir hadis, Peygamberin yalan söylemeyeceği belirtilerek, bahsi geçen sözler tevriye olarak isimlendirilmiş¹³³⁶ ve hadiste te'vîl yoluna gidilmiştir. Hatta hadisin ahad haber olduğu,¹³³⁷ metin tenkidine tabi tutulmadığı,¹³³⁸ Peygambere yalan isnad etmektense raviye yalan isnadının daha doğru olacağı¹³³⁹ gibi bazı gerekçeler öne sürülerek hadisin reddi yolunu tercih eden alimler dahi vardır. Kur'ân ve hadislerdeki açık ifadelerin yanı sıra ilk dönem rivâyetlerinin neredeyse tamamı, Peygamberlerin günah işlediklerinde mutabıktır. Ancak bu mutabakat dahi rivayetleri tercihte keyfi davranılmasına, rivayetlerin reddedilmesine yahut ayetlerin te'vîl edilmesine engel teşkil etmemiştir. Ayetlerin tefsirinde böyle subjektif bir tutum takınılması sonucunda, ayetler hakkında, herhangi bir temeli olmayan, yalnızca “böyle de olmuş olabilir” denebilecek aklî bazı izahlar getirilmiştir. Oysa bu, ayetlerin tefsirinde faraziyeler manzumesi oluşturmak anlamına gelecektir ki tefsirin böyle faraziyelerle yapılması halinde, yapılacak tefsire ne bir sınır çizilebilir, ne de Kur'ân'ın anlatmak istedikleri net bir şekilde ortaya konabilir. Nitekim Hz. Peygamber böyle yanlış bir tutum takınılması halinde; isabetli bir görüş dahi serdedilse hata edilmiş olunacağını bildirmiştir:

مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ بِيَأْتِي فَلَصْرَابَ فَقَدْ أَخْطَأَ

“Kim Kur'ân hakkında tamamen şahsi kanaatine dayalı söz söylese doğruya ulaşmış olsa bile hata etmiştir.”¹³⁴⁰

Ayetlerin tefsirinde subjektif davrananlar, tefsir usulünde yaptıkları bu hatadan ötürü, zaman zaman bazı sıkıntılar yaşamış, durumu izah için zorlamalı yorumlara başvurmak zorunda kalmışlardır. İlk Peygamber Hz. Âdem hakkında ayette zikredilen “نَسِي” kelimesi “terk etmek” anlamında kullanılmış olmasına rağmen; Hz.

¹³³⁶ ‘Aÿimâbâdî, Ebû'î-Şayyib Şemsu'l-ı aâà, ‘Avnu'l-Ma'bûd Şer'û Suneni Ebî Dâvûd, Basımevi Belirtilmemiş, Medîne 1388/1968, VI/296; Mubârekfûrî, Mu'âmmad ‘Abdurraûmân b. ‘Abdirrâûim, Tu'ÿvetu'l-A'ÿveÿî bi Şer'ûi Câmi 'i't-Tirmiyî, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1415/1995, IX/6.

¹³³⁷ Râzî, *Tefsîru Fa'ÿri'r-Râzî*, XXII/185-186; Râzî, *İşmetu'l-Enbiyâ*, s. 71. Bulut, Râzî'nin metodunun zayıf rivayetler için uygulanabilirse de sahih rivayetler için geçerli sayılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre rivayeti tevriye ile izah etmek daha doğru bir tutum olacaktır. Bkz. Bulut, Mehmet, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, Risale Yayınları, İstanbul 1991, s. 64.

¹³³⁸ Mevdûdî, a.g.e., III/314-315.

¹³³⁹ Râzî, *Tefsîru Fa'ÿri'r-Râzî*, XXVI/148.

¹³⁴⁰ Tirmiyî, *Tefsîru'l-ur'ân* 1.

Peygamber'den gelen bir hadisle örtüştürüp, peygamberi günahattan azade kılmak için kelimeye, içerdiği bir diğer mananın, “unutmak” anlamının verilmesi ve anakronizme düşülmesi bu zorlamalı yorumlara güzel bir örnek teşkil edecektir. Çünkü görüşlerini temellendirmeye çalıştıkları hadiste Peygamberimiz “أُمَّتِي” lafzını kullanmaktadır ki, ilk peygamber Hz. Âdem'in son peygamber Hz. Mu'ammed'in ümmeti olması mümkün gözükmemektedir.¹³⁴¹ Aynı problem peygamberlerin tevbe-istiğfârlarında da söz konusudur. Peygamberlerin günahsız olduğu iddia edildiğinde ortaya çıkan bu problem, evlânın terki, “i asenâtu'l-ebrâr, seyyiâtu'l-muàarrabîn” gibi zorlamalı yorumlarla izah edilmeye çalışılmıştır. Hz. İbrâhîm'in hanımına “Bu benim kardeşimdir” demesi de zorlamalı yorumlar için önemli bir örnek teşkil edecektir. Çünkü Hz. İbrâhîm'in hadiste yer alan kardeş ifadesi ile din kardeşliğini kastettiği ve tevriye ile sıkıntıyı bertaraf ettiği söylenmiştir. Hz. İbrâhîm'in, yalan söylemenin vacip olduğu bir durum yaşadığı için yalan söylediğini ifade etmek¹³⁴² varken, peygamberlere yalan söylemeyi yakıştıramamaktan ötürü sözü tevriyeye hamletmek ne kadar zorlamalı bir yorum yapıldığını açıkça gözler önüne sermektedir.

Ayetlerin “Peygamberler günah işlemez” önyargısıyla tefsir edilmeye çalışılması başka bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Örneğin Mu'tezile'den bir kısmı ayette yer alan isyân fiilini Hz. Âdem'e yakıştıramamış ve onun Peygamber olmadığını dahi iddia edebilmişlerdir.(!)¹³⁴³ Böyle bir fiilin, bir Peygambere yakıştırılamaması ayrıca; İsrâiliyyât'tan gelen “Hz. Âdem'i Havvâ kandırdı” anlayışının 20. yüzyılda yazılmış eserlerde dahi savunulmasına yol açmış,¹³⁴⁴ Kur'an'da fiilin yalnızca Hz. Âdem'e izafe edilmesi göz ardı edilmiş ve günah keçisi olarak Havvâ seçilmiştir.¹³⁴⁵

Yukarıda verilen tüm örnekler Peygamberlerin günahsızlığı algısının bir çok açıdan hatalı olduğunu göstermektedir. Kanaatimizce bu algı Hz. Peygamber'e duyulan aşk ve sevgisinden kaynaklanmıştır. Peygamberler arasında ayırım

¹³⁴¹ Bkz. s. 110.

¹³⁴² Bkz. s. 231.

¹³⁴³ Pezdevî, Mu'ammed, *Ehl-i Sünnet Aââidi, trc. Şerâfeddin Gölçük*, Kayhan Yay, İstanbul 1980, s. 134.

¹³⁴⁴ Bkz. 'Aâââd, 'Abbâs Ma'ûmûd, *Hâÿihi's-Şecera*, Dâru'n-Neh'na, 'âhira tsz.

¹³⁴⁵ Smith, Jane I. - Haddad, Yvonne Y., *Eve: Islamic Ima.g.e. of Woman*, trc. Yasin Aktay, İslâmî Araştırmalar Dergisi, 1992, cilt: 6, sayı: 1, ss. 64-71, s. 68.

yapılmamasından ötürü de tüm peygamberler için geçerlilik kazanmıştır. Nitekim Hz. Peygamber'e duyulan aşk ve sevgi de bazı problemleri ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İnsanlarda tamamen beşer üstü bir Peygamber tasavvurunun ortaya çıkması bu aşk ve sevginin en bariz göstergesidir. Böyle bir algı neticesinde de; Hz. Peygamber'in sünnetli doğduğu, görme ve işitme duyusunda olağanüstülükler bulunduğu, sesinin çok uzak yerlerden duyulduğu, saçının, kanının, idrarının, tükürüğünün kutsal olduğu, gaitasının hoş koktuğu, esnemekten korunduğu, gölgesinin olmadığı vb. şekildeki pek çok iddia ortaya atılmıştır.¹³⁴⁶ İnsanlardaki Peygamber aşkı, 'Abdullah el-Behiy'den "Hz. Peygamber vefât ettiğinde hemen defnedilmediği için karnı şişmiş, küçük parmağı bükülmüştü" rivayetini nakleden Vekî' ibnu'l-Cerrâû'ın idam ile yargılanmasına bile yol açmıştır. Vekî' ibnu'l-Cerrâû idamdan ancak Sufyân b. 'Uyeyne'nin (107-198/725-815) şefaati ile beraat edebilmiştir.¹³⁴⁷ Bu problemlerin kötü nedenlerle ortaya çıktığı kesinlikle söylenemez.

Görüldüğü üzere, peygamberlerin günahsızlığının kabulü, istenmeden de olsa pek çok problemi beraberinde getirmiştir. Halbuki onların günah işlemeleri, hatalar yapmaları insan olmalarının en açık göstergesidir. Çünkü kusursuz insan yoktur, insanın kusursuzu vardır. İnsanların kusursuzları da Peygamberlerden başkası değildir. Onların hata, kusur ve günahlar ile malul varlıklar olmaları pek çok faydayı da beraberinde barındırmaktadır. Örneğin Peygamberlerin günah işleyebileceğinin kabul edilmesi, Allah ile peygamberlerin ilahlaştırılmasını engeller.¹³⁴⁸ Bu, nazil olan Kur'an'ın Hz. Peygamber tarafından yazılmış bir kitap olmadığını da teyid eden açık bir delildir. Çünkü hiç kimse kendiliğinden uydurduğu bir kitapta kendi kendisini yermez.¹³⁴⁹ Yine Peygamberlerin zelle ve küçük günah (öa0âir) işlemesinin bazı hikmetler içermesinden ötürü de hiçbir mahzuru yoktur: Allah onlara zelle ve küçük günahlarını hatırlattığı zaman, yaptıkları hatanın endişesiyle onları taatte daha

---

¹³⁴⁶ Suyutî, Celâluddîn 'Abdirraûmân b. Ebî Bekr, *£aşâisu'l-Kubrâ*, trc. Ömer Temizel, Uysal Kitabevi, Konya 1994, s. 43-60; Bağcı, H. Musa, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, Ankara Okulu Yay, Ankara 2010, 249-374; Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri, *Hz. Peygamber Tasavvurunun Dönüşümü: Paradigmadan Paragona, Paragondan Kozmik İlkeye*, IV. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler) 19-21 Nisan 2001, ss. 129-139, s. 131.

¹³⁴⁷ Hatipoğlu, a.g.m., s. 7.

¹³⁴⁸ 'İsâ, a.g.e., s.24.

¹³⁴⁹ Draz, M. 'Abdullah, *en-Nebe'u'l-Azîm*, trc. Suat Yıldırım, Yeni Akademi Yay, İzmir 2006, s. 38-42.

ciddi bulmuştur. Bu ise peygamberlerin Allah'ın rahmetinin genişliğine sırtını dayamadıklarını (peygamberlerin iradeleri ile hareket ettiğini, "Nasılsa Allah affedecektir" şeklinde bir inanca sahip olmadıklarını) gösterir. Peygamberlerin günah işlemesine izin vermekle Allah, peygamberlere gösterdiği hayırhahlığın ve onlara verdiği büyük nimetlerin anlaşılmasını istemiş olabilir. Yine Allah onlara izin vermekle, Allah'ın rahmetini ümit etmek, O'nun lütuf ve affından ümitsizliği terk etmek için Allah peygamberleri günahkârlara imamlar (önderler) kılmak istemiştir. Görüldüğü üzere peygamberlerin günah işlemediğini ifade etmek pek çok sıkıntılar doğururken, onların bazı günahları işleyip ardından vakit kaybetmeden tevbe etmeleri pek çok sıkıntıyı bertaraf etmektedir. İnsanların konuya önyargı ile yaklaşmaları ise bu faydaların göz önüne çıkmasını engelleyen başlıca etmen olmuştur.

2.3. SONUÇ

Kur'ân'da *îóm*, *cünâû*, *fişà*, *Ûata'*, *Ûinó*, *Ûûb*, *óààl*, *vizr* kelimeleri ile ifade olunan günah, Hz. Peygamber'in tarifine göre: "Ahlaken kötü olan, kalbin kerih gördüğü ve başkalarının bilmesini istemediğin bir fiili işlemek" demektir.

Peygamberlerin Allah'ın seçkin kulları olmaları ve Allah'ın itab ederek onlardan bazı tutumlarını değiştirmelerini istemesi, peygamberlerin tamamen günahsız, küçük günahları dahi işlemeyen birer insan oldukları şeklinde bir algıya sebep olmuştur. Ancak Kur'ân'da pek çok peygambere günah fiilleri izafe edilmiş, birçoğunun hatasını anlayıp tevbe ettiği bildirilmiştir. Bahsi geçen algı bu ayetlerin te'viline yol açmış, peygamberler ile alakalı olarak zikredilen ilk dönem rivâyetleri günaha dair bir ifade içeriyorsa İsrâiliyyât olarak isimlendirilmiştir.

Peygamberler hakkında günaha delâlet kelimelerin kullanılması ilk dönem tefsirlerinde normal karşılanırken, sonraki dönemlerde demeç değişmiş, kelime anlamları bir başka manaya hamledilebildiği takdirde diğer anlam tercih edilmiş, mümkün olmadığı zaman ise olaylar evlânın terki olarak değerlendirilmiştir.

Peygamberlerin günahsızlığı fikrinin kabulü pek çok problemi de beraberinde getirmiştir. Kur'ân'ı önyargıyla tefsir etmeye yol açması bu problemlerin en büyüğüdür. Çünkü böyle bir usul benimsendiğinde, tefsir ilminin asıl gayesi olan "Kur'ân ne diyor?" sorusuna cevap aranmayacak, zihinlerdeki şemaları teyit için Kur'ân'dan delillendirmeler bulunmaya çalışılacaktır. Ayetlerin, güvenilir hadis kaynaklarının ve ilk dönem rivayetlerinin kabul ettiği bir hususun yalnızca akli gerekçelerle te'vile tabi tutulması makul bir tutum değildir. Âyetlerin istenilen zihin şemalarına uydurulabilmesi için te'vîl edilmesi pek çok problemleri husus ortaya çıkarmıştır. Ayetlerin tefsirinde zorlamalı yorumlara gidilmesi, anakronizme düşülmesi, kendi görüşüyle uyuşmayan rivayetlerin hadis dahi olsa reddi ortaya çıkan problemlere verilebilecek birkaç örnektir. Tarih içerisinde, ayette yer alan "عَصَى" fiilini Hz. Âdem'e yakıştıramadığı için Hz. Âdem'in peygamber olmadığını iddia edenler dahi bulunmaktadır. Allah, bu fiili, açıkça Hz. Âdem'e izafe ederken, Hz. Âdem'in günahının bulunmadığı söylenerek, 20. yüzyılda dahi Havvâ'yı günah keçisi ilan edenler de bulunmaktadır. Peygamberlerin bazı günahlar işlemesi,

hatalarını anlamalarının hemen ardından tevbe ve istiğfara yönelmelerinin peygamberlere hâlel getiren hiçbir yanının olmaması gerekir. Çünkü mükemmel insan yoktur. İnsan sınıfının en mükemmeleri ise peygamberler olacaktır. İnsanların en mükemmeli olmaları, onların günahsız olmalarını gerektirmez.

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)
MUHAMMET SACİT KURT

ÖZET

Günah; temelinde kötülük olan yahut Allah nehyettiği için kötü olan bir fiili bilinçli olarak, Allah'ın emrine/nehyine muhalefet ederek işlemek ve bu vesile ile haddi aşarak doğru yoldan sapmaktır. "Peygamberlerin Allah'ın korumasında olması onları tüm günahlardan korur mu?" sorusuna âlimler tarih içerisinde farklı yanıtlar vermişlerdir. İlk dönem rivâyetlerinde onların bazı küçük günahlar işleyebileceği zikredilirken sonraki dönemlerde bu anlayış değişmiş ve yerini peygamberlerin hiç günah işlemeyeceği anlayışına bırakmıştır. Bu açıdan çalışma, olayları özellikle ilk dönem tefsirleri ışığında inceleyerek ardından algı değişmesinin belirgin olarak gözüktüğü eserlerden faydalanarak bir perspektif çizmeye çalışmaktadır.

Araştırma iki bölümden oluşmaktadır. İlk kısımda Kur'ân'da günah anlamını içeren kelimeler incelenerek günahın anlam alanı ortaya konmaya çalışılmıştır. İkinci kısımda ise peygamberlerin günah karşısındaki konumları konu edinilmiş, tefsirler yardımıyla bir kanıya varılmaya çalışılmıştır.

TEZ DANIŞMANI: Prof. Dr. Hâlis ALBAYRAK

ANAHTAR KELİMELELER:

- 2- KUR'ÂN**
- 3- PEYGAMBER**
- 4- GÜNAH**

**ANKARA UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE
BASIC ISLAMIC SCIENCES (TAFSIR)**

**PROPHETS AND SIN IN THE QUR'ÂN
MUHAMMET SACİT KURT
(MASTER'S THESIS)**

ABSTRACT

The sin is an activity that derive from evil or doing reverse of God's commands (it can be order or prohibition) and thus going astray with transgress the limit. As known sometimes God protect the prophet's some sins. But I wonder if God protected them every time? This question answered varied. In the first period of the interpretation corpus, nearly all of the interpretation say "They can sinned some minor sins." But after that, the opininon of "They couldn't sin" have risen. Because of this reason, the research deal with particularly the first period of the interpretation corpus and interpretation books in which the alteration of mind.

This thesis is made up of two chapters. In first chapter, concept of "Sin" is produced by semantics method and for this the first period of Arabic dictionaries is used. In the second chapter, the prophets and sin is produced by utilizing the interpretation corpus.

COUNSELLOR: Prof. Dr. Hâlis ALBAYRAK

KEY WORDS:

- 1- THE QUR'ÂN**
- 2- PROPHET**
- 3- SIN**

BİBLİYOGRAFYA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

TEFSİRLER

‘Abduh, Muḩammed b. ḩasen ḩayrullah, *Tefsīru’l-Menâr*, el-Hey’etu’l-Miḩriyyetu’l-‘Āmmetu li’l-Kutub, Mısır 1990.

‘Abdulcebbâr b. Aḩmed, Ebû’l-ḩasen, *Tenzīhu’l-ḩur’ân ‘ani’l-Meâ‘în*, Dâru’l-Nehḩati’l-ḩadīe, Beyrût, tsz.

Ālûsî, Şihâbuddîn Maḩmûd ibn ‘Abdillâh el-ḩuseynî, *Rûḩu’l-Me’ânî fî Tefsīri’l-ḩur’ânî’l-‘Aḩmi ve’s-Seb’ul-Meâânî*, Dâru İÛyâi’t-Turâḩi’l-‘Arabiyyi, Beyrût tsz.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.

Beḩavî, ḩuseyn b. Mes‘ûd, *Me’âlimu’t-Tenzîl*, Dâru’l-ḩayyibe, Riyâḩ 1409.

Bilmen, Ömer Nasûhi, *Kur’an-ı Kerîm Tefsiri*, Bilmen Yayınları, İstanbul 1985.

Ceḩâḩ, Ebû Bekr Aḩmed b. ‘Alî er-Râzî, *Aḩkâmu’l-ḩur’ân*, Maḩba‘atu’l-Evââfi’l-İslâmiyye, ḩûnsânîniyye 1335.

~ aḩḩâk b. Mezâhim, Ebû’l-ḩâsım, *Tefsīru’l-ḩur’ân*, tah. Zâvîti, Muḩammed Şükrî Aḩmed, Dâru’s-Selâm, ḩâhira 1419/1999.

Ebû ḩayyân Endelûsî, Muḩammed b. Yûsuf, *Tefsīru’l-Baḩru’l-Muḩî*, tah. ‘Abdulmevcûd, Ādil Aḩmed-Meḩḩî, ‘Alî Muḩammed, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût 1422/2001.

Hasenu'l-Baðrî, *Tefsîru j asenu'l-Baðrî*, Dâru'l-j adîô,     hira 1992.

    zin, Eb  'l-Hasen 'Al   b. Mu  ammed b.   br  h  m b. 'Umar e  -  ey  '  , *Lub  bu't-Te'v  l f   Me'  n  't-Tenz  l*, D  ru'l-Fikr, Beyr  t 1399/1979.

Huvv  r  , H  d ibn Mu  jakkem, *Tefs  ru Kit  bill  hi'l-'Az  z*, tah.   er  f  , Bel    c b. Sa'  d, D  ru'l-   arbi'l-  sl  miyyi, Beyr  t 1990.

  bn   uteybe, 'Abdullah b. Muslim, *Te'v  lu Mu  kilu'l-   ur'  n*, tah. Se  ar, Seyyid A  med, D  ru'l-   y  'l-Kutubi'l-'Arabiiyi, M    r 1954.

  bn 'Abb  s, 'Abdullah, *Tenv  ru'l-Mi  b  s min Tefs  ri   bn 'Abb  s*, D  ru'l-Kutubi'l-  lmiyye, Beyr  t 1360.

  bn 'Arab  , Ebu Bekr Mu  ammed b. Abdill  h, *A  k  mu'l-   ur'  n*, tah. Bic  v  , 'Al   Mu  ammed, '  s   el-B  b   el-j aleb  ,     hira 1968.

  bn 'Arab  , Mu  yidd  n, *Tefs  ru   bn 'Arab  *, Ma  ba'atu'l-  mira, Bulak 1283.

  bn '    r, Mu  ammed     hir ibn Mu  ammed     hir, *et-Ta  r  ru ve't-Tenv  r*, ed-D  ru't-T  nisiyyetu li'n-Ne  r, T  nus 1984.

  bn 'Atr  yye, 'Abdul  a   b.   alib, *el-Mu  arraru'l-Vec  z f   Tefs  r-i Kit  bi'l-'Az  z*, tah. Mu  ammed, 'Abdussel  m 'Abdu    f  , D  ru'l-Kutubi'l-  lmiyye, Beyr  t 1413/1993.

  bn Cevz  , 'Abdurra  m  n b. 'Al   b. Mu  ammed, *Z  du'l-Mes  r f   '  lmi't-Tefs  r*, Mektebetu'l-  sl  m  , Beyr  t 1404.

İbn Ebî j âtim, Ebû MuÛammed ‘AbdurraÛmân, *Tefsîru’l-urâni’l-‘Aÿîm Musneden ‘an Rasûlullâhi ve’-aÛâbeti ve’t-Tâbi’in*, tah. ¼ayyib, Es‘ad MuÛammed, Mektebetu Nizâr Muðafâ Elbâz, Riyân, 1417/1997.

İbn Ebî Zemenîn, ‘Abdullah b. ‘Îsâ, *Tefsîru İbn Ebî Zemenîn*, İsmâ‘îl, MuÛammed j asen ve Mezîdî, AÛmed Ferîd, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût 2003

İbn Keóîr, Ebû’l-Fidâ İsmâ‘îl b. ‘Umar, *Tefsîru’l-urâni’l-‘Azîm*, tah. Selâme, Sâmi b. MuÛammed, Dâru ¼ayyibetin li’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Riyañ 1420/1999.

İbn Teymiyye, Ebî’l-‘Abbas Taâyyuddin AÛmed b. ‘AbdulUalîm, *Tefsîru’l-Âyeti’l-Kerîmeti: ‘Lâ ilâhe illâ ente subÛâneke innî kuntu mine’ý-ýâlimîn*, Dâru Selefiyye, Bombay 1407/1986.

Karaman, Hayrettin-Çağırıcı, Mustafa-Dönmez, İbrahim Kâfi-Gümüş, Sadrettin, *Kur’ân Yolu*, DİB Yay, Ankara 2008.

urûbî, Ebû ‘Abdillâh MuÛammed b. AÛmed b. Ebî Bekr b. FerÛi’l-Enðârî Şemsuddîn, *el-Câmi’u li AÛkâmi’l-urân*, Dâru İÛyai’t-Türâoi’l-Arabi, Beyrût 1966.

utup, Seyyid, *Fî Zılâli’l-urân*, Dâru’s-Şurûà, ‘âhira 1423/2003.

Mâturîdî, Ebû Manðûr ibn MuÛammed, *Te’vîlâtü’l-urân*, tah. Vanlıoğlu, Ahmet, Mîzân Yayınevi, İstanbul 2005.

Mâverdî, Ebû’l-j asen ‘Alî b. MuÛammed b. j abîb, *en-Nuketü ve’l-‘Uyûn*, tah. İbn ‘AbdirraÛm, Seyyid b. Maððûd, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût tsz.

Mevdûdî, Ebu’l-A‘lâ, *Tefhimü’l-urân*, İnsan Yayınları, İstanbul trs.

Muàâtil b. Suleymân, Ebü'l-î asen Muàâtil b. Suleymân b. Beşîr, *Tefsîru Muàâtil b. Suleymân*, tah. 'Abdullah Ma'ûmûd Şa'ûâte, Dâru 'Ûyâi't-Turâôi'l-'Arabiyyi, Beyrût 2002.

Mucâhid b. Cebr, *Tefsîru Mucâhid*, Dâru'l-Kutubu'l-'Îlmiye, Beyrût 1426/2005.

Neseîî, Ebü'l-Berakât 'Abdillâh b. A'ûmed b. Ma'ûmûd, *Medâriku't-Tenzîl ve î aâîâu't-Te'vîl*, Dâru'n-Nefâis, Beyrût 2005.

Neysâbûrî, Niyâmuddînu'l-î asen b. Mu'ammed b. î useyni'l-'ummî, *Tefsîru • arâibu'l-'ur'ân ve Ra'ûibu'l-Furâân*, Dâru'l-Kutubi'l-'Îlmiyye, Beyrût 1996.

Râzî, Ebü Abdillâh Fa'ûruddin Mu'ammed b. 'Umar Fa'ûruddin, *Tefsîru Fa'ûri'r-Râzî*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1401/1981.

Şâbûnî, Mu'ammed 'Alî, *°afvetu't-Tefâsîr*, Daru'l-'ur'ânu'l-Kerîm, Beyrût 1981.

»a'lebî, Ebü 'Isûâà A'ûmed b. Mu'ammed b. 'Ibrâhîm, *el-Keşf ve'l-Beyân*, tah. Ibn 'Aşûr, Ebü Mu'ammed, Dâru 'Ûyâi't-Turâôi'l-'Arabiyyi, Beyrût 1422/2002.

Semerândî, Ebü'l-Leyó Naôr b. Mu'ammed b. 'Ibrâhîm, *Ba'ûru'l-'Ulûm*, tah. Ma'aracî, Mu'ammed, Dâru'l-Fikr, Beyrût tsz.

Sufyânu'ó- »evrî, Sa'îd b. Mesrûà, *Tefsîru Sufyân eó-»evrî*, Dâru'l-Kutubi'l-'Îlmiyye, Beyrût 1403.

Şuyutî, Celâluddîn 'Abdirra'ûmân b. Ebî Bekr- Şuyutî, Celâluddîn Mu'ammed b. A'ûmed, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Ma=ba'atu'l 'Istiââmeti bi'l-'âhira, 'âhira tsz.

Şuyutî, Celâluddîn ‘AbdirraÛmân b. Ebî Bekr, *ed-Durru’l-Menôûr fi Tefsîri’l-Me’ôûr*, tah. Turkî, ‘Abdulah b. ‘AbdulmuÛsin, Merkezu j icr li’l-BuÛûoi ve’d-Dirâseti’l-‘Arabiyyi ve İslâmiyyeti, ‘âhira 1424/2003.

Şerîf Murteñâ, ‘Alî b. j useyn Mûsâ ‘Ulvî, *Emâli’l-Murteñâ • uraru’l-Fevâid ve Duraru’l-‘alâid*, tah. Ebû’l-FaÑl İbrâhîm, MuÛammed, Dâru İÛyâi’l-Kutubi’l-‘Arabiyyi, Basım yeri belirtilmemiş 1954.

Taberî, Ebû Ca’fer MuÛammed b. Cerîr, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*, tah. Turkî, ‘Abdullah b. ‘AbdulmuÛsîn, Dâru Hicr, ‘âhira 1422/2001.

¼ûsî, Ebû Ca’fer MuÛammed b. j asen, *Tibyân fi Tefsîri’l-‘ur’ân*, Dâru İÛyâi’t-Türâoi’l-‘Arabiyyi, Beyrût tsz, IV/465.

Tusterî, Ebû MuÛammed Sehl ibn ‘Abdullah, *Tefsîru’t-Tusterî*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût 1423.

VâÛidî, Ebu’l-j asen ‘Alî b. AÛmed, *Tefsîru’l-Besîû*, tah. Fevzân, MuÛammed b. °âliÛ b. ‘Abdillâh, Silsiletu’r-Rasâili’l-Câmi’iyye, RiyaÑ 1430.

----- *Tefsîru’l-Vecîz fi Tefsîri Kitâbi’l ‘Azîz*, tah. Dâvûdî, Safvân ‘Adnân, Dâru’l-‘alem, Beyrût 1415/1995.

----- *Tefsîru’l-Vesîû fi Tefsîru’l-‘ur’ânu’l-Mecîd*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût 1415/1994.

Vehbi, Konyalı Mehmed, *Hulâsatu’l-Beyan fi Tefsiri’l-Kur’an*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1968.

YaÛyâ b. Sellâm, Ebû Zekerıyyâ, *Tefsîru YaÛyâ b. Sellâm*, tah. Hind Şelebî, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût 2004.

ZemaÛşerî, MuÛammed b. ‘Umar, *Tefsiru-l Keşşâf an Hakaiki’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Eàâvîl fî Vucûhi’t-Te’vîl*, tah. Mehdî, ‘Abdurrazzâà, Dâru’l-ÎÛyâi’t-Turâôi’l-‘Arabiyyi, Beyrût tsz.

ZuÛaylî, Vehbe, *et-Tefsîru’l-Munîr fî’l-‘Aàideti ve’ş-Şerî’ati ve’l-Minhâc*, Dâru’l-Fikri’l-Mu‘âdir, Dimeşà 1418.

HADÎS KÎTAPLARI

AÛmed b. j anbel, Ebû ‘Abdillâh Şeybânî, *Musnedu’l-Îmâm-ı AÛmed b. j anbel*, Muessesetu ‘urûba, ‘âhira tsz.

‘AÛmâbâdî, Ebû’ô-¼ayyib Şemsu’l-j aàà, ‘*Avnu’l-Ma’bûd ŞerÛu Suneni Ebî Dâvûd*, Basimevi Belirtilmemiş, Medîne 1388/1968.

Beyhââî, Ebû Bekr AÛmed b. j useyn ‘Alî, *Sunenu Kubrâ*, Meclisu Dâ‘iratu’l-Me‘ârifi’n-Niyâmiyyeti’l-Kâineti fî’l-Hindi bi Beldeti Ceydurâbâd, Hindistan 1344.

BuÛârî, İsmâ‘îl b. İbrâhîm, *Şahîhu’l-BuÛârî*, Thesaurus Islamicus Foundation, Liechtenstein 2000.

Dârimî, ‘Abdullah ibn ‘AbdirraÛmân Ebû MuÛammed, *Sunenu Dârimî*, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabiyyi, Beyrût 1407.

Ebû Dâvûd, Suleymân ibn Eş‘aó, *Sunenu Ebî Dâvûd*, Thesaurus Islamicus Foundation, Liechtenstein 2000.

Ebû Ya’lâ Mevòilî, AÛmed b. ‘Alî b. Muóennâ, *Musned-i Ebî Ya’lâ*, tah. Esed, j useyn Selîm, Dâru’l-Me’mûnu li’t-Turâó, 1404/1984,

İbni 'Abdillâh, Mu'ammed b. 'Abdillâh, *Mustedrek 'ale'ò-°a'Ûî'Ûayn*, Daru'l-Kutubi'l-
'İlmiyye, Beyrût 1422/2002.

İbn 'ibbân, Mu'ammed, °a'Ûî'Û-u *İbn 'ibbân*, tah. Erneûû, Şu'ayb,
Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 1414/1993.

İbn Mâce, Mu'ammed ibn Zeyd Ebû 'Abdillah, *Sunenu İbn Mâce*, Thesaurus
Islamicus Foundation, Liechtenstein 2000.

Mubârekfûrî, Mu'ammed 'Abdurra'ûmân b. 'Abdirrâ'ûim, *Tu'Ûvetu'l-A'Ûveÿî bi
Şer'Ûi Câmi 'i't-Tirmiÿî*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1415/1995.

Muslim, Ebû'l-î useyn, *Şahîhu Muslim*, Thesaurus Islamicus Foundation,
Liechtenstein 2000.

Nesâî, A'Ûmed b. Şu'ayb Ebû 'Abdirra'ûmân, *Sunenu'n-Nesâîyyu'l- Kubrâ*, tah.
Bendârî, 'Abdul'Ûaffâr Süleymân-î asen, Seyyid Kesrevî, Dâru'l-Kutubi'l-
'İlmiyye, Beyrût 1411/1991.

Suyûûî, Celâluddîn 'Abdirra'ûmân b. Ebî Bekr, *Câmi 'u'l-E'Ûâdîð*, Dâru'l-Fikr,
Beyrût 1424/2004.

Tirmiÿî, Mu'ammed ibn 'Îsâ Ebû 'Îsâ, *Sunenu't-Tirmiÿî*, Thesaurus Islamicus
Foundation, Liechtenstein 2000.

Zebîdî, A'Ûmed b. 'Abdillatîf eş-Şercî, *et-Tecrîdü's-Şar'Û li E'Ûâdîði'l-
Câmi 'u's-Şa'Ûî'Û*, trc. Ahmed Naim-Kâmil Mîras, DİB Yay, Ankara 1987.

YAZMA ESERLER

Sekkaf, İslûâà b. Âkil b. ‘Umar el-‘Alevî el-Mekkî, *el-Berahinü’l-Hasimeti’ş-Şikak min Cahidi İsmeti Nebiyyina, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi*, Esad Efendi Koleksiyonu.

El-ı amevî, Şihâbuddin AÜmed b. MuÜammed el-Mekkî el-ı anefî, *İtÜâfu’l-Ezkiyâ bi-TaÜkiki ‘İşmeti’l-Enbiyâ*, Giresun Yazmaları, Mustafa b. Muhammed el yazması, 1177.

İKİNCİL KAYNAKLAR

ARAPÇA İKİNCİL KAYNAKLAR

‘Aàââd, ‘Abbâs MaÜmûd, *Hâÿihi’ş-Şecera*, Dâru’n-Nehña, ‘‘âhira tsz.

Cürcânî, Ebü’l-ı asan Seyyid Şerîf ‘Ali b. MuÜammed b. ‘Ali, *ŞerÜu’l-Mevââf* (İcî nin *Kitâbü’l-Mevââf* ı ile birlikte), Dâru’l-Cîl, Beyrût 1417/1997.

• azzâlî, Ebû Hâmid b. MuÜammed b. MuÜammed, *İÛÿâ-u ‘Ulûmi’d-Dîn*, Dâru’l-Meârife, Beyrût tsz.

ı adîdî, MuÜammed Ebû’n-Nûr, *‘İşmetu’l-Enbiyâ ve’r-Raddu ‘Ale’ş-Şubuhi’l-Muvecceheti ileyhim*, Ma=ba‘atu’l-Emâne 1399/1979.

İbn ı işâm, Cemâluddîn, *MuÖnî’l-Lebîb*, tah. Mubârek, Mâzin-MuÜammed, ‘Alî ı amâdallah, Dâru’l-Fikr, Beyrût 1982.

----- ‘‘âru’n-Nedâ ve Bellû’ò-°adâ, tah. ‘AbdulÜamîd, MuÜammed MuÛyiddîn, Basım Yeri ve Tarihi Belirtilmemiş.

İbn Teymiyye, Ebî’l-‘Abbas Taâıyyuddîn AÜmed b. ‘AbdulÜalîm, *Mecmû’ul-Fetâvâ*, tah. Cezzâr, ‘Âmir-Bâz, Enver ‘Âmir, Dâru’l-Vefâ, Manòûre 1426/2005.

----- *Muàaddimetun fî Uðûli't-Tefsîr* ('Abdullah b. MuÛammed Şemrân'ın '*Câmi'u li'l-Mutûni'l-İlmiyye*'si içinde), Medâru'l-Vaôan li'n-Neşr, Riyâñ 1425/2004.

----- *Tefsîr-i Kebîr*, tah. 'Umeyra, 'AbdurraÛmân, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût tsz.

Îcî, Ebü'l-FaÑl 'AÑudüddin 'AbdurraÛmân b. AÛmed b. 'AbdülÖaffâr, *Kitâbü'l-Mevââif*, Dâru'l-Cîl, Beyrût 1417/1997.

'Îsâ, 'Abdulcelîl, *İctihâdu'r-Rasûl*, Dâru İÛyâi'l-Kitâbi'l-'Arabiyyi, '' âhira 1368/1948.

Râzî, Ebû Abdillâh FaÛruddin MuÛammed b. 'Umar FaÛruddin, '*İşmetu'l-Enbiyâ*, Mektebetu'ó-»eââfeti'd-Dîniyye, '' âhira 1986.

'' uûb, Seyyid, *Meşâhidu'l-'iyâme*, Daru'ş-Şurûâ, '' âhira 1968.

Ṭaberî, Ebû Ca'fer MuÛammed b. Cerîr, *TârîÛu'l-Umemi ve'l-Mulûk*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1407.

Teftâzânî, Mes'ûd b. 'Umar, *Şer'Ûu'l-Meââşid*, thk. 'AbdurraÛmân 'Umeyra, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût 1989.

Yââût j amevî, İbn 'Abdillâh, *Mu'cemü'l-Buldân*, Dâru'l-Fikr, Beyrût tsz.

TÜRKÇE İKİNCİL KAYNAKLAR

Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur'an*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.

Albayrak, Halis, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şûle Yayınları, İstanbul 1992.

Bayındır, Abdülaziz, *Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.

Bulut, Mehmet, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, Risale Yayınları, İstanbul 1991.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, AÜİFY, Ankara 1976.

----- *Tefsir Tarihi*, Fecr Yay, Ankara 2009.

Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm*, Ahmed Said Matbaası, İstanbul 1965.

Draz, M. 'Abdullah, *en-Nebe'u'l-Azîm*, trc. Suat Yıldırım, Yeni Akademi Yay, İzmir 2006.

H. Musa, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, Ankara Okulu Yay, Ankara 2010.

İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, trc. Selâhattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul 2010.

Kılıç, Sadık, *Kur'ân'da Günah Kavramı*, Hibaş Yay, Konya 1984.

Köksal, M. Âsım, *Peygamberler Tarihi I-II*, TDV Yay, Ankara 2004.

Pezdevî, Mu'ammed, *Ehl-i Sünnet Aââidi*, trc. Şerâfeddin Gölcük, Kayıhan Yay, İstanbul 1980.

Polater, Kadir, *Kur'ân Açısından Adalet ve Zulüm*, Doğu Yay, Erzincan 2008.

Sâbûnî, Muhammed 'Alî, *Kur'an'ın Işığında Peygamberlik ve Peygamberler*, çev: Suat Cebeci-Bilal Delice, Kültür Yayınları, İstanbul, 1970.

Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'ân ve Bağlam*, Şule Yay, İstanbul 2008.

Suyutî, Celâluddîn 'AbdirraÛmân b. Ebî Bekr, *£aşâisu'l-Kubrâ*, trc. Ömer Temizel, Uysal Kitabevi, Konya 1994.

'ULÛMU'L-''UR'ÂN

AÛfeş, Ebu'l-î asen Saîd b. Mes'ade el-Mucaşî'î, *Me'âni'l-''ur'ân*, tah. Verd, 'Abdulemîr MuÛammed, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût 1423/2003.

DâmeÛânî, î useyn b. MuÛammed, *IðláÛu'l-Vucûhi ve'n-Nejâir fi'l-''ur'âni'l-Kerîm*, tah. 'Abdulazîz, Seyyidu'l-Ehl, Dâru'l-'Îlmi'l-Melâyîn, Beyrût 1980.

Ebû 'Ubeyde, Ma'mer b. Müöennâ, *Mecâzu'l-''ur'ân*, tah. Sezgin, Muhammed Fuâd, Mektebetu'l-£âncî, ''âhira tsz.

Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ YaÛyâ b. Ziyâd, *Me'âni'l-''ur'ân*, tah. AÛmed Yûsuf Necâtî-MuÛammed 'Alî Neccâr-'AbdulfettâÛ İsmâ'îl Şelbî, Dâru'l-Miðriyyeti li't-Te'lîfi ve't-Terceme, Mısır tsz.

î îrî, İsmâ'îl b. AÛmed Ferîd, *Kitâbu Vucûhi'l-''ur'ân*, tah. 'AbdurraÛmân 'AbdulÛalîm EfÛânî, Basım evi belirtilmemiş, Basım yeri belirtilmemiş, 1404/1983.

İbn Cevzî, Cemâluddîn Ebî'l-Ferac 'AbdirraÛmân, *Nuzhetu'l- A'yuni'n-Nevâzir fi 'İlmi'l-Vucûhi ve'n-Nezâir*, thk. MuÛammed 'Abdulkerîm Kâzım er-Râñî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1404/1984.

Jeffrey, Arthur, *The Foreign Vocabulary of the Qur'ân*, Oriental Institute, Baroda 1938.

Kisâî, 'Alî b. î amze, *Me'âni'l-''ur'ân*, Dâru'l-''ubâ' li'ð-¼abâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', ''âhira 1998.

Muââtil b. Suleymân, İbn Beşîr el-Ezdî, *el-Vucûhu ve'n-Neýâir fî 'ur'âni'l-Aýîm*, Merkezu Ceme'atu'l-Mâcid li'ó-»eàâfeti ve't-Turâó, Bağdat, Irak 1427/2006.

NeÛÛás, Ebû Ca'fer, *Í'râbu'l-'ur'ân*, tah. Zâhid, Zuheyr • âzî, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût 1409/1988.

----- *Me'âni'l-'ur'ân*, tah. °âbûnî, MuÛammed 'Alî, Câmi'atu Ummu'l-'urâ, Mekketu'l-Mukerrame 1409.

YaÛyâ b. Sellâm, Ebû Zekeriyâ, *et-Teðârîf li't-Tefsîri'l-'ur'ân mimmâ İštebehet Esmâuhu ve Teðarrafet Me'âniyye*, thk. Hind Şelebî, eş-Şirketu't-Tûnusiyyetu li't-Tevzi', Tûnus 1979.

Zeccâc, *Í'râbu'l-'ur'ân*, tah. Ebyârî, İbrâhîm, Vezâratu'ó-»eàâfe ve'l-Írşâdu'l-'avmî, 'âhira 1963.

ANSİKLOPEDİ, FİHRİST ve LÜGATLER

'Abdulbâkî, MuÛammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-'ur'âni'l-Kerîm*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul 1982.

AÛterî, Muððafâ b. AÛmed, *AÛterî Kebîr*, Maðba'atu'l-'Âmira, Basım Yeri Belirtilmemiş 1311.

Ahmed Âsım Efendi, *el-Ûâyânûsü'l-Besû fî Tercemeti'l-'âmûsi'l-MuÛû*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1305.

Cevherî, İsmâ'îl b. j ammâd, *eð-°iÛÛâÛ Tâcu'l-Luða ve'ð-°iÛÛâÛi'l-'Arabiyyeti*, tah. AÛmed 'AbdulÛafûr 'Aððâr, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1399/1979.

Ezherî, Ebû Manòûr MuÛammed b. AÛmed, Tehÿÿbu'l-LüÖa, tah. 'Abdusselâm MuÛammed Hârûn, Dâru'l-Miöriyyeti li't-Te'lîfi ve't-Terceme, Basım Yeri Belirtilmemiş 1964.

Ferâhîdî, Ealîl b. AÛmed b. 'Amr b. Temîm, *Kitâbu'l-'Ayn*, tah. Mehdî MaÛzûmî-İbrâhîm Sâmirâî, Dâru Mektebetu'l-Hilâl, Basım Yeri ve Tarihi Belirtilmemiş.

Feyrûzâbâdî, MuÛammed b. Ya'âûb, *Beöâiru Çevi't-Temyîz fî Leöâîfi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, tah. MuÛammed 'Alî en-Neccâr, Beyrût, tsz.

----- *el-'âmusu'l-MuÛîz*; Ma=ba'atu's-Seâde, Mısır, 1332/1913, I/627.

Feyyûmî, AÛmed b. MuÛammed, *el-MişbâÛu'l-Munîr fî • arîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrût, trs.

İbn Fâris, Ebû'l-ı useyn AÛmed, *Mu'cemu Meââyîsu'l-LuÖa*, thk. 'Abdusselâm MuÛammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, 1399/1979.

İbn Manÿûr, MuÛammed b. Mukerram, Lisânu'l-'Arab, Dâru Şâdir, Beyrût trs.

İşfehânî, ı useyn b. MuÛammed b. MufaÑÑal er-RâÖıb, *Mufradât Elfâÿi'l-ur'ân*, Dâru'l-'alem, Dimeşâ trs.

Lane, Edward William, *An Arabic-English Lexion*, Librairie du Liban, Beirut-Lebanon 1968.

Râzî, MuÛammed b. Ebî Bekr b. Abdilââdir, *MuÛtâru'ö-öiÛâÛ*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabiyyi, Beyrût 1967.

Wensinck, A.J., *Concordance et Indices De La Tradition Musulmane*, E. J. Brill, Leiden 1936.

Zebîdî, Mu'ammed b. Mu'ammed b. 'Abdirazzâà el-j useynî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'âmûs*, tah. Komisyon, Dâru'l-Hidâye, Basım Yeri ve Tarihi Belirtilmemiş.

Zema'şerî, Mu'ammed b. 'Umar, *Esâsu'l-Belâ'â*, Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Beyrût 1419/1998.

MAKALELER

Hatipoğlu, Mehmed Said, *Hz. Peygamber'i Yanlış Yorumlama Tezâhürleri*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Ekim 1986/10, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 5-11.

Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri, *Hz. Peygamber Tasavvurunun Dönüşümü: Paradigmadan Paragona, Paragondan Kozmik İlkeye*, IV. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler) 19-21 Nisan 2001, ss. 129-139.

Smith, Jane I. - Haddad, Yvonne Y., *Eve: Islamic Image of Woman*, trc. Yasin Aktay, İslâmî Araştırmalar Dergisi, 1992, cilt: 6, sayı: 1, ss. 64-71.

TEZLER

Karagöz, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'de Zulüm Kavramı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994 Doktora tezi.

Ayhan, Bayram, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Peygamberlerin İsmeti*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2008, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.